

SÁNDORFY KAMILL

Erdély
reformkorszakának
jogtörténete

3. kötet

Akadémiai Kiadó · Budapest

Erdély
reformkorszakának
jogtörténete

Erdély

reformkorszakának

jogtörténete

Károlyi

reformkorszak

Erdély reformkorszakának jogtörténete

Kézirat

I – 4. kötet

SÁNDORFY KAMILL

Erdély reformkorszakának jogtörténete

3. kötet

MTAK

0 00031 79500 5

699391

SÁNDORFY KAMILL

Előszó

Magyarországi

irodalom

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Váltótörvény, közigazgatási törvény, gazdasági rendőrség, perrendek. Az ősiség ellen

Az 1842. évi június hó 23-iki ülésen Felsőfejérmegye követei javasolják váltótörvény készítését "a hitel biztosítása tekintetéből". Előleges tanácskozásra utasítják az indítványt. Utóbb, már 1843. január 30-ikán a nagyszombati, orszébetvárosi és kolozsvári kereskedőtársaságok ugyanezt kérik, váltójogot, váltótörvénysszékeket kérnek s a telekkönyvek behozatalát sürgetik; kérik továbbá a kereskedők, kereskedői egyesületek, a kereskedési könyvvezetők és segédek meg a fuvarozás jogviszonyainak, a csődeljárásnak törvényhozási szabályozását. Az országgyűlés a javaslatot kiadja a kereskedési és törvényes tárgyakban kinevezett rendszeres bizottmányoknak tárgyalás és véleményadás végett.

A 142. ülés jegyzőkönyve szerint törvénycikket terjesztettek a király elé a városi polgárok minden hivatalra felvételéről, országgyűlések minden évben tartásáról. Bizottsági tárgyalásra utasították Tor-davármegye követeinek javaslatát a céhek eltörlése, az apróbb adósságok tárgyában költséges executiók nélkül birói parancsok kibocsátása érdekében. Kérik továbbá "a büntetésnek a bűnök különböző nemeihez képesti alkalmazását."

A 94. ülésen törvényjavaslatot fogadnak el "a faluk beligazgatásáról a magyar és székely nemzet kebliben". Nemcsak a falvak tanácsházát rendelik megépíteni, hanem szabályozzák a bíró, jegyző és esküdtek évenkénti választását; lényeges előrehaladás, hogy a falugyűlésen nem csupán a nemeseknek lenne szavuk, hanem "a falu terheit viselő minden lakosnak". Rendezik a községi bíráskodást. A falnagynak nevezett községi bíró, a szolgabíró /duló/, a jegyző, a falusi előljáróság hatáskörét. Az ellenőrzési jog még a földesuré. S ahol a faluban elég nemes van, maguk számára a faluszéktől független külön előljáróságot alkothatnak, amikor is a faluszék csak a "közlakosok", de nem a nemesek felett áll.

Törvényjavaslatot tárgyalnak a gazdasági rendőrségről s Kozma Dénes Zarándmegyei követ azt is indítványozta, hogy új büntető és polgári perrendtartás készíttessék. A 91. ülésen Deáky Sámuel zilahi követ, korát megelőzve, indítványozza az ősiség teljes eltörlését és ezt főleg azzal indokolja, hogy "az eltörlést az ipar, a gazdaság, a kereskedelem és a hitel érdekei egyaránt követelik".

A királyi hivatalosok ellen

Erdély országgyűlése állandóan védekezik a királyi hivatalosok túltengő száma ellen s a függetlenség kel-

lékeivel jobban felruházott követeknek követeli a számbeli elsőséget. "A királyi hivatalosok száma -- mondja az elnök a hetedik ülésen -- a leopoldi kötéslével 4-ik pontjában meghatározott mos usitatus ellen sokkal felülmúlja a követek számát."

A polgári rend egyenlősítése felé

A rendi Magyarországon épp úgy, mint Erdélyben nagyobb hivatalú polgári rendű nem viselhetett. Erdélyben ez az ősi szabály 1842-ben megtörik. A hetvenhatodik ülésen az országgyűlés napirendjére kerül az indítvány, hogy az 1791: XIX. törvénycikk eltörlésével "polgári rendű személyek a titoknokságnál felsőbb hivatalra is léphessenek. Az indítványt Kolozsvár városa egyik követe teszi. Törvényjavaslat készül róla.

Réstörés a nemesi kiváltásokon. A közteher- viselés gondolata

A nemesi privilégiumokon réstörés következik be az ingyenes közmunkák körében. Küüllőmegye 1842. december 22-iki rendkívüli közgyűlésén a jobbágytalan nemesek közmunkában részesedése kérdésében a nemesség még viharosan tiltakozik. Egy mágnás, gróf Bethlen János pártoló beszéde ellen[☒] felzudul a nemesi tömeg: "Nem akarunk mi jobbágyok lenni, nem dolgozunk semmit!"

[☒] Erdélyi Hiradó 1842. évi 104. sz.

Lehurrogják báró Kemény Zsigmondot is.

De az országgyűlés arra az álláspontra helyezkedik, hogy "a státus közterheihez s azok közt az ingyen közmunkákhoz a nagyfejedelemség minden rendű polgárai különbség nélkül járuljanak." "Ámbár erre a nemességet szoríttathatni alkotmányos törvény tilalmazná is -- mondják egyes követek --, mindazáltal mint önkéntes tehervállalásba azon nyilvános feltétel alatt, hogy az így elvállalt teher az egész nemességre különbség nélkül hárulandó", beleegyeznek, de attól félnek, hogy a nagyobb birtoku nemesség "mégis mentségességben marad", noha una eademque nobilitas. /90. ülés/. Marosszék követei a százharminchetedik ülésen is feljajdulnak, hogy a javaslat "a vagyonos, tehetős nemesnek személyére semmit sem ró a közmunkákból, ellenben a szegényebb nemesnek nyilván személyére rójjá a tartozást" s arra, "ki eddig semmi terhet sem hordozott, most sem rovatik semmi". A Rendek határozata ugyanis csak az urbéres lelkekkel nem bíró nemesek közmunkatételre szorítását rendelné el. Olyan parlamenti jelesség is, mint Pálffy János kükküllőmegyei követ, utasításához képest a Hármas-könyv I. r. 9. címére utal, mint amely tiltja a jobbágyi állományok csorbitását, bár azt a meggyőződését fejezi ki, hogy "a földesur és urbéresei kö-

zötti viszonyok elrendezése korunk legsürgetőbb igényei közé tartozik" /138-ik ülés/. 1843. január 26-án történik ez. Kossuth kellett ahhoz, hogy öt év múlva eltűnjék a jobbágy s helyébe a szabad ember lépjen. De Erdély törvényhozása a középkori merevségből már engedményeket tesz: 1842. augusztus 16-ikán a KK. és RR. törvényjavaslatot alkotnak a Hármaskönyv III. része 31. cime megváltoztatásáról, kimondván, hogy "ezentul senki se lesz -- polgári helyzeténél fogva -- elrekesztve attól, hogy akárki ellen önszemélyében akár mint felperes, akár mint alperes bármilyen keresetet folytathasson", de hozzátesszik, hogy "tehetetlenség tekintetéből a földesur pártfogó jogához vagy közvédelemérti folyamodhatás ezutánra is fennmaradván". Ugyanekkor kimondják azt is, hogy "minden nem nemesnek joga lesz ezután akármely fekvőjőkat szerezni és birni" s hogy "az urbéresék mindennemű szerzeményeiről teljes szabadsággal fognak ezután rendelkezhetni", de továbbra is fenntartják "végrendelet s egyenes vagy oldalos vérek nélkül kihalt urbéresék javaibani örökösödésre nézve a földesurnak jogát továbbra is". Ugyanekkor továbbra is fenntartják a földesuri fe-nyitő hatalmat, az uriszolgálat elmulasztása esetére még a földesur fogságkiszabási jogát is, ugy a "személyes bántás" esetére is. Ha a földesur túllép a

hatáskörén a jobbággyal szemben, a kilencvenkettedik ülésen alkotott törvényjavaslat szerint kártérítést fizet, így ha "a földesuri hatalomhoz nem tartozó fenytékkal" fenytette urbéresét, a kár kétezeresen felül száz magyar forint díjat fizet s esetleg "ha a kihágás közkeresetet érdemel", ezen az uton is büntetendő. A határozat azt is kimondja, hogy "a dézsma-vevésben válogatásnak helye nincs..., a dézsmálásnak halogatás nélkül véghez kell vitetni".

Külön utakon jár Erdély parlamentjében az urbér kérdésében a székely nemzet. Álláspontját a nyolcvannegyedik ülésen élesen domborítja ki Marosszék követe. "A székelyföld — mondja — még az alkotmány, még a királyok léte előtt már a székelynek oly minden feltétel nélkül való tulajdona volt, hogy abban minden talpalatnyi curia s minden külső alodium természetével és jussával birt, soha arról semmi névvel nevezhető praestatioval székely nem tartozott, kivéven egyedül a haza oltalmára tartozó akkori katonáskodást. Ezen mentségességnek fenntartása feltétele mellett csatolta magát a székely nemzet a magyar alkotmányhoz... Mivel pedig az urbérnek székelyföldre bévíteli-vel a czimeres, lófő és gyalog székely nemes által birató s most törvényellenesen adó alatt levő földek is urbéri összeírás alá esnének, s ez által az öröktől fogva

törvényellenes adó törvényesíttetnék, -- az pedig, hogy a székelyföldi allodium urbér alatti földdé, azaz olyanná változtassék, mely az adófizetésre alapul szolgáljon, a székely nemzet ezeredes kitűnő törvényei s megtartatni országos s fejedelmi és királyi hittel erősített constitutioi megtapodása nélkül nem lehetne..., ezért székelyföldön urbariumnak helye nincs, annak csak ideája is székelyföldre nézve törvény- és alkotmányellenes."

A székely tehát nem az emberi szabadság nevében tiltakozik az urbér ellen, hanem az ősi székely szabadság kardjára ütve.

Mily ellentétben áll ezzel a felfogással Kolozsvár követe, Méhes Sámuel, akinek felfogása már XX. századbeli. Az ötvenkilencedik ülésen tartott beszédében az adórendszer vitájában annak a felfogásnak ad kifejezést, hogy "minden kivétel nélkül, ki ezen haza áldásaiban részesül, annak terheiben is osztozzon", a "nemesség se kívánja magát a közterhek alól kivonni". Érvei súlyosak, mint kalapácsütések érik a nemesi kiváltságok kapuját, a nemesnek is adózhnia kell, mert már nem a maga költségén katonáskodik. Erdély figyelmét Magyarországra hívja fel, "hol a nemesség a nélkül, hogy alulról vagy felülről ösztönöztetett volna, csupán az adózó nép sorsa könnyítése nemes indulatától vezet-

tetve az országgyűlési feles költségeket magára vette s a házi adónak is magára vállalására nagybirtoku hazafiak felszólítását naponként olvassuk". Halhatatlan szavakat szentel Kolozsvár követe az emberi jogoknak: "Midőn az adózó nép látná terheinek a nemesség áldozata által nyert ily nevezetes könnyebbülését, midőn látná, hogy minden kivétel nélkül mindenki osztozik a közterhekben, leomlanának a gyűlöletes választó falak, az adózó a kiváltságos osztályban nem ellenfélt, de maga védőjét tekintené. Az egész tömeg ön érdekét látná az alkotmánynyal a szeretett hazával kapcsolatban, innen fejlődne törvényeink garantiája." S nagyszerű lendülettel az országgyűlést alkotó közjogi elemeket egyenkint aposztrofálja: "A királyi hivatalosok diszes seregében ülnek azon férfiak, kik születés, birtok, értelmiség tekintetiben a nemesi rend tehetősebb részit teszik, kiknek utasításuk csak önlelkiismeretük, kik az árnyékot a valótól, a tetsző vesztést a valódi nyereségtől meg tudják különböztetni. Átlátják, hogy ha ily áron az adó iránti szabad rendelkezést megnyerendik, mennyi áldást hoztak a hazára, az adózó népre s önmagukra, kik csak a föld népe vagyonosságában tekinthetik öngazdagságuk forrását." Aztán a megyék követeihez fordul: "A megyék nagyon tisztelt követei ön nemes érzésüktől vezettette, már az előleges tanácskozások-

ban méltánylák indítványomat s utasításaik e részbeli hiányát sajnálták, de ha megértendi a nemesség nagyobb tömege, hogy csak egyedül ez azon ut, melyen a rajta fekvő törvényellenes terhek könnyebbülnek, maga fogja siettetni e cél sikerülését." A székelyekhez intézve szavait, azt mondja: "A nemes székely nemzet képviselői világosan látják, mennyit könnyebbülne ez által a székelyeket nyomó tereh." S a szászokhoz és a városi követekhez fordulva, azt mondja: "A nemes szász nemzet szabad polgárait s a magyar városok követeit nincs miért is szólítsam fel a pártfogásra, mert ezek indítványom félrevetésével önérdeküket tapodnák."

Jós szavakkal fejezi be beszédét Méhes Sámuel. Kolozsvár követe ezt mondja: "Tudom, taláztatnak, kik azzal utasítják vissza indítványom, hogy nem ért meg még az idő ennek életbehozására, de ha az idő érlelésit nem segítjük, nagyon elkésik annak érése..."

Igaza volt. Ez a beszéd 1842. április 11-ikén hangzott el.

Hat év múlva Erdély vérfürdővé vált. Ha Méhes Sámuel indítványának elfogadásával Erdély a kossuthi eszméket már 1842-ben megvalósítja, a vérfürdő elmaradt volna. De az erdélyi nemesi közszellem sem volt még 1842-ben ily értelemben kialakulva.

Ugyanakkor Belsőszolnokmegye követe, Kozma Imre, azt mondja a nemesekre adó vetése dolgában, hogy "ez sem küldőim nézetével, sem fundamentális törvényeinkkel nem egyezik, annálfogva kötelességemnek tartom annak ellene mondani". Viszont azonban Középszolnok követe, Ujfalussy Miklós nyíltan beismeri, hogy "az adózó nép sorsát illetőleg, tegyük sziveinkre kezeinket, valljuk meg, de őszintén valljuk meg, hogy mind mi, mind őseink keveset tettünk; azonban ennyi lelkesedés után állhatatosan meg vagyok győződve, mikép a tekintetes Rendekben nem az akarat szilárdsága, de sokkal inkább a nyomasztó körülmények szolgálatának akadályul... Mihelyest e téren haladni akarunk, csak ön vastag érdekeinket kell levetni, nyitva áll a pálya előttünk s el fogunk pirulni láttára, hogy a tulajdonkénti ok nem annyira gyengességünkben, mint inkább a szilárd akarat hiányában foglaltatott s mi haladni fogunk. Épen úgy, mint azon gyermek, ki gyengesége félelmiben megindulni nem mer, de ha egyszer elindult, látja, miként nemcsak léptekkel, de futva is képes haladni." S Kozma megrendítő szavakat talál a pór védelmére: "E nemes pályán Isten malasztja fog bennünket kísérni s áldásai és forró ragaszkodása azon szegény osztálynak, mely pór névvel neveztetik, kik tulajdonként rokonaink, testvéreink, de ügyeikben, érdekeik mellett közünkben fel nem szólalhatnak, kik-

nek tulajdonként köszönhetjük mindennapi kenyerünket, kik a nélkül, hogy maguknak jogokat vívhatnának ki vagy honunkban valamit sajátjuknak nevezhetnének, védnek bennünket, védik a hont... Ezen respektábilis, ezen nagy tiszteletet érdemlő osztály lelkiismeretesen megérdemli tőlünk, hogy mellette lépünk fel, de lépünk fel szilárdul és méltóságosan s mondjuk ki haza és fejedelem előtt, mikép ezen osztály nyomasztó sorsát tovább is lealázó helyzetben látni, sziveinken el nem hordhatjuk."

Kozma nem a királynak tulajdonítja a reformgondolatok elgáncsolását, hanem "azon kezelő urak fondorságának, kik lelkeikben elfásultan a mindennapi szükséggel küzdő adózó nép jajjait nem hallják vagy hallani nem akarják, így ők a zavarosban halásznak s megfélemeznek, hogy azon fény, melyet ők maguk körül fecsérrelve elárasztanak, ezrek inségeibe kerül."

Szebb szavak Kossuth vagy Deák ajkáról sem hangzottak el, de a Mirabeauk ajkáról sem.

Erdély reformkorszakának ezek a nagy lelki kitörései tükröződnek a Karok és Rendek 1942. november 23-iki határozatában is: "Állhatatosan ragaszkodunk egyébiránt a KK. és RR. most is azon mindig ismételt nyilvánításukhoz, miként a köznépen segítés legelőlegeseb gondjaik és óhajtásaikhoz tartozik, melyet legközelebb-

ről az által is békabizonyítani kívánnak, hogy a mit e részben kiszemelőleg dolgoztak és dolgozandának, hova-hamarább a királyhoz feljuttatni egész igyekezettel lesznek."

Erre a határozatra a Méhes, Kozma követek felszólalásai adták meg a lökést s az olyan felszólalások, mint Deáky Sámuel zilahi követéi 1842. augusztus 16-ikán, aki is az ősiség teljes eltörlését követeli, mondván, hogy ebbeli indítványának célja, hogy "a tulajdon annál inkább biztosítottassék, miből az ipar, gazdaság, kereskedés, hitel előzmozdítása s így a státus jobbléte önként következik".

Deáky további javaslata ugyanekkor az, hogy "miután a nemtelen is jószágot szerezhethet, természetes, hogy képviselve is kell lennie s így azt kívánom utasításom nyomán, hogy azok, kik jószágot birnak, legyenek nemesek vagy nemtelenek, minden esetre képviseltessenek nemcsak ott, hol jószágot birnak, hanem a hongyülésen is."

A pozsonyi országgyűlés reflex-hangja ez, de mutatja, hogy Erdély is felébredt, a követek a reformokat követelik s nem csupán az ősiség nemesi birtokkonzerválása ellen emelkednek hangok, hanem országgyűlési követi jogokat, mandátumot is követelnek a "nemtelenek" részére, igaz ugyan, hogy csak a birtokos nemte-

len javára.

Gróf Teleki Domokos királyi hivatalos 1843. január 25-iki felszólalásában a reformgondolatok ihletében mondja: "Midőn ezen országgyűlésen a legszebb elvet, melyet kimondhatnánk, kimondottuk, hogy tudniillik a hazának közterheiben minden ember részesedjék, akkor igen sokaknak keblét aggodalom fogta el és sokan a legjobb indulatból e hazában különböző ellenszegülést jósoltak azon végzés ellen. De azok közül, kik azt jósolták, igen sokan legmunkásabb kezeket nyújtottak arra, hogy azon ellenszegülés meg ne történjék." Követeli, hogy a közteherviselés elvét a megyékben következetesen hajtsák végre.

Jellemző gróf Teleki László fogarasvidéki követ beszéde /1942. március 11-iki ülés/, aki azt mondja: "Vannak oly eszmék, melyek eleintén, midőn egyesek fejében támadnak, csak kevesektől pártoltatnak, azonban csudálatos sebességgel terjednek mindenfelé, elannyira, hogy rögtön úgy állnak elő, mint közvélemény."

Szinte egyedül marad Cserey Miklós királyi hivatalos, aki 1942. augusztus 10-iki beszédében a régi világ embereként ezt mondja: "A mai ülésünkben országunknak némely igen becses és főrendű tagjaitól, szónokaitól olyan elveket, principiumokat hallék kimon-

datni, a melyek hazánk constitutiojához tartozó ősi törvényeinkkel egybe nem férhetnek és ha a TT. KK. és RR. azokat magokévé teszik, hazánk constitutiojának összeomlása következik. Engedjék meg legalább, hogy ennyi századoktól fennálló constitutionknak temetésire harangoztassunk, mert hiszen egy szegény ember temetésére is szokás harangozni. Hallám azt, hogy közterheket és közmunkákat minden hazabelieknek kell viselni, holott pedig ezt ősi törvényeink nem így szabták ki, mert a nemesség -- a székelységet is odaértve -- se adót fizetni, se közmunkákat tenni nem köteles."

De Cserey alaposan kitanítja a nagyon művelt és szellemes gróf Teleki László fogarasvidéki követ. Cserey azt is mondotta, hogy Erdélynek nincs szüksége az 1789-iki francia mintára Assemblée constituante-ra, mert van alkotmánya. Teleki azt feleli: "Az Assemblée constituante alkotmányt nem forgatott fel; nem pusztá ujítási szélyből kívánt a régi kormányzási rendszer helyibe újat állítani, mint azt a kir. hivatalos ur gondolja. Alkotmányt akart felállítani, hol addig nem volt alkotmány és rendszert behozni, hol tulajdonképen semmi rendszer sem divatozott. Francziaországnak voltak ugyan egykor alkotmányos jogai, de azok 1789-ben már régtől fogva csak papiroson állottak s a nemzet akkor már minden jog birtokától meg volt fosztva. Annál fogva a ki

alkotmányt akart, annak valóban újat kellett akarnia s hogy az Assemblée valóban alkotmányt akart, ennél fogva újat akart s a régi abszolútizmushoz nem ragaszkodott, azért nem kárhoztatható. Igaz, tovább lépett, semmint kellett volna. Ezt azon képzelődések okozták, melyektől a mondott gyűlés tagjai magukat elragadtatni engedték. Mert voltak ott is képzelődők! Voltak arisztokraták, kik magukat demokratáknak, viszont demokraták, kik magukat arisztokratáknak, -- papok, kik magukat világiaknak, világiak, kik magukat papoknak, -- csekély lények, kik magukat nagyoknak, nagyok, kik magukat kicsinyeknek, -- gyengék, kik magukat erőseknek, erősek, kik magukat gyengéknek, -- okosak, kik magukat eszteleneknek, esztelenek, kik magukat okosaknak tartották. Ebből és a Constituante tételéből én azt a következményt huzom ki, hogy nem üdvös, ha egy törvényhozó-test tagjai képzelődésekben élnek... Cserey kir. hivatalos ur az egész ősi nemesi alkotmányt a nemességnek katonáskodására alapítja. Ő tehát azt gondolja, hogy mi -- katonák vagyunk... Azon idők rég eltelték már. Mi csak polgárok vagyunk, csendes, békés, néha álmos polgárok."

Igy tör lándzsát az erdélyi mágnás a polgári jogok mellett.

A nemesi osztály csekély része még 1842-ben is

éles harcot folytat a felvirradó jogegyenlőséggel. Kolozsmegyei 1842. november 8-iki közgyűlésén a jobbágytalan nemesek által viselendő közmunka kérdésében Cserey Miklós, egy öreg nemes, a régi világ védelmére kel: "A legislatio az ősi alkotmány eltörlésére tulajdonit magának hatalmat. A fundamentális törvényeket nem mi alkottuk, de alkották eleink, alkották azok, kik vérrel szerezték az országot. Mi, a kik nem alkottuk, el sem törölhetjük. Azt mondja a diéta, az ország minden polgára viselje a közmunka terhét. Ki az ország polgára? Tán azt érti az országgyűlés, a ki Erdélyben él és szuszog? Tagadom. Ezt akármelyik német academia censurája alá merem bocsátani. Nem vagyunk Amerikában, hogy mindnyájan ország polgárai legyünk. Itt csak a nemes az, az bir polgári jogokkal. Méltán zugolódik a nemesség. Hát még ha megtudná, egy része az országgyűlésnek min munkálódik! Én soha meg nem ismerem, hogy ordinaria diaetának jussa legyen az ősi constitutiót felforgatni. Hogy a földesur a jobbágyának néhány nap-számát vegye be, ez mint tervezés mehet... De tartozásként el nem ismerem."

Cserey Miklós nem sokadmagával forgatta már akkor az ősi jogi fringiát. Gróf Teleki Domokos még ezen a közgyűlésen megfelelt neki: "Nem lehet a terhek súlya alatt összeroskadó urbéresek sorsát bizonytalan ideig

még ingatatag állásban tartani. Kik a dologba mélyebben látnak, tudják, hogy az ígéret földére urbéreseink még soká jutnak. Hány éveknek kell lefolyni, míg urbéri szabályozás az egész országban véghezmenend?... Ki kell már mondanunk tán nyíltan és tartózkodás nélkül, mikép a szükkeblűség végórája ütött. Kiváltságos osztályunk csak úgy tarthatja fenn magát, ha a kor követeléseinek vezérkép lépik elibe."

Pálffy János, Erdély egyik legnagyobb elméje s a követek disze, az 1842. évben cikksorozatot ír a reformeszmékről.[✕] "Sikerre nem számíthatunk bármily lelkes beszédekkel is országos termünkben, ha a tömeget előre el nem készítjük azon igazságok iránt, melyek csak rejtett kincsek, a míg egyeseknek lelkük mélyében hevernek, mások által használatlanul, s a hazára áldást csak akkor árasztanak, ha valódiságukról mindenki meggyőződhetett. Erre eszmeébresztés és elvvitatás kell... A legjobb szándékkal sem segíthetni a bajon, míg a jog-egyenetlenség kórányaga ki nem irtatik a testből. Nagyjaink feladata tehát közjogainkat az alkotandó népre is kiterjesztve, a korszerű fejlődés ösvényén alkotmányunkba harmóniát hozni. Kettős ellentét bélyegei most constitutióinkat, mely a törvények csatornáján századok lefolyta alatt vérünkbe menve át, lassankint vért ronta s je-

[✕] Erdélyi Hiradó 1842. évi 52. és köv. számai.

len napjainkban fekélyes kiütésekben mutatkozik s kora rothadással fenyegetik az egész testet. Ezen ellentétek: szabadság és szabadosság, -- jogtalanság és kiváltság a fekélyek; ezen ellentételekből sarjazó előítéletek hydrafejek, melyeknek a legelső döfést Széchenyink Hitel-e adá. Erdély alkotmánya ugyanis nem az észjog által kiszabott kölcsönviszonyban álló törvényeken alapul, hanem kiváltságokon s ennélfogva osztályzata: nem egymás között jogegyensúlyba helyezett nemesek és nemnemesek, mint más arisztokratikus országokban, hanem kiváltságos és kiváltságtalan osztályok legkisebb részesedés nélkül. Az első osztályba tartozik a született vagy honosított nemesség teljes és a polgárság csekély jogokkal. A másodikban a nemnemesek minden jog nélkül. A nemesség az alkotmányos személy- és vagyonszabadságot egész kiterjedésben élvezi, de a közállománynak legkisebb terhében sem részesül. A nemnemesek annak jótéteményeiből merőben kirekesztvék, terheit pedig egészen ők hordozzák." E roppant anomália, mely a státusélet legközelebbi és legtávolabbi gyűrűzetére kihat "szülte a kiváltságos osztály óságos sérelmeit, színli naponként a kiváltságtalanok igazságos, korszerű panaszait, -- hinti a visszavonás magvát az alakult kiváltságos és -- megeshető, ezután veszedelmesebb színezetben alakulandó -- jogtalan pártok kö-

zött. Damoklesi kard ez, nemzetiségünk és alkotmányos létezésünk fölött fenyegetőleg függő. S látják sokan az örvényt, mely fölött szédelgünk, de kopár körbe bűvölten nem bírnak elég lelkie erővel, tultenni magukat a szokás korlátaiban, mint ébren szunnyadó, ki sem elaludni, sem felserkenni nem tud."

Pálffy megrendítően világosan lát, előrelátja az erdélyi jobbagység szörnyű megmozdulását, az 1848. belső vérözönét. Megfujja az ébredés, a haladás trombitáját: "A nemzet a harmadik évtizedben felébredett, nagyrésze megértette a Szózatot és minden lélekzettel az emberiség jogai iránt rokonszenvet szíj lelke mélyére. E szimpatia kétségbehozhatatlan kijelentéseivel üle egybe az 1841-iki országgyűlés. Ennek kijelentései a követi utasítások... A megyék nagyobb része egészen, némelyike töredékekben elértette a kor sürgető szükségait. A régi uton maradjunk-e továbbra is? Vagy felhagyva a sérelmek dudvás parlagával, alkotmányos váltógazdasághoz kezdjünk?... Használjuk az időt, mely tette szolít, melyet nem követni kábaság, mert veszélyes. Egyenlitsük ki mindenekelőtt azon balviszonyokat, melyek most földesur és urbéres között fennállanak, az által, hogy lemondva a kiváltságok némelyikének kártékony bitorlásáról az alkotmányos szabadságért, melynek méhében nemzeti erő rejlik, adjuk vissza embertársainknak azon jogaikat,

melyektől meg nem foszthatjuk vala, mert elidegeníthetlenség. Midőn ezt tesszük, csak kötelességünket teljesítjük, melyet parancsol igazság, saját érdekünk ökonomiai és alkotmányos tekintetben, fenyegetőleg parancsol bel- és külpolitika... A haza érdekéhez kösük szorosan a nemzetnek tiszteletet érdemlő, mert munkás és legnagyobb részét, mely felé az északi százkaru rég kinyújtotta vaskarját, kihez vallás és nyelv-rokonság annyi milliókat köt a két hazában. Jól vigyázzunk, nehogy mi is magyarok, hasonlólag némely arisztokratikus nemzetekhez igen későn okuljunk saját példánkon, mely véres betűkkel írta fel lelkünk ércztáblájára az emberi jogok tisztelésének szigorú tanát."

S Pálffy azt mondja továbbá, hogy "az egyenetlen jogok átka alkotmányunkat századok óta nyomja". Aki haladást lát abban, amit a törvényjavaslat javasol, hogy t.i. az urbéres szabadon költözködhessék, hogy ami javítást tett, az eladhassa, "a ki ebben demokratikus irányt lát, önmegnyugtatóul olvassa el a Hármaskönyv III. R. XXX. cz. és az 1791. 26. t.cz. 7-ik pontját s piruljon el, hogy századok nyomtalanul haladtak el felette."

Pálffy szerint az ősiség nem más, mint kilencszázados mumia. Örökváltság kell a jobbágyságnak, "utolsó számvetés a földesur és urbéres között, megszüntetése

az őket most egymással szembeállító százados balviszonynak, azon perczben, melyben az örökváltság oklevele megpecsételtetik, mint polgártársakat sorozandja egymás mellé"... "A magyar nemes régebben nemcsak katonáskodott, hanem a hadi adót is hordozta, övé levén a hadjárás egész költsége, -- az állandó katonaság felállítása után pedig mindkét terhet a parasztra hárította..." "Jelen korunk nem a kiváltságok propagandájának kora, hanem inkább azon alkotmányos elvé, hogy mindenki aránylagosan részesedjék a közterhekben."

Kemény Zsigmond az Erdélyi Hiradó 1842. január 11-iki számában lerögzíti, hogy számos megye követi utasításokba adta az urbéri kérdések országgyűlési tárgyalását. "Apáink -- írja -- 1791-ben erre rendszeres biztosságot neveztek ki. Hosszas időre, vasfáradtság után, vastag irás áll előttünk. Benyithatunk ezen eszmeczinterembe, hol a halvaszületett vagy a változott viszonyok pólyakötelékei közt megfojtott gondolatok betükoporsóba zárva, betakarva az évek leplei által, szép sorban nyugosznak." S azt írja: "... Kettő kell Erdélynek, rögtön urbér, mielőbb unió."

Az urbéri kérdéseket a király is rendeztetni szeretné, de nem a teljes felszabadítás útján. A 41-es országgyűlés elé kerül a 4864/1838. sz. leirata,

melyben az országos bizottságot arra akarja utasíttatni, hogy "az adózó nép sorsa siető jobbitása végett az 1791. évi 27. törvényczikkben érdeklett urbéri szolgálatok és adózások szabályozási tervére figyelemmel a legközelebbi országgyűlésig dolgozza ki" az urbéri rendezést.

Az országgyűlés az 1842. január 12-iki ülésen feliratban hozza a király tudomására, hogy "a köznép sorsa javítását sohasem akadályozták, mint ezt 1834-es első és 1837-es felirataik mutatják s ezután is versenyző készséggel nyujtand kezet minden korszerű haladásra s legszívesebben a köznép terhei könnyítésére."

Az 1842. január 18-ikán az országgyűlés újra feliratot határoz "a királyi leirat kiméletlen hangja miatt" az urbéri kérdésekben s kifejti, hogy mind 1834-ben, mind 1837-ben az urbéri munkálatok megkezdése mellett volt s ezt a kormány akadályozta. Együttal evégből bizottságot küld ki.

Haladni. A népért küzdeni. A jobbágyokért

Az 1842. év junius 1. napján gróf Teleki Domokos[✱] cikkezik a közkivánalmakról, a haladás szükségességéről s ezt írja: "Közteher alóli mentességünket értelem, világtapasztalat, önhasznunk s mi sokak előtt talán

[✱] Erdélyi Hiradó 1942. évi 46. sz.

legtöbbet nyom, multunk példái egyaránt kárhoztatják... Kiváltságos osztályunk hovatovább hontalanabb kezd lenni a jelen téren és időben és bátran elmondjuk, leendő tulajdon honunkban is, ha füleit a köz és értelem kivánatai előtt bédugni nem szűnik meg."

Kovács Lajos követ "Fejtegetések az urbér mezején" c. cikksorozatában^Æ ezt írja: "E hazában a jobbágy sorsa rendezéséhez óvatosabb körültekintéssel kell fogunk, mint az egy évtizede Magyarországon történt, mert amellet, hogy itt nyomasztóbb viszonyok, külön-szerű kapcsolat fejledeztek ki, a kormány sem birta rendszerezni azon üdvös ellenörködést itt, mit Magyar-honban Mária Terézia korától a helytartótanács oly di-csőségesen gyakorolt. Ingatag maradt ez által, a kétség-beesésig ingatag, a nép sorsa, odavetve martalékul egyes kedélynek, hiányzott a telki állományunk mértéke, a szolgálat összege néha évenként változott, a százado-kon keresztül törvényhozás által kiszabott uri adózá-sok szabad alkudozás tárgyává lőnek, -- ez által a jobbágybirtok tulajdona körüli fogalmak félelmes irányt vettek, elannyira, hogy ma is, 1842-ben, sokan csak azon törík fejüket, miként lehessen a telki állo-mányt szabad alkudozásra bocsátani, annak nevezetes részét adózó kéztől elvonni, szóval miként válhassék

^Æ Erdélyi Híradó 1942. évi 51. sz.

az urbér földesuri nyereszkesedés tárgyává."

Kovács Lajos világos képet nyújtott a jobbágyság helyzetéről: "... A földesuri korlátlan tulajdon állítólagos célja a jobbágyság jobb sorsa, de a végén mind csak oda megy ki, hányadrészét lehessen a jobbágy jelenlegi birtokának elvenni, mindezen tervek csak a kevesítésre, a jobbágyállomány apasztására irányozzák... Három a pad száma -- mint Wesselényi Miklós mondá --, mely közt a szegény paraszt a földön ül: egyikén a kormány, másikon a földesur, a harmadikon a vármegye foglal helyet. E háromság van hivatva képviselni az osztó igazságot, mely azon jótéteményekért, melyeket a státuslét munkás polgárain szétáraszt, adót, robotot, datákat, végre ingyen közmunkát követel in recognitionem juris dominialis... A státusrendszer, mely a nagy egészet kormányozza, az utolsó kis községben lemásolja önmagát. A vármegye padján egész serege ül még az osztályosoknak, kik minden csudatevő erő nélkül a szentirási példa szerint több morzsát szednek, mint a mennyi kenyér volt. Hasonló történik az adókirovás, uriszolgálat körül. Ne feledjük végre az egyház dézsmáját, az élelmezést, szállást, naturákat, ingyen fuvarokat s Isten tudja, még mi mindent."

"Sehol annyi óvatosság nem kívántatik, írja Kovács, mint az urbéri viszonyok rendszerezésénél,

egy sorocska milliók nyugalmáról határoz, e kérdés a nemzet életkérdése. Az eredményeket minden kapcsolataiban felkarolva kell tekintenünk, különben a legjobb szándék, mely szobánkat melegítné, házunkat gyújtja fel."

Károly-Fejérvár /Gyulafehérvár/ város 1842. július 4-iki ülésén követeit oly utasítással látja el, hogy "első a nép ügye, sorsának enyhítése, a jobbágy költözésének korlátatlansága, a földesuri önkény ellen biztosítása, ne foszszák meg háborítlan birt földétől, örök áron megválthassa, az incapacitás eltörlésével ingatlant szerezhessen, a robot maximuma, szem előtt tartva az 1769-iki szabályozó pontokban foglalt mértéket, mely az 1791. évi országgyűlés által ideiglenesen el is fogadtatott, állapíttassék meg, -- a földesur büntetőhatalma korlátoztassék, mert senki maga bírása nem lehet, -- a testi büntetés, főleg a botoztatás, mely csak az erkölcsök elvadásására szolgál, tiltassék meg a földesurnak."

Az országgyűlés az 1842. augusztus 9-én tartott ülésében azt végzi, hogy az ingyen közmunkák hordozásában "e hon minden rendű polgárai részt vegyenek" s a közigazgatási bizottmányt ily értelemben teendő munkálkodásra utasítja.

Háromszékmegye 1842. augusztusi közgyűlésén

követi utasításba adják a Rendek, hogy "a nemesség is arányosan részesüljön a közmunkák tételében -- írja az Erdélyi Ujság --, miért minden haladás barátja szívéből fogja üdvözölni Háromszéket, mert ettől alig van egy lépés minden közterhek aránylagos viseléséhez, a polgári jogok kiterjesztéséhez."

A román jobbágyságot a szászok nyomják el. A magyar pártolja őket. Így Kővárvidék közgyűlésén[✱] a Rendek egyhangulag követi utasításba adják, hogy követeik pártolják "a szász földön lakó, de egyenlő joggal nem bíró nem szász ajkuak nagy és igazságtalan elnyomtatás" elleni védelmét érintő indítványt.

Mind erősebb lett Erdély közvéleményének átitatása Deák és Wesselényi meg Kossuth nem fal mentén haladó, hanem faltörő gondolataival. Amikor később, 1845. január 19-én azt írja báró Kemény Zsigmond Wesselényinek az urbér és néhány korkérdés tárgyában: "Erdély semmit sem gondolkozik és semmit sem akar, nem ártana neki kevés pénzma vagy még más erősebb illatszer", -- nem tartotta kezét Erdély pulzusán.

Erdély nemességének kisebb része még ebben az időben is mostohan kezelte a jobbágyság nagy kérdéseit. Az erdélyi országgyűlés 1837. évi urbérrendezés-kísérlete nem nyerte el a királyi szentesítést sem.

[✱] Erdélyi Hiradó, 1842., 54. sz.

Erdélyben továbbra is a legsanyarubb helyzetben maradt 1.200.000 jobbágy, de ez nem Erdély magyarságának vezetőin mulott.

Egészen ritka volt már ebben az időben a nemesi kasztszellem nyilvános dicsérete, mint azt még gróf Toldalagi Ferenc nyilatkozata[✱] tartalmazza: "A közelebbről tartott marosszéki közgyűlésen, midőn arról folyna a tanácskozás, hogy a parasztnak a biráskodásra és a hivatalviselésre nézve a nemesekkel egyenlő jogot kellene adni, állitottam, miként minden monarchiai igazgatásban, hogy állandóságra számolhasson, lenni kell egy kiváltságos területnek, mely a fejedelmet a néppel összekapcsolja. Ily igazgatás alatt élünk mi is s az a néposztály, mely a monarchát a néppel összeköti, a nemesi rend, mely védfalnak ledöntésével bizonyosan alkotmányunk alapját aláásnánk, ezt pedig annyival kevésbé nem akarom és nem akarhatom, mivel a nem-esek száma sokkal nagyobb levén, mint a nemeseké, s e mellett tudatlanság és műveletlenség által is korlátoltatván, hogy tulnyomósággal ruháztassék fel a nemesség felett s fejemről és birtokomról ítélhessen, nemhogy czélirányosnak, de veszedelmesnek tartom."

Gróf Toroczkay Miklós Tordamegye 1842. július 7-iki közgyűlésén "a paraszt lealáztatott állapotjáról"

[✱] Erdélyi Hiradó, 1842. március 1.

beszél:[⌘] "Mi lesz majdan az igazán szegény urbéresből, ha tőle még a szabad költözhetést is megtagadjuk akkor, midőn nemcsak embernek, de egy állatnak is szabad tetszésétől függ odaköltözni, hova ösztöne vezérli."

Báró Kemény Dénes Dobokamegye 1842. július 13-iki közgyűlésén az aulikus főispánt támadva, ezt mondja: "Vannak földesurak, kik a szegény parasztot verik, rongálják, kik az embert kopólánczra teszik a kutyával, kik lábbal tapodják az emberiség jogait, kik számárhátra ültetve vesszőztatik a polgárt, -- ily emberekért szükséges az urbér."

Más képet fest az erdélyi jobbágy helyzetéről Ujfalvy Sándor, a XIX. század első felének kiváló erdélyi emlékiratírója, II. Wesselényi Miklós báró híres vadásztársa. Azt írja egy "régí jó táblabíró" Keczei István jobbágysairól:^{⌘⌘} "Cselédjeivel sajátóságos rendszere volt. Inast nem tartott, igen urí dolognak nevezé. Maga körüli szolgálát azon kívül is csekély levén, személyesen igazitá. Cselédi személyzetét jobbágy és elhalálozott adósainak felvett és beszoktatott fiaiból szerkeszté, kiknek évi bérük egy bornyu, juh vagy kecske, de pénz soha. Juhai gyapját a jobbágyasszonyok megfonták és megszőtték, ványolójában

[⌘] Erdélyi Ujság 1842. 47. sz.

^{⌘⌘} Erdély öröksége, IX. kötet.

megdörüczköltette, a kész posztót jobbágy falusi szabójával öszönként feldolgoztatta. Juhbőr meleg köntösökkel szócse látta el... Jobbágysai közül az életrevalóbb ficzkót kiválasztván, ez vezeti és folytatja a jobbágyokkal a mezei gazdaságot, az idén úgy, mint tavaly és a jövő éven át is ujitás és változtatás nélkül. Sem több, sem kevesebb a vetés. Ha akar-ná sem szaporithatná, mert a jobbágyok csak ennyit mivelhetnek. A megszokott mennyiséget készséggel mivelik. Azért több asztag, szénaboglya nincs az idén, mint tavaly. Legfeljebb kevesebb, száraz vagy nedves időjáráskor. A kevesebbet rendin látja, de a többet hibáztatná, mint tulterjeszkedést s erőmegfeszítést, -- csendes véralkata az efféléknek nem barátja... A jobbágy majd mindentkiszolgáltat... A jobbágyfiukból beszoktatott cseléd haláláig szolgálja földesurát. A cselédek közt idegen vagy új arcot nem láthatni... Az ilyen cselédség a hosszas szolgálat után magát családtagjául nézve, gazdája érdekeit ugyanazonosítja a magáéival. Gazdája vagyonát, marháját úgy tekinté, mint sajátját és nem tett megkülönböztetést. Beszélgetés közt úgy emlegette: ez a mi lovunk, a mi ökrünk, a mi pénzünk. Engedetlenség, csalás, lopás mind ismeretlenek voltak előtte. Hü és bizalmas cselédek voltak, milyenek korunkban nem léteznek."

1843-ban a nemtelenek botoztatása minden erdélyi törvényhatóságban divott. "Köztudomásu dolog,"^x mi- szerint a kir. tábla, kir. főkormányshék, sőt a felsé- ges udvartól leküldött bünperbeli itéletekben is a szokott évnegyedenkénti huszonöt pálczaütések meg- há- tároztatnak, ha a büntetendő kora és testalkata ezen büntetés kiállítására alkalmas."

A bot tehát csak a nemnemesek büntetésére szol- gált. A nemes embert nem lehetett megbotozni.

Az általános választójog gondolata

Az általános választójog gondolata már 1843-ban felcsillan egy háromszéki "közsékely" március 31-iki székgyűlési felszólalásában, azt kérdezi: "Midőn a tekintetes RR. minden tagok egyen-egyen /vagyis minden egyes tag/ szavaznak a tisztek választására, mi 2300 vagy annyi ezer lakosokból álló közönségek küldöttjei hárman is csak egy szózatot adhatunk?"

A közsékelynek az elevenre tapintó javaslatát a közgyűlés nem vette figyelembe.

A Partium

A Részek — Partium — Magyarországhoz való vissza- csatolása kérdésében Kolozsmegye Pestmegyéhez átíratot

^x Erdélyi Híradó 1843. évi 16. sz.

intéz az 1843. március havában s kéri, ne sürgessék ezt az unió kimondásáig, mert ezzel a nehéz helyzetben levő Erdély meggyengül s a magyarság helyzete meg-inog. Kifejti, hogy az erdélyi országgyűlésen a magyar megyék és a székely székek követei kisebbségben vannak a városi és szász követekkel szemben, "a helyes mértéket meghaladó számmal kinevezett regalistai kar pedig, melylyel hol egyesülni, hol küzdeni kell, le-hengerelheti a megyéket, mint főerőt, ha a Partium négy megyéjét elszakítják Erdélytől.

Nagy vita alakult ki a kolozsvári országgyűlésen a Partium kérdésében. Elvétele Gál Domokos szerint tör-vénytelen. Ezzel kapcsolatban Gál ellenzi az uniót is, mert szerinte Erdély képviseleti rendszere jobb. Fosztó Ferenc követ szerint a Partiumot nem szabad Magyaror-szágnak átengedni és az uniót is csak egyezkedéssel, megfelelő feltételekkel szabad megcsinálni. A 42. ülén azt határozza az országgyűlés, hogy felir a Partium kérdésében a királyhoz az 1832/36. évi 21. törvénycikk ellen, mert ez a "fejedelemséget megrendítené, sőt azt megsemmisítés pontjára juttathatná". Más az álláspont az unió kérdésében. Wesselényi az unió gondolatához megnyerte Magyarországon Kölcseyt, Kossuthot és Deákot, de Erdélyben ez a gondolat tulajdonképpen csak 1841-től kezdve lett széleskörűvé, amikor báró Kemény Zsigmond

Erdélyben megkezdí hatalmas publicisztikai működését.

A 132. ülésen az országgyűlés azt határozza, hogy a közigazgatási bizottmány dolgozza ki az unió tervét. Az országgyűlési jegyzőkönyv szerint /1842. február 17/: "a Rendek nem tehetvén, hogy a mohácsi veszedelem után az egy honnak kétfelé válását a magyar nemzetre nézve közszerencsétlenségnek ne tekintsék, a Magyarországgal viszont egyesülésre nézve készségüket nyilvánították és az illető terv kidolgozására a rendszeres bizottmány közigazgatási osztályát felhatalmazták."

Wesselényi 1842-ben a nemzetiségi békéért

Báró Wesselényi Miklós Udvarhelyszék Rendeinek küldötte, az ottani közgyűlésen 1842. június 27-ikén felolvasott levelében követté harmadizben történt megválasztása alkalmából ezt írja: "Eljött azon idő s haladva már-már elteléssel fenyeget, melyben sebeinket s betegségünket vagy orvosolnunk kell vagy a naponkint terjedő seb és súlyosodó betegség még darabig tartó sinylődés után véget vetend hazánk nemzeti és polgári létének... Mint a vulkán környékén lakók szokástól nyugalomba ringatva bátorságban vélik magukat, míg a föld romlást szülő méhében gyulad és forr a mindent megemésztendő láng... Századok óta, mondhatni kezdet-től fogva elhanyagolt öregbitése, erősítése nemzeti

testünknek készítette s fejtette ki a kóranyagot, mely a gyengeséget s aléltságot szülte... A durva és miveletlen északi barbarusok csordái uraivá lettek Európa művelt népeinek... Amely nemzet kebelében vannak ellenséges érdekű és törekvésű népek, úgy romlás és enyészet ki nem kerülhető sorsa. Nincs nekünk magyaroknak s széke-lyeknek, mi nemzetiség tekintetében egyet tesz, nagyobb s veszélyesb bajunk, mint hogy kevesen, nagyon kevesen vagyunk. Míg franczia 30 millió létezik, angol 20 millió, addig magyar a két magyar hazában alig van 4 millió, egy 10 milliónyi népesség közt van elosztva s elszórva és a 4 millió azon hont lakja és tartja /adja Isten, hogy ne lehessen vagy kellessen mondani, álmodja/ magáénak, melyben 11 millió más származásu, véle épen nem rokon-érzetű lakosság létezik mellette, hogy ne mondjam, el-lene... Elszigetelve, külön, rokonság nélkül áll a ma-roknyi magyar nép... Mindenfelől nemcsak tőlünk merőben különböző, hanem nagyobbára historiai reminiszcenciák vagy nemzet, polgári és geográfiai helyzetek követke-zésében ellenséges nemzetektől úgy körülkarolva, hogy ha magunkat csalni nem akarjuk, meg kell vallanunk, mi-szerint azon hatalmas karoknak csak egy nyomása kell s össze vagyunk zuzva. Határainkon belül pedig hány-féle s mi számos idegen népek laknak, kiket származás, faj, nyelv s érdekek tőlünk különválasztanak..., kik

hazánk határain kívül sok rokonokkal bírnak, kiket származásuk, nyelvük, múlt koruk más és részint nagy és hatalmas nemzetekhez csatolnak a rokonérzet és szimpátia bizalmas kötelékivel... S azon maroknyi keleti nép, mely egy nyelvet beszél s rokon származási, mi elszaggatva és széthányva lakja a két magyar hazát! S ezt is még politikai és polgári érdekű tekintetben is mennyi választófalak osztják meg s mennyi felekezetté darabolják fel! E két nyavalya, kevés számunk és szétdaraboltságunk bizonyosan sirba fogja dönteni hazánkat, sőt ki fogja fujni a nemzetek sorából a magyart, ha lelkiismeretes buzgósággal s a legszilárdabb akarat-tal nem fogunk annak orvoslásán törekedni, mi talán még nem késő és lehetséges... Nemzetiségünk terjesztésére semmi erőszakos módot és szert nem használhatunk, -- ez a betegséget még súlyosítaná, visszahatása veszélyes lenne."

S amikor így Wesselényi megjövendőli Trianont, a feldarabolást s ennek 1944. évi szankcióját, a magyarság fennmaradására megmondja, mint a tapasztalt, jó orvos, a gyógyszereket is: "A legillőbb gyógyszerek abból állnak, hogy idgen ajku s származásu honosainkkal nemzetiségünket mint polgári jólétre vezető utat s mint jogok bírásának eszközét s feltételét megkedveltessük, hogy továbbá mind ezeket, mind magyar

ugyan, de polgári s nemzeti jogokkal még nem bíró lakosait országunknak a nyomás ezen súlya alól felszabadítsuk, mely miatt minket elnyomóiknak tekinthetnek vagy tekintsenek s hogy őket lassankint oly polgári s társasági helyzetbe tegyük, melyben ne legyen okuk mástól s idegenektől várni sorsuk és helyzetük jobbulását... Nyerjenek törvényes úton törvényes polgári jogokat s törvényes szabadságot azok is, kiktől azt eddig szűkkeblűség s rövidlátás megvonta... Polgári jogok és törvényes szabadság olyan, mint az áldott napfény, mely minket nem melegít jobban azért, ha mást attól elzárunk s mely nem keveredik és nem gyengül az által, ha csak ezerek helyett milliókra süt. Meg kell kezdeni nemzetiségünk terjesztésének lassu ugyan, de bizonyosan és üdvösen haladandó nagy művét haladék nélkül kezdeni, de czélszerű és szelíd eszközök által, melyek közt a nevelés s főként a népnevelés első helyet foglal. Meg kell továbbá hasonló haladék nélkül kezdeni a tőlünk idegen vagy velünk épen ellenségesen szembeálló honosink velünk kibékülésének s hozzánk csatolásának szent művét bujaiknak orvoslása s hozzánk felemelésünk által... Erdély kiterjedésileg is kicsiny, nemzetileg véve pedig épen parányi s felvéve, hogy hányadrésze magyarajku s hogy e kicsiny részből is mi kevesen bírnak nemzeti

jogokkal s következőleg nemzeti kötelességekkel is, mi sokan vannak a polgári alkotmány sánczain kívül-hagyva vagy abból kítaszítva. Magyarország és Erdély csak együtt s csak egyesülve lehet a kelet népének Európában biztos fészke. Különválva, mindkettő nyavalyás létének az észak végét vetend."

Az üldözött nagy erdélyi államférfiu megérezte előre azt a tragédiát, melynek Erdély majd közel száz év multán áldozatul fog esni. A románság expanzív törekvései valóban csak úgy lettek volna fékeezhetők, ha időben kapja meg a nemzetiségeket modern felfogás szerint megillető összes nemzeti jogokat, a teljes nemzeti egyenlőséget. Ha az 1842-es szózat nyomban teljesül, a történelmi Magyarország rövidesen nem lett volna a nemzetiségek lázadásainak szörnyű tüzkatlana s Erdély, a felvidék, a délvidék teljes joggal felruházott népei hűek maradtak volna a Wesselényi jósszavai szerint berendezkedő Magyarországhoz. Ezt 1842-ben még meg lehetett volna csinálni, de 1849-ben már minden elkésett.

Az unió kérdése. Kossuth Erdélyért

Az unió kérdésében Erdélyben óriási hatást tesz Kossuthnak "Szózat a részek s az unió iránt Magyarhonból", amely az Erdélyi Híradó 1842. március 22-iki számában látott napvilágot. Erdély Rendei a Részek

viSSzacsatolását ellenezvén, Kossuth idézi Alsófehérmegye azt megelőzőleg ötvenkét évvel a magyar országgyűléshez tett feliratából ezeket a szavakat: "A két nemes haza egy csontból való csont, egy vérből való vér s egy testből való test". S így folytatja: "...Korunk vezérjelleme nemzeti egység, mely előbb-utóbb politikai egységhez szit. Az egyesülés óhajtásának Erdély részéről történelmi múltja is van. Junius 18-ika volt 1790-ben, midőn az erdélyországi megyék és székek a magyar országgyűléshez intézett leveleikben, s követeik kérelmeiben a Magyarországgal egyesülésük óhajtását nyíltan, határozottan kifejezték, s annak egybevett vállalkalati eszközlésére honunk Rendeit felszólították... Bruckenthal Mihály szász nemzeti biztos sem ellenzé az uniót, minélfogva mit gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök a diplomatikai biztosításra nézve a szeptember 3-iki ülésben mondott, hogy t.i. minden vármegyék és székek követei jelen lévén egész Erdélyország kívánsága tolmácsoltatik, az unió kérdésére nézve is tökéletesen áll... A királyi hitlevélből kihagyatott, de ennek II. Leopold császár és király szeptember 21-ről kelt királyi leiratában csupán azokát adá, hogy kivevén az 1741: 18. t.cz. teljesülését, vagyis a Részek visszacsatolását, a többire nézve Erdélynek országosan egybehivandó Rendei először

kihallgatandók... Annyira érezték akkoron Erdély Rendei a Magyarhonnali egyesülés fontos érdekét, s az egyesülés óhajta bennük oly általános, oly eleven volt, hogy a magyar diétára küldött követeiknek az egyesülés hátráltatásával vádolt egyike az 1791-iki országgyűlésükhöz vizsgálatért s ha büntelennek találtatnék, becsülete helyreállításáért folyamodván, Erdély Rendei világosan elismerők és kifejezők, hogy ily tett honárulás /nota infidelitatis/ volt volna."

Ebben a Szózat-ában Kossuth Erdély jogpolitikai elmaradottságáról ezeket mondja: "... A kérdés lényegének bizottsági vizsgálatra lett utasításától nincs mit tartanunk, sőt inkább annak csak örülnünk kell. Mig a bizottság /hisszük, reméljük/ ősei szavához hű rokonszenvvel és meleg részvéttel munkálkodandik, időközben Erdély institutióinak némelyikét korunk geniusa megilletendi s az események hatalmas jognak és politikának egy-két bimbaját Erdélyben is gyümölcscsé érlelendi, mi által az ütközés körei lesimulandnak és elenyészik az az aggodalom, melyet itt-ott közöttünk némi jobbak is táplálnak talán, hogy t.i. Erdély így, a mint most van, ónsulyt köthetne lábainkhoz a haladásnak nehéz ösvényén... Magyarország csak törvényes alkalomra várakozik, hogy a csatoló láncz első horgához egész sor szemet illeszthessen."

A Részek visszacsatolásának Erdély részéről való ellenzését illetően Kossuth itt ezeket mondja: "Hogy Erdélynek érzékenyen fájhat elválni azoktól, kikkel három századon át jó és balszerencsében egyesítve volt, kikkel együtt küzdött szabadságáért, együtt élvezé küzdése gyümölcseit s kik társak voltak szenvedéseiben, midőn fölötte az idők sulya megnehezedett, hogy ezektől, állományának megannyi oszlopaitól, fáj, mint fájhat kezünk legjobb izének megcsonkítása, ezt igazságtalanság, szeretetlenség volna el nem ismernünk... Viszálykodás és egyenetlenség szerteszaggatták e nép erejét, midőn életét csak egyetértés tarthatá fenn és kettéváltunk, kiknek örökre nem kellett volna elszakadnunk.'Ez a sors átka!' -- fogják mondani. 'Őseink büne!' -- felelem én. S a história, mit világítéletnek mondanak, ezernyi példákban kiáltja felénk kérlelhetetlenül, hogy nemzeteknél az ősök büne az utódokban megbüntettetik. S e nép, mondják, multat és jövődőt már megbűnhődé. De nem, a bűnhődés keserű kelyhe még fenékcseppig ürítve nincs. E kérdésnél is ott vagyunk még, hogy a magyar törvény nem teljesülhet a nélkül, hogy Erdélynek fájdalom okoztassék s Erdély fájdalma nem mellőzhető a nélkül, hogy a magyar s az ő törvénye ne bántassék. Szentségtelen egy kénytelenség! De az eseményekben gyakran orvosló logika van. Nemzetek életében

az önmystificationál nincs károsabb. A gyenge, ki magát erősnek véli, vagy erőltetésben hal meg vagy árnyékéletet él s jogban, szabadságban valóság helyett puszta szót imád s ilyennek talán gyöngülnie kell, hogy erősödjék, gyöngülnie, míg önként gyógyszer után nyul s aztán közel van a vigasztalás. Mi egyesülni akarunk a testvérhonnal. Erdély mihozzánk közelítést tőn. Vessünk vállat vállhoz, hogy az egyesülés igéje testté legyen s a seb, melyet a Részek visszacsatolása okozott, az egyesüléssel orvosolva lesz. Ez egyesülésnek pedig annál kevesebb ellenzésre kellene találnia, mivel a mint a magyar alkotmány védszárnyai alatt királyi városok, jászok, kunok s hajduk municipalis jogaik és kiváltságaik épségben tartása mellett megférnek, ép úgy székely és szász székek s Erdélynek szabad helyei kiváltságaikkal, szabadságaikkal sértetlenül megférhetnének."

A szerkesztő Méhes Sámuel hozzáfűzte a cikkhez: "Erdély az átalakulás küszöbén áll..., a maroknyi nemzet, mely századokon át szive legjobb vérét adá a szabadságért, nem fog távol elmaradni az anyaország mögött."

Kölcsey mondotta: "Mint egy Istent ismerek az égben, úgy egy magyar hazát e földön, kettőben nincs üdvösség."

Kossuth a Pesti Hírlapban "A testvérhon" c. vezér-

cikkében /az Erdélyi Hiradó 1842. évi október 4-iki számában báró Kemény Zsigmond polemizál vele/ jellemző képet fest Erdélyről. Kifogásolja, hogy az erdélyi alkotmány egykamarás országgyűlés a király által a kormányszéktől javaslatilag felkivánt névjegyzék nyomán bár, de határozatlan számban, tetszése szerint hívhat meg az országgyűlésbe királyi hivatalosokat s így az országgyűlés a maga belső szervezete folytán nem független. Erdély reformjai másik akadályául pedig azt tartja Kossuth, hogy polgári élete "annyira karöltve jár minden időben a vallással, hogy törvénykönyveinek ugyszólván lapja sincs, melyen a vallás a legfontosabb hazai életkérdésektől kezdve a legkisebb körülményig veres fonalkint végig nem szövődnek és száz óvás nem tétetnék a bevett vallások jogegyenlőségére nézve. Szabadságról mindig oly nemzetek csevegnek legtöbbet, melyek legkevésbé birták és Erdély vallásegyenlőségével sincs különben. Ez örökös rivalitás, mely nem egyszer már gyűlöletlángra gyuladt, -- e kölcsönös nyomás a polgári élet minden fázisaiban, -- ez örökös supremaliára törekvés egymás fölött, ezek azon anyagok, melyekből az erdélyiek vallásegyenlősége készült s annyi vallást tárgyazó törvényeket szükségessé tettek... A négy bevett vallás a polgári, kivált közigazgatási jogrészvétre nézve pozitív kvantitást képez s ezzel...

Erdély alkotmányának bizonyos teokraciai szint kölcsönöz és tömérdek anomáliákat idéz elő."

S Kossuth véleménye az, hogy "Erdélyben három külön nemzetiség mint törvények által is sanctionált három történelmi tény igényel egymás ellenében határozó befolyást a haladási kérdések körül, melyeknek ez által lehetetlen kimondhatatlanul nem nehezedniök, lehetetlen itt-ott az egésznek javával magát ellenérbe helyezni szerető particularizmus versenyterévé nem lenniök."

Az 1841/43. évi erdélyi országgyűlés mérlege.

A szászok. Metternich a háttérben

Erdély nagynevű főkormányzója, a tudós gróf Teleky József az 1843. évi február hó 4-ik napján az országgyűlést bezáró beszédében nincs megelégedve fáradozásuk eredményeivel, az országgyűlés száznegyvennégy ülésének mérlegét nem tartja kielégítőnek, de kiemeli, hogy a KK. és RR. "az ország lakosai műveltségét előmozdító, a tudományok szeretetét élesztő, a nemzeti nyelvet emelő és a nemzeti szellemet kifejtő intézetekről gondoskodtak" s "az országgyűlési tanácskozások alatt végre több, még most keveset jelentő eszmék fogadtattak, terjedtek és termékeny magok gyanánt hinttettek észrevétlenül el, melyek jövőre bő aratást ígérnek..."

Donáth Sándor ítélőmester felel az országgyűlés nevében a főkormányzónak s az ő szavaival ér véget az országgyűlés: "... Honunk több százezer közlakosai sorsukon való könnyítést szemünk előtt hordoztuk..."

Az országos elnök a Karokat és Rendeket bucsulátogatásra vitte a királyi biztoshoz. "Ablakai alatt ez alatt megkezdé a hangászkar az ismert népdalt, 'Isten tartsd meg királyunkat' -- Gott erhalte --", olvassuk az Erdélyi Hiradó 11. számában.

Az országos elnök, vagyis az országgyűlés elnöke bucsubeszédéből fájdalmas akkord csendült ki: "... Az egyesületi szövetség, mely három nemzetet és négy vallást oly szorosan egybefűz, minden hazafi szívében mély gyökeret vervén, adja az Ég, hogy magyar és székely a kiváltságos szász földön honára találjon s viszont a szász is egész Erdélyt hazájának ismerni ne vonakodjék..."

Tizenöt hónapig folyt az 1843-as országgyűlés tanácskozása. Nagy érdeme volt, hogy Erdélyt sűrű országuthálózáttal akarta ellátni. De a magyarok és szászok utjai elváltak egymástól, a lelki országutak többé nem találkoztak egymással.

Kétségtelen, hogy az 1841/43. évi erdélyi országgyűlés sok jót akart, de a haladás szekerét sokszor állította meg Bécs. S hiányzott az országgyűlésről Er-

dély legnagyobbja, báró Wesselényi Miklós. Az ő dinamikus ereje ott viharosabb ütemet parancsolt volna, de a nagy üldözött, aki a szegény népért mondott beszédét egészségével, börtönnel fizette meg, mint elnémult harang ebben a korban is hívta az erdélyi élőket. Még egyszer, 1848-ban, mint a bibliai Isten a Hóreb bokránban, majd megjelenik Erdély fővárosában, hogy az uniót diadalra vigye.

Jellemző sorokat olvasunk ez erdélyi országgyűlés szelleméről az Erdélyi Hirlap 1843. évi március hetedik számában. "Ily távolságban alig hallunk valamit Bécsről, dolgaink ott dőlnek el s mi itt a conjecturák tömkelegében tévedezünk, ezer mulatságos nézeteket hallunk a kormány irányairól s hogy csalódánk, csak a sikerből látjuk. Magyarhon néha napok alatt, néha egy nap ismételt feleleteket válthat, nézeteket cserélhet kormányával. Mi ellenben hónapokat töltünk, míg valamely kérdés visszakerül. Innen azon gyakorlat, hogy egy országgyűlés munkálataira három év múlva megnyílt országgyűlésre érkezik észrevétel s egyszeri nézetcsere éveket ragad el."

A szászok az 1843. évi országgyűlésen a muzeum, színház és országgyűlési terem ellenzékeként lépnek fel. Tiltakozó iratokban mint külön szász nemzet lépnek fel, az ország Rendeit rendtársaiknak nevezik s

kijelentik, hogy az országos Rendek többségének nincs joga a szász nemzet kebelbeli ügyeiben intézkedéseket tenni.

Az országgyűlés visszautasítja ezt, mire a szászok a felküldendő törvénycikkek lepecsételésére megtagadják a szászok pecsétjét. Később átadják.

Erdély országgyűlése három pecsétet használt: a magyarokét Alsófehérmegye főispánja őrizte, a székelyekét az udvarhelyszéki főtitst, a szászokét egykor a szász nemzeti consul, 1843-ban a szebeni polgármester.

A szász hatalmaskodásnak súlyos fejezete volt ez: előre vetette árnyékát az 1848. évi teljes elszakadás és fegyveres szász lázadás.

Az adj a tótnak szállást, kiver a házból szász változatát olvassuk a nagyszebeni Sieb. Bota 1843. évi 34. számában: "A meddig még Szászvárosszék a szászoknak adományozott királyi föld kiegészítő részét teszi és a szászok birodalmához tartozik, addig itt csak a szász nemzetiségnek lehet érvényessége. Mert az által, hogy a szászok polgárjogának kizáró tulajdonsága az ő birtokaikban és földjeiken eltöröltetett s idegeneknek -- azaz magyaroknak és oláhoknak -- megengedtetett közbük telepedni s polgárjogokat élvezni, ezek nem lőnek felhatalmazva eredeti nemzetiségüket oda átvinni.

Nevezetesen a magyarok odaköltözésük után megszűntek magyar polgárok lenni, mert a szászok jogait és szabadságait csak mint szászok élvezhetik; az oláhok pedig mint olyak épen semmi jogokkal nem bírnak, hanem mindenütt kénytelenek azon nemzethez csatlakozni, melynek kebelében laknak."

A betelepített szászok így oktatják ki a magyar őslakosságot s a románokat, hogy szászföldön csak -- megtűrik őket. Ez az 1843. évi, százados multtal bíró pánermán felfogás megérteti a szászok 1848. évi hazaáruló magatartását.

"1839-ben készült hiteles összeírás szerint a szászok földjét 198.048 román és 167.147 szász lakta. Bár "nemzeti kisebbség" volt saját területén a szász, mégis területükön a magyarok és románok nemcsak minden képviseletből és kerületi hivatalokból kizárva élnek, de falusi előljáróságokhoz is nehezen jutnak; mesterség és kereskedés egészen a szászok kizáró tulajdona, hova beférkőzni meggyűsült eddig minden kísérlet, teljesítlen hangzott el minden felsőbb parancs. A hét ugynevezett nemzeti pénztárba mindenki adózik, de minden segedelmezések, nevelés, iskolák kizárólag csak szászok számára állittatnak, a többi nemzetbelieknek csak a fizetésben van részük. Közhaszonvételekből, mint erdőlés, korcsma ezek kizáratnak, mert

az a szászok tulajdonává vált."[✱]

Ezt a helyzetképet nyerjük a szászok földjéről. A magyar és a román mostoha ott. Külön német világ van ott, mely Erdéllyel nem érez sorsközösséget, a német génusz az eszménye s Erdélyben a nagynémet kultúrát szolgálja. Más helyt látjuk, mint panaszkodnak ellenük országgyűlésen, királynál a románok. S pár év múlva mégis összefognak velük a románok.

Azok a románok, akik az 1843. január 16-iki országos ülésen Lemény János püspök útján előterjesztett kérésükben ezt mondják: "Több százezer elnyomatott polgárok üdve és boldogsága függ a királyföldi románok sérelmeinek orvoslásától... A szászok által lázítóknak és csendzavaróknak ócsároltatunk..., ellenünk a szász székek gyűléseiben még büntetés kérése is határozott... Megterhelhetetésünk és elnyomatásunk naponként szaporodnak." "A KK. és RR. meleg részvételben fejezték ki, hogy a román sérelmeket orvosolni, buzgón óhajtják."

Öt év múlva a románok mégis a szászokkal együtt léptek a harctérre a magyarság ellen.

Az 1843. évi kolozsvári országgyűlés mérlege nem kedvezőtlen. Nem sokat alkotott, de mit alkotott, az korszakalkotó volt. Négy törvénycikket terjesztettek

[✱] Erdélyi Hiradó 1843. 9. sz.

fel a Rendek felsőbb megerősítésre. Az elsőben ki-
mondták, hogy a közmunkákban a hon minden polgára
részesülni köteles. Eleddig könyörtelenül érvényesült
Erdélyben is az elv: *onus non inhaeret fundo*. -- A
másodikban megengedik a nemnemeseeknek, hogy saját sze-
mélyükben indíthatnak pereket. Addig csak földesura
perelhetett jobbágya nevében. -- A harmadikban meg-
adták a nemnemeseeknek a jogot, hogy ingatlanokat sze-
rezhessenek s javaikról szabadon rendelkezzenek. Ad-
dig az erdélyi jobbágys sem szerezhett földet tulaj-
donjoggal. -- A negyedik törvényjavaslat az 1791: évi
XIX. törvénycikk kiterjesztésével a polgároknak meg-
adja azt a jogot, hogy bármely felsőbb országos hiva-
talt titoknokságon belül is elnyerhessenek és visel-
hessenek. Ez főként a legnagyobb részben jobbágysorsu
románság előtt nyitotta volna meg a legfontosabb hi-
vatalokra is az utat.

Nem hiába mondta Kolozsmegye 1843. március 6-iki
közgyűlésén Zeyk Károly lelépő követ, ennek az or-
szággyűlésnek egyik legnagyobb elméje: "E négy törvény-
cikkben hazánk jövőendő felvirágzása csiráit látjuk
mi s habár megerősítést nem nyertek is, olyanoknak
hisszük ezeket, minő a gyökér, melynek szétágazó erei
bár gyöngének látszanak is, lassankint növekszik s
megrepszti a sziklát is, mely fejlődése útjában áll."

Nem a Rendeken mult, hogy 1843-ban nem lett ezekből törvény, sőt 1848-ig sem. Erdély megtakarította volna az 1848. vérfürdőit s az 1849. leigázását.

Igy is sokat tett ez az országgyűlés. Az országos muzeum, az országgyűlési terem létesítése, a nemzeti játékszin újraállítása, a magyar nyelvért lezajlott küzdelmet lezárni kívánó javaslat, a három nemzet által való törvénymegpecsételés helyett a szász obstrukció folytán tervezett egypecsétrendszer, az országos utvonalak kijelölése, -- mindez ennek az országgyűlésnek mérlegét aktívva minősíti. Közel tizenöt hónapig ült együtt ez az országgyűlés s ha mást nem eredményezett volna, csak azt, -- amihez a király is hozzájárult --, hogy a törvények latin mellett magyar nyelven is irassanak, ez is nagy eredmény lett volna. De működtek ez idő alatt a rendszeres bizottmányok is.

Érdekes képet festett erről Zeyk Károly az előbb idézett követi beszámoló beszédében: "Tudva van az, nemes közönség, hogy az ország Rendei már több mint félszázaddal ezelőtt állították, mennyire hátra lett légyen hazánk a törvényhozás minden ágában s hogy a földesur és colonus közti viszonyok önkénnytől függők, -- az adó rendszere veszélyes, -- a perek folyama hosszú és zavaros, -- fenytőrendszerünk semmi, -- közigazgatásunk hiányos, -- kereskedésünk rendezése ingatag,

-- tanító és nevelő intézeteink az időnek meg nem felelők. Ezért a házagok betöltésére rendszeres bizottmányokat nevezének. De ezeknek munkálatai, mint a halvaszületett gyermek, mielőtt életbe léphettek volna, zárjukat találták. Az idő sebesebben haladott azoknál s a holt betükbe foglalt szabályok nem felelhetének meg a kor kívánatainak. Az 1837-es országgyűlés újból megkísérlé e fontos ügyet, új rendszeres bizottmányok választatván, de a kormány és a Rendek között keletkezett elvtusa miatt össze sem gyűlhettek. A közelebbi -- vagyis az 1843. évi -- országgyűlés oldá meg e gordiusi bogot s így már megerősített törvényczikkekben állanak e rendszeres bizottmányok s a haza az ország bizalmával megtisztelt férfiaktól várja a nagyszerű vállalat végrehajtását."

Bécsnek a pozsonyi országgyűlésen állandóan voltak titkos kémei, akik a legaprólékosabb dolgokat is megírták, főként az ellenzéki férfiak nyilatkozatait.^x

Ugyanilyen kémeket tartott az udvar az erdélyi országgyűléseken is. Ferstl rendőrtanácsos és Sedlniczky miniszter voltak a pozsonyi kémközpont fejei. Wesselényiről is, aki mindkét országgyűlés tagja volt, állandó jelentéseket küldtek, hiszen már elítélte-

^x Takáts Sándor: "Emlékezzünk eleinkről", 392. l.

tése után, 1843-ban, Pozsonyban szerte ünnepelték. Ebben az évben Pozsony látta is Erdély vezérét, mint ugyanott olvassuk, akkor már "megtört öreg ember volt, aki már alig látott"; tiszteletére nagy diszvacsorát rendeztek, amelyen azt mondta reá felköszöntőjében gróf Teleki László, hogy "a bécsi minisztereknek pirulniok kellene, valahányszor a nevét hallják, mert ők üldözték ártatlanul ezt a nagy embert".

Az 1841-es erdélyi országgyűlés idejében már minden erdélyi magyar érezte, hogy Erdély is, mint Magyarország, kizsákmányolási területe Bécsnek s Erdély egyedül nem tud ellenállani gazdaságilag sem Bécs törekvéseinek. Az erősen aulikus Wirkner Lajos írja a negyvenes évek hazai gazdasági helyzetéről,[¶] hogy az akkori egyik legkiválóbb pénzügyi szakértő, Sina báró, ugy nyilatkozott, hogy Magyarország egy kis Nyugat-India Ausztria számára, "Minden maroknyi gabonája, minden terménye Magyarországnak Ausztria határán magas vámot fizet, másrésről pedig még a legrosszabb kereskedelmi terméket is megveszi Ausztriától és ezáltal ennek adóképességét gyarapítja, ami pedig Magyarországnak pénzül megmarad, azt a magyar gavalérok Bécsbe hozzák és ugyanott el is költik."

Igy volt ez Erdéllyel is, csak az erdélyi gaval-

[¶] Wirkner Lajos: Élményeim, 121. lap.

lérok nem jártak Bécsbe.

Ugyancsak Wirkner Lajos írja "Élményeim" című munkájában /156. lap/, hogy Metternich államkancellár az 1844. május 9-én a nádornak emlékiratot küldött, amelyben megállapítja, hogy Ferenc császár hosszú uralkodási korszaka Magyarországra nézve semmit sem teremtetett, 1815-ig háborukba volt bonyolódva, úgy hogy kormánya Magyarországgal szemben a kérő fél kellemetlen helyzetébe szorítottatott, amikor pedig az általános béke megszületett, Magyarország kiképzése nem történt meg az ő hatástalan, de jószándéku előterjesztései ellenére, sem a kormány, sem az alkotmányos magyar szerint nem haladt okos uton, a kormány elvesztette erkölcsi erejét, a felsőtábla meg van bénítva az alsótábla által, utóbbi pedig a törvényhatóságok által, a kormányzat valójában ötvenkét vármegye kezében van, a demokratikus elem a magyar viszonyok egyetemével a tulajdon alakulásától kezdve éles ellentétben áll. Metternich azt jósolja ebben az emlékiratában, hogy ha felülről nem jön segély, akkor Magyarorszáiban szociális forradalom következik, azért is azt javasolja, hogy kormányhü, biztos többséget kell alakítani az alsótáblán, meg kell változtatni a törvények hozásának módját, szakítani kell azzal a szokással, hogy a király a királyi proposíciókban megjelöli, hogy a

Rendek milyen törvényeket terjesszenek eléje és e helyébe adjon a király a rendi gyülekezeti elé kidolgozott törvényjavaslatokat, melyeket a táblák megvitathatnak, elfogadhatnak vagy visszavethetnek és utóbb a Rendek által tett módosítások szerint a király megerősít vagy visszavet. Ez a kodifikációs módszer divik régen Angliában, Franciaországban, Hollandiában, Belgiumban, több német államban.

Metternich rosszul ismerte a magyar és az erdélyi nemességet. Nem következett be az általa jóslott szociális forradalom, mert a magyar nemesség önként, a tróntól alig támogatva, lépett mindkét hazában a szociális újjászületés útjára. Erdély is pár év múlva, az 1846/47. évi országgyűlés után szinte pillanatok alatt meg fog ujhodni.

A NEGYVENES ÉVEK REFORMTÖREKVÉSEI

Az elítélt Wesselényi szereplése

Nem hallgatott el Wesselényi az elítéltetését követő időkben sem. Nem félemledett meg. 1843. január 12-ikén Freywaldauból küldött "Nyilatkozat"-ában ezt mondja:[✱] "Hallgatásra kárhoztat azon körülmény, hogy csak egy napról másra kétesen tartogatott szememnek most közelebbről még rosszabbra fordult állapota olyan, minek semmi is annyira és oly tüstént nem árt, mint kedélyt ingerlő s kedvetlenítő foglalkozás, minek következtében minden efélétől szorosan el vagyok tiltva s mindent, mi ily hatásu, a lehetőségig gondosan kell kerülnöm. Minek következtében teljesen alkalmatlan vagyok tollharcz folytatására, sőt magam védelmére is."

Tüzes ezidőkben az erdélyi sajtó, a megyék, székek, vidékek, városok hangulata.

Wesselényi, még 1843. január 10-én, az Erdélyi Hiradónak 8. számában ezeket írta: "Mi volt egyéb, mi a kis Erdélyt ama suly alatt is már alkotmánytalan tartományok laposságára leendő nyomástól megmentette? Mivel tudott, a kicsiny, a gyenge, a szegény országocska hivatalnoki uraságnak nemcsak merénylett hatalma, a visszaélések s jogtapodásnak tömege, tév-

[✱] Erdélyi Hiradó 1843. évi 8. sz.

uton vezetettségéből eredett s rossz tanács szülte rendeletek halmaza s a törvényen kívüli helyzettség veszélye ellen sikerrel vívni? Mindezek ellen örserege védő ereje: egyedül fejedelmileg elismert régibb s újabb törvényei és kötlevele volt. Visszavert ezekkel minden ostromot s minden nyilvános és titkos megtámadást. Ereklýeként s szent palladiumul kell mind- ezt őriznünk..."

A megyék és székek a haladás élén. Követi

utasítások

"Ha általában minden törvényhozónak kell az idő lelkével haladni -- írja az Erdélyi Hiradó 1845. március 4-ikén -- s a téren, mely e végre előtte nyílik, munkálkodni, mennél inkább kellene az erdélyi törvényhozóknak éjjel-nappal munkálkodni, oh mert Erdély sokakban, igen sokakban elmaradt nemcsak Európa mivelte országaitól, hanem magától a testvérhazától is, fejére nőttek az országos szükségek s ha Moldovával és Oláhországgal nem akar a hátramaradás felett versenyezni, teendőinek lajstroma felette hosszú... Az országgyűlés szerkezeténél fogva... minden javítás nehezebben s későbbben vitethetik ki, mint más alkotmányos országokban. Itt gyakran a legödvösb javaslat is megbukik, mielőtt közvéleménynyé fejlődhetnék, sok törvény ellenben tul- éli magát, mielőtt megszületnék... A törvényhatóságok-

nak, melyek nemcsak részesei a törvényhozásnak, hanem hathatós tényezői is, a haladás és alkotmányosság mellett kellene munkálkodni, agitálni, a teendők kijelölése s osztályzata felett tanácskozni, a reformkérdéseket minden oldalról meghányni, hogy aztán a legfontosabb életkérdések mindjárt a partnál hajótörést ne szenvedjenek."

Erdély megyéi nem tűrik a kormányzék alkotmányellenes intézkedéseit. Így amikor 1842. december 31-ikén Belsőszolnokmegye közgyűlésén szőnyegre kerül a kormányzék leirata, amelyben felhívja a megyét, teljesítse a felsőbb rendeleteket s küldje fel a követi utasításokat, a megye azt határozza, hogy "ezután is megmaradnak azon alkotmányos gyakorlatukban, miszerint a kormányzék törvénybe ütközni vélt rendeleteinek teljessébe vételét, míg azok iránti nehézségeik eloszlanak, felfüggesztik", -- másrészt "a törvényhozó testület nem lévén alatta a kormányzéknek s ebből folyólag az egyes megyék is arról, mily törvények hozatalára kívánnak befolyjni, számadásra nem vonathatván, köveiknek adandó utasítványukat ezután sem terjesztendik a kormányzék elébe."

Érdekes kiterjesztése ez az országgyűlés függetlenségének, feladatra nem vonhatásának a megyékre azon a logikai alapon, hogy a megye adja a követi

utasításokat s így mintegy apja levén az országgyűlésnek, a megye sem vonható felelősségre a követi utasításokért.

A megyék közgyűlései ezidőben kis országgyűlések voltak. Nézzük meg pl. Háromszékmegye 1843. decemberi közgyűlésének napirendjét, ott találjuk a következő, országos fontosságú témákat: a kisdédóvás terjesztése, -- a német vámszövetséghez való csatlakozás kérdésében követi utasítások adása, -- a királynak az aldunai tartományokra diplomáciai uton gyakorlandó befolyása, -- felirat az oroszországi katolikusok elnyomtatása ügyében a királyhoz.

Azon a réven, hogy a megyék, székek, vidékek a maguk országgyűlési követeit utasításokkal látták el, a nagy politikai, nemzetiségi, vallási, kulturális kérdéseket elsősorban a közgyűléseken vitatták meg s így a megyék nemessége megismerkedett az országos jelentőségű korszerű feladatokkal.

Belső-Szolnokmegye Deésen 1844. január 22-én megtartott közgyűlésén -- mint olvassuk --: "A tömött sokaság közül a terem alsó részéből egy felszólalás történik: Méltóságos gróf főispán ur, én mindezeket hallom, engedelmet instállok, hogy bátor vagyok felszólalni, minket büntetés terhe alatt beparancsolnak ide a marchalis székre, eljövünk s megint haza menyünk,

annyit tudunk, mikor elmentünk, mint mikor ide jöttünk. Ha már minket beparancsolnak ide, méltóztassanak velünk is megértetni, hogy itt mi foly, hogy így hazaérkeztünkkor bár azt tudjuk megmondani, hogy miért voltunk itt?" Mire az elnök megvigasztalja, hogy felszólalhat, felvilágosításokat kérhet s kielégítő feleleteket fog kapni. -- "A felszólaló hallgat."

A követi utasításokat a megye, szék, vidék adja. Tudniok kell tehát minden, az országgyűlés hatáskörébe tartozó tárgyról is, hogy utasításokat adhassanak. Így pl. Tordamegye 1844. évvégi közgyűlésén a határvámok kérdését tárgyalják, van-e vámvonat Erdély és Magyarországon s a kettő és Ausztria között, mert -- mondja a megye -- a közgyűlés nem lehet közönyös oly tárgy iránt, mely hazánk nemzetgazdasági és politikai viszonyaira nézve a legkárosabb lehet s akadályozná a belkereskedelmet.

A követek az országgyűlés befejezése után megyéik "követszámolási közgyűlésén" tüzetesen beszámoltak, mi történt s mit tettek az országgyűlésen. Rendesen jegyzőkönyvi köszönetet kaptak. Így Krasznamegye 1843. március 23-iki közgyűlésén a követi beszámolókat "könnyek is kísérik" s a közgyűlés kijelenti: "Nem lankadt bennünk a hév, melylyel a visszacsatoltatás iránt mindig buzgottunk..., egyedül a Részek előleges visszacsatol-

tatása azon ut, mely a két hon óhajtott egyesülésére legbiztosabban vezet."

Erdély magyarsága ebben a korban már felismerte, hogy Erdély életkérdése az unió.

Az országgyűlés 1847. június 9-iki ülésén a tagosítási vitában a közbeszólásoktól zavart marosszéki követ büszkén mondja: "Méltóztassanak kihallgatni, mert itt nemes Marosszék beszél, nem egyes ember!"

Herodotos Krisztus előtt 444. év körül a Maros vidékén lakó agathyrzokról azt írja, hogy többnyire aranyat viselnek, "aurum plerumque gestantes".

1847-ben a liberális Marosszék követei lelkükben viselték az aranyat.

Gyarmatosító törvény

Marosszék 1846. augusztus 25-iki közgyűlésén az erdélyi magyarság érdekében "nemzetiséget biztosító 'gyarmatosítási' törvényt" sürgetnek. Ez a válasz a szászok által 1846-ban végrehajtott, Németországból történt betelepítésekre.

A tisztek választása

Udvarhelyszék 1844. december 16-iki közgyűlésének fő napirendi pontja tiszti választás volt. Azt olvassuk erről,[☞] hogy megelőzőleg a nép, tehát a választó nemes

[☞] Erdélyi Hiradó, 1845. évf. 1. sz.

székelység "tudta, hogy étel, ital akár a fuladásig elég lesz, — oly korteseket látánk és hallánk működni, kiknek becses személyét a közgyűlés mostanig sohasem látta s kiknek fogalmuk a közgyűlési tárgyakat eldöntő okok felől csak a botig terjedett. Voltak hírek, mikép bizonyos falu napokig foglalkozott botkészítéssel, de hála Istennek, nem valósult... A gyűlés előtt már napokkal élelemmel és hordóval terhelt szekerek érkeztek temetési lassusággal a székvárosba... általános lélek vásár..."

Mindez azért, hogy kit vagy kiket válasszanak meg állásokra.

A megyék müegyetemet kérnek

Krasznamegyének 1844. decemberi közgyűlésén örömet fejezik ki a Rendek öt erdélyi ifjunak a bécsi müegyetemre ingyen történt felvételén s Erdély részére müegyetemet kérnek.

A szentesítések késése. Országgyűlési ujság

Régi sérelme Erdély országgyűléseinek, hogy az elfogadott törvényjavaslatok szentesítése évekig, sőt évtizedekig késik. Az 1846. évi országgyűlésre a megyék utasításba adják az országgyűlések évenkénti tartását és a törvényjavaslatoknak az elfogadó országgyűlés

folyama alatt való megerősítését és leküldését.

Maga az országgyűlés 1846. szeptember 12-ikén a nagyközönség gyors értesülése végett országgyűlési ujságot követel.

A törvények összegyűjtése

"Erdélyi Juris Corpusnak merőben hijával vagyunk — állapítja meg gróf Kemény József és nagyajtai Kovács István cikke,* — mert Approbatae s Compilatae Constitutiones czimű törvénykönyveink nem egyebek, mint XVI. és XVII. századbeli némely törvényeinknek kivonatai, még pedig néhol alig érthető kivonatai. Miután multszázadbeli ugynevezett Novellaris Articulusainkban csak egy részecskéjét szemlélhetjük annak, a mi azon századi országgyűléseinken történt. Okleveleink, históriai darabjaink, egykori törvényeink nagyobbbrészt máiglan kéziratban és szerteszéjjel léteznek, kérdjük, ugyan szerezhetnek-e nálunk elegendő hazai történetismeretet csak azok is, kik átalakíttatásunk nagyszerű munkájában akár az irodalom, akár a törvényhozás mezején szerepet kívánnak vinni."

Bírálat a törvénykezésről és a törvények hiányáról

Marosszék 1846. évi közgyűlése előtt írja az

* Erdélyi Híradó 1845. június 17-iki száma.

Erdélyi Hiradó 156. száma a szék törvénykezési helyzetéről: "Ez jól halad késleltető rendszerünk mellett is. Itt a per nem hever. Igaz, hogy a nép felett nagy szerepet játszik a politikai kezelés és biráskodás, mely ezer költséges pereket enyésztet el, rövid és csak költségtelen uton, de ez eljárás oly rendszerezetlen, oly önkényű, hogy benne le van rakva a legnagyobb zsarolások alapja s ha visszaélés csakugyan nem volna, az a birói kör eszélyességének s emberségességének válik dicséretére."

A birói alsófoku eljárásról izelítőt ad Aranyosszékből Fosztó Terenc:[✠] "Aranyosszék altörvényszékének, midőn nincs büntetőper szőnyegen, elnöke, mint más székekben is, az alkirálybiró, birái az aljegyző és hat, rendesen választatni szokott ülnök. Azelőtt s főkép lelépett alkirálybiránk alatt az Istenben boldogult őseinkről öröklött szép szabadságot mindenik biró kénye szerint élvezhette a részben, hogy az elnöknek a székháza szomszédjában volt szállásáról 11 vagy 12 óraker tetszvé a törvényszékbe bemenni s e miatt az üléseknek rendes órái nem levén, a minta elnök szerint kiki, mikor kedve tartotta, akkor jelent meg a törvényszéken. Nem aggódtak azon, ha netalán elegendő számú birák nemléte miatt szék aznap nem tartathatott,

[✠] Erdélyi Hiradó, 1844. évf. 19. sz.

tehát néha várakozással telt el a nap... Ezen okokból szószólók is a közirat helyére épen oly rendetlenül jártanak fel. Jelen alkirálybiránk ezen agg szokás ellen is pártot ütött, mert rendes órákban pontosan tartja meg a törvényszéki üléseket."

Kolozsmegye 1846. januári közgyűlésén sürgetik "a kor kívánatainak megfelelő büntetőtörvénykönyv alkotását".

Követelik[☒] az ősiség eltörlését, mondván, "a nemesi birtokot ma csak zálogképen adhatni el..., ez a birtok becsét annyira devalválja, hogy maga vagy utódai kiváltás esetében a vett összeg visszafizetésén felül ugyanannyit a ritkán elkerülhető perlekedésre is elköltenek..., megfosztja az ősiség a tulajdonost az ipar ösztönétől, mit csak a kétségtelen tulajdon eszméje adhat meg... Telekkönyvek szükségesek, oda jegyezzék be a kölcsönöket, így lehet tőkét szerezni, hitelintézetet felállítani... A fiut illető javak mind a két nemre kiterjesztendők..., a nők kizárása a XIX. században gyengédtelenül sérti nemcsak a méltányosságot, hanem a természettől kebelünkbe oltott véreinkhezi rokonérzelmet is."

Az erdélyi büntetőjogi állapotokról jellemző képet fest 1846-ban Dózsa Dániel,^{☒☒} aki a Székelyföldről

[☒] Erdélyi Hiradó, 1846. évf. 121. sz.

^{☒☒} Erdélyi Hiradó 1846. évi 190. sz.

ezt írja: "Adódjék fel egy székely határprédálásért... A büntetés a feladó tetszésétől függ. Székelyföldön a falubíró egy forintig büntethet, ha a kártevőt a falusi bírónak jelentik fel, csinyjáért egy forintot fizet. A vádlott ugyan tudja, hogy határprédálásért a büntetőjog a királybíróé, de hogysen annak tizenkét forintot fizessen, inkább fizet a falubírónak egyet, mit még egy félkupa pálinkára is lealkudhatik. Ha a határprédálót a dülónak jelentik fel, ez bünteti hat forintra, ezt is jobb szívvvel fizeti, mint a tizenkettőt, mert azt még le is alkudhatja. Végre ha a királybírónak adódik fel, az megbünteti tizenkét forintig, ezt is a szegény bűnös valamikép megalkudta, csak hogy nem a főtisztnek jelentik fel, kinek huszonnégy forintra rug büntető hatalma. E rendszer szerint fizet az, ki másnak fejét összehasogatja, épen annyit, mint kinek nevetséges madárfő adójából egy varjukonty hibázik." "E nép feletti rendőri fenyték a nemzeti fejedelmek korában jobb volt és illőbb egy alkotmányos néphez, mint most... Az állománytól egész földkerekségen legfösvényebbül fizetett s ezen fizetéshez gyakran mégis méltó egyéneknél van most a legnagyobb hatalom a világon; a büntető hatalom az elégtévő hatalommal kapcsolatban a Székelyföldön. Egy dülónak évi tiszta fizetése alig elég lovainak patkójára."

A rossz törvényeket pótolják a jó tisztviselők. Az Erdélyi Hiradó 1846. évi 110. számában egy szolgabíró elmondja, hogy a kihágásokért két községben kiszabott pénzbüntetésekét évenként a megbüntetett helységek iskoláira fordítja, könyveket szerez be rajtuk s "mig tiszti hatásomban leszek, a büntetési pénzt az iskolák javára alakítandó könyvgyűjteményre fordítom."

Háromszékmegye 1845. május 28-ikán megtartott közgyűlésén felvetik, hogy a törvénykezési tárgyakkal foglalkozó országos rendszeres bizottmány "az egész Erdélyre, minden nemzeti és hatósági kivétel nélkül egyalaku -- vagyis egyforma -- perlekedési rendszert tervezzen, mert ugyan lehet-e kívánni a legjobb fejű s legkitünőbb munkásságu egyéntől is, hogy a székelység, szászság, vármegyék, városok törvénykezési gyakorlatát bírhasa, -- midőn a székely székek is egymástól, sőt Háromszék négy törvényes székei is, különböznek törvényszéki gyakorlataikban."

Az erdélyi sajtó[☒] 1846-ban erősen támadja az erdélyi törvénykezési rendszert. "Az igazságszolgáltatás egyformaságát, mi egy összpontosító felsőbb ítélőszék nélkül lehetetlen, a közálladalom egyik fő kellékének tartjuk. Jelenleg is Erdély részéről a fontosabb

[☒] Erdélyi Hiradó 1846. évf. 130. sz.

polgári pereket feljebbvitel /appellatio/, a legcsekélyebbeket pedig folyamodás /recursus/ útján a felségig viszik fel, így nem volna több alkalmatlansággal összekötve, ha Pesten volna az egyesült országok fő ítélőszéke s igyekeznék a létező törvények korlátai között törvénykezésünkben egyformaságot eszközölni... Az erdélyi perek nagy része, mint említők, felmegyen az udvari kancelláriához, e részben az egyesülés utánra bizonyos intézkedések volnának szükségessék."

Ebben az évben az országgyűlés "e szóbeli perlekedést illető" jelentéssel is foglalkozik.

Erdély publicistikája a hitelélet fellendítése érdekében 1846-ban sürgeti[¶] "a testvérhonban már több év óta létező" váltótörvény alkotását s országos hitelintézetet is szeretne. Így "idegen tőkék fognak honunkba szivárogni s a társulati szellem több oly intézeteket hozand létre, melyek számtalan üdvös célok mellett hitelintézetekül szolgálандanak". A közhitel fejlődése érdekében lándzsát tör "a birtoklási képességnek a nemeseken kívül a hon más polgáraitra való kiterjesztése", az ősiség eltörlése, addig is a nemesi birtok örökös eladhatása érdekében, mert ez esetben a nemesi birtok becse is emelkednék, -- szükséges lenne

[¶] Erdélyi Hiradó 1846. évf. 187. sz.

a telekkönyvek alkotása, amit a szászok néhány városban már megcsináltak, valamint hiteltörvény alkotása, amit az országos^{rendszeres} bizottság kereskedelmi osztálya már előkészített.

Birói függetlenség

Az 1847. évi országgyűlésen az LII. országos ülésen az urbéri székek feletti tanácskozás során Fogarasvidék egyik követe felveti -- de egyedül marad vele --, hogy "a kormány nevezzen ki független birákat, kikre egyes személyeknek befolyásuk nincs, ez ugyan új dolog lenne, de mégis az egész alkotmány lényegét vészszel nem fenyegetné... Az ítélőhatalomnak a végrehajtói hatalomtól különválasztásában áll egy alkotmányos ország szabadságának fő biztositéka... Különböző hatalmaknak egy személyre való ruházása visszaélésekre ad alkalmat. Azt mondja egy német költő: oszd el a mennydörgést alkatrészeire, zenehangok válnak belőle, melyek kedvesek lesznek a fülnek."

A honoratiorok szavazati joga

"Tegyünk valamit megyéink rendezése körül" című cikkben követelik az Erdélyi Hiradó 1846. évi 127. számában, hogy a honoratioroknak szavazati jog adassék a megyékben: "Ne úgy reformáljuk a megyéket, hogy

most is felette csekély számú tagjait kevesebbre szállítsuk, hanem kívül levő elemek befogadásával szerezzünk értelmi ellensúlyt az értetlenségnek."

Értetlenségi elemnek nevezi a cikkíró a megyei közgyűlésekre összeharangozott, etetett, itatott köznemességet: "... Ez már megtanulta jövedelmi forrás, lakoma gyanánt nézni a közgyűléseket s nehezen fog lemondani a sok jó görbe napról. Itéljétek meg, mire vetemülhet az élet számtalan terhei között hiuságának emez egyetlen táplálékától is megfosztott köznemes... Hol mutattak alkotmányos országot, melyben a nép összességének egy születésénél fogva különböztetett kasztszerű kicsiny töredéke s ezen felül még, sőt ami több, földbirtokqualificatio által megtizedelve, élvezzen csak polgári jogokat?... Ti, mint a lelkes báró Kemény Zsigmond írta volt, nehányatok regáléjává óhajtanátok tenni az eddig is kevesek által monopolizált szent tulajdont!"

Titkos szavazás követelése

Marosszék 1846. évi szeptemberi közgyűlésével kapcsolatban felmerül ott a titkos szavazás gondolata. Azt olvassuk:[☒] "Választásban botrányt, rendetlenséget, egymás elleni fenekedést, ármányt, boszút-állhatást kikerülhetési egyetlen mód a titkos szóza-

[☒] Erdélyi Hiradó 1846. évf., 627. l.

ennek legalább is fele magyar, míg Erdély 3 milliónyi népességének legnagyobb száma minden egyéb, csak nem magyar... Az egyesülésben felszámíthatatlan nyereség van... Mostani állapotunk provincialis állapot. Az unió által Magyarországnak akkora sulya lesz, hogy mindent, mit felvirágzására és üdvére jónak lát, egyszerre végrehajtja. A különszakadt országnak szava elhangzik, egy hatalmas ország szavában suly és tekintély van... A Partiumot nem adjuk, de a két ország egyesülését óhajtottuk."

Ugyanezen az állásponton volt Kolozsmegye 1846. augusztusi közgyűlése is.

Szabad sajtó, szabad könyvkereskedés

Hunyadmegye 1847. júliusi közgyűlésén tiltakoznak a kormányshék rendelete ellen, mely szerint felsőbb engedelem nélkül senkinek sem szabad könyvkereskedést nyitni: "A magyar nemes ember korlátlan kereskedési joggal birván, a könyv- és egyébféle kereskedés közt különbséget tenni nem lehet. Még mielőtt a könyvkereskedés honunkban megindul, virágzását e kormányshéki rendelet gyökerében szorítja meg."

A főispán azt feleli, hogy "nagy különbség van a könyv- és egyéb cikkekkel kereskedés közt, mert a becsempészett könyvek sok embert félrevezetnek s az állandalomban zavart okozhatnak. A könyvkereskedés

kezelése különben is a kormány kezében van s a rendeletet már azért sem tartja sérelmesnek, mert mi szabad sajtóval nem birunk."

Az 1848. március 15-ike kellett, hogy szabad sajtó legyen. A szellemi bilincsek 1847-ben Erdélyben is megvoltak.

Az unió mellett tör lándzsát az erdélyi magyar sajtó az 1846. évben is. Fő indok az, hogy "Erdély és Magyarország nem két ország, hanem ugyanazon egy országnak mostoha események okozta különvált részei... Nemzetiségünk itt, ezen a szigeten, melyet a sors számunkra kijelölt, el van szigetelve... A két honnak egy álladalmi gépezetben összesítése a két testvérhonra, ezek mindenikére külön-külön s az összes birodalomra kétségtelenül a legüdvösebb hatást igéri... Erdély hátramaradásának főokát a gyengeségén kívül továbbá abban találjuk, hogy... míg a testvérhon érdekeit számos, úgy anyagi, mint szellemi tulajdonoknál fogva a birodalom más férfiáival a versenyt kiállni képes férfiak az uralkodás közelében s a birodalmi érdekek tüzpontjában képviselik és gyümölcsöztethetik az igazgatás bennük vetett bizalmát honuk javára, -- addig mi anyagi és erkölcsi helyzetünk, valamint távolságunk által is egyaránt akadályozva... háttérbe fogunk szorulni... Az unió által az országlás gépezete

egyszerűsödnék, ha nem két, hanem egy országgyűlésen -- nem Pozsonyban s nem Kolozsvárott --, hanem az egyesült törvényhozás székhelyén kellene értekezni s a kormányzók hatósága az egész Magyarhonra kiterjedne... Nálunk a királyi hivatalosok a nemzet nyilvánvaló kívánatát már születésiben megsemmisíthetik... Nálunk a haladó párt figyelmének és erejének legnagyobb részét alkotmányunk alapja visszanyerésére kénytelen fordítani..."

Deák Ferenc Zalaegerszeg 1846. márciusi közgyűlésén kifogás tárgyává tette, hogy a Partium még mindig nincs de facto visszacsatolva: "Az 1832/6: 21. t.c.z. határozottan azt rendeli, hogy Kraszna, Zaránd, Középszolnok-megyek és Kővár vidéke Magyarországhoz teljesen és tökéletesen visszacsatoltassanak. Tíz év folyt le már ezen törvény alkotása óta s tíz év alatt sem teljesítettett a törvény világos rendelete. A közelebb lefolyt országgyűlés közkereset alá vétetni rendelte az említett törvényhatóságokat, mert az országgyűlésen meg nem jelentek. A törvényes bíróság azokat elmarasztalta, de az ítéletnek végrehajtása erőszakkal megátoltatott s ámbár egy esztendő folyt le már, mióta azon botrány történt, a kormány mai napig sem eszközölte a törvényes bíróság ítéletének végrehajtását."

"A lélek legfelsőbb élvezetével hallgatott" szónok

nem gondolt arra, amitől Erdélyben sokan tartottak, hogy az elszakítással Erdély magyarsága ott hátrányos helyzetbe kerülhet.

A Partiumnak, vagyis Középszolnok-, Kraszna-, Zárándmegyék és Kővárvidékének a kapcsolt részeknek az 1836. évben magyarországi törvénnyel kimondott visszacsatolását Erdély valósággal megobstruálta, mert Erdély gyengítését látja benne. Egyesülni akarnak Magyarországgal, de amíg ez megtörténik, nem akarnak elgyengülni. Így négy magyar törvényhatósággal lesz Erdély szegényebb, "tiz magyar szavazat elvész a magyar képviselettől" s ezáltal "az erősebbé vált idegen elem káros hatással lehet". Ne sűrösse Magyarország a törvény végrehajtását, amely törvény meghozatalánál a magyar országgyűlés meg sem hallgatta az erdélyit s mely törvény "halálos sebet" ejt Erdély alkotmányán.

Dobokamegye 1846. november 16-iki közgyűlésén az elnöklő főispán azt mondja, hogy "minden honfinak két kézzel kell megragadnia" az elcsatolás ellenzését; felkéri a magyarországi megyéket, álljanak el a törvény végrehajtásának unszolásától.

A szászok különpolitikája

Az erdélyi magyar sajtó 1843-ban a szászok kívánságait a törvényesség és méltányosság határáig partfogásba veszi és nem követi a szász sajtó szélsőséges

magatartását. A magyar sajtó szentnek mondja a szászoknak azt a célját, hogy "a germán nyelvnek kebelökbeni virágoztatásán munkálkodnak", hiszen "alkotmányilag Erdélyhon harmadik nemzetét teszik". "Abban őket gátlani s édesanyai nyelvüket a családeletből, az isteni tisztelet oltárai előtt, sőt a belügyek intézéséből is, -- a mennyire ez utóbbi jog a királyi földön lakó másajkuak méltányos igényeivel egyeztethető --, erőszakos módon kiszorítani akarni épen oly mocskos politikai bűn volna, minő aljas erkölcsi bűn a házfeltörés, a templomsértés és a közkinccsek elorzása... Ez elidegeníthetetlen emberi joguk... De ez a maréknyi nép, mely csekély számánál és helyzeténél fogva méltányosságra és eszélyes bánásmódra kétszeresen felszólítva van, sem a királyi földön minden tekintetben egyenlő jogokkal lakó másajkuak /tehát a románok/ iránt elég kimélettel nem viseltetik, sem pedig azon nemzetnek, melynek uralkodóitól nyárte becses szabadalmait s mely Erdély földének tulajdonosa, -- nyelvét országlati rangra visszahelyeztetésében háborgatások nélkül nem hagyja."

A főkormányzék ugyanis magyar rendeleteket intézett a szász törvényhatóságokhoz, mire a szászok küldöttséget menesztettek 1844. március 16-ikán Bécsbe, panaszt emelni.

Különösen fájt Erdély magyarságának 1846-ban

Roth István Lajos ~~musnai~~ ág. ev. szász papnak telepítő akciója, mely a szászok létszámának növelését célozta. Württembergbe ment 1845-ben s hosszabb tartózkodása alatt élőlőszóval, majd a Stuttgartban megjelenő Schwäbische Mercur és Württembergischer Beobachter c. hírlapokban közzétett hirdetésekkel kivándorlókat toborzott Erdély elnémetesítése céljából; 307 családot sikerült áttelepítenie brassói majorokba, Veresmart, Földvár és Prasmár községekbe s az Erdélyi Hiradó közlése szerint^{KK} tervük az, hogy a királyföldön százezer lélekből álló új német telepek létesüljenek s Erdély többi részében még további százezer németet akarnak betelepíteni, sőt "maguk között vagy tízezer emberből álló Landwehrt szándékoznak felállítani."

Az erdélyi magyar sajtó a románságért

Már 1846-ban sürgeti az erdélyi sajtó^{KK} a görög keleti vallás s papjai egy rangra emelését a többi vallásával s védelmébe veszi az erdélyi román népet a vádakkal szemben, hogy rest, rosszul gazdálkodik, hogy "részeget, bosszuálló, gyujtogató, tolvaj, gyilkos, hízeltető, tettető, alattomos, bigott, politikailag éretlen, jogaival visszaél s idegenkedik a magyarságtól", "hü bajnoktársa volt a magyarnak hona védelmében majdnem ezer évig..., hősöket adtak, kik nevük dicsőségét halhatatlan tettekkel irták történe-

^K Erdélyi Hiradó 1846. évf. 132. sz.

^{KK} Erdélyi Hiradó 1846. évf. 178. sz.

teinkbe..., büszkeségének tartja ma is magyarnak nevez-
tetni..., magyar köröket keres, magyar szókésekhez
simul... Mint fogják szentnek tartani a hazát, mely
őt áldásaiban, szeretni a nemzetet, mely öket jogaik-
ban részeltetni nagylelkü és igazságos leend!... Népek
Istene, add megérnünk a magyar hazában különajku népeink
nagy frigykötését!"

Népnevelés

Mentovich Ferenc 1846-ban a "Nevelés körüli hiányok"
cími cikkében[✱] nevelőket és néptanítókat képző inté-
zet alapítását kívánja, a köznevelés fontosságát emeli
ki a magánneveléssel szemben, -- helyes a testerő gya-
korló iskolája is, de elsősorban olyan tanítók kellenek,
akik "hathatós sikerrel vadásznának tudatlanságunk
rengeteg erdejében, melyben ordas vadak a babona, az
előítélet".

A "Népnevelésről" szóló cikksorozat^{✱✱} azt mondja,
hogy "szomszéd testvéreink legalább egy lépést tettek a
népnevelés megalapítására, mi erdélyiek szokásunk sze-
rint veszteglünk, noha széles Európában egy országnak
sem áll annyira érdekében népe míveléséről gondoskodni,
mint Erdélynek... Minden ember igénynyel bir a művelt-
séghez..., népünket a nevelés üdvében nem részeltetni

[✱] Erdélyi Híradó, 1846. évf., 128. sz.

^{✱✱} Erdélyi Híradó, 1846. évf., 189. sz.

annyi, mint tőle az emberi méltóság kivívását megtagadni... Honunk nagy része jelenleg is a hajdani Sarmatia. Vannak itt a polgárosodás legalsó lépcsőjén is alul álló vidékek, melyeknek népe az erdők vadonjai közt szanaszét szórtan medvék, farkasok szomszédságában lakik, barmokkal társalkodik, s mint a fa, melynek árnyéka alatt életét átvegetálta, a hova ledül, ott el is rothad. E körülmény silányítja a természet kincseivel minden európai országok közt leggazdagabban megáldott erdélyi köznépet a legmiveletlenebbek sorába. Az erdélyi közember sorsa átalán véve csaknem a baroméhoz hasonló. A pór nép sorsa másokat szolgálni s a maga számára táplálékot szerezni. Nemde ez a barmok hivatása is?"

Gerando Auguszt, ^{*} aki azt írja magáról, hogy nem magyar és nem szász, írja a szebeni professzor, Schuller támadására: "Midőn a brassai hatóságok el nem fogadják a magyar nyelven, mely az ország politikai nyelve, írt hivatalos leveleket, nem bizonyítják-e azzal, hogy idegeneknek nézik magukat az országban?... A szászok kis Németországot akarnak képezni... A szászok, kiket Magyarország befogadott s kik az országgyűlésen mint magyar polgárok foglalnak

^{*} Erdélyi Hiradó 1846. évf., 143. sz.

helyet, ne követeljék a magyar nyelv iránt, mit a magyarok a német nyelv iránt követelhetnek."

Brassó város tanácsa 1846-ban[¶] Pávai Vajna Jánosnak nem engedi meg mint magyarnak a könyvkereskedés nyitását, a kormánysház azonban megengedi. A tanács erre gunyosan ezt végzi: "Már többé semmi akadály nincs, de előbb -- tegye le a polgári esküt. Mint magyar nemes -- írja a lap -- nem, hanem csak mint brassói polgár nyithat kereskedést, így lefizeti a taxát s kénytelen brassói polgár lenni. Így játszszák ki a kormánysházakat s a magyarságot."

Erdély kulturájának mélységére jellemző, hogy 1846. január 12-ikén Kolozsvárt gróf Teleki Domokos elnöklésével Pestalozzi-ünnepet tartottak.

A magyar nyelv

Wesselényi hő kívánsága volt a magyar nyelv széleskörű elterjesztése. Azt írja 1843-ban:^{¶¶} "A fő-kormánysházaknak azon igen bölcs rendelete, miszerint a népnevelés és nevezetesen az oláhoknak is magyarul tanulása előmozdítottassék, csak úgy sikerülhet, ha azok, kik a népnek mint papok s mesterek tanítói leendenek, magyarul tanulnak."

[¶] Erdélyi Hiradó, 1846. évf., 148. sz.

^{¶¶} Erdélyi Hiradó, 1843. évf., 14. l.

Kovács Miklós erdélyi kat. püspök 1844. november havában magához hivatta[✱] a kolozsvári kir. lyceum tanári karát s előterjesztette, hogy "Magyarhonban a nemzeti nyelv mind a törvényhozás, mind az iskola termeiben függetlenségét kivívta" s kérdést tett, latin nyelv helyett taníthatnák-e magyarul a tantárgyakat. "Haladnak mások, haladjunk mi is!"-- mondotta. Három tanár felelete az volt, hogy ez igen nehéz s talán lehetetlen is. Egy tanár felvetette, nem haragszik-e meg majd ezért a király. A püspök megvigasztalta, hogy "kegyesen fogja venni". Egy Hornyai Ambrus nevű tanár azt mondta, hogy neki nem anyanyelve a magyar, kézikönyvei is latin nyelvűek, de két év múlva képes lesz magyarul tanítani. Az orvosok, akik eddig is magyarul tanítottak, vállalták. A püspök -- látva egyesek huzodozását -- bejelentette, hogy mind az ajánló, mind a nem ajánló tanárokat -- a király elé terjeszti s engedélyt kér, hogy a magyarul tanítható tudományokat magyar nyelven tanítsák.

Az ellenkező tanárok úgy látszik megszeppentek nevüknek a király elé terjesztésétől, mert a végén mindannyian felajánlották, hogy "képesek több tudományokat magyarul tanítani".

[✱] Erdélyi Hírlap 1844. évf., 92. sz.

Jellemző, hogy ugyanezekben a napokban József nádor magyarnyelvű iratban köszöntö meg a kolozsvári tanácsnak a természetvizsgálók naggyűlése alkalmából ott veretett emlékpénzt. Neki volt bátorsága magyarul levelezni, -- a tanárok egy részének nem volt bátorsága a magyar tanítási nyelvet vállalni.

Büszkén sorolja fel az Erdélyi Ujság 1846. évi január 13-iki száma, hogy "Erdélyben a meddig írott kutfejeink visszavisznek, soha idegen nyelv, nevezetesen a latin, a magyar anyai nyelven nem hatalmaskodott; Erdély legalább is ötszázezer tiszta magyar ajku lakosával s oly vidékeivel, melyeknek törzsökös magyar népe van, minden idegen elemtől ment maradt, magyar társalgású volt a nemzeti fejedelmi udvar s magyar volt a törvénykönyve."

Vasutépítés követelése

Az erdélyi vasuti vonalak megépítését szorgalmazta az Erdélyi Hiradó 1846. évi 132. számában.

"Minden becsületes erdélyinek sebesebben kell hogy feldobogjon szive e gondolatra."

A nemzeti birtokok adóztatása

A nemesi birtok adózás alá nem vonhatását egészen a szélsőségig védik még 1843-ban is. Kraszna-

megye 1843. január 15-iki közgyűlésén törvénytelennek minősítik az erdélyi kormány rendeletét, amely a nemesi birtok nemnemes haszonbérletől tizedet követel s kifejti, hogy ez a nemesi birtok indirekt adóztatása.

Zalamegye 1845. március 4-iki közgyűlés alá Deák és kétszáz társa "írásbeli kötelezvényt" nyújtott be a nemesi rend adómentességének megszüntetése ügyében. "Addig is, míg a nemesi rendnek adómentességét az igazság és közérdek kívánatához képest végképen megszünteti a törvényhozás, tetteles részt kívánunk venni a közteher viselésében; ugyanezért kötelezzük magunkat, hogy míg élünk s a megyében lakunk vagy bírnak, a megyei beligazgatás költségeinek birtokaránylag reánk esendő részét, vagyis annyit, a mennyi a beligazgatási költségekből reánk esendő volna, ha mindenki birtokaránylag részt venne ezen teherviselésben, évenként a megyei pénztárba mint rendes adót be fogjuk fizetni; ha majd a törvény állandó és rendes adó alá veszi a hon polgárainak minden osztályait, akkor reánk nézve is ezen kötelezésünk helyett a törvény rendelete fog szabályul szolgálni."[⌘]

Ez nagy hatást tett Erdélyre.

Háromszékmegye 1846. decemberi közgyűlésén el-

[⌘] Erdélyi Híradó 1845. évf. 22. sz.

fogadják a Rendek a házi adót, mert "meg volt a szék már régóta annak igazságáról győződve, hogy az állomány terheit birtokaránylag minden honfinak kötelessége hordozni; Háromszék vala első, mely követei által már az 1841/43. évi közgyűlésen a közmunkák elvállalása iránt felszólalt, a házi adót is először megyeileg ő vállalá el."

Ez a megye mindig vezérszerpet vitt. Harcolt a románokért, az ősiség eltörléséért. Az 1846. évi augusztusi követválasztó közgyűlésén követi utasításba adja, hogy "a görög nemegyesültek a szászok földjén hivatalt viselhessenek /ott voltak legjobban elnyomva/ s az oláh papok a bevett vallások papjai által élvezett kiváltságokban részesíttessenek." Az ősiség eltörlése mellett is állást foglal ugyanakkor a megye, "különben nincs hitelélet".

A közadózás kérdése jóformán csak Erdély főúri és úri társadalmában népszerű, a köznemesség, vagyis a többség idegenül fogadja még 1847-ben is. Kolozsmegye 1847. február 23-iki közgyűléséről azt írják, hogy soha a megyének ilyen viharos gyűlése nem volt. A háziadó kérdése volt szőnyegen, amelyben a rendszeres bizottság véleménye szerint a nemesség eddig adómentes részének is részt kellene venni. Ingerült viták folynak. Az ellenzék azt fejtegeti, hogy amíg a nemesség

nem adózik, a hon felvirágozni nem fog, közadózás kell s ime, még a megye szükségleteinek fedezésére szolgáló háziadót sem akarják. "A legmérgeőbb közbekiáltások gátolták a szőlőket beszédeikben, kísérve a nyers tömeg nem adózunk! jelszavától." Az ellenzék azzal érvel,[✕] hogy a nemesség szegényebb része, az egyházhelyi nemesek máris adóznak, "adózzanak az urak, kik fényesen élnek, hintókon járnak s feleslegükből a közre semmit sem adnak, míg az egyházhelyi nemesek szájukból vonják el a falatot, hogy adójukat lefizessék". A többség lehurrogja őket s határozatba megy, hogy a jelenleg adózó nemes is menttessék fel alóla, de ideiglenesen hajlandók az adózó nép megterhelése nélkül kipótolni a házi adót, "nem rendezett adósságképen".

Hunyadmegye 1847. júliusi közgyűlésén az egyik szónok azt mondja, hogy "egy ország sincs, melyben a nép oly ingyen birná a javadalmakat, mint nálunk a nemesség, a jogoknak mindenütt kötelességek felelnek meg, csak mi nem tartozunk már ma semmivel, miután a katonáskodásra való kötelezettség megszűnt. A terhekben is osztoznunk kell. Így a háziadó mellé áll."

"A fejérczondrás oláh nemesség ezt kiáltja:
ruz, ruz, ruz!"

De egy másik nemes azt mondja: "Nyolczszázéves

[✕] Erdélyi Híradó 1847. évf. 124. 1.

alkotmányunk dől sirba, ha a nemesség valamikép az adót elvállalja".

Az orosz cár a jobbágyokért

Érdekes, hogy az 1846. évben az orosz cár a lengyelországi urbéri kérdésekben nyíltan a jobbágyság oldalára áll. A cár 1846. június 7-ikén kibocsátott rendeletében ezeket mondja:[¶] "Meggfontolván, hogy a státusuradalmak parasztjai lengyel királyságunkban személyes szabadságuk mellett még tartozásaikra nézve is 1831-ben némi könnyítésekert nyertek, ellenben a magánbirtokosok parasztjai ezen tekintetben csupán a földesurak önkényétől függnnek, -- megfontolván, hogy a földesurak parasztjaikat tetszésük szerint elüzik vagy földjeiket elveszik, miért is a birtoktalan parasztok szaporodása ezen hasznos néposztálynak mind erkölcsiségét, mind jólétét megrontja, -- megfontolván, hogy a magánbirtokosok parasztjai azon aggodalomba, nehogy birtokaikat elveszítsék, földesuraiktól sokszor nyomasztó kötelezetéseket kénytelenek elfogadni, határoztuk a következőket: 1. A magánosok városain és falvain lakókat, kiknek legalább három holdjuk van, ha kötelezettségeiket teljesítik, földesuraik sem el nem üzhetik, sem birtokaikat meg nem csonkíthatják, sem kötelezettségeiket magosabbra nem emelhetik. 2. A paraszt által

[¶] Erdélyi Híradó 1846. évf., 180. sz.

elhagyott gazdaságot a földesur két év alatt más parasztnak adni köteles s azt egyéb birtokaihoz semmi szín alatt sem csatolhatja. 3. A törvényen nem alapuló uri szolgálatokat meg kell szüntetni. 4. Az igazgatótanács gondoskodik a paraszt és földesur közti viszálykodások legillőbb s rövid uton való eldöntéséről, az előbbi nyomasztó eljárás kikerülése mellett. 5. Ha a földesur jobbágyával földbér iránt akar egyezkedni, a közigazgatási hatóságok az ily egyezményeket ajánlják a fő kormányi hatóságoknak megerősítés végett."

Erdély olvasta ezt akkor s nyilván nagy hatással volt a Rendekre az urbéri kérdések megoldásánál. Az 1846. októberi XVIII. országos ülésen Belső-Szolnokmegye követe éles beszédben szemére hányja a kormánynak, hogy bár a Rendek az 1841/43-as országgyűlésen reáállottak, hogy az urbéri kérdéseket törvénnyel rendezzék s bizottságokat küldöttek ki, amik dolgaikban eljártak, munkálataikat egy éve bevégezték, mégse hívták össze nyomban az országgyűlést.

Széchenyi "Telekdíj"-a

Középszolnokmegye 1844. évi márciusi közgyűlésén ismertetik Wesselényi levelét, amelyben Széchenyi "Telekdíj" című tanulmányát a megye Rendjeinek figyelmébe ajánlja s kéri, vessék fel a legközelebbi országgyűlésen ezt a tervet. A Rendek vita nélkül elfogadták.

Erdélyi Gazdasági Egyesület

1844-ben gróf Teleki József erdélyi főkormányzó pártfogóvá választása mellett megalakul az Erdélyi Gazdasági Egyesület, Erdély gazdasági életének előmozdítására. Földművelés, szarvasmarhatenyésztés felkarolása az első program.

Földbirtokproblémák

Mennyire kivette a részét a nagy nemzeti problémák küzdőterén az erdélyi mágnástársadalom, erre világított pl. gróf Teleki Domokos pályázathirdetése 1844. január 19-ikén. Száz császári aranyat tűz ki olyan pályamunkára, amely a földbirtokok tekintetében Erdélyben szükséges közgazdasági intézkedéseket tárgyalja, így az urbéres, másrészt a nemesi és a polgári földre vonatkozókat, az urbért, a szabad egyezkedést, a kényszerített megváltást stb.

A bírálóbizottságot is megalakítja, rajta kívül bírálók lesznek idős gróf Bethlen János, Horváth István, Zeyk József, báró Kemény Zsigmond.

"Kifejtésünk jelen irányt adó pontján -- mondja a tudós történetíró -- e tárgy körül alapos elmélkedés szükséges."

Az Erdélyben a Hóra-lázadás idejében épp úgy, mint 1848-ban katasztrofális erővel jelentkezett urbéri problémákon gyötrődnek tehát Erdély államférfiai.

Örök kár volt, hogy a radikális megoldás 1848-ra maradt, de ez nem rajtuk mulott.

Még ma is tanulságos "A földbirtok szétporlásáról" szóló névtelen cikksorozatban foglalkozik az Erdélyi Hiradó 1843. évi júniusi számaiban az erdélyi földbirtokpolitika problémáival. A földbirtokok alaprozódásának meggátlására vonatkozó javaslatai lényegükben a következők.

Nyujtassék kedvezés a gyáriparnak védvámok által, hogy a mezőgazdasági népfelesleg ott találjon elhelyezkedést. "Ifjaknak közköltségen kiképeztetése nem lesz elvesztegetett költség, valamint müegyetem, ipariskolák felállítása is. Ez által a falusi népfelesleg a helyett, hogy tovább osztozzék a már apróra osztott földből, a müiparban és kereskedésben találna keresetet. Az apró birtok kevesebb kézre jutván, kerekebb, egészségesebb alkatot úgy érne. Másfelől a müipar és kereskedés gyarapodtával beállani szokott szétbomladozása a nagybiroknak megszorítaná a közepszerű és kisbirtokosok szükséges rendit."

"Csökkentenék ott a hol már igen elszaporodtak, az apróbirtokosok száma áttelepítés által oly vidékekre, hol még a népesség gyér s a müveletlen földek terjedelmesek. A helyett, hogy a háromszéki székely élclméért Moldovába vándoroljon s némely örmény keres-

kedő székely gyarmatot telepítsen ott benn vásárlott pusztájára, -- üdvösebb volna mind nemzetiségi, mind politikai, mind közgazdasági tekintetben, ha magyar mágnásaink mezőiségi s másutti, vajmi keveset jövedelmező, terjedelmes műveletlen mezeikre telepítenék őket kedvező feltételek alatt. Ez pedig egyszerre több családokkal előlegesen kapcsolandó egyezkedések útján kivihetetlen nem volna. Ily formán a jelenleg létező magánbirtokból amott minden családra aránylag nagyobb mennyiség jutna."

Megpendíti a cikksorozat a tagosítást, amitössze-
sítésnek nevez. Oszttassanak fel a közös birtokok oszt-
ható részei, a magyar birtokok száma ezzel nő, a közös
birtokon úgy sincs Isten áldása. Nincs szükség a koro-
nabirtokokra; egykor a dinasztíának tekintélyt uradal-
mainak terjedelme kölcsönzött, ma "vagyonos, művelt és
független polgárok tömött phalankszában áll a trón
védbástyája."

"A majorátusok eltörölendők." "A jószágok csak
bizonyos pontig legyenek feldarabolhatók. Öröklésnél
a birtok inkább egy kézben maradjon, mint hogy az örökö-
sök között feloszolják. Bizzák az örökösök vagy az apa
józan eszére, melyik gyermek kapja a birtokot s me-
lyik a váltságot; hibás az a felfogás, hogy az így
az öröklésnél a jószágból kizárt gyermekek napszámo-

sok, szolgák vagy földönfutók lesznek, ellenkezőleg, azok más jószágra házasodnának vagy magukat a műipar, kereskedés, művészet, oktatás, egyház és státusszolgálat pályáira szentelnék. Így a gyermekek önállóságra neveltetnének s nem adnák magukat -- a három szilvafának."

Íme, a XX. század földbirtokproblémái megjelennek már száz éve a kis Erdély sajtójában s a cikksorozat csak azok okos megoldásában, a földhöz kötött társadalom szaporításában látja a menés sikerét, befejezván azzal, hogy ily rendelkezések nélkül... "nem csapnak-e össze, mint Gaj, a szláv propaganda egyik korifeusa elbizakodva mondta, fejünk felett hullámai azon szláv óceánnak, melynek közepén mi csak egy szigetke vagyunk".

Az erdélyi nemesség

A XVIII. század Magyarországon Marczali[✗] szerint "a papság és a főnemesek birják a kis síkságon az összes birtokok 58%-át, a köznemesek csak 9%-át, a compossessoroké 24%, a kamarák vagy a királyi családé 6%; a kiválóan tót nyelvű vidéken a papságé és a főuraké 41%, a köznemeseké 29%, a compossessoroké 2 rész, a kamaráé 17%. Ellenben az alföld északi részén csak

[✗] Magyarország története II. József korában, I.,

34% a főnemesi és papi birtok, a köznemesi 31%, a többnyire köznemes compossessoroké 28%, az alföld déli része még majdnem egészen kincstári birtok... A XVIII. század Magyarországon kiválóan az egyházi és világi főnemesség uralkodásának korszaka, a köznemesség épen nem mérkőzhetik vele politikai súly és a hazának tett szolgálatok dolgában."

A főnemesség birtoktulsúlyával együttjárván a hatalom telje is, nem csupán az udvart töltik be pompájukkal s közjogi állásaik fényével, hanem mindkét országban, Magyarországon épp úgy, mint Erdélyben is a vármegyei élet s a társadalom világítótornyai,

Mária Terézia kiszorítja a püspököket a főispánságokból s helyüket mágnásokkal tölti be; mindkét országban majdnem kizárólag mágnások a fő funkcionáriusok.

Erdély kancellárjai, gubernátorai, országgyűlési elnökei között 1848-ig alig van középnyemes. Egykoron pedig Werbőczy sem volt mágnás.

De Erdélyben legalább a vezérlő országnagyok hivatalaiban látunk sok nemest és Erdély arisztokráciája Mária Terézia németesítő fényes udvarának narkotizáló levegőjét sem szivta be, megmaradt végig magyarnak.

Az erdélyi köznemesség megőrizte közjogi és társadalmi erejét s mágnásai a tiszta magyar érzés velencei

tükrei. Kivétel itt is akad ugyan, de az erdélyi nemes és főnemes a "tekintetes magyar haza" gyűjtőnevét hitebben érzi. 1848-ban alig van erdélyi mágnáscsalád, melynek fia nincs a harcmezőn. S Erdély megyegyűlései, az ezeknek megfelelő girás gyűlések a magyar szellem őrei úgy, ahogy a Bethlenektől, Bocskayaktól, Rákóczyaktól tanulták.

A földesuri fenyegető hatalom ellen

A földesuri fenyegető hatalomról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor, 1847. április 27-én, Udvarhelyszék követe azt mondja, hogy "senki a maga ügyében ítélő hatalommal nem bírhat és nem büntethet... Szülő oka ez annak, hogy a parasztember a földesurat örökös ostorának tekintse... Nincs ember, ki tulajdon perében elfogulatlan bíró lehessen... Ítéletet a gyors eljárás céljából /munkára ki nem állás vagy kóros munkatétel esetében/ a falusi bíró hozzon harmadmagával, mert némely járásban 19 és több falu is van, a szolgabírói eljárásnál lassubbat elképzelni sem lehet."

Középszolnokmegye követe azt mondja ugyanakkor, hogy "a tapasztalás igazolja, hogy nem annyira a birtokosok, mint inkább tisztjeik, biztosaik a büntetés kiszolgáltatásában gyakran igen tulságosak... Az urbérest a földesuri zsarnokság ellen biztosítani kell. A földesur büntető hatalmának eltörlését kívánja."

Viszont Tordamegye követe a pénzbeli büntetést épp úgy ellenzi, mint a "gyakorlatiatlan" bebörtönzést. "Megyéje pálczájával kívánja az urbérest büntetni, de ha a földesur beleegyezik, ezt fel leheessen cserélni közmunkával".

Fogarasvidék egyik követe helyesli, hogy a földesurat továbbra is fenytőhatalom illesse meg.

A szászok a földesurat megtámadó, bántalmazó, vagy munka között engedetlen vagy rendetlenkedő urbéres le tartóztatását s megfenyítés végett tiszti őrizetbe adását javasolják.

Fogarasvidék másik követe ezt mondja: "Kétségbevonhatatlan igazság, hogy a patriarchalis viszony nem egyéb, mint a nép legnagyobb részének jogtőli megfosztása..., szükséges volt a mult időben, de eljő azon boldog idő, midőn a parasztnak nem lesz szüksége gyámra... Az urbéri dolgokban büntesse az urbéri bíróság a földesurat is." Marosszék is pártolja ezt.

Az 1847. október 8-iki országos ülésen Dobokamegye követe "a kor kívánatainak megfelelő büntető törvénykönyv rendszeres kidolgozását" javasolja.

Az elnök megígéri, hogy a már kitűzött tárgyak után "felvehetik" ezt is.

Annyi ebből is kétségtelen, hogy Gál László törvényjavaslata nem került szőnyegre megalkotása, az

1837. év óta. Az idők eljártak felette. A magyarországi 1843-as büntetőjavaslatok után ez a szellemében a kortól elmaradt javaslat hogyan is kerülhetett volna sorra?

Urbér. Ősiség

Az urbéri kérdésekben 1844-ben[✱] már szemére hányják az 1793. évi országgyűlési rendszeres munkálatnak, hogy egyoldalú érdekeket támogatott s a Zápolya János korától kezdve a jobbágyságot sújtó törvényekből azt következtette, hogy "azért köteles a paraszt földesurát szolgálni, mert dédőseinek dédőse, az izzó vas királyi szék tűzgondjai alatt megsült Dózsa György és pórhadai gáztettet követtek el. Valóban vastag, az eredendő bűnnel rokonos képzet az utódnak bűnhődni vétkekért, mikért elődje elvérzett s a rabigát, melyet a büntettes apa vont makacs nyakára, a fiak fiain tenni elhordozhatatlan sulyúvá." S a felszabaduló jobbágyi földet Vörösmarty költeményével ünnepli: Most már enyém e munkán vett örök, Mit im örömkönnyüvel öntözök! S ne mondja senki, hogy henyén talált: Szolgáltam érte országot, királyt. Majd gyermekimre szállnak javaim, Rájok maradnak tartozásaim. Adónkat, legyen bár pénz, munka, vér, Örömmel adjuk biztos napokér'."

[✱] Fogarasi János cikke az Erdélyi Hiradó 12. s. köv. számaiban.

A néger rabszolgák sorsához hasonlító jobbágy-sorsról olvassuk az Erdélyi Hiradó 1944. évi 22. számában. Kővárvidékéről írják a lapnak: A királyi kamara restolci jobbágysai tizennégy éve haszonbérbe szép összeget tettek le bánatpénzül, a haszonbér ideje rég le-telt, nem adták vissza a bánatpénzüket, a kamarától kibérelte a jobbágysokat egy vidéki birtokos, mire a jobbágysok megtagadták ennek a szolgálatot, "remélve, hogy ez által reábirhatják a kamarát bánatpénzüik kiadá-sára". A haszonbérelő panaszára a kamaraispán az enge-detleneket "keményen megbotoztatta" a járásbeli szolgál-bíró jelenlétében. "Hát a szegény jobbágy bánatpénzét sem kérheti már vissza s véték-e már tulajdont is kérni, ez nagy ujság nálunk, így tán a haszonbéres Angolhon-ban sem szoktak kérelmet büntetni."

Érdekes, hogy a királyi kamara tisztjeinek ember-telen magatartása a Hóra-lázadás okai között is sze-repelt már, ezt az esetet közel hét évtizeddel megelő-zőleg s a nagyvennyolcas zalatnai vérfürdő egyik oka is hasonló magatartás volt.

"Eltörlendő az ősiség -- írja Fogarassy János[✠] --, még pedig a legközelebbi törvényhozás útján és úgy, hogy törvényben kimondatnék minden birtoknak örökösen feltörhetetlenül szabad eladhatása, cserélhetése vagy

[✠] Erdélyi Hiradó 1845. évf. 5. sz.

bármily czim alatti elidegenithetése."

A XIX. század első felének első erdélyi évtizedeiről írja az Erdélyi Hiradó vezércikke 1844. november 26-ikán: "1791. óta több forgott le félszázadnál nyom nélkül és szerencsétlenségünkre lajhár nyugalmunk ép oly korszakban esik, midőn Európa új alakot váltott, s most Erdély talán még Tuhutumtól tanult mezei gazdálkodásával, urbértelen jobbágyaival, czondraposztó készítéséig terjedő gyáriparával és mesés bonyodalmu porlekedési rendszerével távol fekszik azon iránytól, melyet a polgárosodás jelölt ki... Ha a parasztnak valaki betörte fejét s elvette kenyerét, a polgári társaság érzéketlen volt e fájdalom és az éhség iránt, míg a földesur mint sajátján esett sérelmeket fel nem jelenté. Mert a népnek nem vala panaszjoga, nem perelhetett. A jobbágyságot az 1791. év nem törölte el, miután még most sincs felperességi joga a parasztnak... Az 1836-iki IV. törvényczikkely az urbéresnek csak a jobbágytelek és állomány haszonvételében és javitányaiban adott tulajdonosi jogot... A földesur becsü szerint kifizeti a paraszt melioratióit — és őt a telekről elhajtja... Innen ered, hogy Erdélyben a paraszt kertet nem készít, fát nem ültet, építményeket nem rak, földet nem trágyáz. S mi sokat tudunk beszélni iparról, kereskedésről, országutakról! Mintha a nagybirtok teremthetne

ipart s a földesur kuriája adhatna lendületet a kereskedésnek s vásárpiachoz az országutaknak. Épen ellenkezőleg van. A kisbirtok nemosak védője a nagy-
nak, de jövedelmeztetője is. Azon trágya, melyet a tömeg keskeny szántóföldjeire hord, -- azon anyag-
szemek, melyekből aklot épít barmai számára, azon durva
kelme, melybe családját öltözteti és kertében azon árny, hol kipihen a fáradalmas munkája után, óriás
eredményiek: mert ezen apróságok teremtik a belforgal-
mat és fogyasztást, ezek népesítik meg az országuta-
kat. Nélkülük kevés polgárnak lehet emeletes háza és
keves nagybirtokos üzhet fényt. A tömeg vállalkozó szel-
leme a nemzet gazdasága... Azon drámának, melyet a vi-
lág egyik kevésbé ismert színpadán most a testvérháza --
Magyarország -- fiai játszanak s melynek végjelenete
volna a névtelen és árva magyarnak a polgárosodás
fényes családi körébe befogadása, épen prologját, t.i.
a földesur és jobbágy közti viszonyok rendezését, érti
és szereti legkevésbé Erdély."

S a cikk, amikor így bátran állást foglal a jobbá-
gyok tulajdonosi jogai, jogi cselekvőképessége, rövi-
den, felszabadítása mellett s Erdélyt ostromozza az
elmaradásáért és az erdélyi magyar urat "régí törvény
penészen" élőnek nevezi, merész földbirtokpolitikai
tervet vet fel: "... Annyit mégsem gondolok lehetetlen-

nek, hogy a státus a földbirtok kevés kezek közé szorulásától rettegve, meghatározhatja idővel azon maximumot, melyen túl fekvővagyonot szerezni nem lehet." Több mint száz évvel ezelőtt tehát Erdélyből vetik fel a nagybirtok megnyirbálását s a középbirtokrendszerre áttérést. Olyan gondolatkör, ameddig odaát Széchenyi nem jutott el.

Milyen volt a szabadságharc előtt két évvel, 1846-ban, Erdélyben az urbéri helyzet, erről képet ad az Erdélyi Hiradó 1846. évi január 9-iki számának vezércikke: "Magyarországban az 1832/6. és az 1839/40. országgyűléseken ez a kérdés ha nem is kielégítő, mindenestre kétségtelen haladást tanúsító intézkedést nyert. Nálunk félszázad óta teljes veszteglésben nyugszik ugy, hogy itt jelenleg az urbéri viszonyok igen kevésbé vagynak rendezettebb állapotban, mint minőben amott a felséges Mária Theresia által behozott urbéri rendezés előtt állottak... Azok az emberiség érzetével, a józan országlás és státusgazdasági elvekkal, valamint az érdekelt felek érdekével is egyiránt ellenkeznek. Nagyrészen a földesur személyétől függ az urbéres személye. Ő biráskodik felette, biráskodik a maga ügyében. A büntetéseknek nem ugyan legmagasabb, de mindenesetre elég érzékeny s mi több, személyes becstelenítést tartalmazó fokozatait rendelheti... A boszút az ítélettől,

az ítéletet a végrehajtástól semmi se választja el. S mind e hatalmat a földesurak nemcsak maguk gyakorolják, hanem szabadon ruházzák át -- gazdatisztekre, kik vajmi sok esetben az erkölcsiség fokozatán azoknál, kikre hatalmuk terjed, alább állnak... A földesurak nagy részének nemesb érzete pótolja a törvény hiányait... De engedhet-e törvény oly szabad tért az egyének tetszésének és jószántának? Évenként csak néhány száz igazságtalanul kiosztott bot s nyomorékká vert pór egyén nem kívánhatja-e meg a közállomány legkomolyabb figyelmét s minél pontosabb intézkedését? Az urbéres néposztály hordozza úgy a nekik engedett javadalmak után járó tartozásokat, mint a földesuri kiváltságoknál fogva reájuk hárított köteleztetéseket... Ennek eredménye, hogy a közállomány legnélkülözhetetlenebb szükségei rosszul fedőztetnek s ami teljesül, a túlszígázott követelések folytán rosszul megy véghez... s az alsóbb néposztály, a nemzet alapjának ereje, hanyatlik."

Krasznamegye 1846. március havi közgyűlésén "egy hetvenéves, de fiatal erélyű" táblabíró indítványára az országgyűlési utasításokat kárértő bizottságnak adják ki kimerítő munkálat kidolgozása céljából "a kiváltságos osztály előjogainak a néppel közössé tétele" kérdését. Az öreg táblabíró így érvelt: "Igaz-

ságtalan, hogy midőn a paraszt adózik, közterhet visel, -- mi fizetünk, ha akarunk s használjuk azt, a mit ő készít. A paraszt katonáskodik, a nemes -- ki ezzel valósággal tartoznék -- csak úgy, ha kedve tartja. A paraszt, ha hibázik, bűnbe esik, az emberséggel ellenkező testbüntetéssel sújtják; a nemest, ha hosszú per útján az igazság sújtoló keze utoléri is, csak szeliden, leginkább pénzzel büntetik... A mily megvetéssel nézi a nemes a parasztot, épen oly irigységgel a paraszt a nemest, kibén ellenségét, elnyomóját látja... A jövő országgyűlésen az egész nemesség eltörlését kell indítványozni. Addig is határozzák meg a RR., hogy a nemesség a közmunkákban tartozék résztvenni..."

Marosszék 1846. augusztus 25-iki közgyűlésén követi utasításba adják az urbéri tervezetre nézve az adózó nép alkotmányos határok között való boldogítását.

Báró Wesselényi Miklós drámai szózatot intéz 1846. november 13-ikán Udvarhelyszék Rendjeihez az urbér és örökváltság ügyében, mint a szék egyik országgyűlési követe. "A polgári pályáról -- írja -- testi szenvedések eltávolítottak s egykori magamnak csak roskadt maradványa tértem vissza honomba... hanyatló szemeimet csakhamar örök homály leplezé...,

majdnem tizenkét év óta kívül létezom a közélet munkás-
sági terén... A teret új nemzedék foglalja el, melyet
ő nem ismer s mely őt nem ismeri... E jelen országgyűlé-
sen előfordulandók között az urbér oly fontos tárgy,
melynek mikénti eldőlése e honnak nemcsak boldogságára,
hanem fennmaradására is határozó befolyásu leend...

1791-ben kimondották az ország Rendei az urbéri viszo-
nyok rendezésének szükségét. Nem az ország hibája, hogy
az e tárgyban rendelt bizottság munkálata oly sok évek
során keresztül országgyűlés elibe nem került. Évek
hosszu sora lefolyta alatt az urbér szüksége évről-évre
növekedett s immár rémitő óriássá nőtt... A legmivelet-
lenebbeknek tartott országokban is urbér jött létre.

Kis honunk egyedül áll, szintoly szegyenünkre, mint
kárunkra, mint földesuri önkény, jobbágyi nyomor s
mindkét részről rendetlenség gyász-szigete... A pa-
rasztság annyi század óta nálunk oly jogok nélkül volt,
melyektől megfosztva tartani embert nem szabad... Ve-
lünk szemben terhes adósság súlyosodott reánk... Er-
kölcsei és keresztényi kötelesség mellett az okosság
is nem kevésbbé harsány hangon parancsolja az urbéri
viszonyok rendezését... De az urbéri viszonyok kora
már elmúlt s csak ideiglenesen létezhetik... Örökvált-
ság kell. Erre vezette Európa minden országait vagy
az okosság vagy a hol ennek nem engedtek, az erőszak...

Tulajdonnal bírók s ez után epedők állnak egymással szemben. Az urbéri viszonyok ezer bizalmatlanságnak, ingerültségnek és gyűlölségnek kutfejei... Még Oroszországban, hol a jobbágyság legtovább s leginkább divatozott és az ausztriai monarchia örökös tartományai-ban is a kormány jelszava az örökváltság kezd lenni. Magyarhonban ezt az 1839/40-iki országgyűlés kivívta..."

Wesselényi szerint szükséges az urbéres és major-sági földek felmérése, elkülönözés, tagosítás, telek-könyv, nem az urbér rendezése, hanem az örökváltság behozatala érdekében. Szemben az országgyűlés által kiküldött bizottságnak azzal az álláspontjával, hogy új urbéri szabályozást kell létesíteni, Wesselényi álláspontja az, hogy nem urbéri rendezésre van szükség, hanem az urbér eltörlésére örökváltsággal. "Sietve és haladék nélkül." Bizottságot követel az örökváltság tervének kidolgozására.

Azzal végzi a székhez írt memorandumát, hogy a kiküldendő örökváltság-bizottság "a jelent követő országgyűlésre munkálatát beadván, az azon elfogadandó mód szerint az örökváltság úgy, a mint s ott, a hol az országos felmérések és szabályozások már megtörténtek, nyomban foganatosittatnék"... "E hon és az emberiség nemtője fogja e munkálatra legszebb áldását adni, mert az emberiség ügye e honban csak akkor lehet méltón

képviselve s biztosítva, csak akkor leszen bércein áldás, dus térein üdv és jólét..., midőn létesülni kezd s létesülve lesz nálunk az örökváltság... Válják a mondott ige mentől előbb testté."

Közép-Szolnok megye közgyűlése elé 1846. decemberében ugyancsak indítványt terjeszt -- írásban -- az örökváltság ügyében: "Köztünk, a csak kicsiny számból álló nemesség és a roppant nagy számu parasztság közt kedvetlen surlódások többé ne létezzenek s a gyűlölséget szülő vagy tápláló érintkezések szűnjenek meg. Ki kellene az ország Rendeinek mondani, miként ily békés és biztos viszony egyedül csak ugy remélhető, ha a nemesség illő kárpótlásával egybekötött örökváltság létesülend... Az országgyűlés nevezzen ki országos bizottságot, amely az örökváltság létesítésére a jövő országgyűlésig tervet dolgozna ki."

A zsibói próféta amikor 1846-ban ily gigászi erővel sürgeti a jobbágyság helyzetének gyökeres megoldását, felszabadítását, megérezte, hogy a késedelemből baj lesz. Két év múlva lángbaborult Erdély.

Sajnos, az izgatás Wesselényi terve ellen itt is, ott is fellángolt. Így Háromszék közgyűlésén 1846. novemberében kimondják, hogy az urbéresék sorsán nem a szabad szerződés vagy a kényszerített megváltás segíthet, hanem "csupán a robotarendszeren alapuló urbér."

A köznép sorsának javítása

Kolozsmegye 1846. évi november 19-iki közgyűlésén a követi utasítások dolgában felszólaló gróf B.F. nagy beszédben a köznép sorsának javítását hozza szóba: "Olyan urbért, mely a köznép sorsán valósággal könnyítsen, mely igazságos, mindenik fél kívánatának megfelelő, a tulajdon szentségét meg nem támadó legyen, a legtisztább szándék, a legjózanabb megfontolás után is alkotni lehetetlen... Jelenleg az országos bizottság munkálata áll előttünk. Ebben mindjárt a második czikk, mely az urbéres föld rendezését tárgyalja s melynek következtében egyik urbéres földjéből elvenni s a máséhoz adni kellene, szörnyű ingerültséget fogna előidézni a nép között. Létezik hazánkban jelenleg sok urbériség, mely nincs nyilvánosságra hozva s melyről így az urbéres adót nem fizet. Ha létrejövend az urbér, mindazon föld tudva lesz s az urbéres adót fog fizetni. Vajjon nem nagyobb teher leend-e pénzszegény hazánkban a kétségtelenül tetemesen növekedendő adó azon néhány napszámnál, melyet az urbér az urbéres mostani tartozásából netalán levonand?... Mindezt az urbéres nem a kormánynak, hanem a nemességnek fogja tulajdonítani... De vannak egyéb árnyoldalai is a javaslatnak. Általa ugyanis a földesurnak a colonicaturákhozí proprietása nemcsak kétségbe van hozva, hanem merőben elvetve.

Sőt az ország jövője is el van rontva általa... Mind-
ezek folytán azt javasolja, hogy a jelenleg az urbéreszek
kezén levő föld maradjon ezután is náluk földesuraik-
kal kötendő szabad egyezkedésnél fogva, amely a király
által volna megerősítendő, hogy annál érvényesebb le-
gyen... Ez azonban nem elég... Vállaljuk el a földjeik
után fizetendő adót, a mi az 1846-iki adólajstromban bé-
van írva... Azon két ezred kiállításához, melylyel Er-
dély tartozik, személyarányban járuljon a nemesség is...,
az utcsináláshoz is. Ha e javaslatait nem pártolják, akkor
örökváltságot óhajt akár pénzzel, akár földdel. Ha pedig
indítványa bukni fogna, e nyilatkozatot kéri jegyzőkönyv-
be iktatni, hadd lássa az utókor békövetkezendő veszé-
lyek idején, miképen lehetett volna azokat elkerülni."

AZ 1846/47. ÉVI KOLOZSVÁRI ORSZÁGGYÜLÉS

Az országgyűlés nem független a királyi hivatalosok nagy száma miatt

Az eszmék tündöklésében nem követte az 1834-es hagyományokat az 1846/47. évi kolozsvári országgyűlés. De visszafejlődést sem jelentett. A negyvenes évek nagy pozsonyi erőfeszítései alig látszanak meg rajta, bár ez az országgyűlés is szépen indult. Nagy pompával nyitják meg, de a lelki pompa ezen az országgyűlésen majd kevesebb lesz, mint az 1834. évi nagy országgyűlésen.

Mind az 1837-es, mind az 1841-es országgyűlésen erősen meglátszott Erdély vezérének, Wesselényinek távolléte. Ezeken az országgyűléseken bűnperei miatt nem jelenhetett meg. Az 1846/47. évi erdélyi országgyűlésről talán sok fegyvertársában való csalódása is tartotta távol. "Polgári halott"-nak tekintette magát. De nem felejtkezhetett el a 46-os országgyűlés Deák Ferencnek 1845. évi zsibói látogatásáról, sem a fáklyászenéről amit Deák onnan jövet 1845. június 15-ikén gróf Kemény Sámuel vacsorája alkalmával kapott Kolozsvár az odasereglett vidék népétől, sem a Deák által akkor a lelkes népnek Erdély legnagyobb és legsürgősebb problémája, az unió, tárgyában tartott

beszédéről. Magának Deák Ferenc látogatásának kettős szimbolikus jellegét minden gondolkodó erdélyi felismerhette: lándzsatörés volt ez Wesselényinek, az Erdélyben is sokak által elhagyott óriásnak személye és politikai programja, első helyen tehát a jobbágyok felszabadítása és az unió mellett. Erdély megértette Deákot. De Wesselényi hiányzik az erdélyi országgyűlésről is és ez meglátszik a lagymatagabb szellemén.

Az országgyűlések megnyitása a szokott nagy ünnepség keretében történik. Az 1846. szeptember 9-iki megnyitó ülésen az országgyűlési diszbeszédok lezajlása után meghívják az országgyűlés ülésére szokás szerint a királyi kormányzékot, a kormányzék a maga helyét elfoglalja a zöld asztalnál és gróf Teleki József királyi kormányzó nagy beszédben üdvözli a Rendeket. Utána a kormányzó a különböző osztályokból tisztelegő küldöttséget nevezett ki a teljes hatalmu királyi biztoshoz, báró Puchner Antalhoz menés céljából, hogy a küldöttség kérdezze meg, mikor szándékozik a királyi biztos az országgyűlést megnyitni. Az ülést a küldöttség eltávozása után félbeszakítják, majd visszaérkezik a küldöttség, jelenti, hogy a királyi biztos az országgyűlést másnap szándékozik ünnepélyesen kinyitni és a Karok és Rendek körében megjelenni. Erre a kormányzék eltávozott, távozása után az orszá-

gos elnök, vagyis az országgyűlés elnöke, báró Kemény Ferenc felolvastatta a királyi hivatalosok névsorát magában foglaló udvari rendeletet és felszólította a követeket megbízó leveleik bemutatására. Ez mindjárt meg is történt. Másnap a Rendek testületileg mentek tisztelegni a királyi biztoshoz és a királyi kormányzóhoz és pedig ünnepi díszmenet formálásával és ott ismét köszöntő beszédek zajlottak le. Az országgyűlés formális megnyitása szeptember 10-én történt és az egykori ujságokban olvassuk, hogy Kolozsvár városának kora reggeltől kezdve ünnepi színe és ábrázatja volt, a céhek zászlóikkal és a polgárok a piacon és a Belső Monostor-utcában, ahol az országgyűlési terem van, díszruhában és két sort formálva állottak, az utcákon lovaskatonaság nyargalt, az országgyűlési ház előtt a Károly Ferdinánd erdélyi ezred egy százados csapata tisztelkedett, az országgyűlési terem karzatain válogatott uri asszonyságokkal díszes közönség. Amikor a királyi biztos megérkezik tábornokok és egyéb fényes tisztek kíséretében, "éljen" kiáltással fogadják, a királyi biztos a király képe alatt álló trónusi székhez érkezvén, mellette jobbfelől fedetlen fővel megállott, felolvassák a királyi leiratot az ő kinevezéséről, erre leül a trónusra, kalpagját felteszi, deák beszédet intéz az országgyűléshez és az országgyűlést

kinyitja. Utána a királyi biztos a királyi kormány-
széktől kísértetve eltávozik. Este a várost fényesen
kivilágítják.

Az 1846. szeptember 9-ikén Kolozsvárra összehi-
vott ennek az országgyűlésnek elnöke szintén báró Kemény
Ferenc. Bevezető beszédében jó téma gyanánt a nép sorsá-
nak javítását jelöli meg, "a műveltség, vagyonosság és
kiváltságai által eldöntő tekintélyű osztály s azon má-
sik közt, melyet száma teszen nyomatóssá, az ingatag
jogviszonyt" rendezni kell, "a nagyobb testvérhon"
példájától elmaradnunk nem szabad. A megyei tisztvá-
lasztások kérdése tizenöt év óta feszültségben tartja
az egész hazát. S örökjogi vitás kérdéseket is rendezni
kell a magánjog terén.

A legnagyobbak közül ezen az országgyűlésen ott
vannak a gubernátor gróf Teleki József, id. gróf Bethlen
János, báró Kemény Dénes, Zeyk Károly, Weér Farkas,
Zeyk József.

Nincs jelen a vezér, báró Wesselényi Miklós és
ez végig megérzik s a nagyok közt nincs egy sem, aki
Pozsony viharos lendületét képviselte volna. Okos fők-
ben azonban nincs hiány.

Az 1846. szeptember 12-iki ülésen id. gróf Bethlen
János javaslatára országgyűlési ujságot határoznak el.
Ime, Wesselényi nagy gondolata tizenkét év múltán meg-
valósul.

Zeyk József, Fogarasvidék követe, az 1846. évi országgyűlés szeptember 17-iki ülésén a királyi hivatalosok nagy számát támadja. "Alkotmányos ország csak ott lehet -- mondja --, a hol a törvényhozó hatalom fejedelelem és nemzet közt meg van osztva. Nálunk a törvényhozásnak felerészét Ő felsége gyakorolja, tőle függvén a törvények megerősítése... Nálunk Ő felsége és a nemzet érdekei nem mindig ugyanazok. A fejedelem törvényhozói befolyása tulnyomó, -- örködjének az ország Rendei, hogy ezen befolyás a törvények által kiszabott korlátok között gyakoroltassék... A hivatalon kívüli regalisták száma 1791-ig soha a követekét fel nem multa... Miután van törvény, mely Erdélyt alkotmányos országnak mondja, csak oly törvénynek lehet érvényességet tulajdonítani, mely az alkotmányosság eszméjével nem ellenkezik... Megkérendőnek véli a fejedelmet, hogy ne nevezzen ki addig több regalistát, míg számuk természeti halál következtében a követekével egyenlőre nem apad. Szóló a regalistai karnak nagy tisztelője. Ez egy aristocratiai kar, melynek lovagias szelleménél s önérzeténél fogva függetlennek kell lennie. S nem jajdul-e fel a kebel a gondolatra, hogy egy regalista, ha nyilatkozata valamely főurnak tetszését meg nem nyerte, egy tollvonással kitöröltessék törvényhozói diszes állásából. Ez sérelem nemcsak a regalistai karra, hanem az egész országra nézve. Ha regalistákat lehet kinevezni, a mennyi tetszik

és őket tetszés szerint ki is törölhetni, akkor az alkotmány csak sirbolt, melybe szabadságunk temetve van."

Nagy sérelemnek tartották 1847-ben a megyék, hogy ezen az országgyűlésen "a megyék képviselőtét háttérbe szorította a kir. hivatalosok nagy száma". Tordamegye 1848. januári közgyűlésén éles felszólalások hangzottak el ez ellen.

Hogy az 1847. évi kolozsvári országgyűlés nem honorálta az ellenzék követeléseit jobb urbér és örök-váltság tekintetében, ennek okát leleplezik Tordamegye közgyűlésén, amikor nagy sérelemként emelték ki az ez országgyűlésen szerepelt királyi hivatalosok nagy számát, "mely a megyék képviselőtét háttérbe szorította".

Az országgyűlést számtalan ülésen át az urbériség rendezése foglalkoztatja. De csak rendezése és nem megszüntetése. Ehhez majd Kossuth 1848-ának kell eljőnie s ma még csak 1846. s 1847. van. Így az 1846/47. évi erdélyi országgyűlés a hűbéri állapotot épségben tartva, sőt védelmezve, csak javítani akar a jobbágy helyzetén, de kétes sikerrel. Szerencse, hogy alkotása nem lép hatályba s majd elsőpri a 48-as ciklon.

Már a harmincas évfordulón Wesselényi programjába vette a jobbágyságnak nemcsak gazdasági, hanem politikai felszabadítását és az alkotmány demokrati-

kus átalakítását is. Így nem újdonságként került szőnyegre az 1846. évi országgyűlésen az urbér ügyének rendezése.

Az urbériség kérdései

Ezen az országgyűlésen azonban a konzervatív párt arra az álláspontra helyezkedett, hogy az új urbéri törvény nem lehet liberális szellemű.

Ezzel szemben az ellenzék azon az állásponton volt, hogy nem urbérrendezésre van szükség, hanem a jobbágyot teljesen fel kell szabadítani, különben parasztlázadás lesz a dolgok vége.

Jancsó írja: "Ez az urbéri törvény írott malaszt maradt. Mielőtt életbeléptették volna, az idők gyorsan rohanó szelleme elrobogott fölötte. Megérkezett az új idők szellemét hirdető 1848. és a föld a rajta lakó paraszttal egyetemben szabaddá lett; csakhogy ezt a szabaddá lett földet csakhamar patakokban öntötte el az egykori földesurak és a szabad polgárokká lett parasztok vére."...

Wesselényi 1846. december 24-iki levelében parasztfelkeléstől tart és 1846. december 28-án ezt írja Vörösmarty Mihálynak: "Barátom, nem prózáid, hanem leg-lelketrázóbb s elhaltba is életet fuvalni képes verseid sem tudnák e szikkadt és fonnyadtszívű, kocsonyásodott vérű s bükkfefejű arisztokratáinkat, kik főként

Erdélyben nemünk gyalázatára csordánként léteznek, megtéríteni."

Kossuth jól ismerte az erdélyi nemesség retrográd álláspontját és tudta, hogy érdemleges, méltányos úrbérrendezést ott nem lehet csinálni. Éppen ezért 1846. májusában a maga örökváltsági tervét Wesselényivel közli és kéri, tegye ezt a magáévá, előzze meg vele a kormányt, mert "az urbérek ideje lejárt. A feudalizmus romjainak bukni kell s ha a nemesség fel nem fogja helyzetét, veszve van menthetetlenül s esett áldozatul nem a szabadságnak, hanem a kormánykénynek."

Acsády azt írja, ebben az időben a súlyos testi szenvedések és a velük járó lelkigyötrelmek hatása alatt Wesselényi kezdett elmaradni a haladó korszellemtől. Ez így nem áll meg. Őt vezérségétől bebörtönzése s betegsége elvitte ugyan, de különösen a jobbágycélelésben álláspontjáért tovább harcolt. Így a jobbágycélelés nagy gondolatát képviseli 1846-ban is báró Wesselényi Miklós, amikor az 1846. november 13-án Zsibóról levelet ír Udvarhelyszék rendjeihez, amelyben az örökváltságról ezt írja: "E hon és az emberiség nemtője fogja azon munkálatra legszebb áldását adni, melyben az örökváltság kimondatik, mert az emberiség ügye e honban csak akkor lehet méltóan képviselve és biztosítva, csak akkor leszén bércein áldás, dus téren

üd- és jólét s gyermekei csak akkor cserélendik fel egymás elleni és az egyik részt veszélylyel fenyegető kínos helyzetüket tartósan békés viszonyra, midőn létesülni kezd és létesülve lesz nálunk az örökvált-ság."

Az országgyűlés 1846. október 9-iki ülésében az azon megjelent gubernátor bemutatta az 1841/43. évi országgyűlés által kinevezett rendszeres bizottság munkálatait s bejelentette, hogy amint az urbéri munkálat ki lesz nyomtatva, szétküldik az országgyűlés tagjainak s a törvényhatóságoknak. Jelzi, hogy a bizottság többi munkálatai is sajtó alatt vannak.

Az 1847. január 4-iki 19. ülésen kezdődik az urbér feletti tanácskozás. A KK. és RR. álláspontja az, hogy az urbér behozatala következtében az adó "nem fog növeltetni". Az urbéreseken segíteni kell, "jobb létre kell őket emelni", de csak azért, "hogy törvény által szabályozandó tartozásaikat teljesíthessék."

Az örökváltás eszméjét a január 15-iki ülésen helyeslik s tervezetet akarnak készíttetni. Mikó Mihály a székely földre nézve tiltakozik az urbér kiterjesztése ellen, mert ez a föld egyenlő kiváltsággal bíró allovialis birtokból áll, de az eddig is gyakorlatban volt szabad egyezkedés meghagyását akarja. Erdély egyéb területeire a KK. és RR. többsége az 1819. és

1820. évi, de rektifikálandó, urbéri összeírást akarja, ami ott urbéri birtok, az maradjon az urbéres kezén vagy amiről a földesur nem tudja bizonyítani, hogy majorságföldből szakasztották ki. Weér Farkas, a jeles belsőszolnokmegyei követ, a február 12-iki ülésen a résztelekről beszél, de jobbágyszabadításról nem.

Gróf Teleki Domokos, mélyen szántó szabadelvű fő, a február 24-iki ülésen keserűen állapítja meg, hogy "méltányos urbér nem e falak között fog megszületni", tiltakozik az 1820-as összeírásból kimaradt, de valóban urbéri birtoknak a földesur által visszavehetése ellen, most "szép alkalom nyílt az urbéri viszonyokat igazságosan és méltányosan rendezni s bármily elfogult ellenségnek is megmutatni, hogy Erdély törvényhozása képes másnak beavatkozása nélkül legszamosabb polgártársai iránt igazságot szolgáltatni", e helyett a KK. és RR. álláspontja kizárja a századok óta adózó nép érdekeinek figyelembevételét, a kor és hon igényeit kielégítő urbéri rendezés alkotását. "Személyemet a hasonló határozatok iránti felelősségtől, a közvélemény, a jelen és az utókor sujtó ítéletétől meg kívánom menteni."

Február 25-ikén idősb gróf Bethlen János hangsúlyozva, hányszor maradt pártjával együtt minoritásban,

azt mondja, hogy az urbériség igazságtalan elvek szerint döntetett el. Julius 3-án azt mondja: "Ami az enyém, az az allodium, azt nem adom, a mi pedig tiszta colonicatura, azt az urbérestől semmi szin alatt el nem veszem."

Gróf Bethlen Farkas ellenzi a hibás 1820. évi összeírás alapul vételét s az 1843. évi státuskvót tartja helyesnek.

Báró Kemény István és báró Wesselényi Ferenc alsó-fejérmegyei követek a julius 19-iki ülésen az 1819-20. évi összeírás alapul vétele ellen harcolnak, mondván, hogy a földesurak akkor néhol sok, más helyt kevés urbériséget irattak abba bele, -- hiányos munkálatra egy ország reformját nem lehet alapítani.

Az urbéri törvényjavaslat nagy hullámokat ver fel az 1845. és 1846. évek folyamán Erdélyben. A kormánypárti sajtó is szélsően méltányos rendezést követel. Így a Mult és Jelen 1846. november 19-iki számában kifejti, hogy a kiváltságos osztálynak részt kell vennie a közterhek hordozásában, az urbéres bármely földet a tulajdonossal kötendő szabad egyezkedés útján megvásárolhasson, hogy szabad birtokossá válják, Erdély urbéreseinek szegénységén egy hitelintézet segítsen, amely a válságok alkalmával az urbéreseknek készpénztőkéket szolgáltathat, az urbérest tekintsék olyan

polgárnak, aki habár más földjén lakik, azért polgári személyes szabadságát el nem vesztette, a szolgálatot földesur és urbéres között szabad egyezkedés útján határozzák meg, hetenkinti rendes szolgálatot tevő urbéres ezen felül semmi más tartozással ne terheltesék, az urbéri tized töröltessék el, de csak a földesuri dézsmákat illetően, ellenben maradjon meg a tized a papi és a fiskusi tizedekre nézve, de töröljék el a kisebb dézsmákat, a csirkét, a tojást, stb.

Viszont Háromszék megye közgyűlésén az 1846. november 24-én kimondják a Rendek, hogy a hon körülményei szerint az urbéri kérdésben ezuttal sem a szabad egyezkedést, sem a kényszerített megváltást sem a székelyföldi, sem a vármegyei urbéresekre nézve áldásthozónak nem tartják, hanem a roboti szolgálat megtartása mellett a felállítandó urbért vélik a földmivesosztály jólétének eszközlésére alkalmasnak.

Meg kell említenünk, hogy az erdélyi tized különbözött a magyarországitól. Erdélyben ismeretlen volt az u.n. kettősdézma, t.i. a földesuri és a papi, és csupán Krasznamegyének egyes helységeiben volt kettősdézma. A magyarföldi tized egykor az egyházi rendé volt. Erdélynek Magyarországtól elválása után a tized előbb fejedelmi jövedelemmé vált, azután a dézma-árenda fizetés mellett a földesuraknak adatott át.

Az 1847. március 20-iki országos ülésről szóló tudósításban olvassuk, hogy Magyarországon 750.000 család lakott urbéres telkeken, vagyis kb. 4 millió lélek az urbéres telkeken lakók száma. A művelés alatti földeknek tehát csak 1/4-e urbériség, 3/4-ed része pedig a földesurak kezén van. Erdélyben ez az arány megfordítva áll, mert itt a földesurakhoz képest nagy az urbéresek száma a magyar földön és a művelés alatti földnek alig 1/4-e allodium, 3/4-e pedig kolonizatura, urbéres föld.

Az urbériség helyes rendezésétől tehát Erdély lakosai nagy részének sorsa függött. Sorsdöntő hatását megrendítően tárja elénk az 1847. június 18-án tartott országos ülésen Marosszék követe. Azt mondja: "Tisztelem Werbőczyt, mint még a gyermeknemzetnek jó utmutatóját, de a férfinemzet és kor kívánatai most más törvényeket igényelnek. Jelenleg már nem az a szellem, amely hajdan volt, mert a jelen kornak fő elve a produktív erőknek legnagyobb kifejtése, a földművelésnek, gyári és kereskedelmi iparnak, szóval a nemzetgazdaságnak lehető magas polcra emelése, melyet illetőleg, midőn más nemzetek magasán állanak, a magyar mélyen süllyedve ül a legkisebb összekoccanásnál úgy járna, mint midőn a cserépedény vassal ütődik össze. Nálunk a mező kopár és kietlen, mint egy nagy halott, a föld-

mives arcán aggodalom és gondok ülnek és rajtuk a hűbéri viszonyok egész szisztémája olvasható. Állásunk hasonlít a bálványhoz, melynek feje aranyból van, ez a kormány, dereka vegyített ércből, ez a polgárokkal vegyített arisztokrácia, lábai végre cserépből vannak alkotva és ezek a jobbágyság és urbéresek. Nem kell tehát csudálni, hogy a beteg test haladni nem tud.

Erdély arisztokráciája nagyrészenek silány képzelete van a szabadságról és úgy véli, hogy szabadság az, hogy ingyen használja zsiros szántóit, kaszálóit és ingyen szivja Erdély egészséges légét, hogy más fizesse helyette az adót, más a hivatalnokait, sőt az országos teremben jogait őrző képviselőit is, más készítsen számára utakat, hidakat és végre más oltalmazza fiaival a hazát és abban javait is. A szabadságnak ezen elferdített képét a hazai csarnokokban sokan palládiumul tarták és fennhangon allegálták, *rusticus praeter laboris mercedem nihil habet*, mely igazságtalan bánás Erdélynek 1.200.000 urbéresét a kétségbeesés állapotjára vitte, tehát meg kell adni az örökváltsági jogokat, mert a szabad egyezkedés útján az örökváltság kimondása egy szép, erős és honát szerető polgári rendet fog teremteni. Ez örökös megváltásban az arisztokráciának is nagy haszna lesz, mert bátorságba helyezheti e lépésével allodiaturáit, hálára kötelezi az urbéreseket és

a nemzettel örökre összeolvasztja, kolonikaturáiból tőkére tehet szert és megvetheti okszerű gazdaságának alapját, az ipar gyárait varázsoland elő, a gyárak pedig pénzt és boldog hazát teremtenek."

Ami a szász urbérek kérdését illeti, Conrad Frigyes, Ujegyházszer követje, az 1847. március 5-iki országos ülésen tüzetes ismertetését nyújtja a királyföldi urbéres viszonyoknak. Kifejti, hogy a negyed és nyolcad állományu urbérek mint földmivelők sem a közbátorságnak, sem a földmivelés előmenetelésének egyáltalán nem használnak, sőt ártalmára vannak, mert emberi módra nem tudnak megélni. "Törvényhatóságomban a szabad szász földmivelő, kinek hetedik esztendejétől fogva tizenötödik esztendejéig rendezett iskolában szerzett ismeretei vannak, nemzeti jelleménél fogva szorgalmatos, józanéletű és takarékos, aki jeles és közel vásárpiacon körülvéttetik, nem robotázik senkinek, mind közadóit, mind magános adóit pontosan fizeti, azon földmivelő mindezen kedvező körülmények hatása mellett is egész esztendőn keresztül legfeljebb háromszor vagy négyszer, azaz nagy ünnepek alkalmával eszik marhahúst s csak úgy élhet meg orozás vagy erejének más mellékfoglalatosságra való pazarlása nélkül, hogy ha legalább hat 1600 négyszögöles hold földje van, ha a legelső életszükségleten kívül semmi

egyébre nem költ... Magyarországon a közigazgatási statisztika szerint 1839-ben közelítőleg 2979 lakos tápláltatott egy négyszögmérföldön, míg Erdély vármegyéiben csak 1934, a székely székeken pedig csak 2242 lakos esett egy négyszögmérföldre. Habár Erdélyben több a havasos és más földmivelésre alkalmatlan föld, mégis az urbéri népesség általában gyér, ezért a napszámok ára rendszerint igen magas, tehát sokkal több munkásra van szükség, mint amennyit a nagybirtoku földmivelők most alkalmazhatnak. A segítségnek egyedüli módját abban látom, hogy a negyed és nyolcad állományu urbéresek, akik mint földmivelők nem élhetnek meg emberi módra, napszámosokká váljanak."

Az 1847. évi országgyűlésen 1847. január 12-ikén az urbéri javaslat tárgyalása során sokan követelik, hogy a javaslat junktimban tárgyalassék az adójavaslattal. Így Küküllőmegye követe kifejti, hogy küldői segíteni kívánnak a köznépen. "Tudják, hogy sok teher nyomja a parasztság vállait. De nem akarnak úgy segíteni, hogy amit a köznép sorsa javítására egyik kéz ad, a másik elvegye. Nem csak a földesuri tartozások terhe nyomja az urbérest, hanem nyomja és leginkább az adó. Ha kérdjük a népet, mitől akar inkább menekülni, kétségen kívül azt feleli, hogy az adótól. Nem is csoda, mert

hiszen tudva van, hogy a földadó sehol sem oly nagy, mint e hazában. A népen tehát segíteni kell. De ha a törvényhozás urbért hoz létre a nélkül, hogy az adó dolgában intézkednék, áldás helyett átkot von magára. Mindenki tudja, hogy az urbéres földnek alig van egyharmada jelenleg adó alatt. Az urbér következtében nyilvánosságra jöven minden urbéres föld, a kormány tetemesen fogja az adót növelni. A kormány nemrég egy leiratban a nép kisajtolását említi, mintegy vádképen az ország rendei ellen. Most amint nagyobb kötelessége a KK. és RR.-nek megmutatni, hogy az urbér az adóval kapcsolatban tárgyaltatva a népen segíteni akarnak." Más követek is ily irányban szólaltak fel, de vannak más nézetük is.

Az elnök nem engedte meg a két javaslat egyidőben való tárgyalását, mondván, a mult országgyűlésen alkotott törvény az urbért minden egyéb tárgytól elkülönítve rendeli tárgyalni. A többség az elnök mellé állt. De szavazás előtt a sok felszólaló között egy gróf, királyi hivatalos, így beszél: "Ki az, ki nekünk nemeseknek vagyont, élelmet szerez? Az urbéres. Ki az, ki hazánk költségeit helyettünk is fizeti? Az urbéres. Ki az, ki a közmunkákat teszi, ki utakat, hidakat, töltéseket készít és fentartásukra is fizet? Az urbéres. Ezért is szent és mulhatatlan kötelességünk ezen

számos, hasznos és merem mondani, tiszteletreméltó néposztálynak érdekét forró kebellemmel felkarolni..."

Alsófehérmegye követe, báró Kemény Dénes, ugyanekkor az örökváltságot hozza szóba: "Hübéri viszonyok kiegyenlítése nemcsak az urbéresre, hanem a földesurra is hasznos, e viszonyok mindkettőt súlyosan nyomják. A nemességgel szemben szolgacsoportot látnak, mely földesurának hetenkint bizonyos szolgálattal tartozik... Olykor éven át alig levén kétszáz nap, mezei gazdaság folytatására alkalmas, ebből száznégynapot földesurának szolgál, mely számhoz ha hozzáadjuk az ünnepeket, nem marad annyi ideje, hogy haszonbéres földét mivelhesse... Tizedet ad, a mi a növekedő szorgalom arányában súlyosbul..., adót fizet katonaság és közhivatalnokok tartására, utat csinál, melyen nemesek is járnak s vámot fizet róla... Ha a nap fáradalmi által zuzott testtel kunyhójába tér..., sokszor egy-egy házsártos kvártélyost talál ott... Sok oly teher is nyomja az urbérest, mely a földesuri tartozásokénál sokkal súlyosabb... Gyáripar csak ott lehet virágzó, hol nagy a fogyasztás, a fogyasztás ott nagy, hol a nép tehetős... A közjólét ott hiányzik legjobban, a hol nincs szabad munka és szabad föld... Hogyan lehet feltenni, hogy 2-300.000 nemes földesuri hatalmával soha vissza ne éljen s velük szemben másfél millió nép

soha türelmét el ne veszítse?... Ezen nem az urbér rendezése segít, hanem csak az örökváltság... Aki az örökváltság jótékony voltában kételkednék, az a közelebbi évtizedben politikailag aludt... Az urbér nem végstádium... Minden ország azon mértékben lett nagyszerű, a mint a szabad földbirtok tágasb vagy szűkebb körű volt. Nem dobog-e minden ember keble, midőn oly országra gondol, mely más nemzetekkel minden tekintetben versenyezne? Mindezek kulcsa a szabad birtok... Szabad föld mellett szilárd a haza, a trón, az alkotmány... Az örökváltság emelné ki Erdélyt azon kisszerűségből, melyből eddig kiragadni magát nem bírta... Hintjük el oly tenyésző erejű élő fának csiráját, melynek árnyában pihenő utókor majd egykoron hálás szívvvel fog visszaemlékezni az 1847-iki országos rendek hazafi buzgalmára."

Mások ellenzik még az örökváltságot, mondván, "az Erdélyt környező országokban még sehol sincs végrehajtva" s az urbért akarják tárgyalni. Marosszék követe feleletében többek között ezt mondja -- s az idők neki adtak igazat --: "Ne várjunk mindent az időtől, mert a nép nem szokott tanácskozni, hanem -- teszen."

Az 1847. január 14-iki ülésen "egy gróf, királyi hivatalos" nagy beszédben tör lándzsát az örökváltság mellett. "Szóló is utazott külföldön. Poroszországban

közigazgatási tekintélyektől, többi közt a nagyhirű Coppelól, Thaertől hallotta, hogy földesurra és urbéresre s az iparforgalom gyarapítására a legüdvösebb mód a hűbéri viszonyoknak örökváltság általi megszüntetése... Kevés ember van, kit szellemi érdekek kössenek a hazához. A nagyobb rész anyagi érdekeket bálványoz. Ezen anyagi érdekek legfőbb rugója, legfőbb emeltyüje a szabad föld... Európa eddigelé a hűbéri viszonyok átalakulásában csak két utat jelölt ki s e két ut az örökváltság vagy forradalom... Nem divatos eszme-e az, mely 1810. után pendítettven meg Poroszhonban, azóta csaknem egész Németországban szétterjedt s millióknak eszközölte szabadságát?... Nem szabad azt elvetnünk, mert minden mivelte nemzetek elfogadták s tartományi helyzetünk is azt kívánja... Ő Felsége örökös tartományaiban is tetemes könnyítések vannak készülöben az örökváltság létrejövetelére."

Ugyanezen az ülésen egy királyi hivatalos Erdély e téren való elmaradottságát ostromolja: "Amerika a két óceán csatorna által összekötésén működik; Anglia gyarmatait rendezi, melyek ötvenszer többet tesznek az anyaországnál; Frankhon Európa súlyegyenét igyekszik fentartani; Németország azon gondolkozik, hogy az adriai és aldunai kereskedést saját hasznára kizsákmányolja; Magyarhon részint intézkedett az örökváltság-

ról, részint fog intézkedni, fiumei vasutat tervez, iparról, kereskedésről stb. gondolkozik — és Erdély még mind csak az urbérrel bajlódik... Ime, itt az idő, hogy szabad földet adjunk a népnek s ime nem pártolnak... Arról van szó, hogy a népnek a hűbéri viszonyok ütött-kopott mentéje helyébe jó bélelt téli köntöst készítsünk... Van-e példa reá egész Európában, hogy a nemesség minden kiváltságait oly féltékenyen, oly szigorú következetességgel megtartotta volna, mint a miénk?"

A királyi hivatalost a többi királyi hivatalos lehangosította s a többség az elnök indítványát fogadta el, mely Alsófehérmegye követének, báró Kemény Dénesnek javaslatával szemben arra irányult, hogy egyelőre ne az örökváltságot tárgyalják, hanem az urbért.

Ez azzal járt, hogy az örökváltságot először a rendszeres bizottság tárgyalja. Tudvalevő, hogy a rendszeres bizottság javaslatai szokás szerint először a megyékhez, székekhez, vidékekhez, taksás helyekhez kerültek s azok állásfoglalása után kerültek volna vissza az országgyűléshez.

Ha Erdély országgyűlése az 1847. január 15-iki ülésen nem így határoz, hanem először az örökváltságot veszi tárgyalás alá s módot ad így a jobbágnak, hogy szabad birtokot szerezzen és jobbágysági láncaitól megszabaduljon, Erdély sorsa egy év múlva másként

alakul s Erdély nem válik óriási vérfürdővé.

Az 1847. évi országgyűlés 1847. február 6-ikán határozatilag kimondja, hogy a székelyföldön is van urbér, de az allodium és a székely örökség -- siculica haereditas -- még ha urbéres kezén van is jelenleg, nem lehet urbériség s nem lehet urbériség a törvények vagy törvényes ítéletek alapján földesuri kezeken levő urbéri földön.

A székelyeknek nem tetszik a határozat.

Elfogadják az urbériség alapjául az 1819/20-iki conscriptiót, rectificatióval.

De egy gróf a XXXV. ülésen kevesli az urbéresek részére juttatni kívánt 14-16 hold közlegelőt s a mostohább helyeken kevesli az urbéri állomány hat hold szántóföldben megszabását s így érvel: "Az urbéresek nem madárgyomruak, 4-5 hold a hon bármely részében nem elég-séges arra, hogy egy urbéres családot, melyre legalább 5-6 tagot kell számitanunk, eltartson, hogy a családot táplálja, a közterheket hordozza, az uriszolgálatokat tegye s úgy az uri és közszolgálatra, mind a földmivelésre megkívántató eszközökkel és marhákkal magát kiállítsa."

Kolozsmegye egyik követe azt mondja, hogy a Mezőségeen a szándékolt új jogszabály alapján az urbéres osztály nagyon sokat fog veszíteni, van olyan hely,

ahol az urbéresnek négyszer-ötször annyi birtoka van jelenleg, mint amennyi a többség álláspontja mellett megilletné. Csak a nyugtalanság fog nőni.

Gróf Teleki Domokos királyi hivatalos azt mondja a vita során, hogy az 1819. évi urbéri mennyiséget meg akarják hagyni az urbéresnél, de a most megállapított minimumot meghaladó részt ha visszaveszi tőle a földesur, ebből nagy baj lesz, így a földesur nyer földet s robotot is, ami "a legvérmesebbek reményén is túl terjed".

Az egyik ítélőmester az 1847. április 14-iki ülésen összefoglalja a többség álláspontját: "Kimondandó az, hogy az urbéres kezén levő föld tulajdonossága ez után is úgy, mint eddig, a földesuré maradjon."

Ez tehát a jobbágyi viszony további fenntartását jelenti.

Sokan az ősiséget féltették a vita során az örökváltságtól. Így Dobokamegye követe: "Ha a colonicaturákra nézve az örökváltság kimondatik, az ősiség egy ágában el lesz törölve a nélkül, hogy annak általános kérdése tanácskozás alá terjesztetett volna. Az ősiségnek vannak rossz oldalai, de sokkal nagyobb kérdés annak eltörlése, mintsem ex incidenti bármily kicsiny részére is határozni lehessen. Az ősiség egyik talpköve volt a már nyolcz századokon felül fennálló magyar

alkotmánynak, következésképp nemzetiségünknek is. Ha az ősiség ezelőtt háromszáz évvel eltöröltetett volna a Magyarhonban, vajjon most alkotmányilag és magyar szóval tanácskozhatnánk-e itten. Nem kívánom ex incidenti az ősiséget bármily kicsiny ágában is meggyengíteni az örökváltság által... Az ősiségnek mai alakjában nem óhajt állandóságot, de először elvileg tárgyaltság az ősiség, előzze meg az örökváltság feletti tanácskozást."

Marosszék követe a másik póluson van: "Ugy látom, az ősiség arra való, hogy az urbéres birtokát -- ne biztosítsa. Az ősiség biztosítja a családnál a nemesi birtokot, de az urbéres birtokát ingataggá teszi. Illusio, hogy az urbéri telek a miénk. A miről a státusz rendelkezik, a mit mindig nyirbálnak, a mihez tetszése szerint nem nyulhat, illusio nélkül magáénak nem mondhatja... Miért félünk annyira a haladástól, holott még eddig egy lépést sem haladtunk? Ha hidat nem építünk, nem is fog rámenni senki. Mondák, hogy a kormány nem fogja megerősíteni e törvényt, mert a nemesi jószágokban a fiscusnak is van örökösödése. De hiszen Magyarhonban is van épen ily örökösödés s mégis létrejött az örökváltság."

Szamosujvár követe az örökváltsággal szemben azt fejtegeti, hogy a törvényt Magyarországon tíz éve

meghozták, de ha néha egy-egy község megváltja magát, ezt a hírlapok útján kürtölik, mint valami ritkaságot... Lehet-e elhinni, hogy 1-2 év alatt az urbéres osztály meg fogja magát váltani?... Jobb nem ingerelni a nép vágyait, mint vágyakat teremteni s módokat nem nyújtani, hogy a nép élvezhesse a vágyak teljesülésének boldogságát... Az oláh sokkal kevésbé fog simulni a magyarhoz, ha nem mutatunk neki utat, melyen boldogulhat."

A birtokrendezés feletti tanácskozás során az 1847. június 8-ikán az országgyűlés elnöke kijelenti, hogy ő maga nem hive "az urbéri és ősiségi viszonyok jelen stádiumában" az örökváltságnak.

A Rendek megoszlanak a kérdésben. Végre izgalmas szavazás után 65 szavazattal 64 ellen úgy határoznak, hogy a már 12 év óta honpolgár urbéresek "az általuk használt urbéri állományok vagy azok után járó egyes tartozások iránt is földesuraikkal bármi czimen szerződésre és birtoklásra feljogosittatnak."

A határozat tehát permissziv: megengedi az örökváltsági szerződés kötését a jobbágy s a földesur közös akaratából. De nem teszi kötelezővé. Ahol tehát nincs megegyezés, marad az urbériség, marad a jobbágy-ság. Egy év múlva kénytelenek meghajolni a korszellem, a kötelező megváltás gondolata előtt.

Az örökváltság vitájában 1847. június 17-ikén mondja a kolozsvári országgyűlésen Udvarhelyszék egyik követe: "Szabad honpolgárból sokkal buzgóbb és szilárdabb pártolója támad az alkotmánynak és nemzetiségnek, mint szolgai állapotban sinylődő hűbéresből. Egész Európa ezt vallja, -- lehet, hogy itt nem helyes. Az örökváltsággal együtt fog járni, hogy a székelység földet szerezhet, elárasztja az egész országot, mert már küszöbön áll azon nyomasztó állapotnak, hogy földéből meg nem élhet. A hol a tagosítás és az örökváltság alkalmazva volt, nem virult-e fel a gazdaság?... Az ősiséget Magyarország még nem törölte el, de a közelebbi országgyűlések valamelyikén bizonyosan el fogja törölni. Örökváltságot ajánl szabad egyezkedés útján. A tizenkét év óta a honban lakó urbéres válthassa meg örökre az urbériségét... A hűbéri viszonyokból folyó kibontakozás lajtorjájának az urbér a legalsó foka, az örökváltság a legfelső... Az örökváltsági díj fejében fizetendő pénzt meg lehet tartani a maradék számára. Melyik ősiség jobb, az-e, melynek csak neve létezik vagy a mely a zsebben van? Mely mellett a birtok becse épségben marad vagy a mely folyvást apasztja? A robotmegváltástól valakit elzárni igazságtalanság."

Ujegyház szász szék követe ezzel szemben azt fejtegeti, hogy az ősiséget sértetlenül fenn kell tartani,

mert az "immanens része a földtulajdonnak". "A szász követek mind pártolták."

Ugyanezen az ülésen Alsófehérmegye egyik követe több erélyt^lkér az örökváltság megoldásában, csalhatatlanul bizonyos, hogy az urbér terén a földesuri jogok rendre-rendre mind keskenyebb határok közé szorítottak." Kevesli az urbéri törvényjavaslat megoldását, amely az urbéri állományt hat holdban szabta meg, mert azon "évenként ötven vékával terem kevesebb gabona, mint amennyi egy tagból álló család táplálására kell." Rosszul művelhették akkor Erdélyben a földeket...

Marosszék egyik követe ugyanekkor korszerű törvényeket követel az örökváltságról. "Tiszteli Werbőczyt, jó utmutató volt a nemzet gyerekkorában, de az erős férfinak már más praeceptor kell, a kor kívánta már ma más törvényeket igényelnek... A produktív erőknél legnagyobb kifejtésére van szükség, földművelési, gyári és kereskedelmi iparnak, szóval a nemzeti gazdaságnak lehető magas pontra emelésére. Európa művelt nemzetei már magasán állnak a nemzeti gazdaság fokán, mi magyarok pedig mélyen süllyedve ülünk az elmaradt népekkel, egy sötét kut fenekén, mint hajdan József... Nálunk a mező kietlen és kopár, mint egy nagy halott, a földműves arcán aggodalom és gondok ülnek s rajtuk a hűbéri viszonyok egész szisztémája olvasható... Erdély aristocra-

tiája nagy részének igen silány képzelete volt mindig a szabadságról s annak nagy része ma is így definiálja: szabadság az, hogy ingyen használjam földemet, zsiros szántóimat, kaszálóimat és ingyen szivjam mint madár Erdély egészséges légét, hogy más fizesse helyettem az országos adót, hivatalnokaimat, sőt az országos teremben jogaimat őrző képviselőimet is, más készítsen számomra utakat, hidakat, végre hogy más oltalmazza fiaival a hazát s benne javaimat is. Isten, könyörülj rajtunk, mert a mely hon fiainak ily fogalmuk van a szabadságról, az a haza a népek sirjába fog szállani és elenyészik... Az elv, hogy a paraszt munkabéréen kívül semmivel sem bírhat, ezen igazságtalan bánásmód Erdélynek egymilliókétszáz-ezernyi urbéreseit csak a néma kétségbeesés állapotjába vitte... A haza csak úgy lehet boldog, ha fiai is mind szeretik a hazát, ez pedig csak úgy eshetik meg, ha a haza is szereti őket... Adjunk nekik jogokat, örökváltási jogot urbéri földjeikre nézve, szabad egyezkedés útján, ezen elvnek kimondása szép, erős, hazáját szerető polgári rendet fog kifejteni s hazánk jövődjének alapkövét teszi le... Melynek kivételében ha az aristocratia gátat formál, maga fogja megbánni az azokban fekvő tőkék elvesztésekor. Claudius császár alatt a meghódított népek ép úgy részesültek a római birodalom javai-
ból, mint maguk a hódító rómaiak, amiből az lett, hogy

a számtalan különböző nemzetekből összealkotott római birodalom egy nemzetté forrott össze s Rómát minden nép mint édesanyját úgy tekintette." Azzal végzi, hogy az örökváltság révén a földbirtokos osztály megtarthatja az allodiumait, összeolvasztja az urbéreseket a nemzettel, 1.200.000 embert, -- tőkére tehet szert, amikor most ur és szolga szegénységben vergődünk, -- megvetheti az okszerű gazdaság s az ipar, a gyárak alapjait s a gyárak elővarázsolják a pénzt.

Felsőfejérmegye követe pártolja az örökváltságot, azt már az örökösstartományokban is lehetővé tették, sőt Magyarhon is erre az utra lépett, a király megerősítette a magyar törvénycikket.

Az egyik ítélőmester Werbőczy ama rendelkezését, amely "az urbérest a földbirhatási jogtól elrekeszti, megszüntetni javasolja, az urbéres osztály ép úgy birtokképes legyen, mint a nemes, urbéri állományáról szabadon egyezkedhessék."

Udvarhelyszék követe azt mondja az örökváltság mellett tartott beszédében, hogy "a magyar alkotmányt csak úgy látja üdvözónak, ha a szükséges ujításokat megszenved, különben -- szeretett volna Erdélyben nem születni."

Zeyk Károly követ az 1847. évi urbéri törvénycikk /II/ tárgyalása után óvást nyújt be a 6.§ ellen, amely

feljogosítja a földesurat, hogy azt az urbéres kezén levő földet, amely nincs beírva az 1819/20. évi összeírásba, mint nem jobbágyi, hanem majorsági földet visszavegye. Így az urbéres osztály "tetemes földmennyiséget szalaszt ki kezei közül s ez által rosszabb állapotba jut, mint volt eddigelé, a mi célja az urbéri törvénynek nem lehet."

De óvást emel amiatt is, mert a rendszeres bizottság javaslata ellenére az elfogadott törvényszakasz /II.4.§/ vármegyénként egyenlő nagyságu és változhatatlan mennyiségű urbéri állományokat állapít meg, holott a föld becse községenként különböző s így az állományokat ehhez képest kellett volna megszabni.

Gróf Teleki Domokos ugyanekkor nagy elégedetlenségét fejezi ki a friss urbéri rendezés ellen. Azt mondja: "Most is a legvisszásabb, legszomorítóbb állapotban van az urbéres osztály. Személyes mind birtoki viszonyait szellemi és anyagi tekintetben egyaránt káros bizonytalanság és igazságtalan önkény jellemzi... Országgyűlések nem tartatván, hátrább maradtunk...

A javításokra urbéreseink rég megérttek s nyugtalanul várják az eredmény nélküli készületek végét... A honterheit csaknem egyedül hordozzák, viszonyaik a legigazságtalanabbak, a türelmükkel való visszaélés a legkárosabb következményeket vonhatja maga után... Ha az

alkotmányyszerű békés reformok terén akarunk haladni, itt az idő, melyben mulhatatlanul szükséges, hogy nálunk is az urbéri viszonyok átalakítására intézkedések történjenek, melynek jogszerű alapját egyedül az igazságos kárpótlás mellett eszközölt örökváltság teheti. Csupán ez képes a nagyszerű kérdést lehető legnagyobb jog- és érdekkiméléssel oldani meg. Minden egyéb gyógyszerek csak ideiglenes hatásuak, melynek megszűntével a bajok annál terhesebben törnek ki... Nézeteink a Rendek többségénél nem találtak elfogadásra. A megállapított törvényjavaslatok merőben ellenkező elvekre alapítvák, azok nemcsak az urbéres osztályra, hanem magára a nemességre, sőt az egész honra nézve káros és veszélyes volta iránt teljesen meg vagyok győződve... Ha országos törvény által nem a hon egy-két helységében, hanem egész vidékeken egyszerre fog az urbériség és urbéri állományok megcsonkítani, ki volna képes ily urbéri intézkedés káros következményeiért felelni?... Az urbéres mindenhol vallásos kegyelettel ragaszkodik szülőföldjéhez és azon csekély birtokhoz, mely élelmének csaknem egyetlen alapja s melyhez az átélt sok nyomor és kevés öröm vegyes emlékei kötik."

Gróf Teleki Domokos abban az 1847. júliusában tartott beszédében a kérdés elevenjére tapintott. Ha

tanácsát megfogadják, Erdély jobbágysága egy év múlva nem lázad fel.

Az ellenzék vezérei magukévá tették az óvását, mely azzal végződik, hogy az urbéri törvényjavaslatok ha törvénné válnak, "a végrehajtásban legbokrosabb akadályokra fognak találni, az alsó néposztály állapotát még nagyobb zavarba hozzák s a nélkül, hogy a kiváltságosok megnyugvását eszközölnék, az urbéresek részéről a legnagyobb békétlenségre szolgáló okokul...; óvást teszünk ellenük, megváltoztatásukon egész igyekezettel munkálni legszentebb honfi kötelességünk."

Csupa főur irta alá Teleki Óvás-át: idősb gróf Bethlen János, id. gróf Bethlen Sándor, báró Kemény Domokos, gróf Rhédey János, gróf Gyulay Lajos, gróf Mikes János, ifj. gróf Bethlen Pál.

Az 1790-91-iki erdélyi országgyűlés kisebb javításai után a jobbágyszerkeztés 1819-ben a kormányt is javításokra bírja, de a szerkeztés elevenjére csak az 1846-47. év országgyűlésén tapint rá az ellenzék. Az ellenzéki szerkeztéstervezet nem ment keresztül, holott figyelmeztette az ellenzék a többséget a románok nyugtalanságára is s így nem ment keresztül az ellenzéktől már akkor ajánlott örök megváltás sem, sem a birtokképességnek s a hivatalképességnek kiterjesztésére irányuló javaslata sem. A konzervatív párt Bécs irányi-

tása alatt minden merész kezdeményezésnek útjában állott. Az ellenzék jobbágybarát kitünőségei, báró Kemény Dénes, báró Kemény Domokos, Zeyk József, Zeyk Károly, id. gróf Bethlen János, ifj. gróf Bethlen János, Kozma Dénes, Weér Farkas, gróf Teleki László, Kovács Lajos, Méhes Sámuel, mindent elkövettek megnyugtató urbéri törvény hozatala érdekében. Különösen báró Kemény Dénes exponálja magát s gróf Teleki Domokos, a történetíró, egyenesen megjósolja Erdély pusztulását, ha a jobbágyok kérdését meg nem oldják. Az erdélyi közvélemény az ő pártjukon volt.

A létrejött törvényre azt mondja a historikus Jakab Elek[✱]: "Az Erdélyt félig megsemmisítő 1848-49-iki katasztrófa gyászos következményei nagy részéért azok felelősek Isten és a történelem ítélőszéke előtt, kik e szükkeblü, igazságtalan és eszélytelen urbéri törvényt az emberi jogok, az eszélyesség tanácsa és az erdélyi közvélemény ellenére rá erőszakolták. Egy, az idő szellemével makacsul dacolni kívánó sajtót és életet, a politika és testvérhon intő példáját, a lelkekben forrongó aspirációkat számba nem vevő megátalkodottság megbüvölő hatása alatt állott ugy az 1841/43-iki, mint az 1846/47-iki erdélyi törvényhozás. Schol inkább, mint itt, nem lehetett bebizonyítva látni annak

[✱] Szabadságharcunk történetéhez, 71. l.

állampolitikai tan igazságát: kis országnak csekély erkölcsi ereje s ama másikat különböző érdekek által szétszaggatott ország önállólag nem, csak mint báb képes fennállani, melyet a nagy birodalomtestek érdekeik szerint ide-oda hajtanak. Nem tudta senki, hogy történhetik, hogy míg a legfelső kormány eddigelé mindig a szegény adózó nép misera plebs contribuens — érdekét védte, tulságos adóval, rovatalokkal, közmunkával és robottal nemterhelését hangsúlyozta, most ez urbéri viszonyok törvényszerű rendezésével egyszerre oly szűkeblű és fukar lett. Némelyek báró Jósika Samu erdélyi kancellárnak tulajdonították, mások udvari cselt láttak benne, mely a jobbágyság és nemesség közötti érdeellentétet és surlódást csak így vélte fenntarthatónak, belső zavarok által kívánták elérni azt, hogy Magyar- és Erdélyország meg ne erősödjék, hanem legyen önviszályaitól megbénítva, a társadalmi rétegek legyenek megoszolva, hogy könnyebb legyen a kormányzat s egykor biztosabb legyőzetésük. Meg mások az erdélyi birtokososztály többsége zsarnoki hajlamának, konzervatív csökönyöségének s a jobbágyság iránti ellenséges érzületének tulajdonítják, mely sehogysem engedte felfogniok, hogy őseitől öröklött földje s birtoka valaha kezéből kivétettessék. Azt hiszem, mindenek részes volt benne, de az utolsó alighanem tulnyomólag s a lángelméjű kan-

cellárban a reformok ellen inkább küzdött a nagybirtoku arisztokrata, mint az ellenkező elvi meggyőződés. Az erdélyi arisztokrácia valóban örökkévalónak hitte kiváltságát, azt vélte, hogy ha a világ minden társadalma és politikai testülete átváltozik is, az ő majoritásuk Erdélyt, ezt a kis pontot, a középkor kővé vált relikviájaként, az emberiség mumijául meg tudja tartani, minden haladástól, sőt a kor szellemének és eszméinek érintésitől is hermetice elzárva. Nem hitték, hogy a szabadság olyan, mint a lég, mely mindenüvé el- és behat, hogy az eszmék terjednek és mind messzibb hatolnak, mint a mennydörgés hangja a lég összetömörült rétegeit sorban áttörve megy tovább és tovább, mignem a közeli egész tartományokat reszkettető morájával bejárja."

Jakab Elek[☒] a 48-as véres román lázadás okait kutatva ezt mondja: "Az 1848-49-iki erdélyi véres események egyik forrása -- a balázsfalvi központi román izgatáson felül -- a magyar birtokos osztály udvari tiszteinek, valamint a vármegyék közigazgatási tiszteinek a jobbágysággal való gyakran nem méltányos, sőt igazságtalan, olykor épen kegyetlen bánásában és az erdélyi tulnyomóan arisztokratikus törvényhozás korlátolt szűkeblőségében van. Voltak igazságos és emberiesen érző földesurak, kik alattvalóiktól csak a törvény és felsőbb

[☒] Id. mű, 56. l.

rendeletek által megengedett szolgálatokat kívánták s fogadták el, -- azt is úgy, hogy ők se szenvedjenek kárt gazdaságukban, de a jobbágynak is legyen ideje családja fenntarthatása s a közterhek hordozása végett földeinek megművelésére. Ezek száma nem csekély, kik iránt a nép a felszabadulás után is háládatos maradt és ha később udvaraik és palotájuk csürkertjükkal, vagyonukkal együtt ezeknek is másakéval együtt elpusztítottak, idegen községek tették azt vagy az ő jobbágaik elvetemültjei, a minőket minden forradalom szül. Ezekkel ellentétben voltak szintén nem csekély számban tulajdonos követelésű, igazságtalan s a humanitás jogairól és kötelmeiről megfélelkezett földesurak, kiknek kegyetlen tisztei egész heteken, sőt nyáron át kedvező munkanapokon az urasági barázdákban dolgoztatták alattvalóikat, akkor bocsátva el csak saját dolgaik igazítására, mikor dolgozni eső és ünnep miatt nem lehetett vagy az uraság dolga teljesen be volt végezve, elébb a hátralékok, azután a folyó munkanapok lerovása kívántatván meg s a jobbágynak nem maradt ideje birtokát megművelni, hogy abból családja élelmét, ruházatát s a közterhek költségeit fedezhesse. Ez a két szélsőségi pont. Középbén voltak azok az ezer meg ezer közép és kisebb birtokosok, kik maguk vitték gazdaságaikat, s nem tisztek által, de közvetlenül érintkeztek a néppel, a kik és jobbágaik s zsellérek között épen ezért tür-

hető, olykor jó viszony állott fenn. A birtokosokban szolgáló embereik iránt volt némi patriarchalis érzület és természetes jóakarat, melynél fogva őket megtámadóik ellen védelmezték, szűk években és éhségkor élelemmel, kölcsönnel segítették, betegségeikben orvosolták s mintegy családtagul tekintették őket. Nem hiányzott a szolgálóemberekben is igen gyakran birtokos uraik iránt bizonyos ragaszkodás, egymással fennálló hosszas viszonyukból származó s csaknem kellelemessé vált egymást megszokás, volt sziveikben bizonyos természeti jóság, önfeláldozó becsületesség és valódi hűségi érzelem. Az országban kétségen kívül ez tette a nagyobb számot... Voltak kegyetlen hajlamu, dőlyfős földesurak és udvari s vármegyei tisztek, kik rabszolgának nézték a jobbágyságot, velük durván bántak, őket sanyargatták, tévedésükért úgy, mint szándékos hibáikért tulszigoruan büntették s ezáltal a népben a nemesi osztályra, sőt az egész magyarságra boszus haragot költöttek... De a jobbágyok között is akadt elég elvetemült és megátalkodott gonosz, kik szolgálatukat hanyagul teljesítették, kénytelen-kelletlenül, kárt és bosszúságot okozva dolgoztak, a tisztekkel szembeszálltak, a rájuk felügyelő udvarbirákat megverték és elkergették, földesuraik helyett másokhoz mentek pénzes dologra, maguk és igásbarmaik betegségét hazudván, kötelességeik teljesité-

se elől elvonták magukat."

Tény, hogy Erdély országgyűlése a nagyvenes évek elején és közepén sem állott még az urbériség, az egész jobbágycéle kérdés humánus megítélésében s elrendezésében azon a magaslaton, mint a pozsonyi országgyűlés. Hiányzott Erdélyben Széchenyi, Deák, Kölcsey, Kossuth s a nagy világítóelme, a vezér Wesselényi menekülésszerű távozása, az utolsó magyar lángelme elhallgatása után csak alvezérek maradtak. Másfél évig tartott az 1846-os erdélyi országgyűlés, de szinte egy helyben topogva a követi utasítások ott jórészt még az 1819. évi Cziráky-féle összeírás alapján kívánták az urbéri kérdéseket rendezés alá vonni, holott köztudomásu volt Erdélyben, hogy az a jobbágycélekre sérelmes volt, mert erős földesurii nyomás alatt a jobbágycéle a tényleg birtónál kevesebb colonialis jószágot vallottak be s így az urbéri birtok így kimutatott mennyisége kevesebb volt a valószínűságnál. Sokan mégis már akkor sürgették ezek folytán az örökváltságot, így báró Kemény Dénes indítványt tett, hogy az örökváltság kérdésében küldjenek ki bizottságot, amit el is fogadtak. A 46-os urbéri törvény szótöbbséggel mégis megszületett, de szerencsére életbe nem lépett, szerencsére, mert a jobbágycéle egy részének helyzetét csak rontotta volna s azt a meg gondolatlan szabályt is tartalmazta, hogy a jobbágycéle köteles

hét év múlva visszaadni földesurának azt a földet, a mivel többje volt a törvényben megállapított sablonnál.

Ez a mostoha, kevés vigaszt tartalmazó elrendezés mélyen fájt Erdély jobbagyságának, még jobban, mint Erdély országgyűlési ellenzékének, mely e törvény nyomán báró Kemény Dénes vezetésével faképnél hagyta az országgyűlést.

Megint csak Wesselényi hiányzott. Ő más tempót diktált volna az országgyűlésnek...

Az urbér és örökváltság kérdéseiben átcsendül a Királyhágón Deák szava.

Deák Ferenc Zalamegye 1847. november 15-iki közgyűlésében azt mondja: "Visszaemlékezem azon időre, midőn zendülést kezdőnek tartatott az, ki az örökváltságot indítványozta, pedig akkor az örökváltság csak úgy és azon esetre terveztetett, ha mind a két fél beleegyez s minket, kik azt pártoltuk, megróvtak. S most a kormány maga indítványozza, nem annyit, mint akkor törvénybe ment, hanem sokkal többet... Az ellenzék fényesb diadalt sohasem ünnepelhet, mint mikor oda vitte a dolgot, hogy azon ügyet, melyért egykor üldöztetett, a kormány magáévá tette, mert szerintem nem az a diadal, midőn egyik párt a másikat leszavazza, hanem ha valamely párt magáévá teszi azon elveket,

melyekért a másikat üldözte."

A királyi kormányshék 1848. január havában rendeletet bocsátott ki, amely szerint királyi leirat nyomán elrendeli, hogy "az urbéri tartozásokat addig, míg a legközelebbi országgyűlés alatt hozott urbéri szabályozás behozatnék, a jelenlegi gyakorlatban hagyják meg."[⌘]

Ezek szerint az 1847. évi urbéri reformok gyors végrehajtását egyenesen az udvar akadályozta meg. Nem sok hónap telt el és ennek nyomán Erdélyben vérfürdők keletkeztek.

Am lássuk ezek után, az erdélyi közvélemény szava az urbéri kérdésben behallatszott-e az 1846/47. évi kolozsvári országgyűlés termébe, amelyben ez a diéta az 1847. november 10. napjáig száztizenkét országos ülést tartott. A válasz csak negatív lehet.

Az urbéri kérdések rendezése érdekében az 1847. évi törvényhozás egy sereg törvéncikket alkotott. A III. törvéncikk az urbériségről, a IV. törvéncikk az urbéri állományokról és a helyiségek osztályzatáról, a V. törvéncikk az urbéres állománya haszonvértelen kívül illető javadalmakról, a VI. törvéncikk az urbéri tartozásokról, a VII. törvéncikk a tizedről, a VIII. törvéncikk a kisebb urbéri tartozásokról,

[⌘] Erdélyi Híradó, 1848. évf. 53. lap.

a IX. törvénycikk az urbéri kötésekről, a X. törvénycikk az urbéri állományok haszonvételének az urbéreszek általi eladhatásáról, a XI. törvénycikk az urbéreszek szabad költözködéséről és elmozdításáról rendelkezik és kiegészítik ezeket az urbéri törvényeket a földesuri fenytő hatalomról szóló XII., a földesuri hatalom visszaélései korlátozásáról szóló XIII., az urbéri hatóságról, annak tárgyairól és az urbéri eljárásról szóló XIV., a határrendezésről és a birtok elkülönítéséről szóló XV. törvénycikk és a jobbágysorsba mélyen belevágó, a nemtelenek személyes felperességéről és alperességéről szóló XVI. törvénycikkek.

Ezek a törvények valamelyest javítottak a jobbágyság helyzetén, a nagy elvi áttörés azonban, amely majd egy esztendő múltán megszületik, még távol volt. Az erdélyi törvényhozást az 1847. évben még nem töltötte el az a jobbágysorsot javító szellem, amelyet Wesselényi már a harmincas évek elején képviselt. Ezekben a törvényekben még a jobbágyság addigi jogi helyzete az irányadó és csak egyes kirívó igazságtalanságokat nyeseget le a törvényhozás. Az urbériség alapja továbbra is az 1919/20. évben véghezvitt, a jobbágyokra a legtöbb helyen méltánytalan összeírás marad, nem jelentős kiigazításokkal. Javitottak területek tekintetében az urbéres belállományán, amennyiben ha ez a belállomány-mennyi-

ség 400 négyszögölnél kevesebb volt, a hiányt a község közelében levő megfelelő külső földekből kellett pótolni. Tüzetesebben szabályozták az urbérest illető javadalmakat, különösen a legeltetési és erdőhasználati jogot. Megállapítja az új törvény, hogy az urbéri állományon levő épületek ezután az urbéreseket fogják illetni, viszont ezzel szemben megszüntették a földesurnak ingyenes faadási, esetleges házfelépítési kötelezettségét. Mint nagy engedmény szerepel ezekben a törvényekben, hogy a jobbágy az urbéri telken évi öt ezüst forint díj fizetése ellenében boltot nyithatott és megengedték a jobbágyoknak, hogy boltnyitás nélkül is telkeiken bármily termékkel és árucikkal szabadon kereskedjenek. Az uralmi munkát azonban továbbra is fenn tartották és az urbéresek természetbeni szolgáltatásait részletesen szabályozva, csak igen kevés könnyítést engedtek. Megmaradt az az elv, hogy a földesurnak járó szolgálati napokon "a földesurnak napfeljövételétől fogva naplementéig valóságos szolgálat jusson". A tizedre nézve a földesur joga fennmaradt, fennmaradt nemcsak a gabonatermés tekintetében, még 1847-ben is tizedet kellett adni, ahol pedig kilenced volt szokásos, kilencedet, a borból, a bárányból, gidóból, malacból, méhkasból és az u.n. kisebb urbéri tartozások között fennmaradtak a lábasjószágból adandó természet-

beni szolgáltatások, a napszámok, a fuvarok, a fahordás, favágás stb. A földtulajdon továbbra is a Hármaskönyv értelmében a földesuré maradt. Az urbéreszek szabad költözködését továbbra is lehetővé tették, kellő felmondás után de novum, javítás volt az, hogy a kiköltözni akaró urbéres maga helyett mást állítani nem köteles. Megmaradt a földesuri fenytőhatalom és pedig pénzbüntetés alakjában a jobbágy ellen, ha az uri szolgálatokat és tartozásokat nem akarta teljesíteni vagy hanyagul teljesítette s ezek a pénzbüntetések napszámmal megválthatók voltak. A kártevőleg dolgozó urbéres súlyosabb pénzbüntetéssel volt a földesur által büntethető, de meg kellett hallgatnia a büntetés kiszabása előtt az urbérest. Megmaradt a földesur büntetőhatalma abban a tekintetben is, hogy az őt, továbbá a haszonbérlőit vagy gazdasági szolgálait bántalommal illető megátadó, a munka alatt engedetlen vagy rendetlenkedő urbérest a földesur vagy megbízottja rögtön letartóztathatta és vasra is verethette, de az urbéres nem az urbéri viszonyokból származó esetek tekintetében továbbra is az illető törvényhatóságok és ítélőszékek alatt maradt. A földesuri hatalom visszaéléseinek korlátozásáról szóló XIII. törvénycikk a jogellenesen kiszabott büntetésekért felelőssé teszi a földesurat anyagiilag is és visszaélések esetében közkereset alá is vet-

hető a földesur. A földesurak és az urbéreszek közötti viszonyból származó vitákat elvonja a XIV. törvénycikk az uriszékektől, az urbéri tábla elé utalja és határozatai ellen jogorvoslatot is biztosít.

Az urbérre vonatkozó törvényekre Szilágyi Ferenc megjegyzi: "Azok az idők kívánatának, a jognak és igazságnak félreismerésével inkább a földesurak előjogainak lehető fenntartásáért, mint a föld népe javára és érdekében voltak alkotva." Azok ellen akkor számos kitűnőség kifakadt, így Zeyk Károly kolozsmegyei követ az 1847. július 9-én tartott országos ülésben "a megállapított törvényjavaslatnak nemcsak az urbéres néposztályra, de magára a nemességre, sőt az egész hazára nézve káros és veszélyes voltát" fejtegette. Egy óvásban, amelyet gróf Teleki Domokos, idősb gróf Bethlen János stb., stb. is aláírtak, a törvényjavaslatokat erőlyesen kárhoztatták. Szilágyi megjegyzi, hogy "e szűk marokkal mért urbéri törvények az 1847. évi erdélyi törvényhozásnak sem díszére, sem becsületére nem válnak."

Kétségtelen, hogy a 47-es erdélyi törvényhozás az 1819/20. évi hibás, jobbágyot kijátszó összeírásokat tette az urbérrendezés alapjául, úgy hogy az erdélyi 1847. évi 3-16. törvénycikkek nem hogy nem segítettek az erdélyi jobbágyságon, hanem ellenkezően, a földesur még kárpótlás nélkül visszavehette az 1819/20.

évi összeírásban megállapított telkiállományon felül maradó azt a jobbágföldet, amely az állami adózás keretén kívül maradt.

Báró Kemény Zsigmond, aki szintén nem volt az örökváltság híve, a maga igazságos lelkével azt állapította meg erre a törvényre, hogy "szépen kirabolva van a nép", Wesselényi pedig, a jobbágyság tántoríthatatlan patrónusa, megjövendölte, hogy nemsokára "az öldöklő angyal fog száguldani az országban". Ez a törvény volt egyik oka a szabadságharc első hónapjaiban Erdély felfordulásának, mert a nép nem hitt a jobbággy-fel-szabadítás bekövetkezésében.

Az 1847. évi 75. számában olvassuk a Mult és Jelen-nek, hogy a királyhoz felküldött urbéri törvényjavaslat mint emberi munka tökéletesnek nem mondható, mert a legfontosabb jogkérdések itt a tulajdonba belevágnak s a legjobb és legnemesebb indulatu embernél, konzervativnál és ellenzéki párthoz tartozónál egyaránt nem utolsó szerepet játszik az amo incipit ab ego.

Harc a közadózásért

A Mult és Jelen 1845. szeptember 5-iki számában "Urbéri szózat" címmel megjelent cikkben olvassuk: "A földbirtokosok ha azt kívánják, hogy a colonicaturára /jobbággyi állományok/ tulajdonosi joguk megmaradjon, az azokon fekvő adót és mérték szerinti katonai

kellékeknek adását vállalják magukra, mert csak így szűnik meg a művelt világ nem alaptalan ellenvetése, hogy a magyar birtokos nem részesedik a státus terheiben."

Az 1847. január 12-iki országos ülésen Küküllő-megye követe kifejti, hogy nemcsak a földesuri tartozások terhelik a parasztot, hanem még súlyosabb reá nézve az adó is, sehol aránylag oly nagy adó népet nem nyom, mint nálunk Erdélyben. Ha tehát most urbért az adóügy elrendezésére, hozzákapcsolásra hozunk, a kormány pedig az adót majd tetszése szerint növeli, az urbéres köznép az urbér hozataláért áldás helyett átkot fog ránk kimondani, az adót az urbérrel együtt kell tehát tanácskozás alá venni.

Felsőfehérmegye 1847. március 10-iki közgyűlésén tárgyalják az országos rendszeres bizottmány által a háziadó tárgyában tervezett törvényjavaslatot. A Rende az el nem fogadjukat -- kivéven alig négy-öt embert -- "szinte berekedésig kiabálták".

Ezzel szemben Marosszék 1847. áprilisi közgyűlésén utasításba adja a követeknek, hogy a Rende készek évenként megajánlani az adót, minden most adómentes honfi fizesse a közadót a többi adózókkal, a vármegyei és székely adózó nemességgel együtt, de ha nem megy keresztül az országgyűlésen, akkor a székely is, mint

a többivel egyenlő nemes, mentessék fel az adó alól. A tudósítás hozzáteszi /Múlt és Jelen 1847. évf., 34. sz./, hogy "ez a határozat minden ellentmondás nélkül létesült, lehet, hogy némelyek zugtak, de csak magukban, legfeljebb is csak a szomszéd hallhatta, ez valóban egy igen szép jelenés volt, ha most nem is még, valamikor csak kimegy, mert az igazság és a közjó hatalmasan követeli".

Torda megye 1847. június 4-iki közgyűlésén ellenben nagyszámu nemesség gyűl össze és báró Kemény Farkas megyei követ a tudósítás szerint a nemesség ellenszenvét az adó iránt mindenféle uton és módon, költészettel és számtanilag is kívánta volna eloszlatni, de leszavazták.

Az 1846-os sajtó élesen bírálja a nem adózunk... országgyűlési majoritását. A kormány szócsöve, a Múlt és Jelen is kirohan a maradiak ellen, mondván az 1846. augusztus 16-iki cikkében: "Ki Európa állását fontolóra veszi... s megfontolja, hogy a legvirágzóbb arisztokracziák adóznak, a nélkül, hogy fényük és politikai fontosságuk ez által bármit vesztené; a ki megfontolja, hogy a szomszéd Magyarhonban is miután az urbér keletkezett, szerepet játszott a nemadózás, alig mult el az urbéri törvény óta tiz év s már a nemesség adózásának elve a törvényhozás mindkét táblája által elfogadva

lőn..., kecsegtetheti-e magát azzal, hogy Erdélynek szegény arisztokráciája képes lesz magát a civilizált világ rendszerétől sokáig elszigetelni s az adózástól, minek életbelépését igazság, helyes politika, érdekegység és közszükség igényli, megmenekülni az urbér után is, ha talán bármi áldozatokat tett ezen csalremény fejében."

Alsófehérmegye közgyűlésén az 1847. április hónapban erőteljes szavak hangzanak el a közadózás érdekében. Így idősb. Fodor Sándor azt mondja: "Ha azt akarjuk, hogy az ipar és kereskedelem nálunk virágozzék és ebből eredő anyagi és szellemi jólét lábra kapjon, hogy nálunk is vasutak, szabályozott vizek és más közlekedési eszközök, mint a művelt külföldön, létrejöjjenek, ha azt akarjuk, hogy nemzetünk erős, nagy és a külföld előtt tiszteletes, királyunk pedig trónjában hatalmas és dicső legyen, akkor adózzunk, még pedig nemcsak a háziadót elvállalva, hanem aránylagosan résztvéve az országos adóval is, mert az, említettem, szükségeken felül elemi iskolák, kórházak, nevelő és más jótékony intézetek is, melyek nélkül egy nemzet sem nagy, sem boldog nem lehet, csak így és ezáltal jöhetnek létre."

Gorove István gondolatai

Gorove István[✱] a francia forradalomnak a mi vi-

[✱] Gorove István "Nemzetiség", 1842.

szonyainkra gyakorolt hatásáról azt írja 1842-ben megjelent "Nemzetiség" című, Erdélyben is olvasott művében, hogy "azok felől hazánkban homály borongott, a hírlapok csak az eseményeket adták elő és a nemzet borzalommal tölt el, mindenütt a guillotint látá, mellyel Dantonok és Robespierrek véres játékot üznek, a nemzet előtt az új doktrína és a lázadás, a mozgalom és a rém egyet jelentettek és az újabb eszmék, melyek e szomorú eseményeknek akaratlan teremtoi lőnek, Magyarországon nem elfogadást, de bejövételt sem találának."

Művében reámutat arra, hogy a nemzeti erő leg-hatalmasabb faktora a földtulajdon, amely csak a nemességre lévén szorítva, a földek nincsenek mindig szorgalmas kezekben, innen van, "hogy annyi millió becsü termés, annyi millió tápláléka vesz el évenként, innen főleg a hitelhiány... és ezek után felkiáltunk, általános reform! mely a földtulajdon zárait mindenki számára megnyissa, birtokképeség mindenkinek, ez fogja vagyonosságunkat, gazdagulásunkat óriási karokkal emelni." Gorove mindazáltal 1842-ben még nem látja az időt elérkezettnek az ugynevezett birhatási képesség kiterjesztésére, mert szerinte a birtokképeség "a jelen viszonyok között jogalapváltoztatást, ez pedig töméntelen politikai bonyolulásokat vonna maga

után, az nemzetiségünk ügyét játéokra tenné, megfosztaná a támaszponttól, mely a municipalitásokban s az ezek által létező viszonyokban alapszik; a sok fel-toló elemet vagy örök harcra ingerelné egymás ellen vagy tulsulyt adna az egyiknek, de felolvasztani nem birná a másikat; mind a kettő által a nemzeti egység hiányának vészes eredményét idézné elő." Gorove tehát azt mondja, hogy a birtokképeség még korai, de el fog jönni az ideje, amikor az idegen elemek megmagyárosodnak. Így Gorove inkább amellett van még, hogy elégedjék meg a nép az örökmegváltás jogával, aki többet követelne, annak azt mondaná, hogy a politikai joghoz függetlenség és értelem kívántatik.

Azt írja, hogy a nemesi földbirtok adómentességében is igen sok erőt lát rejleni, éretlen körülményeink között általános finansziari reformról álmodni sem lehet, de szabályozni kell a kérdést és most már a nemesi birtok fedezze az állam napi szükségait, áldozzon a nemesi birtok is a hazának, mert státuszgépünk mozog ugyan, de mindenben hátra vagyunk. Ennélfogva áldozni szóval, tollal és pénzzel, ez feladata a nemességnek.

Kiemeli Gorove, hogy amint a városok képviseleti jogának kifejlesztését az egész polgári test érdekében csupán a nemesség követeli, míg a városi követkar az addigi állapotot akarja fenntartani, hogy a maga

hatalmát megtartsa, úgy a polgárjogok kiterjesztését is maga a nemesség csinálja, követeli, sokkal erősebben, mint a városi követek.

Az örökváltság elvének győzelemre jutásával kapcsolatban azt mondja, hogy ha már a megváltás alapján a jobbágyság tulajdonosa lehet földjének, kimaradhatatlan következik, hogy az uriszékek is megszűnjenek és így a törvénykezésnek egészen másnak kell lennie, állíttassanak fel tehát járásonként törvényszékek. Minden előforduló rendkívüli szükséglet ezután maga a nemesség fedezzen, állíttassanak a nemesség költségén új hidak, utak, folyóátvezetések, csatornák, középületek, mert a nép földjei már eléggé terhelve vannak, a köznép verejtéke és izmai a földön fekvő terhekért feszülnek. Követeli, hogy a köznépnek adjanak megyei képviselőket a népvédekben. Ezek a népvédek szót fognak emelni, valahányszor a népnek törvényes jussai tisztviselő vagy földesúr által sértetnek. Minden helyiség lakosai válasszának egy választót és a választottak egybegyűlvén, titkos szavazás útján válasszák meg a népvédeket.

A népvédelem gondolata tehát a lassan haladó konzervatív politikusoknál is megfogant. Gorove azt mondja, hogy így kell megcsinálni a fokozatos reformot, mely "a népet vagyon tekintetében a béke ölén előre vite, lassankint a nagyobb szabadság elfogadá-

sára képessé teheti és csak ezek után jöhet a hivatal-képesség és a törvényhozási részvétel".

Ezen a mérsékelt felfogáson nagyon változtat Kossuth és Deák.

Kossuth 1846. évi urbéri kárpótlási tervezete

Kossuth 1846. évi tervezete szerint az országos kárpótlás összege kb. 120 millió forintba menne, aminek a felét az állam viselné, kölcsön útján szerezne meg és egyszerre fizetné ki a nemességnek, hogy az új helyzetnek megfelelően birtokain beruházásokat eszközölhessen, a másik felét a kárpótlási összegnek a jobbágyság törlesztése 10-12 év alatt állami közvetítéssel, de hogy össze ne roskadjon a nagy teher alatt, le kell vállairól venni a közadónak egy részét és ki kell terjeszteni a közteherviselést a nemességre is.

Megszületik 1847. június 6-án a magyar alkotmányos ellenzék által szerkesztett ellenzéki nyilatkozat, amelynek lényeges programpontja a közteherviselés, a törvényelőtti egyenlőség, az ősiség eltörlése és az urbéri viszonyoknak kármentesítés mellett kötelező törvény által való megszüntetése, országos örökváltság útján. Ezzel a programmal állott szemben a kormánypártnak 1847. június 14-én közzétett programja, amely nem helyezkedett a kötelező örökváltság alapjára.

Hiteltörvények sürgetése

A kereskedés tárgyában kinevezett országos bizottmány egy földbirtokra alapított hitelintézet s erre szükséges hiteltörvények tárgyában munkálatot készített.

Tordamegye 1844. decemberi közgyűlésén gróf Teleky Domokos indítványt tett, hogy ezeket a munkálatokat a középponti rendszeres bizottmány vizsgálja át s tétessenek ezek sajtó útján közzé. Ezek és az urbéri javaslat is, az adójavaslat is. A hiteltörvények sürgősek, mert addig nem lesz hitel s a hiteltől függ a takarékpénztárak alapíthatása, a biztosítóintézetek létesítése, az ipar fejlődése.

A nemnemesek perbeli joga

Az 1847. évi erdélyi országgyűlésnek kiemelkedő alkotása a nemtelenek személyes felperességről és alperességről szóló XVI. törvénycikk volt, amely a Hármaskönyv III. része 31. címét megváltoztatva, feljogosítja Erdély minden lakóját állapotbeli különbségre való tekintet nélkül bárki ellen tulajdon személyükben felpereskedésre és alpereskedésre.

Magának az országgyűlésnek szelleme a fejlődés irányvonalán nem közelítette meg az 1834-es országgyűlés emelkedett reformirányzatát, hiányzott a spiritus rector, Wesselényi. De munkája egyéb vonalakon értékes volt.

A magyar nyelv

Az 1847. évi erdélyi törvénycikkek két országgyűlésen születtek meg. Ezek a törvények részben az 1841/43. évi országgyűlésen alkottattak, részben az 1846/47. évi országgyűlésen.

Tudvalevően Erdélyben a törvények rendszerinti keletkezési módja az volt, hogy az egy-egy országgyűlésen alkotott törvényeket a király a következő országgyűlés idejében szentesítette és így csak a következő országgyűlésen történt meg azok kihirdetése is.

Az 1846/47. évi országgyűlésen alkotott törvények szentesítése azonban ugyanezen az országgyűlésen történt meg.

Az 1847. évi törvénycikkek közül jelentőségében óriási volt a magyar nyelvről szóló I. törvénycikk. Kint a megyékben és székekben született meg a magyar nyelv trónra emelése. Egykor Wesselényi legszebb gondolata volt. Küküllőmegye főispánja az 1847. augusztus 16-iki országos ülésen figyelmezteti a Karokat és Rendeket, hogy Erdélyben az 1752. évig minden törvénycikk magyar nyelven volt szerkesztve s a latin nyelv minden törvényes rendelkezés nélkül hozatott be, nem ismeri tehát el, hogy törvény rendelné a törvények latin nyelven szerkesztését.

Fogarás vidék követe az 1846. szeptember 19-iki

országos ülésen keserű szavakkal fakadt ki a királyi előadások ellen. "Van-e azokban a nemzet iránti szimpatiának nyoma? Azok nem hordják címként azt, ami alkotmányos életünknek és nemzetiségünknek fenntartója, a nemzeti nyelvvel való szabad élhetést. Mert van a magyar kormány és őfelsége személye között egy más kormány, mely nemzeti szenvedelmeinket nem ismeri, mert azon bánásmódot általlátni nem tudja, melyet alkotmányunk és nemzetiségünk igényel, mert a nemzet szimpatiáját, mint egy idegen, s a kormány iránt keletkező bizodalomnak csiráját, mely keblünkben önkéntesen sarjadozik, a megvetés fagyával foglalja el."

Ez a törvény módosítja az 1791. évi 31. törvénycikket. Az utóbbi törvény tudvalevően megállapította, hogy a magyar nyelvnek azelőtt is divatban volt használata a magyar és székely nemzetek kebelében, valamint minden kormányhatóságnál, hivatalnál és törvényszéknél jövőre is fennmarad, a latin nyelvet az udvari, kamarai kiadványokban, a főkormányzéki jegyzőkönyvekben, a főhadparancsnoksággal vagy a tartományon kívül folytatandó levelezésekben lehet használni. Tovább ment az 1847. évi I. törvénycikk. Kimondotta, hogy a törvények ezentul magyar nyelven szerkesztetnek, kimondotta azonban, hogy a szász törvényhatóságok nemzeti, vagyis német nyelvére közhatósági felügyelet alatt le

kell azokat fordítani, a szász törvényhatóságok kebelbeli használatára. Kimondotta, hogy az országgyűlés nemcsak a jegyzőkönyvek szerkesztésében fog magyar nyelvet használni, hanem a királyi biztossal való értekezésben és a király elé terjesztendő feliratokban is. Kimondotta, hogy a királyi főkormány, a királyi tábla és a királyi főkormány alá rendelt hivatalok a jegyzőkönyveik szerkesztésében, egymásközi és a nagyfejedelemség minden törvényhatóságával való levelezéseikben kizárólag a magyar nyelvet fogják használni, ugyancsak magyar nyelven kell kiadnia a királyi főkormányzóknak is a törvényhatóságokhoz intézett rendeleteit. Ami a törvényhatóságok, törvényesékek és egyéb polgári közhatóságok nyelvhasználatát illeti, kimondja a törvény, hogy ezek tárgyalásaikban és jegyzőkönyveik szerkesztésében, ugyancsak tudósításaikban és kiadmányaikban a magyar és a székely nemzet kebelében a magyar nyelvet fogják alkalmazni, a szász nemzet kebelében azonban a német nyelvet. Erdély magyarsága tehát nem törekedett sohasem arra, hogy a szászokat elmagyarosítsák. A szászoknál vagyis a Királyföldön, valamint a magyar nemzet kebelében létező ágostai hitvallásu, tehát szász egyházi hatóságok továbbra is meghagyták az eddigi gyakorlatban, vagyis ezeknél megmaradt a német nyelv.

Amikor V. Ferdinánd 1847. július 25-ikén kelt kir. leirata az országgyűlésen felolvastatott, hogy a magyar nyelv Erdélyben ismét "közigazgatási rangra" emeltetett, Kolozsvártt ezen a napon önkéntes fényes kivilágítás volt, id. gróf Bethlen Domokos fényes estélyt adott s a királyt ünnepelték.

Báró Jósika Samu erdélyi alkancellár az 1847. év elején memorandumot intéz a nyelvkérdésben az államkonferenciához, amelyben többek között ezt mondja: "Kedvencz ideája az erdélyi ellenzéknek, főként azoknak, a kiknek a magyar országgyűlésen is ülési és szavazati joguk van -- ezekhez tartozik gróf Teleki Domokos is --, hogy mindent alkalmazni kell Erdélyben, a mi Magyarországon meg van engedve... A kormányzatnak s az ellenzéknek e téren divergáló tendenciáik vannak, nem lehet tehát szó ezen a vonalon megegyezésről... A nyelvkérdést az utolsó erdélyi országgyűlésen a legnagyobb foku animozitással tárgyalták... A szászok is tulmentek követeléseikben a határon, de a magyaroknak s székelyeknek sem szabad elfeledniök, hogy Erdélyben -- nem úgy, mint Magyarországon -- nagyobb vagy kisebb számú lakosságról van szó, hanem egy törvénnyel egyenlősített nemzetről, amelyik... jogos féltékenységgel nézi századok óta fennálló jogát a német nyelv használatához s ebben a tekintetben semmi más korlá-

tozást nem tür el, mint a mit maga önkéntesen elismer. Ez az az álláspont, a mit a kormányzatnak ebben a kérdésben követnie kell..." *

A bécsi észjárást, hogy Erdély más, mint Magyarország, mert ott csak magyar nemzet van, itt pedig három nemzet van s ezek közül a szász nemzetnek ősi joga van egyebek között a német nyelvhez is, ime, érvekkel támogatta báró Jósika Samu erdélyi alkancellár, Bécs erdélyi politikájának, a divide et impera elvének ott évtizedeken át vezérlő elméje. Nem csoda ily támogatás mellett a szászok szélsőséges ellenállása minden magyarosító törekvés ellen, amely ellenállás aztán 1848-ban nyílt kenyértöréssé változott. Olaj volt a tüzre Jósika álláspontja, amely nem egy egyszerű aulikus mágnás álláspontja volt, hanem Erdély irányító, Bécsben roppant tekintéllyel, Erdélyben nagy népszerűtlenséggel rendelkező államférfiáé.

A magyar nyelvről alkotott, 1843. január 31-ikén felterjesztett törvényt V. Ferdinánd 1847. július 25-ikén, tehát négy és fél év multán erősítette meg, utasítván az országgyűlést, hogy azt a többi törvénycikkkel együtt szentesítésre terjessze fel.

Az országgyűlés az 1847. augusztusában több ülésben tárgyalja a leküldött törvénycikket. A szászoknak

* Szekfü Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 621. l.

nem tetszik a törvény.

Bizonyos haladást mutat az udvar is a magyar nyelv terén: 1847. október 1. napján az urbéri törvénnyel kapcsolatban a királyi leirat megengedi, hogy a már erről az országgyűlésről szentesítés céljából felküldött törvények magyar nyelven terjesztessenek fel.

A legelső magyar szövegű feliratot Erdély országgyűlése -- honosításokkal kapcsolatban -- az 1847. év október havában terjeszti fel a királyhoz.

Vallási egyenlőség

Erdélyben vallási egyenlőség levén, sok visszavonást okozott az udvar álláspontja, amely katolikus szempontból hatheti kötelező oktatást követelt meg ahhoz, hogy katolikus áttérhessen valamely protestáns vallásra. A vármegyék küzdenek ez ellen, így Kraszna megye az 1831. év végefelé eltörli a hatheti oktatást. Alsófehérmegyében ugyanezt kiterjesztik az óhitűekre is. Az 1810. és 1811. évi országgyűlésen a törvényjavaslatok sorában volt az is, amely a hatheti oktatásban a törvényesen bevett négy vallás között a kölcsönösség elvét állapította meg és kiterjesztette a katolikus vallásra áttérőkre is, a király azonban ezt a javaslatot nem hagyta jóvá és 1837-ben visszaküldte az országgyűlésnek, azzal, hogy a Rende "a különböző hitsorsosok közötti szeretet és egyetértés eszközlé-

séért és az indulatok lecsendesítéséért új értéke-
zést tartva, az ország alaptörvényeire s a bevett
vallások jogai és szabadsága tökéletes egyenlőségére
fordítandó tekintettel e vallások elveivel nem ellen-
kező, a lelkiismereten erőszakot nem tevő, a vallá-
sok szabadságának épségben tartásával, a cél elérésé-
re legalkalmasabb eszközöket magában foglaló törvény-
javaslatot terjesszenek fel királyi megerősítés vé-
gett."

A vallásszabadság őrzése egyik fő feladata a
Rendeknek. Gróf Mikes Kelemen és Sándor Lajos a kato-
likus hitről az ev. református hitre tér át 1844-ben,
mire a kormányzék rendelettel utasítja Alsófehérmegye
Rendjeit,[✠] hogy utasítsák őket "a hatheti tanítás
kiállítására". Ugyanez történt néhány kerpenyesi lakosra
nézve is, akik a görög keleti vallásra tértek át.

A Rendek tiltakoznak ez ellen s a hatheti tanu-
lásra való felhívást megtagadják, mert ennek semmi
alapja sincs, "épen törvényeink nyomán azon vallást
követheti mindenki, a melyet lelki meggyőződése sze-
rint akar".

Ugyanezen a közgyűlésen -- 1844. május 2. -- is-
mertetik a kormányzék felhívását, hogy azokat a zsidó-
kat, akik a bányahelyekhez hét mérföldnél közelebb

[✠] Erdélyi Hiradó 1844. évf. 38. sz.

laknak — kivéve Károlyfehérvárt, ahol a püspök lakik --, távolítsák el onnan, de a Rendek a kormány-
szék rendeletének visszavonását kérik. "A rendelet hallatára több szónok állott fel egyszerre, védeni a száanalomraméltó hontalanokat..., meleg érzéssel szólalnak fel az örök bujdosó nép mellett, megemlítvén, mennyire nincs része földi üdvben azon nemzetnek, melynek kebeléből származott dicső idvezítőnk."

A vallásegyenlőség ősi erdélyi alapelvéből indul ki a magyar megyékben és vidékekben, valamint a székelyszékekben altisztek választásáról szóló 1847. évi II. törvénycikk, amely kimondotta, hogy a tisztségek minden harmadik év beteltével — a királyi pénztárnoki hivatalok kivételével -- új választás alá kerülnek és a kijelölés tekintetében meghagyja az 1791. évi 12. törvénycikket azzal, hogy tisztujítások alkalmával a királyi megerősítésnek fenntartott hivatalokra nézve, amilyenek a magyar megyei főbírók és alispánok, magyar vidéki alkapitányok és a székelyszéki alkirálybírók, ahol három bevett vallás létezik, azok mindegyikéből egy legtöbb szavazatot nyert egyént, ahol két vallás létezik, az ezekből a vallásokból legtöbb szavazatot nyert két egyént, de ezenfelül még harmadik helyen valláskülönbség nélkül a legtöbb szavazatot nyert egyént kell felterjeszteni a király elé, ahol

pedig csak egy vallás létezik, az ebből legtöbb szavazatot nyert három egyént kell a király elé felterjeszteni. A jegyzői hivatalokat a magyar törvényhatóságokban a főtiszték által történő előzetes kijelölés után a bevett vallások figyelembevételével a közgyűlések szabad választása által kell betölteni.

Katonai kérdések

A katonai szolgálat tekintetében az 1847. évi XXI. törvénycikk az erdélyi két gyalogezredben és egy lovasezredbeni hiány pótlására mindig országgyűlésen ajánlandó ujoncoknak állításmódját és szolgálatuk idejét általában nyolc évben állapítja meg, de mentességet ad, illetőleg korábbi felmentést tesz lehetővé, ha a felmentést a gazdaság folytatása indokolja. Megszünteti ez a törvény az ujoncok fogdosását, az erőszakos toborzásokat és sorshuzást intézményesít. Humánus rendelkezéseket tartalmaz a rokkant katonák érdekében és azt rendeli, hogy ezeket holtigtartó nyugpénzzel kell ellátni. A szegődségi határidőt hiven és becsülettel kiszolgált katonák három éven át mentesek a fejadóktól és a terhektől. Az állandó katonaujoncok csak erdélyi ezredeknél szolgálhatnak, kivéven a pattantyus, földalatti sáncár, hidverő és más olyan katona testületeket, melyek az összes birodalom hadtesténél szoktak alkottatni.

Kulturális előretörés

Az Erdélyben ez időben egymással szemben álló két politikai pártot, az ellenzéket és a konzervatív pártot a kormánypárti Mult és Jelen az 1847. évi 33. számában akként jellemzi, hogy "az ellenzéknek elve és iránya haladni a korral, úgy, hogy annak minden lehető alkalommal ellene szegül, befolyása és hatalma megállapítására minden eszközöket használ, bármely károsak legyenek is, felzaklatja az értetlen tömeget, míg a konzervatív párt a polgári társaság fenntartását halkan és józanul haladással köti össze és szeme előtt tartja, hogy a kormány erős és tekintélyes legyen"... "Melyik ut ezek közül célravezető, mit nyert Erdély az 1833-tól fogva azt zaklató ellenzéki tulságnak hódolás által? A kormány jótékony munkálódását gátló ellenzék műve, hogy Erdély legalább fél századdal hátrább esett a szükséges javítások mezején."

Ezt a szerencsétlen és rosszhiszemű bírálatot megcáfolta az a lendület, mely Erdélyben az 1834-es országgyűlés által széthintett nagy magyar reformgondolatok nyomán jelentős és széles magyar kulturális emelkedést teremtett. Ennek a lendületnek fő motorja az az erős magyar szellemiség volt, mely Wesselényiék működése révén minden erdélyi magyar városban, udvarházban és iskolában urrá lett ez alatt a másfél év-

tized alatt s a művelődésre mindig hajlamos, finom szellemű Erdélyben erős magyar kulturális gócpontokat teremtett.

Kolozsvár már a negyvenes években művészeti központja is Erdélynek. Konzervatóriumában oratóriumokat játszanak. Színházában Lendvay és Lendvayné játszanak.

A Mult és Jelen 1846. november 26-iki számában olvassuk, hogy Belső-Szolnokmegye 1846. novemberi közgyűlésén gróf Haller Sándor indítványára "Liszt Ferencz rövid időn Kolozsvárra érkezendő hazánkfia, a zongorakirály, több jótékonyczélu áldozataiért a megyei tiszteletbeli táblabírák közé az első gyűlésen kineveztetett." "A második napi gyűlésen eszébe jutván némelyeknek, hogy még igen sok derék emberek vannak, kik nem szerencsések Belsőszolnokmegye táblabírái lenni, Deák Ferencz, Széchenyi, Kossuth, Klauzál, Szentkirályi, Vörösmarty s gróf Teleki Sándor... tiszteletbeli táblabírákká lettek."

Kővárvidék közgyűlése az 1847. november 18-án közakarattal utasításba adja a követeknek, hogy "a világszerte híres zongoraművész, Liszt Ferenc hazánkfia iránt, akit külországok és külországok fejedelmei megkülönböztettek és aki nemes tettei által a magyar honért a köz javára eddig is nagy áldozatokat tett, az országgyűlési követeknek utasításul adatnék, hogy

Őfelségének nemesítés iránti felajánltatását az országgyűlésen kieszközölni igyekezzenek."

A nemzeti színház, muzeum tárgyában alkotott erdélyi törvénycikkeket a király az 1847. október 11-iki országos ülésen elhangzott panaszok szerint még nem szentesítette. Sőt, az 1841/43-iki országgyűlés által a muzeum, az országos terem és a színház ügyében felterjesztett javaslatokra a király részéről 1847-ben még nem jött válasz. Kolozsvár követei, Groiss Gusztáv és Méhes Sámuel, az 1847. novemberi beszámolójukban az országgyűlés méltatlan helyzetét emelik ki, hogy országgyűlési terem hiányában a városi táncteremben kénytelenek Erdély Karai és Rendei tanácskozni.

Nemcsak nagy urak adnak ebben a korban Erdélyben iskola-alapításokra nagy összegeket. A köznemesség köréből is számosan vannak, akik a kultúra-emelés gondolatával vannak telítve, így Marosszék 1847. március 9-iki közgyűlésén tárgyalják, hogy Dávid Mózes Antal 4000 ezüst forintot adott egy, a Székelyföldön felállítandó műipari iskolára. A krónikairó hozzáteszi, hogy ez már nemcsak pusztá szó, mint némelyek állították, akik nem szeretnének semmit adni és az adózókat is szeretnék gyanusítani, de valóság. Csak az van még hátra, hogy mások is adjanak.[☒]

[☒] Mult és Jelen 1847. évf. 33. szám.

Az 1847. augusztus hónapban a kolozsvári három főiskola népessége a következő volt: római katolikusoknál a királyi liceumban jogász volt 92, filozófus 131, orvosi tudományokat hallgató 31, a gimnázium öt osztályában összesen 226, a királyi nemzeti főiskola három osztályában mindössze 346, eszerint az egész katolikus tanulóifjúság száma 826 volt. Az evangélikus-reformátusoknál teológiát hallgatott 27, jogász volt 85, filozófus 61, alsóbb osztálybeli 340, így az egész kollégium népessége 513 volt. Az unitáriusoknál felső osztályu volt 86, alosztályi 116, együtt 202.

A sajtószabadság gondolata egyes erdélyi vármegyékben még 1847-ben sem népszerű. Így Hunyadmegye közgyűlésén az 1847. július első napján szóba kerül, hogy a királyi kormányzók a könyvkereskedőket utasította, hogy addig ne kezdjenek kereskedést, amíg a kormányzektől erre szabadságot nem nyernek. A Rendek ebben sérelmet látnak, mire a főispán azt feleli, hogy egy kereskedés se lehet olyan veszélyes, mint a lázító könyvkereskedés és a felsőségnek felügyelési joga lévén, méltán megkívánhatja, hogy a könyvkereskedés az ő hírével és engedelmével folyhasson, annyival is inkább, mert nekünk a szabad sajtót megadó törvényünk nincs. Hunyadmegye rendjei közfelkiáltással helyeselték a főispán álláspontját.

Alig egy év múltán minden megváltozott ezen a téren is, a porondra lépő vezér, Wesselényi intésére.

A kolozsvári református főiskolában törvényt és politikát tanító Tunyoghi Cs. József professzor 1847-ben, mint munkás és értelmes gazda, amint a Mult és Jelen írja, selyembogártenyésztéssel kezdett foglalkozni és 2400 eperfát ültetett, sőt ebben az évben három font selymet is termesztett és készített. Az újság hozzáteszi, hogy a szorgalom ez ágának tágasabb terjedése pénzetlen hazánk virágzása és jóléte egyik fő kutfeje lenne.

Az unió kérdései. A Partium

Az 1843/44. évi magyar országgyűlés négyizben intézett feliratot a királyhoz, hogy az unió eszközölése végett neveztessek ki egy olyan országos választmány, amely a módoszatokat megbeszélje Erdély rendeivel, de az uralkodó nem válaszolt ezekre a feliratokra, annak ellenére, hogy erdélyi rendeink is már kezdtek megbarátkozni az egyesülés gondolatával.[☒]

Ami a Partium s az unió egymással versenyző kérdéseit illeti, a 40-es évek végén már az erdélyi megyék azon az állásponton vannak, hogy a magyarországi

[☒] Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből, II. kötet, 449. lap.

megyéket kapacitálni kell, hogy álljanak el a Partium odakapcsolásának sürgetésétől és ahelyett inkább az uniót sürgessék. Így Doboka- és Középszolnok-vármegyék az 1847. március 9-én felszólítják Marosszék Rendjeit ilyen irányu magatartás elfoglalására, Marosszék hozzájárul ehhez az állásponthoz és utasításul adja a következőknek, hogy a két testvér hon egyesülését szorgalmazzák. Nem sokat kellett erre várniok, csak egy esztendőt.

Igy kezd megérni Wesselényi nagy gondolata, a Magyarországgal egyesülés.

Az uniónak a Partium visszacsatolása adott nagyobb lökést. A magyarországi 1832/36. évi országgyűlésen hozott XXI. törvénycikk tudvalevően Közép-Szolnok, továbbá Kraszna- és Zarándvármegyéket s Kővárvidéket Erdélytől elszakítani s Magyarországgal összekapcsolni rendelte. A törvény nem tetszett az erdélyi Karoknak és Rendeknek -- néhány hangadó ember kivételével --, egyrészt arról azt hangoztatták, hogy "Erdély hozzájárulásának mellőzésével más ország törvénye ily fontos ügyben nem rendelkezhetik", másrésztől leszegezték, hogy ez Erdély megcsonkítása, mert országgyűlése ezzel tiz követet elveszt, de "elveszt népessége több mint kétszázezer, közterheiben osztozó lelkeket s Magyarországot mit sem nyer, inkább egészen kívánnak Magyaror-

szággal egyesülni, mintsem ily megcsonkítva, elgyengülve létezzenek."[✱]

Erdély népessége 1770-ben 1.454.294 volt, 1840-ben 2.136.836.^{✱✱} A többség román. S a Partium elcsatolása Erdély magyarságának meggyengülését jelenti.

Nagy előrehaladást tett az unió gondolata az 1846/47. évi kolozsvári országgyűlésen. Báró Kemény Dénes, Erdély nagy fia, energikusan tüzi ki az unió zászlaját, mondván "van még egy cél, egy oly cél, melyről midőn szólani kívánok, korlátolt erőmön felülemelkedve, stentori hangon óhajtanám harsogni, melyért mint Jákob egykor a kedves aráért, hét évig kész volnék szolgálni és e cél: a két hon egyesülése. Abban keresem a legfőbb élvét, ha ez ország méltóvá lesz arra, hogy jobb helyzetű testvére becsülését megérdemelje. Lássa s tanulja bennünk Magyarország az erős önérzetet, mely egykor reá nézve is kedvező állapotra fog bennünket felemelni."

Erdély egykor még hullámozó egyesülési akaratával szemben ez az országgyűlés már nagy nyomatékkal juttatja kifejezésre, hogy Erdély is uniót akar, amiként néhány évvel ez előtt, 1841-ben a kolozsvári országgyűlés már szembefordult az 1837. évi erdélyi ország-

[✱] Méhes Sámuel cikke az Erdélyi Híradó 1843. évi 89. számában.

^{✱✱} Erdélyi Híradó 1845. évi 82. sz.

gyűlés fennebb ismertetett ellenzésével. Immár a két haza egyesülni akar, hogy egyesülve erősebb legyen. Tudjuk, hogy Pozsonyban az 1843/44. évi magyar országgyűlés négyizben intézett feliratot a királyhoz, hogy az egyesülés eszközlése végett neveztessek ki olyan országos választmány, amely a módokat megbeszélje Erdély Rendeivel. Az uralkodó akkor nem válaszolt ezekre a feliratokra.

Az uralkodó nem vette fel sem az erdélyi, sem a pozsonyi országgyűlés programjába az unió kérdését. Sem az 1844., sem az 1847. évi királyi proposíciókban nincs benne. Bizalmas udvari ember, Wirkner Lajos is megállapítja "Élményeim" című munkájában, hogy a konzervatívok programjában sem volt benn.

A konzervatívok álláspontja

A konzervatívok Wirkner szerint[✱] 1844-ben is az időszakos reformok sorrendjét akként akarták megállapítani, hogy először a városoknak és csak azután akarták a pór népnek a politikai jogok teljes élvezetét megadni. Apponyi programjában bent volt a közbenső vámvonalak eltörlése, a közlekedések egybekapcsolása, osztrák tőkepénzek behozatala, a nemesi föld megadóztatása, a dohány-monopólium behozatala és jövedelmeinek magyar célokra való fordítása, hitelintézet alapítása és a

[✱] Wirkner: Élményeim.

szükséges hiteltörvények megalkotása, de az unió nem. Viszont az 1847-es országgyűlésről azt írja, hogy a királyi előterjesztésekhez Apponyi roppant erőfeszítései révén sikerült kész törvényjavaslatokat függeszteni a katonabeszállásolás és élelmezés megváltásáról, a városokról, az ösiség kérdéséről, a telekkönyv behozataláról és a királyi előterjesztésekben utasítás volt, hogy dolgozzanak ki olyan törvényt, amely a paraszt-népet minden urbáriális kötelezettség alól teljesen felszabadítja, de az unióról szó sem volt.

Kitűnő politikus, Gorove István, a negyvenes évek elején még nem a későbbi kossuthi jobbágyszabadítás államköltséges kivitelében látja a megoldást, hanem a jobbágymilliók felszabadítását a jobbágyszabadítási jogában látja.

A tisztviselők függetlenítése

A tisztek választásáról szóló vita során az országgyűlés 1847. június 24-iki ülésén Fogarasvidék egyik követe kifejti a tisztválasztás közjogi fontosságát. Azt mondja, "Erdélyben a kormány meghatározott személyzete kormányoz, akár egyezik a többség nézetével, akár nem. Ilyen országban más garancia nem lehet, mint az, hogy a végrehajtó testület alsó személyzete akkor, ha a rendeletek alkotmányellenesek lennének, ellenszegüljön... Erről lemondani annyit tenne, mint lemondani

az alkotmányról... A törvényhatósági élet főbb emel-
tyüje abban áll, hogy a hatóságok saját tisztjeiket
maguk választhatják... Itt nem csak a királyi pénztár-
noki hivatal megtagadott szabad választásáról van szó,
hanem az egész alkotmányt fentartó garantiák csonkításá-
ról... E tárgy felett tizenhat éve folyik az alkotmányos
küzdelem, tizenhat éve mondotta ki az ország, hogy
mindezen hivatalok választására alkotmányos joga van...
Alkotmányunk törvényes biztosítékainak nagy részétől
elestünk a leopoldi diploma óta... Az 1791. évi törvény-
hozás sem segített... Megcsonkított jogaink eredeti ál-
lásba hozása szükséges... Nem mondhatunk le oly hiva-
talról, melyet a 91-iki törvényhozás megerősítés alá
tartozónak nem mondott... Törvényeink oly phasisokon mennek
keresztül, hogy törvénykönyvünkben csak elvesztett jogaink
historiaját fogjuk feltalálni, nem pedig alkotmányunk
biztosítékait."

Marosszék követe azt mondja ugyanekkor, hogy a
királyi pénztárnok királyi kinevezése törvényellenes,
a kormány azt örökös hivatalnak kívánja elismertetni
az országos Rendek felterjesztése nélkül; "ha ez elv
megállana, a constitutio falán egy roppant törés len-
ne," mert így "a fejedelem lenne minden mindenben,
törvényhozó is, végrehajtó is s a nemzet egy semmit nem
nem tehető erőtelen szolgai testületté törpülne"...

"A megyei hivatalok elszedése, megörökösítése lassankint mind a centralisationa siet."

A követek sérthetetlensége

A kolozsvári országgyűlés 1847. október 25-iki ülésén csaknem egyhangulag elfogadják Fogarasvidék követének indítványát, amely az országgyűlés alatt is folyható perekről szóló törvényjavaslatból a fejedelem által kihagyott, az országgyűlés tagjai ellen indítható keresetek folyását országgyűlés alatt eltiltó rendelkezés érvényesülése érdekében a törvényjavaslatba beiktatni rendel olyan záradékot, hogy "az országgyűlési tagok törvények által biztosított személyes sérthetetlensége ezután is fennmarad."

Erdély közgazdasági helyzete 1847-ben

Küküllőmegye egyik követe az 1847. október 7-iki országos ülésen Erdélyről közgazdasági helyzetképet nyújt: "Hazánkat a természet dusan megáldotta, mégis oly szegények vagyunk, milyen Európának kevés népe, minek azon hosszas lethargia az oka, melynek puha karjai között oly régen tesped Erdély... Évről-évre szegényedünk, minek egyik fő oka a közlekedési eszközök hiánya. Mezei gazdálkodásunk pangó s nagyon alsó fokon állván, önszükségünkre sem természetünk elegendő gabonát és ezért a testvérhon s Oláhország többezer köből gabonáért visz ki tőlünk pénzt... Ha szükség felettit ter-

mesztenénk is, úgy is kevés hasznunk lenne, mert utaink rosszasága miatt sokszor lehetetlen a szállítás vagy oly drága, hogy a szomszéd országokkal nem versengethetünk... Gyáraink teljességgel nincsenek... Anyagainkat olcsó áron külföldieknek adjuk el s az ezekből készített kelméket tőlük száz és kétszáz perczenttel váltjuk vissza, miáltal évenként százezerekre menő összeg vándorol ki csak a szükséges portékákra... Pénzszegény hazánknak jövődjé valóban megrázó, mert a forgásban lévő pénz a növekvő fényűzés mellett évenként apadván, nem leendünk képesek gazdaságunkban czélszerű javításokat és hasznos beruházásokat tenni... A só ára javarészt a kamarai kincstárba foly be s onnan Ausztriába vitetik. Ércbányáink javarésztét a kamara és idegenek birván, a jövedelem külföldre vitetik. Csak marhategyésztésből és fából veszünk be pénzt, de erdőgazdálkodásunk is rossz. A pénzkivitel jóval felülhaladja a behozatalt, mindig nő az elszegényedés ennek folytán, mindig mélyebben merülünk bele az adósságba, a köznép már nem is bírja fizetni az adót. Hiteltörvényünk, kölcsönző bankunk nincs, így uzsorások karmai közé jutunk... Ha ezen országgyűlésen, melynek hátralevő napjai már megszámlálvák, nagy és alapos reformot nem is tehetünk, legalább nyissunk utat arra, hogy az ország, egyesek, kormány vagy társaság országos utakat,

vaspályát vagy vízesatornát készíttethessenek, hogy ezek által pangó kereskedésünk élénkítettvén, a pénzforgalom egész Erdély hasznára növeltessek, e végből kisajátítási törvény szükséges. Kisajátítási törvényt alkotott Franciaország, Belgium, Luzern, Genf, Baden, Szászország, Bajorország, Magyarország is, sőt egyes utvonalak tekintetében maga Erdély is. Vaspálya kell Erdélyben is, hogy az elveszett levantei kereskedést visszanyerhessük, egyedül ez teszi lehetővé a só-többtermelést s ennek kivitelét. Vizeink szabályozásához is hozzá kell fogni, mert az áradások tömérdek kárt tesznek és e nélkül igen sok föld hever használatlanul. Nem kereskedhetünk-e borral, dohánynyal, lennel, kenderrel, durva posztóval, gyapjuval, gyertya, faggyu, bőr, mész, hamuzsir s több egyebekkel? Hazánk inkább gyártásra, mint termesztésre van hivatva, szorítva vagyon nyersanyagai feldolgozására, mit a napszám olcsósága, fa és víz bővsége s a nem kis mértékben található kőszén nagyon megkönnyít. A fő a kisajátítási törvény megalkotása, hogy vasutak létesülhessenek."

Küküllőmegye követe meg is szövegezi az erdélyi kisajátítási törvényt, amely kiterjedne: hajózható vizek szabályozására, új országos utvonalak létesítésére, csatornákra, vasutakra, hidakra, káros tavak kiszáritására, árvíz elleni védelemre, káros gátak meg-

szüntetésére a hajózásban. Vállalkozó a kormány legyen, társulat vagy egyes személy.

Megszövegezi és előterjeszti a törvényjavaslatokat, "új országos utvonalakról, vizek szabályozásáról és csatornákról", az ehhez szükséges "földek kárpótlás mellett való átengedéséről".

A szászok a románok ellen

A 47-es országgyűlés utolsó napjaiban, november 9-ikén, a fogarasi püspök felszólal a románság érdekében, "az ingerültség megszüntetése tekintetéből". Ezeket mondja: "A királyföld természete nem ismer semmi kiváltságos osztályokat, törvény értelmében minden ott megtelepedett honpolgárt egyenlő jogok illetnek. Ferencz császár 1820-iki rendeletében kimondta, hogy az oláhok szász földön mindennemű hivatalra alkalmazhatók. Fájdalom, e fejedelmi szó is papíron maradt. Kéri, hogy az országgyűlés mondja ki, hogy ezt az ügyet a közelebbi országgyűlésen mulhatatlanul tárgyalja, hogy megszűnjék az ingerültség s azon számos nép sérelmei valahára orvosolva legyenek."

A "nagy többség pártolta" a románok indítványát.

Az egyik gróf királyi hivatalos szerint a püspök kívánsága méltányos, köztudomásu, "hogy a szászok közti oláhok mennyi elnyomást szenvednek".

Szebenschék -- szász -- követe azzal vág vissza,

hogy, "a szászföldi oláhok legjobb állapotban vannak, különbben, mint a fogarasi püspök tulajdon urbérései."

Fogarasi püspöke viszont feleletében azt mondja, hogy "ez az országgyűlés a jobbágyok, magyarok és románok, sorsának könnyítésével foglalkozott. Az urbérestől nem kérdezik, magyar, szász vagy román; egyenlő tekintete van a törvény előtt nemzetkülönbség nélkül. Más a helyzet a szász földön, hol a román -- nemzetiségéért szenved elnyomatást."

Felsőfehérmegye követe pártolja Lemény püspök javaslatát, annál inkább, mert a sérelem a kormányzék útján közölve volt a szász nemzettel, háromszor megsürgették a választ, a szászok mégsem feleltek.

Egy királyi hivatalos javasolja, hogy az ügyet a jövő országgyűlésen előleges sérelem gyanánt tárgyalják. Ez lenne a szász nemzet érdekében is, ezt kívánja az igazság, a vallás, egyesületi hit és törvényeink.

Szebenszék követe folytatja románellenes magatartását, mondván, a szászföldön alkotmányos értelemben oláh nemzetet nem ismer. "Mivel magyarföldön a nemes ember magyar nemes, legyen bármely nemzetbeli, így a szászföldön is csak szász polgár viselhet hivatalt."

Az egyik ítélőmester javaslatára az országgyűlés azt határozta, hogy "a fogarasi püspök kívánságát méltányolva, a rendszeres bizottságot felhívja, adja be

javaslatát, hogy a jövő országgyűlés ez ügyben érdemlegesen intézkedhessék."

Ime tehát, az 1848. év, a román--szász ellenforradalom szomoru esztendeje küszöbén mennyire istápolta Erdély országgyűlése, magyarsága, szemben a szász erőszakkal, a románság jogos érdekeit!

Az országgyűlés utolsó napjai és jellemzése

Amikor gróf Teleki József, Erdély kormányzója, az 1847. november 10-én bucsuzik a bucsuzó országgyűléstől, az országgyűlés vívmányait összefoglalva, az eredményeket abban látja: "Honi nyelvünk, nemzetiségünk ezen fő biztositéka, mind hivatalos körben, mind a törvényhozási működéseinkben magasabb polczra van emelve. A földesur és jobbágyság közti kényes viszonyok rendezvék: A birtok független használására, az elkülönözés megengedése által, ut van nyitva. Az ország nemtelen lakosai egy lépcsővel közelebb emeltettek annak kiváltságos lakosaihoz. A megyei választás és ujonczállítás a haza jogainak sérelme nélkül, sőt lehet mondani ezeknek megerősítésével, biztosításával el van intézve."

Tizennégy hónapig tartott az 1846/47. évi országgyűlés s amikor az 1847. november 10-ikén báró Puchner Antal kir. biztos berekesztettnek nyilvánította -- latin beszédben --, Erdély kormányzója, gróf Teleky József, magyar nyelven kérte a Rendek hálájának a trón

zsámolyához juttatását. A Karok és Rendek bent éljeneztek és künn az utcán "a katonai hangászkar a Tartsd meg Isten fejedelmünket -- vagyis a Gotterhalte -- ismeretes néphimnuszát hallatá."

Az országgyűlés elnöke, báró Kemény Ferenc, bucsubeszédében felsorakoztatta a törvényhozás eredményeit: az örökös katonáskodás helyett Erdély fiai már csak nyolc évig fognak katonáskodni s ennek leteltével mint erős férfiak fognak családi körükbe visszatérni, -- a magyar nyelv diplomatikai állása a fejedelem által elismertetett, a törvények nyelve magyarra lett, -- a katonai élelmezés terén nagy könnyebbségekhez jutott az adózó nép, -- a földek kisajátítása iránti törvény-cikk lehetővé teszi, hogy a keletet nyugattal összekötő utvonal Erdélyen át haladjon stb.

S azzal fejezi be beszédét, hogy "az egyesületi szövetség erős kapcsolatai által egybelánczolt három nemzet" ősi alkotmánya, "mig Erdélynek egy kőszála fennáll", maradjon fenn.

Félév multán Erdély kőszálai még álltak, de a három nemzet közjogi illuziójának vége volt.

Az országgyűlést lakomák követték. Az ifj. gróf Bethlen János által adott ellenzéki lakomán poharat üritettek a fejedelmen, királyi biztoson, kormányzón, országos elnökön felül báró Wesselényi Miklósért,

báró Kemény Dénesért, a két távollevő, illetőleg lemondott ellenzéki vezérért, Deákért, Széchenyiért, "a korszerűtlen és igazságtalan kiváltságok megszűnéséért, a közteherviselés elvéért, az aristocratiának a néppel való kézfogásáért, az unióért, a három nemzet egyességeért, a polgári és politikai jogoknak az alkotmány sánczain kívül álló népre kiterjesztéséért, a hon számára szabadelvű institutiók kivivásáért, a Partiumért."

Az országgyűlési ellenzék vezére, Zeyk János, felujtja azon derék férfiak, hű hazafiak emlékezetét, kik "e hon közelebbi három országgyűlésén, habár nehéz körülmények miatt sikert látniok nem lehetett is, szintugy szerették e hont, szintugy küzdöttek ügyéért, sőt még verejttekezőbben fáradtak java munkálásán, mint a hogyan ez országgyűlés tagjai. Felszaggatói, mag alá előkészítői, sőt magvetői valának ők e haza békérsült alkotmányos földének... A hűlelkű aratóknak elismerés, de a magvetőknek üdv és polgári hála!"

A konzervatív többség külön vacsoráján báró Jósika János arra hivatkozott, hogy őket ultráknak hívják a fejedelem iránti hűségük miatt, de ők vívták ki, hogy "biztosan élhet a magyar nemes ősi jogával, hogy megye-tisztjeit maga választhassa", hogy magyar nyelven hoz-zák újra a törvényeket, hogy rendezték az urbéri kérdéseket...

Hu viaskodás volt ez. Erdély ebben a korszaká-

ban is mindent ellenzékének köszönhetett.

Kolozsmegye 1847. júniusi közgyűlésén a tisztválasztási törvénycikk vitája során az egyik ellenzéki mágnás a következetességről beszélve, Báthoryt idézi, aki "a Kenyérmezőn vérében fetrengve sem akart alkudni a törökkel".

Ugyanekkor gróf Teleky Domokos azt mondja: "A kormányzási rendszer nem változott, megnőtt nemzetnek gyermekkantust vetni, nem mutat javulásra. Estei Ferdinánd Erdélyben létele után legalább három évre meg lőn tartva az országgyűlés, a jelenlegi már sokkal későbbre. Nehány hónap óta foly az országgyűlés és mit nyertünk? Legszebb törvényjavaslatainkat visszavetették, egy pár tetemes módosítással lett megerősítve."

Az 1846/47. évi kolozsvári országgyűlésen a megelőző három országgyűlésen többségben volt ellenzék helyett a vezetést a konzervatív többség vette át.

Az akkori kritika kiemelte, hogy a nagy vívmány, a magyar nyelv győzelme, a multból örökölt törvényjavaslatoké. Az ellenzék érdeme, hogy a koreszméket átültette. "A haladás zászlója alatt működő lelkes férfiak törekvéseinek eredménye ez." Zeyk Károly Kolozsmegye közgyűlésén 1847. december havában követi beszámolójában azt mondja, hogy a magyar nyelvi törvény az 1837. és 1841. évi országgyűlések eredménye volt,

az új urbéri törvényekkel nincs megelégedve, "de nem akarja azokat népszerűtleníteni", a perelhetési jogáról s a törvényszéki birákról szóló törvények 1841. évben alkottattak, csak az új ujoncállítási törvény hozott valami előnyt. De nem nyert szentesítést a földadó nemnövelése. Az unió felé tettek egy lépést. A mezeti rendőrség, kisajátítás, katonaelelmezés, gazdasági egyesület, örökösödés stb. tárgyában keletkezett törvények "a két felekezet közös megegyezéséből folytak".

A REFORMOK MEGÉRÉSE. AZ 1848. MÁJUS 29-IKI
UNIÓS ORSZÁGGYÜLÉS. AZ UNIÓ

A megyék az unióért s a jobbággyokért, a ma-
gyar nyelvért, erdélyi vasutakért

Az 1848. évi utolsó erdélyi országgyűlést megelőző hónapokban Erdély megyéi, székei, vidékei közgyűléseken határozatokat hoznak az unió, a közteherviselés, a jobbággyok felszabadítása mellett.

Erdély népi hangja volt ez.

Az országgyűlés rövidesen majd csak megpecsételi a közhangulat megérett követeléseit.

A magyar megyék, székek gyűléseiken sorban örömmel veszik tudomásul az 1848. év elején a magyar nyelv életbelépését közlő kormányshéki rendeletet és megéljenzik érte az uralkodót. Viszont azt is olvassuk, hogy Kolozshmegye 1848. január 4-iki közgyűlésén ifj. Bethlen János gróf keserűen állapítja meg, hogy egyhangulag keletkezett, mult országgyűlési törvénycikkek nem nyertek szentesítést. "Mondjuk meg, hogy van magyar nyelvi törvényünk, de muzeumot, mely a nemzeti ségnek mintegy magtárául szolgálna, állítanunk nem szabad s egyes jóltevők e célra szánt adományai céltalanul vesztegelnek, talán hogy idővel máshova fordíttassanak; -- van nyelvi törvényünk, de nemzeti színházunk, mely a nyelv és nemzetiség fejlődésének

szintén nevezetes emeltyüje, dűledezik s magánadakozások cseppjeiből tatarozzák egy nemzet méltóságának nem igen megfelelőleg. A vasutak közelednek felénk, de a Kolozsváron át vezető vasut nem jött létre, meg lehet, hogy kikerülésével Szeben felé veszi irányát..."

Széchenyi közlekedési javaslata nem tetszik Erdélynek,* mert Kolozsvárnak csak szárnyvonalat akart adni, míg a fővonalat Aradtól Gyulafehérváron és Udvarhelyen át akarta volna az ojtozi szorosig vinni, csak szárnyvonalat tervezett Szatmártól Erdőszáda és Deés felé Kolozsvár végállomásig. Ez csak a szászoknak kedvezne.

Pár hónap és a pesti március idusának fénye átör a Királyhágón.

A szászok közvetlenül a szabadságharc előtt ellenséges magatartást foglalnak el. Brassóvidék követeinek utasításba adja az unió ellenzését, "miután ennek nemzetünkre nézve semmi jó következményei nem lehetnek".

Az 1848. márciusi események hatása Erdélyben

Az 1846/47. évi kolozsvári országgyűlés záró ülése az 1847. évi november hó 10. napján volt. Olyan esztendő következett, amely Erdély életében épp olyan fontosságu volt, mint amikor háromszáz évvel ezt

* Erdélyi Hiradó 1848. 335. sz.

megelőzőleg elszakadt az anyaországtól. Még nem sok mutatott arra, hogy Erdély -- Wesselényi nélkül -- a reformok terén merész lendülettel tör előre: az urbéri törvény javítgató munkája nem vallott jobbágyszabadító egyetemes törekvésekre. De Erdély közvéleménye az 1847. év őszétől kezdve nem szűnt meg az anyaországban történőkre figyelni. Országgyűlésén ugyan hiányzott az 1847-es pozsonyi országgyűlés viharos reformlendülete, sőt -- mint Erdély kitűnő történetírója, Kőváry László írja[☒] -- "utána a konzervatív pártfőnökök keresztet kaptak, a szabadelvűek leolvadt része pedig mint vert had hagyá oda a küzdőhomokot, minden remény dugába volt döntve", azonban kétségtelen, hogy a Deák Ferenc alkotta 1847-es ellenzéki program Erdélyt is felvillanyozta. Erdély országgyűlése novemberben véget ért, de az ugyanebben a hónapban megnyílt pozsonyi országgyűlés hatalmas eseményei végigjárták mindkét hazát: Pozsony november 29-ikén a közteherviselésről, december 3-ikán a jobbágyszabadításáról, december 9-ikén az ősiség eltörléséről tárgyalt. Az elnyomott népek szerencséjére Párisban végeszakadt a nép türelmének, az 1848. február hónapban Páris vulkáni talaja újra megremeg, elűzik királyukat, trónját felgyújtják a Bastille piacán,

[☒] Kőváry László: Erdély története 1848-49-ben,

vér folyik, Franciaország köztársasággá alakul, alkotmányt, sajtószabadságot hoz Lamartine kormánya s a Paris világítótornyára figyelő európai nagyvárosok népe mindenfelé megmozdul.

Kossuth a világrázó események közepette a pozsonyi országgyűlés fáklyáját a kezébe veszi, március 3-án Ausztria számára alkotmányt, Magyarország számára felelős minisztériumot követel.

Erdély is megrázza magát s viharos lendülettel tör előre a közvéleményben az unió gondolata, amelytől Erdély megerősítését, az anyai kar védelmét, az udvar végzetes befolyásának csökkenését várják.

Az erdélyi ellenzék feliratot szerkeszt a pozsonyi országgyűléshez az unió megvalósítása érdekében és ennek átadására Pozsonyba küldi gróf Mikes Jánost és ifj. gróf Bethlen Jánost.

Ha a pozsonyi ellenzék csüggedőben lenne, erőt ad neki Erdély közvéleménye és viszont.

Maga Kossuth is mielőtt az 1847. november 7-ikére Pozsonyba hirdetett országgyűlésre utazik, erősen szkeptikus s azt írja egy cikkében a közteher-viselésről: "Azon szomorú meggyőződésben vagyok, hogy a közteher-viselés ismét megbukik... E szó: 'késő' -- oly borzasztóan kéri nemzetem történetének gyászlapjairól, miszerint attól, mint a kérlelhetetlenül üldöző rémtől,

itt e kérdés körül is remegnünk kell!... Nemzetünk legszebb cselekvényei azért nem termették meg a várt gyümölcsöket, mert elkéstenek. A mohácsi nap óta, mely szintugy az elkésett hadikészületek következménye vala, minden lépésünkben elkéstünk. El az urbérrel, el a reformhajlandósággal, el a rendszeres munkák felvételével, el a magyar nyelv diplomáciai polcra emelésével, el az örökváltság engedélyezésével, el a hivatal- és birtokképeség megoldásával, el a vasutakkal, el magával a sokak által koránlott váltótörvénykönyvvvel is... Ezen mindenben elkésés, ezen hajlam, kísérgetni a fátumot, kísértetni a szükségből lealkuvást: ez ül átok gyanánt a nemzeten... Isten adja, hogy el ne késsünk az adó kérdésével is." Kevés a reménye, mert erős még a kormánypárt s még fellelegvár a főrendiház. S ugyanez a helyzet Kolozsvárott is.

Az 1847. évi erdélyi törvényhozást szinte egy évszázad választja el az 1848. évi erdélyi törvényhozástól. Az 1848. márciusában már Pozsony és Kolozsvár ellenzéke egyaránt bizakodik, Páris megremegteti mindenfelé Európában a kiváltságos osztályokat, Kolozsvár népe 1848. március 18-ikán megérzi a pesti eseményeket s gróf Teleky József kormányzó névnapján a nép a katonazenekart a Rákóczi eljátszására bírja. Egyelőre még muzsikaszóval kezdődik Erdély szabadsághozgálma, míg

majd hegyein végig nem hömpölyög a tömeggyilkolás vulkáni lavája.

A március 13-iki bécsi forradalom híre Erdélybe is megérkezik, majd hogy a király Ausztriának is alkotmányt ígért, hogy Pest forrongó népe a tizenkét pontba Erdély unióját, a jogegyenlőséget, az urbér megszüntetését, a köztehervisélést is felvette.

Március 21-én Kolozsvár városának gyűlésén az erdélyi országgyűlés gyors összehívását s ezen ugyanezeknek a témáknak tárgyalását követelik. Erdély Deák Ference, id. gróf Bethlen János, ezen a városi gyűlésen azt mondja, hogy neki egyetlen üdvössége és reménye az unió s nem akar tovább élni Erdély papirossá vált alkotmánya alatt.

Méhes Sámuel az ünnepi szónok, országos nemzeti őrség létesítését s a kormányzék felkérését kéri, eszközöljön ki mielőbb országgyűlést, amelynek hivatása az unió kimondása lenne. "A nagyobb testvérházában az alkotmányosság nem árnyék..., mi törpék önmagunkra hagyatva tehetetlenek, legyezzük-e tovább is képzelt önállóságunkat, mely valódi alkotmányos életre vergődésünket lehetetlenné teszi s a legkisebb világmozgalomra összeomlással fenyeget." Követeli a törvény előtti egyenlőséget, a köztehervisélést, a szabad sajtót.

Kint roppan néptömeg az uniót követeli.

A kormányshék nevében a kormányzó a város küldött-ségének megigéri az országgyűlés sürgős összehívását, a sajtó "szabadabb mozoghatását".

Este fáklyászene, elsősorban id. gróf Bethlen János tiszteletére, aki fókusza a lelkes mozgalomnak.

S az erdélyi sajtó fennen hangoztatja: "Lejárt a politikai taktikázás kora! Űtött a kiengesztelődés órája!" Idézik a Pesti Hirlapot: "Iszonyu anakronizmus volna Erdélyről ezentul mint testvérhonról beszélni. A magyar fajnak nem lehet többé két hazája. Erdély nem testvérünk többé, hanem magunk. Szintugy, mint Bihar és Szabolcs, mely egy darabig nem volt kezeink között, szintugy, mint a Partium, mely 1832/6. jött vissza hozzánk... Az unió korigény Budapestén, életkérdés Kolozsvárott."

Wesselényi Miklós évtizedes kényszerű némaságából vakon, de meg nem törve, porondra lép s március 30-iki cikkében azt mondja, hogy az unió által "nemcsak összeadás, hanem sokszorozás útján fog az eddig külön két hon ereje nőni... Erdély vagy legyen Magyarhon nagyságának teljes részese avagy pedig idegen fajok prédájául enyészszék... Nyujtsunk baráti jobbot a szászoknak, századokon át éltünk és túrtunk egyútt, ne féltsek szabad institutiójukat és német nyelvüket, mely nekünk is kedvelt tulajdonunk és sajátunk, mint a míveltség és tudományok egyik főnyelve... A föld népével szembeni

fillérkedésnek ideje lejárt. Oly terhek, melyek a parasztságot Magyarhonban már nem nyomják, valamint amelyektől az közelebbről törvényes és békés uton szabaduland, az erdélyi parasztság nyakán sem maradhatnak... A mult országgyűlésen kidolgozott antidiluvialis s inkább az Ulászló korába, mint a mostaniba illő urbér létre sem jöhet s ha jöhetne sem maradhatna fenn, de még kevésbé maradhat fenn a mostani önkényteljes állapot. Az urbéri viszonyokból való kibontakozásnak és parasztságunk leendő helyzetének is csak a tulajdon szentségén lehet és kell alapulnia. Ha a földesur azt, mit tagadhatlan tulajdonként bir, t.i. a földjén lakó paraszt tartozásait kárpótlás nélkül vesztethné el, ugy a parasztnak s városi polgárnak sem lenne bármi sajátja többé biztos. Szintoly kevésbé a parasztnak marhája vagy saját kezeivel épített laka, mint a városi polgárnak háza és házbére. A tulajdon szentségéből folyni kellett kármentesítése pedig a földesurnak csak ugy eszközölhető, ha Magyarhonnal egyesülve az összes Magyarbirodalom felelőssége s lehet mondani még szüz hitele utján fogja azon czélszerű s erélyes lépéseket és finansialis operatiókat végbevenni, melyekkel maga a státus fogja a megváltást eszközölni s a parasztságot szabaddá, a földesurakat pedig gazdaságuk czélszerű és független vitelére képessé tenni."[☞]

[☞] Erdélyi Híradó 1848. évf., 340. sz.

A zsibói oroszlán vakon is oroszlán maradt. S harmadnap azt írja Kossuthnak, hogy az események ereje Erdélyben is hatott, az ellenzékiek, sőt köztük olyan konzervatívok, mint báró Jósika Lajos és Thoroczkay Miklós, tanácskoztak s többek között kimondották, hogy általános és teljes unió kell.

A megyék sorban gyűléseket tartanak s az uniót követelik. Így Belső-Szolnokmegye március 25-ikén, Alsó-Fejérmegye március 30-ikán, Kolozsmegye április 3-ikán. De április 3-ikán gróf Teleky József vacillálni kezd s 6-ikán Dobokamegye főispánja, báró Jósika Lajos, a haza ügyét völgy feletti tetőn rohanásnak indult kocsihoz hasonlítja.* Utóbbi testvére volt az erdélyi udvari kancellárnak s beszédéhez messzemenő következtetéseket fűztek. A bécsi aknamunka ezzel Erdélyben is megkezdődött. Tordamegye április 10-iki megyegyűlésén sokat az unió ellen protestálnak s csak báró Kemény Dénes szónoklata után engednek az álláspontjukból. Hunyadmegye április 12-iki gyűlésén Nopcsa főispán, hires konzervatív, lemond, de az erősen román megyében az unió nagy nehezen átment. Felsőfejérmegye, Küküllőmegye, Fogarasmegye s a Partium az unió mellé áll, a székely székgyűlések szintén, május 2-ikán Udvarhely közgyűlésén elégetik Metternich arcképét s Pálffy Já-

* Kőváry id. mű, 12. l.

nosnak, a későbbi pesti országgyűlés alelnökének vezetésével onnan rövidesen székely küldöttséget indítanak a főkormányzóhoz, országgyűlést kérni.

De közben országrázó események zajlanak le a pozsonyi országgyűlésen.

Pálffy János írja a "Magyarországi és erdélyi urak" című művében: "A negyvennyolcas epidémia oly véletlenül, oly rohammal jött, miként nemcsak az ingerlékeny idegzetűek s forróvérűek, hanem igen-igen csekély kivétellel az erős jelleműek, a higgadt véralkatúak, a komoly, megőszült államférfiak is, elszédülve talán a légvonat érintése által, nem tudtak, vagy nem volt idejük eszmélni, észlelni, nem tudták magukat delejtűzni az első pillanatban. S ezen első pillanat elhalasztása és föl nem használásában rejlik a bekövetkezett események logikájának kulcsa. A felkelt vágyak s kitört szenvedélyek, melyek csak cselekszenek, de nem számítanak, melyek néznek, de nem látnak, felhasználva a hatalmon állók percnyi ingadozását, megfutták a jerikói trombitát s minden védfal, lett legyen bármily erős és sokszázados, romba dült hangja alatt. Mert valóban, visszatekintve most azon sajátságos időbe, az első győzelmet itt nálunk különösen nem erő, nem kiszámított működés, hanem képileg szólva, a jerikói trombitának Kossuth Lajos általi megfuvása vivta ki."

Ennek a könyvnek nem feladata a magyarországi negyvennyolcas renaissance történetét nyújtani, de hogy Erdély ujjaszületésének rohamosan fejlődő folyamatát megérthessük, Pozsony és Pest eseményeit, márciusi vívmányait, áprilisi szentesített törvényeit ide kell vetitenünk, mert ami a magyarországi március után odaát a nagy, árva hegyek között, Erdélyben kereken kéthavi késedelemmel, a májusvégi országgyűlésen s kint, a hegyek között a felkorbácsolt nemzetiségi szenvedélyek oktalan és bűnös áradatában történni fog, azt csak szemünket a márciusi pozsonyi és pesti vívmányokra függesztve érthetjük meg.

Ha a magyarországi márciusi alkotmány, ha az április 11-ikén szentesített pozsonyi törvények uno ictu kiterjedhettek volna Erdélyre, vagyis ha Erdély egyesítése a pozsonyi uniós törvény szentesítése napján de jure s de facto is megtörténhetett volna, Erdély nemzetiségei a kéthavi időköz alatt, amely a pozsonyi és a kolozsvári alkotmányozó országgyűléseket egymástól elválasztotta, nem lettek volna a belső és külső izgatásnak, a Béctől Moszkváig és Bukarestig, Balázsfalvától Nagyszebenig föld alatt s föld felett egyaránt érvényesülő ellenséges agitáció uszításának ostroma alatt s talán minden másképp történik.

A pozsonyi országgyűlésen beérlett száz esztendő

magyar vetése, életre keltek s a Corpus Jurisba kívánczok II. József, Hajnóczy, Deák, Kossuth, Wesselényi nagy reformeszméi, milliók járom alól felszabadítása, egy megtisztult magyar alkotmány modernizált formája s a gondolkodás koronája, a gondolatszabadság. Az 1848. évi III. törvénycikk a független magyar felelős minisztériumról elsöpörte az udvari kancelláriát, helytartótanácsot, a közjogi multnak ezeket a szomorú emlékeit. A IV. törvénycikk megismételte a régi magyar követelést, az évenkénti országgyűlést. Az V. törvénycikk az országgyűlési követeknek népképviselőt alapján választását rendelve el, eltörölte sok évszázad osztályparlamentjét, a rendi országgyűlést, de Erdélyről még nem intézkedett, "Erdély, ha csatlakozni akar, küld hatvan-kilencz követet," mondja szerényen, utolsó közjogi meghajlással Erdély, a külön ország előtt, de a VI. törvénycikkkel végleg elcsatolja Erdélytől a Partiumot, a nélkül, hogy itt is azt mondaná, "Erdély ha akarja". A VII. törvénycikk kimondja az uniót, Erdély Magyarországgal egy kormányzat alatt teljesen egyesül, de megint csak meghajolva a közjogi követelmények előtt, ahelyett hogy az idők követelte rögtönösséggel maga szabályozna mindent, nem ismerve Erdély nemzetiségeit, nem sejtve a kamarilla messzenyuló kezét, tárgyalásokat rendel, a 4.§-ban az új felelős minisztérium kötelességévé tévén,

"hogy minden kitelhető törvényes eszközöket felhasználva magát úgy az e végett a mult erdélyi országgyűlésen kinevezett bizottmánylyal, mint szintén az Erdélyben hovahamarább összegyűlendő országgyűléssel értekezésbe tegye, mindenesetre pedig úgy az egyesülés teljes végrehajtására szükséges lépéseket megtegye, mint szintén e tárgyban kimerítő törvényjavaslatokat terjesszen a legközelebbi hongyülés elibe, vezérelvül mondatván ki, miszerint Magyarhon Erdély mindazon külön törvényeit és szabadságait, melyek a mellett, hogy a teljes egyesülést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők, elfogadni és fentartani kész." Erre a kérdésre mindjárt vissza fogunk térni. A VIII. törvénycikk kimondja, hogy Magyarország és a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan viselik." Ezzel leomlott a legsúlyosabb válaszfal nemes és nemnemes között s a IX. törvénycikkkel leomlott a másik kina fal, eltörli az urbéri szolgálatokat, a robotot, a dézsmát és pénzbeli fizetéseket s a magán földesurak kármentesítését a nemzeti közbecsület védpajzsa alá helyezi. A földesuri hatóság, a középkor eme sötét intézménye, megszűnik. A XII. törvénycikk az urbéri javadalmak státusadóssággá átváltoztatásának, a becsü alapján történő állami kárpótlásnak részleteit

nyújtja. A XIII. törvénycikk a papságnak a papi tizedről való lemondását "ezen a haza oltárára letett áldozatot örök emlékezet okáért" törvénybe iktatja. A XV. törvénycikk eltörli az ősiséget s polgári törvénykönyv sürgős kidolgozását rendeli el. A XVIII. törvénycikk, a sajtótörvény, sajtószabadságot inkorporál. A XIX. az egyetemi oktatás és tanulás tanszabadságát hozza, a XX. a bevett vallásfelekezetek tökéletes egyenlőségét és viszonyosságát. A XXI. törvénycikk -- mérhetetlen nemzetiségi türelemről téve tanuságot -- a kapcsolt részeknek megadja a jogot, hogy az ország színei és cimere mellett saját színeiket és címerüket is használhassák. A XXII. törvénycikk nemzeti őrsereget szervez a belső béke biztosítására.

A nagy törvénysorozatról erdélyi kritikusa, az 1848-as immár közös országgyűlés első alelnöke, Pálffy János, azt írja 1856-ban "Magyarországi és erdélyi urak" című művében /290. l./: "Kossuth Lajos halhatatlan érdemeket szerzett Magyar- és Erdélyország népének felszabadítása által, mely egyedül csak az ő érdeme, ő levén a 48-i törvények teremtetője, melynek 8-9. törvénycikkelyeiben tette le talán a gondviselés, eszközül választva Kossuth Lajost, a magyar nemzet jövő nagyságát. E két törvénycikkely /a közteherviselés s az urbéri szolgálatok megszüntetése/ kiirtva az ur és paraszt közötti viszálykodás és gyűlölség okának magvát, megve-

tette alapját az osztályok ezutáni érdekegységében azon egyetemes nemzeti erőnek, s a szabad birtok varázsában azon nemzeti jólétnek, szellemi és anyagi fejlődésünknek, melyek jövőnk legbiztosabb kezességévé válnak. S azért halhatatlan ebbeli érdeme Kossuthnak, mert a közteherviselést és szabad birtokot az osztrák kormány irtó keze sem mervén érinteni, túléltek a Kossuth forradalmi zivatarát és az osztrák pusztító rombolását. A szabad birtok gyümölcsei már is szedhetők: a föld becse országszerte emelkedett, némely helyt két, három, sőt négyszerre drágább, mint volt a forradalom előtt, a magyar nép szemlátomást gyarapodik vagyonában, a föld okszerű és szorgalmas mivélése hozzáig is elhatolt, mert a föld, melyet most jobban igyekszik mivelní, sajátja, hagyhatván azt sajátul gyermekeire is."

De a márciusi alkotmány momentán politikai következéseiben is érdekes megállapításokat tesz ugyanitt Pálffy, mondván: "A 48-as eseményekben az első stádium a márciusi alkotmány volt, ennek az eseménynek neve gyökeres reform a béke olajágával kezében, a visszavonás magvával ménében. A dinasztia azonban önfenntartási ösztönnel utat keresett eszközöket visszanyerni, de nem lévén elég morális bátorsága egy tollvonással törölni ki azt, amit toll irt volt, sem

elég fizikai ereje, forrongván az elemek az egész birodalom területén, fegyverrel semmisíteni meg nyílt megtámadásban az alkotmányt, alattomos utat és rejtett eszközöket választott, fellázította a nemzetiségeket, megcsinálta a nem magyar fajok bellázadását és ez volt a második stádium. A harmadik stádium az volt, hogy a dinasztia felbujtogatta a rácokat a magyar kormány ellen, de kötelességévé tette a magyar kormánynak elnyomni ezt a lázadást, a dinasztia hivatalosan hazaárulóknak nyilvánította azokat, akik fegyvert fogtak a király által szentesített törvények és a közrend ellen, de titkon pénzzel és fegyverrel látta el őket, -- a magyarországi katonaságnak megparancsolta, hogy nyomja el a lázadást, de alattomban a tábornokoknak titkos utasítást adott, látszólag verekedni, de le nem győzni a lázadást, Jellasicsot eleinte a király hazaárulónak bélyegezte, aztán teljhatalmu királyi biztosnak nevezte ki és harmincezer emberrel elindította Magyarország ellen, a nemzet jogosan kelt fel védelmi harcra az alkotmány mellett, amelyet a dinasztia nyíltan és fegyverrel támadott meg. A negyedik stádium volt, amikor Kossuth Lajos a nemzetet 1849. április 14-én forradalomba vitte."

De térjünk reá az Erdély szempontjából legfontosabb magyarországi uniós-törvényre.

Az unió kérdése Pozsonyban

A negyvennyolcas pozsonyi országgyűlés 1848. március 4-iki felirati javaslatában sürgeti az 1843/44. évi országgyűlésen már oly keményen követelt uniót, mondván: "A nemzeti erőnek egyesítése szempontjából az Erdélylyeli egyesülést nevezet szerint érteni kívánja". A felsőtábla a felirati javaslatot minden változtatás nélkül elfogadja.

Március 20-ikán az alsótábla feliratot fogad el a királyhoz Erdély országgyűlésének minél előbb összehívása iránt, hogy Erdély országgyűlésén "a hazánkkali rég óhajtott egyesülés kieszközöltessék."

Mélységes és véres tragikumok oka volt, hogy ez csak több mint két hónap multán következett be.

Április 2-án az alsótábla Magyarhon és Erdély egyesítéséről törvényjavaslatot állapít meg. "E javaslat a főrendiekhez átküldetvén, azok azt mondták reá, hogy a később megerősített törvényczikknek csupán 4. és 5.§-ai tartoznak a király elébe, a többit pedig Erdélylyel különös értekezés útján kell eldönteni. Ez izenet szolgáltatott alkalmat a RR-nek arra, hogy a többi §-ok szabatosabban fogalmaztassanak s hozzájok még egy új § toldassék, mely a törvényczikkben 6.§. alatt olvasható. Az ekkép átdolgozott javas-

lat egy ápr. 7. döntésében fogadtatott el."[✱]

Erdély országgyűlést követel

Térjünk vissza Erdélybe.

Alsófejmegye 1848. március 30-iki közgyűlésén a báró Kemény Istvánnál tartott tanácskozás nyomán báró Kemény Dénes, Szász Károly, Zeyk Károly, Benedek József felszólalásai után határozatba ment, hogy Zeyk József, gróf Mikes Kelemen és báró Splényi Mihály mint küldöttség járuljanak a kormányzóhoz, hirdessen rögtön országgyűlést. Ha az új magyar országgyűlésig Erdélyben nem lenne országgyűlés, a magyar országgyűlésre -- az unió kimondását be nem várva -- követekként kiküldik báró Kemény Dénest és báró Kemény Istvánt. Állást foglal a megye a közös teherviselés, adózás, örökváltság mellett. Az új urbér tehát máris túlélte magát Alsófejében. "Ezeket nászajándékul kell vinnünk a közös országgyűlésre".

Nagyenyed ezt a határozatát küldöttségek útján közölte a szomszéd vármegyékkel.

Egész Erdélyen végigviharzik az unió követelése.

A pesti tizenkét pont hírért hozó ujságok 22-ikén felvillanyozzák Erdély magyarságát.

Április 3-ikán Kolozsmegye közgyűlésén báró

[✱] Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről, I. k., 58. l.

Kemény Dénes javaslatára sürgetik az uniót, a közteherviselést, az urbéri viszonyok megszüntetését és a nemzetőrséget.

Az e végből kiküldött küldöttséget gróf Teleki József kormányzó kedvetlenül fogadja s az utcán felsorakozott néptömeghez rideg pár szót intéz, amely ezzel végződik... "Az urak csendesedjenek le és takarodjanak haza."

"A kedélyek erre szörnyen felingerülvén, feszült várakozással nézett mindenki a következő nap elébe."

Teleki felir a királyhoz országgyűlés tartásáért, de ha a válasz késik -- mondja -- ki fogja hirdetni az országgyűlést.

Kolozsmegye április 4-ikén elfogadja báró Kemény Dénes indítványát, hogy ha késik az országgyűlés kihirdetése, "a közös teherviselést és az urbéri viszonyok megszüntetését életbe léptetni megyeileg is felhiva érzendik magukat".

Április 10-ikén a kir. kormányzék megbizta a kormányzót, hogy törvényadta jogánál fogva május 29-ikére hirdessen országgyűlést.

Távoli, tulságosan távoli határnap, mely Erdélyben szörnyen megbosszulta magát.

Ez a közel két havi késedelem, amit nem Erdély népe, sem a Karok és Rendek nem akartak, ásta meg Er-

dély sirját, mert időt adott Bécsnek, hogy Erdély román és szász elemeit szembe állítsa a magyarsággal, hogy a konkolyt elhintse s az egyszerű néppel elhitesse, hogy semmit sem fog kapni.

Erdély régi ellenzékén nem mulott semmi. Az ellenzék vezérembere, báró Kemény Dénes, "Helyzetünk constatirozása" címmel hatalmas cikkben fejti ki e sorsdöntő hetekben, mit végzett Erdély közéletében az ellenzék s mit kíván megvalósítani.

Március van Kolozsvárott épp úgy, mint Pozsonyban és mindkét helyen lázas izgalom fűti ezt a tavaszi hónapot. Március 29-ikén királyi leirat megerősíti a pozsonyi közteherviselési törvénycikket, de az urbéri törvényt bővebb tanácskozás alá visszautasítja. A másik leirat ugyanezen a napon a független magyar felelős minisztérium mellett meg akarja hagyni az udvari kancelláriát s a pénzügyi és hadügyi tárcát nem respektálná. A nádor lemondással fenyegetődzik. Még a főrendiház is királyi szavára figyelmezteti -- a királyt. "...A királyi adott szó szentsége kétségbe nem hozathatik a nélkül, hogy a hit maga is a király iránt csorbát ne szenvedjen!"

A nádor kieszközli a felelős minisztériumi törvény királyi jóváhagyását... De a király a március 31-iki leiratban követeléseket támaszt "az összes

birodalmat közösen érdeklő közálladalmi költségek aránya" tekintetében, ideiglenes rendelkezést követel "az udvartartás, a közös diplomácia s a magyar hadsereghez megkivántató különféle katonai testületek ellátásához szükséges költségek" tekintetében s kijelenti, hogy "a magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazása s a katonai kinevezések a szükséges birodalmi összhangzás végett egyenesen csak a királyi elhatározástól függhetnek, e részben tehát az ellenjegyzés a személye körüli miniszterre lesz bízandó..."

A Partium beolvadása. A szászok. Balázsfalva

A pozsonyi egyesülési törvény szentesítése és még előbb, négy nappal a szentesítést megelőzően az első magyar minisztérium kinevezése Erdélyben azonnal az az új magyar kormány mögé állította a magyarság és székelység többségét. Egy-két héttel reá, 1848. április 23-án a Zaránd-megyét, Kraszna-megyét, Középszolnok-megyét és Kővárvidékét az 1848. évi VI. törvénycikk alapján visszacsatoló miniszteri rendelet kész helyzetet teremtett, a Partium ettől a naptól kezdve ismét az anyaország integráns részévé vált és az a töredék is, amelyik a Partium elcsatolásában Erdély meggyengülését látta, feladta a további küzdelmet, hiszen a magyar uniós törvénnyel már Erdély egész teste egyesítettett Magyarországgal és már csak az uniónak Erdély

részeről való kimondása volt hátra.

Míg a magyar és a székely elem boldog örömmel üdvözölte az új helyzetet, Erdély nemzetiségei között megkezdődött az a földalatti munka, amely rövidesen majd vérbeborítja Erdélyt. Erdély katonai kormányának kétes szereplése, majd a szászok és románok különös viselkedése keresztezi a magyarság jó szándékait és már az első pillanatban utrakél a románok között a gonoszul terjesztett hír, hogy a császár már hét esztendeje felszabadította őket a robot alól, de az urak ezt nem akarják kihirdetni. Április 30-án a főkormány-szék engedélye nélkül, de a katonai kormány tudtával az erdélyi román nép Balázsfalván gyűlést tart, amely már a szecesszió gondolatát szolgálja.

A szász sajtó az unió mellett a municipális törvények fenntartását kívánja. Nagyszeben lassankint épp-ugy szembefordul Kolozsvárral, mint Balázsfalva.

A kolozsvári nemzetiszínű kokárda helyébe a románok fekete-sárga kokárdát tűznek ki.

A katonaság a románok gyűlésein egy követ fúj a román agitátorokkal.

A szász universitas május 5-én összeül és a hangulat az unió ellen fordul; amint Kőváry László megjegyzi, a szász papok féltették gazdag dézsmájukat, a polgári tisztviselők pedig féltették kényelmes hiva-

talaikat.

A betiltott, de mégis megtartott, május 16-iki balázsfalvi román nemzeti gyűlésen az egyik vezérszónok külön földterületet követelt a románság részére és a gyűlés mezején orosz és osztrák zászlókkal díszített szószék állott. A gyűlés tizenhat pontban foglalta össze a románok követeléseit, követelték a román nemzetnek alkotmányos nemzetté nyilvánítását, a román egyházak egyesítését és függetlenítését, az urbéri viszonyok kárpótlás nélkül való megszüntetését és a tized eltörlését, az iparszabadságot, a vámok eltörlését, a cenzura nélküli szólásszabadságot és sajtószabadságot, a külön nemzetőrséget, a közteherviselést, a külön román felsőbbiskolákat, katonai neveldet, politechnikumot, a szabadság, egyenlőség és testvériség alapján szerkesztett új alkotmányt, az erdélyi törvényekből a románokat gyalázó kitételek törlését és legfőbb követelésük az volt, hogy az uniót addig ne vegyék tárgyalás alá, amíg a román nemzet mint negyedik alkotmányos nemzet az országgyűlésen meg nem jelenhet.

Fennebb említettük, hogy annak a késelemnek, amely Erdélyben az országgyűlés összehívásában mutatkozott, szintén végzetes hatása volt arra, hogy a szász és a román nemzetiségek szenvedélyei felkeltesse.

Mindez elesett volna, ha a magyar uniós törvény nyomban kiterjedhetett volna Erdélyre is és ha nem kellett volna Erdélynek mint külön országnak az unióról külön törvényt is alkotnia. Az alkotmányjogi formaságok fölébe kerekedtek a nagy nemzeti érdekeknek, de ezzel felhúzták a zsilipjét a szabad izgatásnak és valóban azt látjuk, hogy a magyarországi és az erdélyi unió-törvények meghozatala között eltelt idő alatt kezdte Erdélyt körüljárni a gyűlölet, az elszakadás furiája.

Köváry László leírja, hogy az erdélyi uniós országgyűlés előtti percekben a szász és román már ellenünk volt lázítva, a magyarság összetartó volt és hasonlított egy véstől hanyatott hajó népéhez, ahol mindenki ugyanazon egy érdekért fáradozik.

Sterka Sulucz Sándor görög keleti püspökhelyettes, később püspök, az 1848. május 22-ikén kelt levelében a május 15-iki balázsfalvi népgyűlésről levélben informálja báró Wesselényi Miklóst. Ezt írja benne:^K "...Az egybesereglett népségnek száma 60-70.000-ig mehetett... Ez oly rendtartással és becsülettel viselte magát, hogy remekül szolgálhat örökre még a legcivilizáltabb nemzeteknek is, de fájdalom, ezen csendes és békés jellemű népnek fiatal és pedig, mert úgy látszik, a szász nemzet által e végre megvesztegetett oly vezetői voltak,

^K K. Papp Miklós: Történeti Lapok, 1874. évf., 379. 1.

a kik a népnek az unió ellen irányt adni kívántak annyira, hogy az oláh intelligenciának, mely -- kivéve mintegy tizenöt egyént -- általánosan az unió mellett van, alig és nagy aggodalom és küzdés után sikerülhetett az unió-ellenszenvet elnyomni és megközelíteni a jó eszmét. Mindazonáltal az oláh nemzet kívánsága ezen alább irandó pontokra szorítkozik..."

Sulucz pontjai a következők: 1. "Még ezen az országgyűlésen proklamáltassék az oláh natio erdélyi negyedik recepta nationak s mint natio, deputátusai által reprezentáltassék;" 2. "nyelve magán köribe, iskoláiba és templomaiba biztosíttassék;" 3. "a robotok még ez erdélyi országgyűlésen szüntettessenek meg." Az országgyűlés tehát először a "nationalizálása tárgyát vegye elébb s az után az unió dolgát". A natio-nak deklarálás Sulucz szerint azért szükséges, mert e nélkül a többi három nemzet maradna csak natio gyanánt s mert "ha szinte azon nemes ambitióból is -- mondja --, hogy ő mint szabad s nem rab nemzet akar kezét fogni a magyar nemzettel, akarja praemittáltatni Erdélyben emancipáltatását, -- ezt kárhoztatni nem lehet, mivel ez az egyenlőség eszményéből folyván ki, mindenkor egyenlők között nemcsak illendőbb, hanem erősebb és tartósabb is a barátság és testvériség... Az unió által egyenlővé tétetvén a natiók, az unióban felfogásom

szerint nem lesz székely, szász stb. natio, hanem csak szász polgár, székely, oláh stb. polgártárs, ellenben roppant nyereménye lesz a magyar nemzetnek nemcsak a nagyszámu erdélyi oláhok nyerése által, hanem a nagyobb jövődjére nézve is, mert épen az erdélyi oláhok által fognak az uniónak megnyerettetni az oláhországi és moldovai oláhok is, a honnan többen a balázsfalvi gyűlésre is megjelentek... Sziveket, nem népszámot igyekezzünk nyerni..."

A király az 1848. május 29-én leiratot intéz gróf Teleki József erdélyi főkormányzóhoz, amelyben tudatja, hogy István főherceg, magyarországi nádor és királyi helytartó hatóságát Erdélyre is kiterjesztette. A főkormányzó a király leiratát az 1848. június 7-én közölte a törvényhatóságokkal.

A királyi leirat keltének napján, 1848. május 29-én nagy napja következett el Erdélynek. Megnyílt az utolsó törvényes erdélyi országgyűlés.

Az utolsó erdélyi törvényes országgyűlés

Erdély legfőbb ura, Metternich méltó társa, báró Jósika Samu azt írja Bécsben 1848. március 26-ikán kelt levelében gróf Teleki Józsefnek, Erdély második urának, hogy félti Erdélyt a márciusi eseményektől. "Magyarországon -- írja -- tökéletes politikai anarkia van, óráról órára rögtönöztetnek ott az alkotmánynak halálos

sebjei, egy pillanatba töröltetnek el a legszentebb tulajdoni jogok..., a pesti ellenzéki kör előtted már bizonyosan ismeretes programja mindennel vetélkedhetik, mit a francia forradalom felmutatott, mielőtt a vér kezdett folyni s ha így megyünk, ez sem fog kimaradni. Lehetetlen, hogy mindezek Erdélyt a legnagyobb ijedtséggel meg ne lepjék... Lehetetlen az erdélyi nemességnek észre nem venni, hogy ilyen eljárás mellett béfaló kenyere is alig marad... Használjuk fel hát azt, a mit használni lehet, hogy a forradalom az országban ne harapódzzék s állhatatosan remélem, hogy hazánkat fejedelmünknek megtarthatjuk s a revólúciónak martalékává nem bocsáthatjuk át... Benned van minden bizodalmunk helyhezelve... annyi katonaság van az országban, hogy jól elrendezve, főképen nem diszmembrálva, hanem csak bizonyos helyeken erőlyesen használva, a csendességet fentarthassa, a nemességet előre intézett spollatio által érdekeinek védelmére figyelmessé lehet tenni és legalis uton elejét venni az agitationak."[✠]

Báró Jósika Samunak Bécsből hivatalosan irányított intrikáival jelentős szerep jutott abban, hogy az erdélyi magyarság magára maradt. Az idők nagy re-

[✠] Bözödi György: Erdély szabadságharcza 1848-49;

formjainak hivatalos késleltetésével abba a bábhitbe ringatta Erdély felszabadulásra váró, jórészt román rétegeit, hogy "a legszentebb tulajdoni jogok"-kal körülbástyázott jobbágyi intézmény továbbra is marad. Jósika magatartását Erdély felvilágosult magyarsága mérhetetlen sok vérrel fizette meg.

Az 1848. pünkösdhó /május/ 29-én -- túl későn -- kezdődött s 1848. július 18-ikáig tartott kolozsvári országgyűlés megnyitásakor báró Kemény Ferenc országgyűlési elnök beszédében azt mondja, hogy "Erdély jelen viszonyai közt többé nem maradhat, ki ősi alkotmányunknak az újabb korhozi módosítását ellenzené; nincs annyira elfogult, ki a korszerű haladás ellen szót emelni merészeljen." Utal arra, hogy "Magyarország, ma nagyobb testvér, már sok részben megtörte az utat a szeretett kisebb testvér nyomainak." De utal a sötét felhőkre is, mondván, hogy "a monarchia a felizgatott Erdélyek s főként a nemzeti érdekek bal, mondhatom, szerencsétlen felfogása által fenyegettetik".

Gálfalvi Imre ítélőmester az elnököt üdvözlő beszédében a politikai láthatár borulatairól beszél s arról, hogy "a hongyűlés, szabadságunk fennmaradásának e palladiuma után sóvárgunk".

A gubernátor, gróf Teleky József, ünnepi beszédében ugyanekkor "megfeszített emberi erőt szinte tul-

haladó munka" szükségességéről beszél, a "villanysebességgel az egész művelt Európán keresztülfutott forradalom tekintetében" a Karok és Rendek feladatául tekinti annak Erdélyben "irányt szabni, az átalakulás nagy munkáját keresztülvinni a törvények által szabott uton, ... mert ettől függ hazánk egész jövőndője". Az "ujjászületés művének nehézségeit kell legyőzni, higgadt megfontolással, erős akarattal".

Ezen az országgyűlésen a régi nagyok közül ott látjuk báró Wesselényi Miklóst, báró Kemény Dénest, id. gróf Bethlen Jánost, báró Jósika Miklóst, gróf Kemény Józsefet, gróf Teleki Domokost, Zeyk Károlyt, Zeyk Józsefet, Weér Farkast, Pálffy Jánost, Szász Károlyt.

Erdély belső katasztrófájának okai között nem volt utolsó az erdélyi törvényhozás Bécsből irányított késleltetése. Míg a pozsonyi országgyűlés törvényhozási gépezete Kossuth iramot parancsoló vezéri szavára szinte órák alatt termelte ki a kodifikáció korszerű törvényeit s azok 1848. április 11-ikén már szentesítve is voltak s ez a hír átjárta napok alatt Erdélyt is, az erdélyi párhuzamos törvények meghozatala késett. Ezt a késedelmet Bécs okozta s a maga gyorsított ellenpropagandájával alaposan kihasználta.

A történetíró, egyuttal szemtanu Jakab Elek írja:✠

✠ Szabadságharczunk történetéhez, 92. l.

"Erdély bajaihoz egy különös véletlen szerencsétlensége is járult, az, hogy Magyarországon a népfelszabadítási törvények hónapokkal hamarabb hirdettetvén ki s lépven életbe, mint azt az erdélyieknél a formák kényszerűsége megengedte volna, a szabadságnak onnan elszállongó hirt az itteniek kedélyére szerfelett izgatónak hatott, ez állapot utáni vágyakozást türehtetlenebbé tette s azért a nép a törvényes akadályokat szándékosan az ő kárára kigondoltaknak vélte." S utal Hunyadmegye főispánjának jelentésére, hogy a megye urbéresei utasoktól értesültek a márciusi magyar jobbágyreformról, nyugtalankodnak s ez ellen katonaságot kér. A szomszéd magyar megyékben, Aradban, Krassóban a jobbágyok felszabadítását nagy népünnepekségekkel ülték meg s most az erdélyi, főként a román jobbágyság az erdélyi urakat okolja a késedelemért és tág teret nyert az izgatás.

A késedelem igazi okát Bécsben kell keresni. Gróf Teleki József kormányzó 1848. március 28-ikán kelt jelentésében nyomatékosan kérte a királyt, hirdessen országgyűlést az unió, az urbériség megszüntetése s a sajtótörvény megalkotása céljából. A király április 3-ikán elvben hozzájárult ugyan ehhez, de a terminust halogatta s a kormányzó április 11-iki újabb jelentésére, amelyben a saját felelősségére május 30-ikára való összehívás szándékát jelzi és a kihirdetéshez

királyi helybenhagyást kér, feleletet csak május 9-ikén kapott, helybenhagyót. A két havi késedelem akkor, mikor a levegőben már felrajzolódott a szász és román forradalom, az udvar büne volt. Tág teret nyitott ez a nagy időköz az izgatásnak, a feltevésnek, hogy a király ellenzi az uniót s a többi reformot és álláspontja azonos a románok s a szászok álláspontjával. Ez a távoli határnap tette lehetővé az alsó néposztályok fellázítását, a május 15-iki balázsfalvi forradalmi gyűlést, Nagyszeben magyarellenes viselkedését. Mindez talán elmarad, ha az országgyűlést a király a legsürgősebben hívta volna össze, Teleki kormányzó javaslatát teljesítve, hiszen az országgyűlés megvalósította a románság felszabadítását s egyenjoguvá tételét. De Bécsnek nem ez kellett, hanem az, hogy Balázsfalván fekete-sárga zászlót tüzzön ki a román nép és osztrák uralom alatt álló Dáko-Romaniát éltessen.

Valamikor azt mondta Széchenyi: "Mi okozott eddiggelé minden népforradalmat? Összevonva bármilyen alakban, bizony sohasem egyéb, mint az, hogy megnőtt a nép és ruhájában nem férvén többé, bizony kitört abbul és elszakította azt."

Erdély magyarsága bő ruhát akart 1848-ban román és szász honfitársai részére készíttetni, gáncs nem érhetette.

Annál több gáncs érhetette az udvart.

Az udvar volt az oka annak, hogy a Magyarországon 1848. április 11-ikén szentesített uniótörvény ellenére Erdélyben szándékos késleltetéssel tüzték ki az országgyűlést és ezzel elhuzva a reformok útját, szabad tere nyílt a legféktelenebb izgatásnak.

Erdély külön ország volt 1848. előtt s az unióhoz mindkét ország hozzájárulása volt szükséges, tehát külön erdélyi uniótörvény is. A király álláspontja is ez volt, ezért hívta össze az országgyűlést.

Az 1848. május 5-ikén kelt királyi leirat tehát május 29-ikára hívta össze az országgyűlést, Kolozsváron, jóváhagyva az Erdély kormányzója által már előzőleg megtörtént összehívást.

A királyi leirat a tanácskozási pontokat kijelölve, a 3. pontban az 1847. évi erdélyi országgyűlés november 3-iki felirathoz képest kitüzi tárgyal az unióról való határozást, a 4. pontban "az urbéri viszonyoknak az illető földesurak méltányos kártalanítása melletti megszüntetését", utóbbit úgy, hogy a törvényt erről "még ezen az országgyűlésen ki lehessen hirdetni és teljesedésbe venni;" -- az 5. pontban "a közterheknek minden személyválogatás nélküli hordozását illetőleg czélszerű intézkedés" tételét; -- a 6. pontban tárgyalását rendeli annak, hogy az Erdély "nagy részét lakó

oláhok állapotáról, úgy polgári, mint vallásos jogokat illetőleg e tárgyban alkotandó törvény által gondoskodva legyen;" -- végre a 7. pontban törvényjavaslatok elébe terjesztését kéri "a sajtószabadság s e részbeli visszaélések meggátolása iránt".

A királyi leirat tehát magáévá tette Erdély ellenzékének sarkalatos követeléseit, de csodálatosképpen nem hivatkozott arra, hogy az április 11-ikén szentesített magyar törvény már becikkelyezte az uniót s ezt a kérdést csak éppen hogy érinti, mint aki nem akar valamit. Így is volt.

A hátbatámasztás rövidesen legfelsőbb helyről megkezdődött. A király az erdélyi uniótörvényt nem akarta szentesíteni. Bécsből lovalták fel Erdély román népét a jobbágy-felszabadítás kérdésében s a román nemzeti-ségi kérdésben is. .

Az országgyűlés kormányzói összehívását jóváhagyó királyi leirat /1848. május 5./ a május 29-ikére Kolozsvárra kitűzött országgyűlésre báró Puchner Antalt nevezte ki királyi biztosnak s az országgyűlés feladatává tette az udvari kancellári és táblai elnöki kijelöléseken felül az unió kérdését, az urbéri viszonyok-

nak a földesurak méltányos kártalanítása melletti megszüntetése kérdését, a közteherviselés, az oláhok állapotáról polgári és vallási jogok tekintetében, továbbá a sajtószabadság és sajtóvisszaélések ügyében törvényjavaslatok alkotását úgy, hogy az urbéri törvényjavaslatok még ezen országgyűlés alatt kiküldethetők és teljesezésbe vehetők legyenek.

A király 1848. április 7-ikén, tehát még a pozsonyi negyvennyolcas törvények szentesítése előtt pár nappal, a nádorhoz leír, hogy Magyarország vállalja el az összes státusadósság mintegy negyedrészt és tíz millió forint évi kamatot. Ezt az osztrák minisztérium javasolta a királynak. Ez a birodalmi adósság kb. 1200 millió ezüst forint volt akkor. Így Magyarország a visszaszerzett függetlenségét drágán fizetne meg. Magyarország vonakodott. S ez az illegális követelés sokban megmagyarázza az uralkodóház és Ausztria magatartását nem csupán Magyarországgal, hanem külön Erdéllyel szemben is. Bécsben féltek a birodalmi közösség láncait széttépni készülő, bár addig teljes mértékben királyhű s a pragmática sanctiót tiszteletben tartó Magyarország Erdéllyel való szerves egyesítésétől. A külön Erdély még mindig olyan terület volt Bécs szemében, melynek majdnem korlátlan habsburgi tartományi kezelésével, ott császárhű idegen

katonaság tartásával, a szászok és románok kézbentartásával sakkban lehetett volna tartani a jogait tulajdonos erővel követelő Magyarországot.

A népjogok mellett. Románok. Szászok

Mily elszántsággal tört azonban lándzsát Erdély országgyűlési ellenzéke az unió és a népjogok mellett, mutatja Kolozsmegye 1848. április elejei megyegyűlése, melyen az országgyűlést követelt ellenzék vezére, báró Kemény Dénes, azt mondja, hogy "miután a RR azon határozatokkal, hogy az erdélyi országgyűlés ki nem hirdetése esetében követeiket egyenesen Budapestre küldik fel, olyan nyomatékot adtak a dolognak, hogy az uniót még csak késleltetni sem igen lehet, mondják ki a RR, hogy ha az erdélyi országgyűlés késni fog, a közös teherviselést és az urbéri viszonyok megszüntetését életbeléptetni megyeileg is felhiva érzik magukat."

A RR egyhangulag elfogadták Kemény indítványát.[⌘]

Erdély tehát el volt még arra is szánva -- az országgyűlés megnyitása előtt közel két hónappal, -- hogy törvény nélkül is felszabadítja jobbágyságát s kimondja a közteherviselést.

Idejében gondoskodott azonban Bécs ennek ellenszereiről is.

[⌘] Erdélyi Híradó 1848. évf. április 6-iki szám.

Már az 1848. április havában megkezdődik a román jobbágyság között a bujtoztatás, hogy nem fognak rajta segíteni. A kolozsmegyei csendbiztosság 1848. április 19-ikén számos példányban felhívást terjeszt, legyen nyugalom, mert utban van a jobbágyság felszabadítása, a birtokosok kárát nem a nép, hanem az államkincstár téríti meg, nemes és nem nemes egyformán fogja az ország terheit hordozni, várják meg a május 29-iki országgyűlést.

Minden megtörtént a magyarság részéről a nyugalom megteremtésére. A székelység a törvényellenes katonai szolgálat ellen való régi tiltakozása mellett is lelkesen kiáll a közgyűléseken és népgyűléseken az urbér eltörlése, a közteherviselés, az unió, "a jogi és valósi egyenlőség" mellett.

A magyarság erdélyi nagyjai már hetekkel a május 29-ikére kitűzött országgyűlés előtt Kolozsvárott vannak, hogy az események ütőerén tartsák a kezüket s irányítsák a történendőket. Békét teremteni Erdély nemzetei között, ez a jelszavuk.

Az erdélyi magyar sajtó ebben az irányban fáradozik, szemben a szász sajtóval. Az Erdélyi Hiradó 1848. május 7-iki számában írja Tompa Imre ezeket: "Erdély vallási türelemben eddig is az elsők egyike vala, miért keressen most az erdélyi disunitus Petersburg-

ban védelmet, midőn a magyarországi egyesülés által az erdélyi görög vallás is azonnal a törvényesen bevett vallások közé soroztatván, a XX. törvényczikk 2.§-a tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot biztosít számára... Az urbéri viszonyok megszüntetését kevés napok mulva az erdélyi országgyűlés is követni fogja, szükségtelenné válik minden idegen segély utáni sóvárgás, mi vonzhatná ezek után az olánót az oroszhoz, melytől mint román faj nyelvére és nemzetiségére nézve különben is idegen?"

De közben megdöbbenő erővel tör fel a kis erdélyi szász vulkán.

Április 3-ikán a szász egyetem 458/1848. sz. alatt elkezdi udvarolni az addig a szászoklakta területen mostoha sorsban élő, általuk megvetett és kiuzsorázott román lakosságnak, mondván közhirre tett határozatában, megengedi, hogy a románok "a szászokra fennálló feltételek alatt a községi tanácsokba, helységi és kerületi hivatalokra vallási tekintet nélkül választathassanak, műhelyekbe, céhekbe felvétessenek, a nem egyesült lelkészeknek a közhelyekből papi birtokrész, canonica portio szakasztassék s nekik a királyföldön azon személyes kiváltságaik legyenek, melyekkel a bevett vallások lelkészei birnak."

Ügyes taktikával kezdtek jóval az utolsó, jogosztó

erdélyi országgyűlés előtt a szászok dolgozni. Ők voltak azok, kik már a XVIII. század végén elnyomták a román jobbágyságot, de most a román papok anyagi megnyerésével egyszerre nyeregbe akartak ülni. A román papság megnyerésével sikerült is ez nekik. E révén egyszerre két tűz közé szorult Erdély magyarsága és rövidesen hadat kellett viselnie az egyesült szász és román néppel. Ez az aknamunka már az 1848. év március havában megkezdődött. Az országgyűlési határnapnak a gubernátor által kéthavi késedelemmel történt kitűzése -- ami viszont Bécs ellenakciójának volt jórészen köszönhető -- elodázta a románság teljesjogúvá tételét s tág teret biztosított az elképzelhető legszélesebb körű izgatásnak.

Az Erdélyi Hiradó írja 1848. május 11-ikén, hogy Schmidt Konrád szebenszéki ügyvéd népszövetségi unió mellett izgat, a magyarországi szlávok, németek, magyarok, románok confoederatióját akarja úgy, hogy közös fejük legyen az osztrák császár, a kormányzást a négy nemzetből egyenlő számban választott minisztérium vigye, a törvényhozás négyévenként e nemzetek egyikénél gyűl össze s annak nyelvén tanácskozik, a törvények négy nyelven keljenek, a minisztérium négy nyelven tanácskozik, négyen viszi a jegyzőkönyveit s adja ki rendeleteit, a hivatalnokokat felelősség

mellett szabadon választják s minden nemzet a maga kebelében függetlenül rendezi a dolgait. Ezt a tervet a szászok pénzzel is propagálják a román vidékeken és az unió ellen izgatnak.

Id. gróf Bethlen János és a regényíró apolitikus báró Jósika Miklós 1848. május 12-ikén hasztalan tesz közzé kiáltványt,[✠] amelyben azt fejtegeti, hogy a magyarság kötelessége a nagy német nemzettel tartani, "Magyarhon maradjon meg az austriai dynastia alatti osztrák monarchiának elválhatlan főalkotórésze" s rokonszenvüket nyilvánítják a szászok nyelvi törekvései iránt, mondván, a 240.000 szász sehogysem fogja a magyarságot asszimilálni. "Ha Szebenben -- irták -- a fekete és sárga zászló azért tüzetett ki, hogy a szász nemzet ezáltal az osztrák dynastia uralkodása és a nagy osztrák monarchia elválhatlansága iránti akaratát nyilvánítsa, mi a szabad vélemény emberei a legtávolabbról sem kárhoztatjuk ezt, ellenben azt hisszük, mikép a magyar nemzeti zászló ama feketesárga mellett békés egyesülésben megmaradhatott volna annak jeléül, hogy az összes Magyarhon békés utoni további kifejlődését mint főtagja az osztrák státusok egyesületének érheti el legbiztosabban s jeléül annak is, hogy az osztrák monarchia csak úgy maradhat európai hatalomnak,

[✠] Erdélyi Híradó 1848. évf., 305. l.

ha összes Magyarországot főalkotó részének nevezheti s mert magyar király, az Árpádok véréből, volt az, ki szász rokoninknak honuk majdnem legszebb részét adá lakásul s mi szász hontársainkat sokkal loyálisabbaknak tartjuk, mint hogy ezt felelni tudnák és akarnák."

A kiáltvány nem ért célt. Az a fejtegetés viszont, hogy Magyarország "főtagja az osztrák státusok egyesületének" közjogilag tarthatatlan volt, hiszen Magyarország mindig külön állam volt. Az erdélyi ellenzék ez időbeli legfőbb vezére, a nagynevű id. Bethlen János, nyilván csak a szászok megnyerése kedvéért írta le ezeket a mondatokat, de ezek inkább lovat adtak alájuk. Taktika volt ez, de helytelen taktika.

Ugyanez időben 1848. április második felében, amikor Erdély magyarsága ujjongva ünnepli az új idők hajnalát, a királyföldön "a szász ifjuság, sőt élte-sebb férfiak is fekete-arany-veres színű, német kokárdát viselnek, elszakadási vágy szimboluma, tehát honárulás", írja az Erdélyi Hiradó tudósítója.[✱] S május 3-ikán este a szászok Nagyszebenben a színházban osztrák lobogót tűznek ki és a Gotterhaltet éneklik, majd az Ausztriával való unió mellett tartanak szónoklatokat.^{✱✱}

[✱] 1848. április 20. szám.

^{✱✱} 1848. május 7-iki szám.

Ezzel szemben a kolozsvári román ifjúság ugyanez időben[✱] nyilatkozatot tesz közzé, melyben a románsággal szemben való régi méltánytalan bánásmódot, a jognélküliséget panaszolja ugyan fel, mely elsősorban a többségében román jobbagyságot nyomja az országos terhekkel együtt, de kijelenti, hogy az uniót nem ellenzik, "örömmel megyünk Magyarországhoz, de nem mint csikók a vásárba, hanem mint polgári és emberi jogokkal felruházott valóságos elismert fiai az országnak. Elfogadjuk a tizenkét pontot úgy, hogy nemzetiségünk törvényesen biztosítva lévén, nyelvünk iskoláinkban, templomainkban megmaradhasson s bármi hivatalt vállalni akarók minden candidatio nélkül arra szabadon választtassanak valláskülönbség nélkül."

Gróf Teleki Domokos az Erdélyi Híradó 1848. május 11-iki számába "Az oláh nemzet miveltebbjeihez" címmel cikket ír, amelyben állást foglal azok ellen, akik most, "midőn minden honfinak egész elszántsággal a közfalak lebontásán kellene munkálni, a szabadság, egyenlőség és testvériség nevében mint éhfarkasok akarják a hazát széttépni, hogy félrevonszolt izmaival telhetetlenségüket táplálják... A nemzet épen irányítóknak akarja a szabadság, egyenlőség, testvériség nagyszerű művét végrehajtani... A közelebbi hongyülés

[✱] 1848. április 21. szám.

igazságot kell hogy szolgáltatasson úgy az oláhnak, mint honunk minden polgárának... Álljatok ti műveltek, kikben a szellem jellemmel párosult, a tömeg élére..."

A kiáltó szó hiába hangzott el.

A szászok izgatása az unió ellen már az országgyűlés előtt is határt nem ismer. Május elején magyar-ellenes tüntetések zajlanak le a szászoklakta helyek legtöbbszörében. Május 3-ikán a nagyszebeni színházban Rannicher nevű ifjú szász gyilkos beszédet tart a magyarok ellen, mondván: "Semmi más unió, mint az ausztriai kétféjű sas alatt! Felségsértés Ausztriához tartozó két ország uniója!" Fekete-sárga kokárdát tűznek fel.

Késedelem az országgyűlési határnap kitűzésénél

Végzetes politikai hiba volt, hogy a bécsi intrika folytán gróf Teleki József kormányzó a pesti márciusi események ellenére későre, május 29-ikére tűzte ki Erdély országgyűlését s ezzel két hónapja lett a féktelen izgatásnak.

Április 9-ikén harminctagu székely küldöttség jelenik meg Kolozsvárott, a vezérszónok Pálffy János és Keller János, kifejtik, hogy a kormányzó késedelmeskedésével nincsenek megelégedve. "Azon férfitől, -- mondották -- kit e hon bizalma oly szép remények közepe emelt a kormányzói polczra, megvárhatta a nemzet,

hogy miután a bürokrácia korhadt falai Bécsben összeomlottak, emancipálja magát és a kormányshoz azon törvényellenes állásból, miszerint a kormányshoz csak kiadóhivatala volt a kancellária parancsainak, a helyett, hogy megfordítva lett volna."

Erre történt az országgyűlés kormányzói kihirdetése: "Ő felsége helybenhagyása reményében".

Báró Kemény Dénes keserű cikkben szegezi le 1848. április 13-ikán Erdély fájdalmát: "Mi vala a mi alkotmányos életünk eddig egyéb, mint képzelgés? Mely biztosítékaival bírtunk mi alkotmányos önállóságnak? Országos adóhatározási jogunkat 1759. óta a kormány bitorlá. Megyei gyűléseink hatósága nem egyéb vala, mint nevetség tárgya, szóhalmaz, papirhalmaz, -- tisztválasztásaink, megyei gyűléseink, sőt néha törvényszékeink megtartása is a főtisztok jókedvének alárendelve. Perfolyamunk örökös recurzusok által felsőbbek kegyjátékává, személyek pártolása és üldözése eszközévé alázva. A hivatalok nagy része tudatlan, fanatikus, lényaló és részrehajló egyének kezébe juttatva. Népünk egyik vallásfelekezete térítési kegyetlenkedések által folyvást kesergetve. Székely atyáinkfiainak egy része katonai rabszolgaságba süllyesztve. Országgyűlésünk alakításának joga maga is, mérközhetetlen tulsúlylyal, a kormányhoz ragadva. Így országgyűlésünk valóság

szerint kormánygyűléssé változtatva. Mindenható vala eddig a kormány Erdélyországban. Semmi biztosítéka az alkotmányos életnek illetetlen nem maradt a kormány korlátlan erőszakaitól. Szép alkotmányos elveket hozta át Erdély a hajdankorból s mindazokat egy kény-kormány egytől egyik magához ragadni vagy hatásukból kivetköztetni bírta másfél század alatt, hittel, törvényekkel, közvéleménnyel daczolva... Müiskolák, gazdasági főtanoda, müegyetem, muzeum, könyvtárak, népis-kolák stb., melyekkel némely absolut monarchiák bé vannak hintve, nem lőnek állitva /szerencsénk, hogy barbarusnak nevezett időkorbeli boldogult emlékezetü fejedelmeink hagyának némely tanodákat hátra/. Tanulás végetti kiutazás, melyet szintén "barbarus" időkorból átszállt törvényeink tőnek átok alatt szabaddá, tilalmazva vala. Szólás, nyomtatás, könyvárulás is lehetően korlátolva... Hitelintézet, müut nincs. Biztosított külkereskedési összeköttetés nincs. Vala ellenben devalvatio, lotteria, szegényítő, ingatag harminczadrend-szer, sóár felemelése stb..."

"Most megbukott -- folytatja Kemény -- az Euró-pában zsarnokoskodott kollegiális rendszer főképviselője, Metternich. A népek ezen ostora leszállt szédítő magasságából az európai megvettetés sirjába... Van nekünk felséges tartalmi, függő királyi pecséttel disz-

lő, királyi és országos esküvel szentesített diplománk, a hires leopoldinum diploma, melynek tizenhét pontja közül egy sem marada sértetlen, legtöbbje a legbotrányosabb hazugságok emblema... Nemzeterő kell és honegység... Meg kell szüntetni az urbéri viszonyokat országos kárpótlás mellett. Adót kell vállalni, hogy érdekrészesei, rokonai lehessünk mindnyájan egymásnak, azért, hogy egy millió helyett tizenöt millió hazafi örködjék Magyarhon alkotmányos szabadsága felett!... Ki a haza javáért áldozni nem akar, nem nemes, nem hazafi az!... A ki cselekvőleg lép fel a megtörténendők vezetésére, korszerű fáradságának mindig méltó gyümölcsét aratja. Ezt vallotta mindig az ellenzék. Ezt törekedett az örökváltság és az adóvállalás javaslatba hozásakor is közhiedelemmé emelni. Az idő megszakadt fonalának még van egy szála. Ragadjátok meg ezt józaneszü drága honfitársaim!"

Báró Kemény Dénesnek ez a kossuthi magasságokba emelkedő cikke megvilágítja, hogy az erdélyi országgyűlési és közéleti ellenzék ugyanazt és ugyanazzal az erővel akarta, mint Kossuth és Deák, a jobbágyság sürgős felszabadítását állami kártérítés mellett, a hűbéri világ teljes felszámolását, a közadózás intézményesítését. S Erdély ellenzéke nem a pozsonyi ellenzéki törekvések másolója volt ezekben, hiszen évtize-

dek óta ezekért a nagy emberi gondolatokért küzdött.

"A nagy honfi" -- ahogy Erdélyben báró Kemény Dénest hívták -- ezek mellett az unió egyik legerősebb propagálója.

Áprilisban egyik megye, egyik szék és vidék a másik után helyezkedik a jobbágyfelszabadítás, a közteherviselés, az egyenlő polgári és vallásszabadság, az unió, a székely kényszerkatonáskodás eltörlése, a nemzetiség megteremtése álláspontjára.

S Erdély sajtója fennen hangoztatja ugyanekkor, hogy "nem urbért kell készíteni, hanem a robotális, általában a feudális viszonyt megszüntetni, Erdélynek minden fiait vallás- és nemzetkülönbség nélkül felszabadítani, honpolgárokká tenni."[✱]

S odaát Magyarországon mérhetetlen komolysággal vette Magyarország első független felelős minisztériuma a görög keletiek egyenjogusítását. Az ujonnan szervezett közoktatási és kultuszminisztériumban felállított öt osztály közül egyik "a görög nemegyesült óhitű egyházi osztály". Ez április 24-ikén történt.

S várva-várta nagy országgyűléseire a magyar haza Erdélyt, várta az unió gyakorlati végrehajtását s már a március 27-iki pozsonyi kerületi ülésben Erdély részére -- a Partiumon kívül -- 65 képviselőt javasoltak.

[✱] Erdélyi Hiradó 1848. évf. 249. l.

S Wesselényi az 1848. április 12-én az erdélyi honfiakhoz intézett nyílt levelében, amely a Pesti Hírlap 1848. április 15-iki számában jelent meg, figyelmeztet egyes erdélyi urakat, hogy "az ottani parasztságot ne pusztá kapacitálással nyugtassák meg, hanem lássák át, hogy ha Magyarhonban a robotot és a dézsmát eltörölték, menthetetlenül elveszetté lett az nemcsak a szomszéd Erdélyben, hanem tul azon és minden szomszédain keresztül egész Péterváráig"...

"Nincs arról többé kérdés, maradjanak-e meg a robot és dézsma vagy eltöröltessenek, vége van annak örökre és menthetlenül, nincs hatalom, mely annak létét fenn tartani vagy visszavarázsolni képes lenne, most csak a körül fordul a kérdés, hát nálunk Erdélyben mi szabadsuk-e fel a parasztot vagy ő törje szét bilincset és rázza le görbesztő terhét nyakáról avagy a kormány vegye azt le róla."

Szemere Bertalan nemzetiségi programja

Még nem ült össze Erdély reform-országgyűlése, odaát Magyarországon tiz nappal ezt megelőzően szinte nemzetiségi programot ad Erdély részére Szemere Bertalan belügyminiszter az 1848. május 20-ikán a román kérdéssről irt cikkében: "... Legtöbb gondot, kiméletet, ápolást igényel az oláh nép. Ezt meg kell nyernünk. Most szendereg, nem mondhatjuk a miénknek, a felébredés

pillanatára vigyázzunk. Ezt kell magunknak biztosítanunk. Ha még e népfajjal is küzdenünk kell, fennmaradásunk még kétségesebb. Papjait kivált és előkelőit — ezek kevés számmal vannak — meg kell nyernünk. A jogos érdekeket, ha áldozattal is, ki kell elégítenünk. Addig is, míg oláh lapot mi indíthatnánk, a meglevővel szövetségre kell lépünk. A nemzetiség kérdése lehetőleg illetetlenül hagyassék, sőt biztosítani kell azon egy fentartás mellett, hogy az országlat a nyelvtarkaság által lehetetlenné ne tétessék. Különös figyelmet érdemel az oláhok gravitatioja, Oláhország s azon alsó fejedelemség felé. Ettől meg kellene óvni a mi oláhainkat. Ha itt szabadság és jólét várakozik reájuk, felénk fordulnak, hozzánk színtanak, különben nem. Későn ha járunk, mindent elvesztettünk.”[✱]

Magyarország negyvennyolcas belügyminisztere ekként történelmi magaslatról és kellő időben látta az erdélyi románság megnyerésének szükségességét. Sajnos, hogy ezt a testvéri hangot ellensúlyozta a kamarilla Ausztria karjaiba csábító hangja, holott Erdély országgyűlései, megyéi, székely székei 1790. óta mindent elkövettek a románság megnyerésére, szemben a románo-

[✱] Böződi György: Erdély szabadságharcza 1848-49, 182
33. lap.

kat üldöző szász néppel.

A bécsi kéz

De a bécsi kéz átnyulott már ezidőben a Királyhágón.

Három nappal az országgyűlés megnyitása előtt tragikus képet fest a helyzetről az Erdélyi Híradó május 26-iki száma: "... Ausztria és Magyarország közé dobák egyenetlenség almája gyanánt a státusadósságot és az olaszkérdést. Tíz millió forintot kívántak évente Magyarországtól, mely ama státusadósságnak valamint csinálásába be nem folyt, úgy hasznát sem vette soha. S mert nem akarta elvállalni a tíz milliót s visszakívánta Olaszhonból katonáit, kikre itthon oly nagy szüksége van, a practica sanctio megrontásával, Ausztriától elszakadással vádolták s másodszeri meghódítással fenyegették a német lapokban. Az imént oly lángolóan mutatkozott testvériséget hidegség váltotta fel Ausztria és Magyarország között... Tótot, horvátot, rácot magyar, német és oláh ellen; -- volt urbérest volt földesura, birtoktalant birtokos, katolikust protestáns, keresztényt zsidó ellen uszitottak, nem minden eredmény nélkül. Hogy mit tettek Erdélyben, tanusítják a szebeni mozgalmak s a balázsfalvi gyűlés... Az oláhok csillogó ígéretekkel lőnek elámitva, ha a császárral és nem Magyarországgal tartanak... Egy déli

szláv birodalom felállítása nyílt kérdéssé vált...

Nekünk hát mindenekelőtt unió kell..."

A reformországgyűlés. A szentesítés akadályai.

Innsbruck

Az országgyűlést megelőző napon, május 28-ikán, magyar nemzeti gyűlés van. Elnöke idősb gróf Bethlen János. A vak Wesselényi Miklós gróf Teleki Domokos karján lép be. Kemény Dénes báró felszólalásában az elnök is sürgős tárgyalásokat követel, be akarják hozni a későre kitűzés végzetesen megmutatkozó hátrányait. Wesselényi szólal fel, aki az országgyűléseken évek óta nem jelent meg. Ezen a történeti nevezetességű gyűlésen -- mellén nemzeti kokárdával -- gróf Teleki Domokos karján jelent meg. A zajgó terem egyszerre néma lett, majd kitörő éljenzésben törtek ki.*

"Hangja ugyan menydörgött még, de a régi hevességnek minden kinyomata nélkül már. A nagy agitáló és hévvel támadó Wesselényi csendes ember lett, a higgadt államférfiúi természet uralomra vergődött a régi féktelen ellenzéki modoron. Wesselényi a békés megoldások embere lett, ugyanily szerepet vitt a pesti országgyűlésen is 1848-ban, míg december hó vége felé félre

* Ürmössy Lajos: Erdély irányadó lapja az 1830-40-es években, 110-111. lap.

vonult, látva a Kossuth Lajossal való nem küzdhetést és külföldi fürdőre távozott a szembajával."

Wesselényi ezeket mondja: "Bűnszülte keserű csapás választotta el Erdélyt Magyarhontól. E válás sebei vérzettek s a vérzés következménye fokenkénti gyöngülés lőn. Érezni kezdték ezt úgy Magyarhon, mint Erdély lelkesebb fiai s a mint fejlődött a polgári élet, azon arányban növekedett az egyesülés óhajta. Voltak, kik elleneztek is, úgy tekintvén ezt, mint az alkotmányosság rovására bitorolt hatalmak ellen intézett csapást. Ámde a két elem küzdése közt tisztult az eszme s hovatovább izmosult az unió ügye. Végre a legujabb események életet adának neki s Magyarország, miután szabadságot és jogegyenlőséget vívott ki magának, kimondotta a minket hálára kötelező 7. törvénycikkben, mikép azon javadalmakat testvériesen kívánja velünk megosztani. Az unió nálunk nem lehet hosszas vita tárgya. Csupán e kérdés megoldásától függ: elfogadják-e a magyarhoni 1848: 7. törvénycikket vagy nem? Én azt hiszem, hogy elfogadjuk, mert ezt a haza és fejedelem iránti hűség egyiránt parancsolja. Mondjuk hát ki, hogy mi az idézett törvényt elfogadjuk s erről alkotandó törvényjavaslatunkat terjesszük futár által ő felsége elébe. A királyi megerősítés bizonyos, mert ő felsége ez iránt nyilvánított meggyőződését

nem változtathatja, másfelől szükséges is a kedélyek megnyugtatóására."

"Boldognak érzem magamat, -- ugymond -- hogy nekem jutott osztályrészül a szerencse, hogy oly magasztos ügyben, melyért fiatal korom első éveitől küzdöttem, melyért szenvedtem, most már szenvedéseimre enyhítő balzsamul, mely valóban nagyobb-szerű küzdelmeknek is méltó bére lehet, én emelhetem fel a diadalmas lobogót. E szent lobogó alá hívom föl a tekintetes Rendekeket, mondják ki egy lélekkal, egy szájjal: nekünk unió kell az 1848: 7. törvénycikk szerint." Beszédére dörgő "unió" kiáltás volt a válasz. "Ez az örömrivalgás -- folytatta tovább --, a hon buzgó óhajlásának e mennydörgő kifejezése, sokkal ékeesebben és szívrehatóbban szól az unió mellett, mint a hogy én támogathatnám indítványomat. Ezért még egyszer kiáltom: Éljen s örökre létezzen az unió!"

Az országgyűlésre számos olyan királyi hivatalos is meghívást kapott, akit a bukott kormányrendszer 1834. óta kizárt a törvényhozás terméből.

A május 30-iki országgyűlés fő ünnepi szónoka, báró Kemény Dénes a május tavaszi lendületével köszönti a rég elvált testvérek egyesülését, tiltakozik a balázsfalvi román gyűlésen elhangzott ama vád ellen, mintha a királytól el akarnának szakadni, -- tiltako-

zik a szász Transilvania c. lap cikke ellen, mely az unió elfogadása esetére a minisztérium rendeletei el nem fogadására bujtogat. "Az unió eszméjéből önként foly -- mondja --, hogy ha Magyarország akarunk lenni, el kell fogadnunk mindazon elveket, melyeket Magyarország kitisztált s részint életbeléptetett. A vallásszabadságot..., a szólás- és sajtószabadságot visszaélés nélkül... A nevelési szabadságot... A székely katonaság ügyét igazságosabban kell rendezni... Birtokreformjainkban most századokat egyszerre kell átugranunk, mert századokkal maradtunk hátrább más nemzeteknél. Magyarország szabad földbirtokot adott millió polgárainak, a földesuraknak adandó állami kárpótlás mellett, mert népre van szükség, mely észszel és karral fentartson, oltalmazzon s erre az államnak több joga van, mint a vasuti kisajátításnál, mert itt még a tulajdonosság természete is kérdésbe jöhet... Elleneink azt mondják, menjünk Scythiába, a honnan jöttünk, ez a föld nem a miénk, erőszakkal foglaltuk el. Alkalmasint annak kellene legelőször felszedni a sátorfáját, a ki utoljára jött, például szász atyánkfiai, sőt a román nemzetnek is ki kellene költözni, mert előtte is más nép lakta e földet. Európának talán minden népe kimozdulna helyéből, lenne egy nagy népvándorlás s mindenünnen kiszorulva legfeljebb a paradicsomban találkoznának össze..."

A szász Schmidt Konrád -- az unió mellett szólalt fel.

Kemény Dénes felolvassa az uniótól szóló törvényjavaslatot. Apróbb módosításokkal nyomban elfogadják.

Utána Szász Károly arra utal, hogy a rövidesen megtartandó pesti országgyűlésen Erdélynek képviselve kell lennie; Erdély képviselőit azonban nem lehet a régi kasztrendszer alapján kijelölni, képviseleti formák közt kell őket választani, de erről Erdélynek törvénye nem lévén, a pozsonyi törvényt azzal a módosítással kellene alkalmazni, hogy az urbéri földbirtokkvalifikáció helyett az adómennyiséget kell alapul venni.

Ellene szólnak: ez csak késleltetné az uniót. Julius 2-ikán Pesten kell lenni, addig a képviseletet nem lehet rendezni.

A május 30-iki országgyűlésen tehát az unió-törvényjavaslatot elfogadták. A magyarság és a székelyek lelkesen, a szászok a genius loci, a viharos éljenzés hatása alatt s vezérszónokuk, Roth Illés, brassóvidéki követ, ezeket mondja: "Megtekintvén, hogy a magyar és székely nemzet Erdélynek Magyarországgal egyesülését nemcsak közönséges szótöbbséggel, hanem a leglelkesebb, legihletettebb egyetértéssel, legfőbb nemzeti óhajításuknak ünnepélyesen nyilvánították, fontolóra véve továbbá azt, hogy az értelemben a jelen országgyűlés által

hozandó törvényjavaslat csakis Ő Felsége, szeretett fejedelmünk és királyunk, ki egyszersmind osztrák császár, kegyes helybenhagyásával, mindnyájunkat kötelező törvénytényé váland; végre azon kötelességszabta tekintetből, hogy Erdély a fennálló alaptörvények szerint Magyarország koronájának kétségtelen tagja, — küldői nevében a *pragmatica sanctio* fennmaradásával létrehozandó uniót Magyarországgal pártolja. Fenntartja azonban magának, hogy az unió mikénti végrehajtására kinevezendő országos bizottság kebelében és a magyarországi közös országgyűlésen a szász nemzet törvényeken alapuló jogai, nemzetisége, anyanyelve, politikai területe épentartása iránt kívánatait egy emlékiratban előterjeszthesse s egyszersmind azoknak méltányos tekintetbe vételét reméli."

A szemtanu Jakab Elek történetíró[‡] hozzáfűzi, hogy a szászokon s Lemény püspökön meglátszott a bensőjükben végbemenő nagy lelki tusakodás, — nemzetük kinn az országban határozottan ellene volt, hirlapjaik óvták őket, tulzóik fenyegették, sőt előre elátkozták azért, a miért ők itt a terem hangulatával szemben ennek a megdöbbentő hatalommal nyilvánuló magyar áramlatnak ellene állani nem birtak, tán szerettek volna, tán akartak is, de a tény tény, a felszólalásra kiálkozó törvényes alkalom elmúlt anélkül, hogy a ki-

[‡] Id. mű, 167. l.

mondott egyesülés ellen valaki csak egy ellenző igét is hangoztatott volna.

A lelkesedés mámorában nem vették észre a magyar és székely Karok és Rendek, hogy Roth Illés nyilatkozata tele volt a legélesebb jogfenntartásokkal a szászok külön jogainak, külön nyelvi, területi, politikai igényeinek hangsúlyozásával.

A negyvennyolcas vívmányokkal szemben a szászok álláspontját leghívebben a szász fiatalság képviselője, Rannicher Jakab, fejezte ki, röviddel a márciusi törvények megalkotása után: "A szász nemzet a fekete-sárga zászló jelképe által kifejezett osztrák császársághoz kíván tartozni, rendületlen hive a császári háznak, egyedül a közös birodalomban és közös intézmények által véli a népek egyenjogu szabadságát és közjólétét elérhetőnek, ahhoz csatlakozik egész rokonszenvével." A szász nép nagyrésze a márciusi vívmányokkal szembehelezkedve, tüntetőleg az összbirodalom eszme mellé állott s rövidesen fegyverrel a kezében állott, a szövetségesül megnyert erdélyi románsággal karöltve, az osztrák politika s osztrák katonaság mellé, vérbeborítva Erdélyt. Az 1848. év áprilisában kibékül százados el-lenségével, a románsággal, kigunyolja a márciusi törvényeket, főként az uniót és nem Budapest avagy Kolozsvár, hanem Bécs parancsait várja és teljesíti.

Azzal a felfogással szemben, hogy az 1848. április 11-én szentesített magyar uniós törvény után feleslegessé vált Erdély törvényhozása s feleslegessé vált az erdélyi negyvennyolcas törvények meghozatala, nemcsak az áll, hogy Erdély külön ország volt s ehhez képest neki is törvényt kellett hoznia az állami egyesülésről, hanem áll az is, hogy a 48-as erdélyi országgyűlés tanácskozásainak sorrendjét megállapító királyi propositiók között 3. pontként ott szerepelt az unió, 4. pontként az urbéri terhek megszüntetése, 5. pontként az általános adókötelezettség kimondása, 6. pontként az erdélyi románság helyzetének a polgári és vallási szabadságára tekintettel való törvényi rendezése, 7. pontként a censura megszüntetése és sajtótörvény készítése.

Elkerülhetetlen volt tehát közjogi szempontból a külön erdélyi törvények hozatala.

A kolozsvári országgyűlés 1848. május 30-iki uniót kimondó határozatáról Wesselényi levélben értesíti Deák Ferencet és ebben azt javasolja, hogy az 1848-iki választási törvénynek Erdélyre alkalmazását az erdélyi sajátos viszonyoknak megfelelően el kell készíteni és idézi báró Perényi Zsigmondot, a magyar főrendiház elnökét, aki akkor Kolozsvárott járván, azt az álláspontját fejtette ki, amely Wesselényi véle-

ményével is egyezik, hogy a pozsonyi országgyűlés által alkotott negyvennyolcas törvények közül Erdélyre új alakba öntés nélkül kell alkalmazni az alkalmazhatókat és csak a körülmények és helyzetigényelte módosításokat vagy hozzátételeket kellene azokhoz ragasztani vagy csatolni.

Az unióról alkotott erdélyi törvénycikket valószínűleg báró Kemény Dénes készítette, legalább is Kőváry László "Erdély története 1848-49-ben" című művében azt olvassuk, hogy 1848. május 28-án, a kolozsvári országgyűlésen báró Kemény Dénes, az egyik vezérszónok, olvasta fel az unióról alkotandó törvénycikk szerkezetét.

Azon a napon, amelyen a kolozsvári országgyűlés is kimondotta az uniót, királyi leirat Erdélyt az új magyar minisztérium alá rendelte és így az erdélyi főkormányshéket is.

Az erdélyi uniós országgyűlést mihamar a szászok és oláhok nyílt ellenszegülése tette borussá.

"Az unió kimondása nagy ellenkezést idézett elő a szászoknál és románoknál, -- írja Bisztray Károly[✱] -- mert azáltal nemzetiségüket látták veszélyeztetve. Nagyszébenben unió-ellenes tüntetések tarttattak. De az unió kimondása céljából egybehívott országgyűlésen

[✱] Bisztray Károly önéletírásából, 165. lap.

az unió elleneseivel lelkes közakarat állott szembe... A szászok képviselői nem is mertek az unió ellen szólni. Ezt megtudván Szebenben a comes, a szászok grófja gyűlést hivatott egybe és kérdőre vonta őket, hogy miért szavaztak az unióra, holott tudták, hogy küldőik azt nem akarják."

Románokra, szászokra egyaránt reáillett akkor báró Jósika Miklós mondása: "Ne keressük ott, hol Isten gyújtja meg a szövétneket, a gyufákat és a forgácsot."

A kolozsvári országgyűlés Karai és Rendei az 1848. május 30-án az unió-törvénycikk szentesítését kérő feliratban kifejtik, hogy Magyarhonnak kétfelé szakadása volt a legnagyobb csapás a magyar nemzeten és míg az erősb testvér sem tudott alkotmányos élete mellett elég erőt kifejteni, Erdély csak senyvedett és napról-napra hanyatlott, ennek érzete szülte a két hon eggyéalakítása iránti vágyat, "a Magyar Korona tagjai vagyunk és ez a törvénycikk hazánk egész boldogságát abba helyezi, hogy a magyar király és erdélyi fejedelem a felséged személyében egyesült,"... "mivel Magyarhon felett viharteljes fellegek tornyosulnak, mi forrón óhajtunk résztvenni azoknak eloszlátásában, csak összehozott erővel lehetvén reményleni a fenyegető zivatar legyőzését és a királyi trón szilárdítását". Azzal végződik a felirat, hogy a vésteljes viszonyokra

tekintettel jöjjön a király családjával együtt "hű magyarjaihoz Budapestre, Budapest lesz felségednek legbiztosabb lakhelye, mert Magyarhon összes népessége lesz az őrsereg, mely felségedért és fenséges családjáért kész utolsó csepp vérért is kiontani."

A pozsonyi 48-as törvények szentesítése sem egykönnyen történt meg. Károlyi Árpád "Az 1848-diki pozsonyi törvenycikkek az udvar előtt" című művében tüzetesen ismerteti a 48-as pozsonyi országgyűlés törvényjavaslatai tárgyában a kancellária és a Bécsben megtartott állami konferencia javaslatait, az egyes javaslatokat visszautasító királyi leiratokat, az udvarnál támadt ellenséges észrevételek áradatát.

Az Erdéllyel leendő unióról szóló pozsonyi törvenycikk fogadtatása nem volt Bécsben kedvező. Leírja Károlyi, hogy az állami konferencia véleménye az volt, hogy ez a törvényjavaslat nagyjelentőségű valami, következményeiben ki nem számítható és mivel közvetlenül az országgyűlés berekesztése előtt nyújtatott be, teljességgel semmi idő sincs az előző országgyűlési iratok és törvények áttanulmányozására. Különösen idegessé tette a konferenciát, írja Károlyi, mint-hogy az egész udvar az uniónak szívós ellenzője volt, az a körülmény, hogy a pozsonyi Rendek azelőtt néhány nappal /április 9. előtt/ mégcsak az erdélyi ország-

gyűlés összehívását kérték, amelyen az unió kérdése tárgyalandó lenne, most pedig már egy kész törvényjavaslatot nyújtanak be, amely nem is az 1792: 11. t.c.-ben hangoztatott szorosabb viszonyt akarja a két ország közt, hanem ezek teljes egyesülését, egységes közigazgatását és egységes törvényhozását dekretálja és ezt hozzá még sürgősnek is mondja ki. Erdély független ország, alkotmányára az uralkodó megesküdtött és így Erdély előleges beleegyezése nélkül, pláne oly fontos, az ország alkotmányát felforgató, függetlenségét megsemmisítő kérdésben egy másik ország gyűlésének törvényt hoznia nem szabad. Ennek az elvnek alapján az állami konferencia véleménye szerint a magyar országgyűlés Erdély unióját semmiképp nem mondhatta ki. A dietális bizottság elutasító választervezetét bizonyos korrekturával a felség elé terjeszteni határozta már el az értekezlet, midőn Szógyény, aki rövid időre távozott volt az ülésből, visszajövet szót kért. A magyar alkancellár röviden beszélt, de amit mondott, az úgy hatott az illusztris kollégiumra, mintha hideg vízzel öntötték volna le. Ő mind e percig -- így szólt Szógyény -- helyesnek tartotta azt a nézetet, hogy Erdély előzetes beleegyezése nélkül a magyar törvényhozásnak az unió felől döntenie nem szabad. Azonban, folytatá, éppen most kapott táviratot gróf

Batthány Lajostól, melyben ez nagy nyomatékka! arra figyelmezteti őt, hogy a pozsonyi Rende! az Erdéllyel való egyesülésről hozott törvénycikktől abszolute semmi körülmények között nem fognak elállani. Ez a távirat megingatja őt; mert bizonyos, hogy az elutasító királyi válaszleirat viharos tárgyalások okozója lesz és az országgyűlésnek már kitűzött és kívánatos berekesztése bizonytalan időre halasztódik el. Ő hát, így végezte beszédét az alkancellár, a törvényjavaslat királyi helybenhagyását meri ajánlani. Szógyény ki-jelentése, az egy Somssich kivételével, aki elejétől kezdve a törvényjavaslat jóváahagyása mellett emelt szót, az értekezlet többi tagjait nagy zavarba hozta... Keresni kezdték hát az utat-módot, hogyan lehetne a magyar országgyűlés követelését teljesíteni, de Erdély jogán sem ejteni csorbát. Az 1792: 11. t.c., így okoskodtak most már a mód keresésében Czirákyék, kimondotta, hogy Erdély és Magyarország szorosabb kötelékéről egy országos bizottság tárgyaljon és a legközelebbi országgyűlés elé erről jelentést tegyen. Az unió kérdését e szerint egy positiv, szentesített törvény már a magyar országgyűlés elé utalta azt hát erről a magyar országgyűlési utról törvénysértés nélkül nem lehetne leterelni. Ez a jogi alap, melyről letérni a fennforgó körülmények közt kockázatos vállalat volna...

Ha elveti a király a törvényjavaslatot -- mondták az állami konferencián -- ez nemcsak viharos tárgyalásokra fog alkalmat adni, hanem mérges támadásokra is a bécsi kormány, azaz az udvar ellen, amely ezt a legnehezebb helyzetbe sodorhatja. "Azonkívül jó okkal lehetne tartani attól is, mondotta Purkhartnak Czirákyék véleményével azonos vótuma, hogy a magyarok teljes elkedvetlenedése különösen Bécs lakosságára, amely a magyar országgyűlés és a bécsi kormány minden lépését elejétől kezdve a legmegfeszültebb figyelemmel kíséri, igen aggályos módon hatna vissza és a bécsi nép kormány iránti bizalmatlanságának, amelyet egyébként is mindenfelől szitnak, csak újabb tápot adna." Ellenben ha a törvényjavaslatot helybenhagyja a felség, magából a törvényjavaslatból támpontokat lehet meríteni Purkhart összefoglalása szerint némi megnyugvásra, mert a törvényjavaslat az uniót mint végképp eldöntött dolgot tulajdonképp nem mondja ki, hanem csak az eszközöket és utakat jelöl meg annak létesítésére, aztán a törvényjavaslat a magyar minisztériumot a legutóbbi erdélyi országgyűlésen az unió kérdése dolgában választott erdélyi bizottsággal, meg a most egybehívandó erdélyi országgyűléssel egyezkedésre hívja fel, ez a magyar minisztériumot köti, de Erdélyt nem, Erdély előtt nem lesz az ut elzárva, az unió mikénti végrehajtására a maga érdekeit

érvényesíthetni. Így azután az állami értekezlet a királyi jóváhagyás mellett foglalt állást. "Nem örömet -- mondja Károlyi --, de abban a jó reménységben tették, hogy ez a magyarországi törvénycikk csak pictus masculus lesz, mert az unió az erdélyi országgyűlésen minden bizonnyal el fog bukni. Az értekezleten Ferenc Károly főherceg elnökölt és résztvettek rajta Nádasdy, Cziráky, Purkhart, Somssich, Szőgyény és Pilgram. A végén csak Pilgram volt amellest, hogy a törvényjavaslat visszautasítandó.

"A legfelsőbb elhatározás Purkharték vótumán alakult ki és az április 9-iki királyi leirat egyszerűen jóváhagyta a nevezetes törvényjavaslatot. Másnap báró Jósika Sámuel erdélyi kancellár beadta lemondási kérvényét, amelynek lényege az volt, hogy a Partium visszacsatolásáról szóló törvénycikk Erdély alkotmányos jogát megsértette, az unióról alkotott és jóváhagyott törvényjavaslat pedig Erdély függetlenségét tiporja el. A lemondást a király elfogadta."[✱]

Bécsnek ezek szerint valójában nem kellett Erdély uniója, nem kellett Magyarország megerősödése, csak egy kellett: Erdély mint osztrák kormányzati és stratégiai terület. Az erdélyi unió-törvény szentesítése is késett.

[✱] Károlyi Árpád: Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt, IX. fejezet.

Az a felirat, amellyel Erdély utolsó törvényes országgyűlése az uniótörvénycikket szentesítés végett felterjesztette, a királyhűség aposztrofálásául a Bécsből elmenekült királyt és családját meghívta Budapestre. "Budapest lesz felségednek legbiztosabb lakhelye, mert Magyarhon összes népessége lesz az őrsereg, mely felségedért s fenséges családjáért kész utolsó csepp vérét is kiontani."

A szentesítés késedelmének okait Károlyi Árpád, jeles történetírónk tisztázta.* Azt írja, hogy nem volt kisebb a zajlás a kolozsvári uniós törvénycikk ügyében. Bárhogyan kívánta Erdély magyarsága az uniót, a kérdés körül nagy harcok támadtak. Nagy küzdelmet kellett folytatnia Erdély kormányzójának, gróf Teleki Józsefnek, az erdélyi udvari kancelláriával és ezek a küzdelmek a végén az állami értekezlet súlyos csalódására vezettek. Bécsben rettegetek attól a gondolattól, hogy az erdélyi országgyűlés is kimondja az uniót, amely az erdélyi udvari kancellárnak, báró Jósika Sámuelnek, sehogy sem volt inyére. Az állami konferencia tehát halogatta az erdélyi országgyűlés összehívását. Az erdélyi udvari kancelláriából halogató leiratok érkeztek Telekihez, amelyek azt fejtették ki, hogy a királynak az unió kérdésében csak akkor szabad tovább mennie, ha ismerni fogja az ország törvényes

* Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt,
IX. fejezet

organumainak kétségbe nem vonható kívánságát az unió és azon módok felől, amelyek az atyai gondviselésére bízott közel kétmilliónyi nép politikai és anyagi existenciáját biztosítják.

Teleki visszairt, hirdessék ki az erdélyi országgyűlést, hogy az unió ügye tárgyalható legyen, mert attól fél, amint április 6-iki előterjesztésében kifejti, hogy az erdélyiek idevágó törekvéseinek és vágyainak majd nem lehet törvényes irányt adni és nem lehet megelőzni azt, hogy a legközelebbi magyar országgyűlésre Erdély, mit sem törődve a főhatóságok ilyen vagy olyan állásfoglalásával, tényleg felküldje a maga képviselőit.

Teleki a dilemmából kivezető törvényes ösvény után kutatott és ezt egy, az erdélyi kormányzó részére kiadott, 1692. évi udvari utasítás egyik pontjának határozmányában megtalálni vélte és fejedelmi felhatalmazás nélkül kitűzte az 1848. május 29. napját az országgyűlés idejéül Kolozsvárra.

Az állami konferencia, bár időközben megkapta a szászok felterjesztését, amelyben az jutott kifejezésre, hogy a szász nemzet óhaja, hogy az összhaza iránti érzelmeit a monarchia minden alkotmányos országának általános birodalmi gyűlésében is kifejezhesse, tárgyalás alá vette mégis Teleki jelentését,

de a tárgyalás során féltek attól, hogy Kolozsvárott lesz az országgyűlés, féltek, hogy a kolozsvári tanulóifjuság, a polgárság és főként a szomszédos magyarországi vidékekről, elsősorban Biharmegyéből odaözönlő uniópárti tömeg nemkívánatos befolyással lesz a gyűlés elhatározásaira és így Purkhart Nagyszebenbe vagy Gyulafehérvárra akarta az országgyűlést összehívatni, báró Apor ideiglenes kancellár ellenző felszólalása után azonban beleegyeztek, hogy Kolozsvárra hivassék össze az országgyűlés.

Egyebekben az állami értekezlet leszegezte, hogy a bécsi kormány már 1790-ben az unió ellen volt, mint Károlyi írja, az uniógyűlölő előadó, Rosenfeld erdélyi szász udvari tanácsos buzgalmából ott feküdt az állami konferencia asztalán az 1846. évi jegyzőkönyv, amely azt állapította meg, hogy a legfelsőbb elhatározások majdnem egy évszázad óta mindig és egyformán az unió megakadályozására irányultak.

Somssich véleményével szemben a konferencia többsége arra az álláspontra jutott, hogy két nemzet az uniót nem erőszakolhatja rá a harmadikra és a bele nem egyező harmadiknak jogában áll majd a koronához való viszonyát a koronával külön rendeznie, tehát a szász nemzet bátran küldheti majd képviselőit az osztrák birodalmi gyűlésbe.

organumainak kétségbe nem vonható kívánságát az unió és azon módok felől, amelyek az atyai gondviselésére bízott közel kétmilliónyi nép politikai és anyagi existenciáját biztosítják.

Teleki visszairt, hirdessék ki az erdélyi országgyűlést, hogy az unió ügye tárgyalható legyen, mert attól fél, amint április 6-iki előterjesztésében kifejti, hogy az erdélyiek idevágó törekvéseinek és vágyainak majd nem lehet törvényes irányt adni és nem lehet megelőzni azt, hogy a legközelebbi magyar országgyűlésre Erdély, mit sem törődve a főhatóságok ilyen vagy olyan állásfoglalásával, tényleg felküldje a maga képviselőit.

Teleki a dilemmából kivezető törvényes ösvény után kutatott és ezt egy, az erdélyi kormányzó részére kiadott, 1692. évi udvari utasítás egyik pontjának határozmányában megtalálni vélte és fejedelmi felhatalmazás nélkül kitűzte az 1848. május 29. napját az országgyűlés idejéül Kolozsvárra.

Az állami konferencia, bár időközben megkapta a szászok felterjesztését, amelyben az jutott kifejezésre, hogy a szász nemzet óhaja, hogy az összhaza iránti érzelmeit a monarchia minden alkotmányos országának általános birodalmi gyűlésében is kifejezhesse, tárgyalás alá vette mégis Teleki jelentését,

de a tárgyalás során féltek attól, hogy Kolozsvárott lesz az országgyűlés, féltek, hogy a kolozsvári tanulóifjuság, a polgárság és főként a szomszédos magyarországi vidékről, elsősorban Biharmegyéből odaözönlő uniópárti tömeg nemkívánatos befolyással lesz a gyűlés elhatározásaira és így Purkhart Nagyszebenbe vagy Gyulafehérvárra akarta az országgyűlést összehívatni, báró Apor ideiglenes kancellár ellenző felszólalása után azonban beleegyeztek, hogy Kolozsvárra hívassék össze az országgyűlés.

Egyebekben az állami értekezlet leszegezte, hogy a bécsi kormány már 1790-ben az unió ellen volt, mint Károlyi írja, az uniógyűlölő előadó, Rosenfeld erdélyi szász udvari tanácsos buzgalmából ott feküdt az állami konferencia asztalán az 1846. évi jegyzőkönyv, amely azt állapította meg, hogy a legfelsőbb elhatározások majdnem egy évszázad óta mindig és egyformán az unió megakadályozására irányultak.

Somssich véleményével szemben a konferencia többsége arra az álláspontra jutott, hogy két nemzet az uniót nem erőszakolhatja rá a harmadikra és a bele nem egyező harmadiknak jogában áll majd a koronához való viszonyát a koronával külön rendeznie, tehát a szász nemzet bátran küldheti majd képviselőit az osztrák birodalmi gyűlésbe.

Ebben a reményben végre is az állami konferencia hozzájárult a kormányzó javaslatához, az unió ügyének az urbéri ügy és a közteherviselés kérdése elé tűzésébe. Az állami konferencia határozata és az országgyűlés kitűzött napja közötti időt, mint Károlyi írja, az erdélyi szászok nagy buzgalommal igyekeztek az unió elbuktatására felhasználni. Az erdélyi oláhság mihamar szintén az unió ellen fordult. Időközben a nádor is a királyhoz fordult az unió érdekében, mondván, hogy Magyarországot erősíteni egyértelmű a monarchia megmentésével. Az osztrák minisztérium ennek is ellenáll. De a személyesen Innsbruckba érkezett István nádor az osztrák minisztérium jegyzőkönyvének odaérkezte előtt, május 29-én kieszközölte a királynál teljhatalma kiterjesztését Erdélyre, másnap pedig a kolozsvári országgyűlés mind a három erdélyi nemzet szavazatával kimondta az uniót. Mint Károlyi írja, az erdélyi magyarság vezetőinek örömébe egy-két ürömcsoöp is vegyült, az aggályé, vajjon elnyeri-e akadékoskodás nélkül az uniót kimondó törvénycikk a fejedelem jóváhagyását. Attól is féltek, hogy az Innsbruckig vezető uton elsikkad a törvénycikk eredeti példánya és azért másodpéldányt is csináltak. A veszélyes helyzeten úgy segítettek, hogy egyenest az uralkodóhoz küldötték a törvényjavaslat példányát Innsbruckba, nehogy előzőleg Bécsben az ál-

lami konferencia elé kerüljön. Az erdélyi udvari kancellária a törvénycikket királyi jóváhagyásra ajánlotta és ennek utána gróf Mikó Imre erdélyi kincstárnok intézkedett, hogy az iratokat a kabinetiroda és az állami konferencia elkerülésével a futár közvetlenül Innsbruckba vigye. Időközben mind az állami konferencia, mind az osztrák minisztertanács felemelte a szavát az erdélyi törvényjavaslat ellen és azt kívánta volna, hogy feltételeket szabjanak meg az elfogadásra, az Erdélyben talált minden hivatalos pénz a fejedelem szabad rendelkezése alá bocsáttassék és ne illesse meg a magyar kormányt, második feltétele az lett volna, hogy Magyarország és Erdély aránylagos részt vállaljon az államadósságból, a harmadik, hogy az erdélyi határ-örvidék továbbra is a bécsi hadügyminisztertől függjön.

A törvényjavaslatot vivő erdélyi országgyűlési küldöttség -- Weér Farkas és Pálffy János követek -- el-lensúlyozására szász küldöttség érkezett meg Innsbruckba.

A szászok memorandumot adtak át, amelyben az unió ellen tiltakoztak és azt kérték, hogy a király küldesse vissza a törvényjavaslatot Bécsbe az állami konferenciához, hallgassa meg magát a szász nemzetet is, mert az uniót Erdély lakosságának csak 2/7-ed része

kivánja, 5/7-ed részére pedig csak erőszakkal lehet reákötni és mivel a törvényjavaslat az egész monarchia érdekeit érinti, hallgassa meg a király az osztrák minisztériumot is. Az állami konferencia az 1848. június 7-én Innsbruckban Ferenc Károly főherceg elnöklete alatt vette tárgyalás alá az erdélyi törvényjavaslatot, amely tárgyaláson gróf Batthyány Lajos magyar miniszterelnök is résztvett. A főherceg felolvastatta a balázsfalvi oláh gyűlés memorandumát, amelyben az unió engedélyezése előtt az erdélyi oláhság negyedik nemzeté váló megszervezését követelte, de a magyar miniszterelnök utalt arra, hogy a kolozsvári országgyűlés egyhangulag fogadta el az uniót és a vonatkozó törvénycikk az oláhság tökéletes jogegyenlőségét is tartalmazza.

Hosszas tárgyalás után -- három napig nem került a konferencia elé az erdélyi királyi biztos által felterjesztett és oda megérkezett eredeti törvényjavaslat és így a magyar miniszterelnök az óvatosságból elhozott második eredeti példánnyal operált -- a főherceg megadta magát és a konferencia elrendelte az erdélyi törvényjavaslatnak a király elé terjesztését.

A király végre szentesítette a törvényjavaslatot.

A pozsonyi uniós-törvény, valamint a kolozsvári uniós-törvény szentesítése tehát valóságos kálvária volt. A legnagyobb erőfeszítéseket kellett a magyarországi és az erdélyi államférfiaknak kifejteniök, hogy a kamarilla, amelyet ezuttal állami konferenciának hívtak, a királyt végre is akként informálja, hogy a szentesítés megadható.

A legérdekesebb ebben a szentesítési küzdelemben az, hogy amikor a magyarországi uniós-törvényt a király már régen, az 1848. április 11. napján szentesítette, az udvar, háta mögött a szász és az oláh nemzetiségek bujtogatásaival és a bécsi ellenakciókkal, még hónapok múltán, júniusban is abban reménykedett, hogy az uniót megakadályozhatja.

A dinasztia az utolsó pillanatig Magyarország elleni ütőkártyának szánta Erdélyt, az utolsó pillanatig, a végletekig ragaszkodott ahhoz, hogy Erdély megmaradjon külön nagyfejedelemségnek, amelyben nem a Karok és Rendek diktálnak, hanem Bécs, az udvar tesz, ami neki jól esik. Az innsbrucki tárgyalások menete ennek az ellenérzésnek megcáfolhatatlan történelmi bizonyítékait szolgáltatta.

Megérthetjük az állami konferencia magatartásából, miért nem lehetett az erdélyi országgyűlést nyomban a márciusi pozsonyi országgyűlés után megtar-

tani. Károlyi Árpád fejtegetései megvilágították, hogy az állami konferencia állandóan halogatta az erdélyi országgyűlés összehívását, halogató leiratokat intézett báró Jósika Samu, a Bécsben székelő erdélyi udvari kancellár, a Kolozsvárott székelő fő-kormányshékhöz, hogy ne hívja össze az erdélyi országgyűlést. Mindezt abban a reményben, hogy talán az utolsó pillanatban Erdély akként lesz preparálható, hogy a pozsonyi törvénnyel szemben is megtagadja az uniós-törvény hozatalát. A király által szentesített pozsonyi törvény ellen küzdött a gyenge király, háta mögött a Ferenc Károly főherceg elnöklésével működött állami konferencia, amely osztrák és magyar államférfiakból állott.

Junius 14-ikén a Batthyány-kormány az összes miniszterek aláírásával proklamációt intéz az erdélyi országgyűléshez, amelyben az uniós-törvény nyomán a háromszázados elszakadás után szívéhez szorítja Magyarország nevében a testvér Erdélyt. "Isten áldása koronázza meg e szövetséget, mely minden nyelvű és vallású népekre nézve a szabadság, egyenlőség és testvériség örökké szent elveit fogja hinni, vallani és alkalmazni."

Öt napra reá, junius 19-ikén megjelenik István nádor királyi helytartói rendelete, mely a király

meghatalmazására hivatkozással az erdélyi választási törvényt megerősíti, szentesíti, a két haza egyesülése részleteinek meghatározása iránt kinevezett bizottmány tagjai közé sorozza Kolozsvár követét is s kimondja, hogy a két testvér haza egyesülése folytán a törvényhozó hatalom már csak az egyesült haza országgyűlésén gyakorolható és így Erdély többi törvényhozási kérdését a július 2-ikára Pestre összehívott országgyűlés fogja tárgyalni, ehhez képest Erdély országgyűlése minden még függőben és tanácskozás alatt levő tárgyat tegyen át "az egyesült országgyűlésre".

Az országgyűlés 1848. június 19-iki ülésén az Innsbruckba az unió-törvény megerősítésének kieszközlésére küldött Weér Farkas és Pálffy János követek beszámoltak az utjukról. A beszámoló után a június 10-ikén a király által megerősített törvénycikket az országos ülés a királyhoz szentesítés végett felküldeni rendelte.

Weér Farkas beszédében kiemelte, hogy már Bécsben tudomásukra jutott, hogy "a régi álladalmi conferentiának még most is létező egy kis részecskéje a régi slendrián rendszer tekervényes utain késleltetni törekszik a törvényczikk megerősítését... Gróf Mikó Imre és Horváth István urakkal együtt megtaláltuk a cancellaria elnökét s kérők és sürgetők a felküldött

irományok beadását. Némi ellenszegülés után, mit a régi rendszerhezi ragaszkodás okozott, csakugyan sikerült kieszközölnünk, hogy a törvénycikkely rögtön tárgyalás alá vétetvén felküldetett ő felségéhez. Ezzel mi is sietünk Innsbruckba. Itt meglepetve hallók Batthyány miniszterlnöktől, hogy a futár még nem érkezett meg. Mi tudtuk jól, hogy még előttünk elindult s így tisztában valánk, mikép itt ismét cselszövény üzi játékot. Mikor Batthyány látta, hogy a felség elé terjesztett példány el van sikkasztva, azon példányt terjesztette elő, melyet a RR. a minisztériumnak küldtek. S ekkor ő felsége f. hó 10-ikén e törvénycikkelyt megerősítette. Ekkor megkerült a másik példány is..."

Pálffy János kiemelte, hogy ha Batthyány nincs ott, "az unióból mostanság vagy talán sohasem lett volna valami". "Bármerre tekintünk, nincs egyetlen pont, melyről ha egy-két barátunk int is felénk, de sokkal számosabb elleneink ne agyarkodnának... Magyarországnak kettőre van szüksége, pénzre és katonára. Szégyenleném kétkedni, hogy Erdély minden áldozatot megteend, hogy kivivott szabadságát megoltalmazhassa."

Lelkesedéssel fogadták a kolozsvári KK. és RR, Weér Farkas és Pálffy János jelentését az uniós törvény szentesítési útjáról s nekik és gróf Batthyány

Lajosnak a "megerősítés eszközzésére tett lelkes fáradkozásaikért, erélyes közbenjárásukért" köszönetet szavaznak.

Jakab Elek, e korszak történetírója, írja:

"Hogy a márcziusi magyar alkotmány aláírására Magyarország csak későn s igen nehezen tudta rábírní királyát és ebben a fő akadályt a külügy, pénzügy és hadügy tette, ismeretes tény. Az államadósságok egy része átvállalásának követelése is, mint árnyék a testet, úgy kísérte a fényes nemzeti vívmányt folytonosan. A Jella-sich- és Rajasich-féle pártütés, valamint az erdélyi szász és oláh lázongás ebben találta létokát, báró Lederer és Puchner ezért nem adtak fegyvert a magyar nemzetőrségnek, Mészárosnak Olaszországból, a magyar katonaságnak az osztrák örökös tartományokból hazarendelése ez okból késett. E kutfőből származott sok más nehézség is, ami a magyar minisztérium törekvéseit sziszifuszi munkává tette. Jogfentartás volt minden s emlékeztetés Magyarországra nézve, hogy vívmányával ne bizza el magát s jelenénél rosszabbra készüljön. A custozzai győzelem s az augusztus 31-ikén kelt osztrák miniszteri átirat a magyar kormányhoz legelsőbbben lebbentette fel a fátylat erről, kétségtelenné téve az uralkodóház megbánási titkos érzületét. Min-

den ez utáni tény azt mutatja, hogy az udvar komolyan el volt határozva ezen szabadságokat azonnal visszavenni, mihelyt hadereje Olaszországban felszabadulván, arra az alkalmas pillanatot elérkezettnek látja."

A magyarság az unióért. A szentesítés követ-
kezményei

Az erdélyi magyarság örömmel fogadta az uniót.

Háromszékből írják a Kolozsvári Hiradónak /1848. évi junius 15-iki szám/: "A régebben három kasztra szakított nép számos előítéletek daczára is sebesen olvad össze. Nemes, katona, jobbágy egyforma tüzzel gyakorolja magát fegyverben. Az összeolvadás sikeresebb eszközlésére közös mulatságok tartatnak falvainkban, régi székely szokás szerint szabad ég alatt. Itt a nemes urak dicséretes önmegtagadással tánczosnőül jobbágylányokat vesznek, s megfordítva a jobbágylegények kisasszonyokat."

1848. július 17-én jelent meg a Hivatalos Lapban Szemere Bertalan belügyminiszter által ellenjegyzett rendelete István nádor királyi helytartónak, amelyben meghagyja báró Apor Lázárnak, a Bécsben lévő erdélyi kancellária helyettes elnökének, hogy az udvari kancellária azonnal szüntesse meg a működését, a be nem végzett ügyeket tegye át az illető magyar miniszterekhez, mert a király az erdélyi országgyűlé-

sen alkotott uniós törvényt június 10-én szentesítette és ezzel "a két ország a két törvényhozás és a két végrehajtó hatalom eggyé olvadt".

Az erdélyi jobbágyszabadítás

Az 1848. Szentivánhó /június/ 6-án megtartott hetedik országos ülésen báró Wesselényi Miklós fulmináns beszédet tart a jobbágyság érdekében, mellyel felteszi a koronát a jobbágyszabadítás érdekében husz éven át kifejtett heroikus munkájára. Azt mondja: "Szent az ügy, mely mellett szavamat emelem, az emberiség ügye, ügye egy milliónál több, nyomás és helytelen teher alatt nyögő embertársainknak. Azon embertársainknak ügye, kiknek kezei munkája után éltünk mi kényelemben, munka nélkül, kik hordozták helyettünk is az adó terhét s verejtékeztek közmunkákban s kiknek volt a véradó is nyakukra kényszerítve s kik fegyverrel védtek s védnek minket. Ki ez ügyet részt véve nem hordja keblében, kinek kettőztetve nem ver szíve a vágytól, ez ügyet szeretettel karolni fel, látni el, annak szájában nem valóság, csak pengő üres hang a kor három dicsó jel-szava, átalakulásunk e három tényezője: szabadság, egyenlőség s testvériség... Érzem mostani szerepem megtisztelő nagyszerűségét. Jutalom ez, méltó és teljes azon üldözésekért s szenvedésekért, melyek engem elnyomott embertársaink, az eddigi parasztok ügye ál-

dozó papjává szenteltek fel. Imám szavai ezek: Az eddig elnyomottakat emeljük magunkhoz, emeljük oda, hova őket Isten teremtette. Legyenek az eddigi jobbágyok és zsellérek többé nem parasztok, pór nép, misera plebs, hanem szabad polgárok, legyenek velünk egyenlő kötelességek alatt álló s jogokkal felruházott honfitársaink... Mondjuk ki, hogy a robot és dézsma ezennel eltöröltetvén, azok Szent Háromság vasárnapjával, pünkösöd utáni első vasárnapon egyszerre és örökre megszűnnek... Iktassuk törvényeinkbe azok eltörlését s azt, hogy az eddigi jobbágyok és zsellérek kezei közt levő és lenni kellett colonicalis földeket, de csakis azokat, országul örökre nekik ajándékozzuk, azokat a földesuraktól e végre kisajátítván."

A roppant izgalmakat, amikbe ezekben a napokban a bujtogatás Erdély népét belekergette, Wesselényi ebben a beszédében azzal kívánja lehűteni, hogy proklamációt indítványoz, ami megmagyarázza az új polgárok számára a szabadság, egyenlőség, testvériség "valódi értelmét, jelöljük ki annak, mit nekik adunk, határát, nehogy azon túl csapongjon... E dicső napnak s ebben tett dicső áldozatunknak bel és kül becse s teljesen üdvös hatása csak úgy lehet, ha mit adunk, a szívesen adás és lelkesedés magasztos nimbusza fényében adjuk. Azért a kor és pillanat komolyan paran-

csoló intését megértve, fogadjuk el jelen indítványomat közakarattal, mondjuk ki a robot és dézsma eltörlését egy szívvvel és szájjal."

A Karok és Rendek nyomban elfogadják az elébük terjesztett törvényjavaslatokat, melyek az erdélyi 1848. évi IV. törvénycikket alkotják s kimondják, hogy az uriszolgálat, dézsmaadás, pénzbeli fizetés és minden egyéb urbéri tartozás Szent Iván-hó /junius/ 18-ikán "merőben és örökre" megszűnik, ezt közölni rendeli a főkormányshék útján a földesurakkal s az urbéresekkal körlevél útján "sietve" s proklamációban is.

Csak a szászok terjesztenek elő óvást, hogy a kármentesítés címe alatt a szász nemzetre "semmi új adóbeli teher ne rovatassék".

Az 1848. június 5-iki országgyűlésen Szász Károly óvatosságra intette a Rendeket "oly törvények alkotásában, melyek talán kívül esnek egy megszűnt ország országgyűlése jogkörén".

Az erdélyi sajtó sürgeti[✕] az urbéri viszonyok megszüntetéséről szóló törvényjavaslat tárgyalását, hiszen Magyarország is kimondotta már ezt.

A június 5-iki nemzeti ülésben báró Kemény Dénes bemutatja az indítványozóbizottság által tervezett két törvényjavaslatot, egyet az urbéri tartozások kisajátí-

[✕] Kolozsvári Hiradó 1848. június 6. sz.

tásáról, másokat a kisajátítási összeg státusadóssággá alakításáról. Elhatározzák, hogy másnap az országos tárgyaláson is keresztülmenjenek.

Szász Károly a megkezdődött rablások, erőszakos elfoglalások ellen a kormányzék védelmét kéri.

Wesselényi felszólalásában megdöbbenésének ad kifejezést, hogy a terem üres. "Összegyültünk, felolvastuk a törvényjavaslatokat és maradt mély hallgatás... Nem ismerek nagyobb bünt, mint ha a nép sorsáni könnyítést nem mondom, országgyűlésről országgyűlésre, nem napról napra, hanem csak pillanatról is pillanatra is halogatnók... Ne adjuk a javaslatot közíratra. Holnap, mikor e tárgyat felveendjük, legyünk mindnyájan azon lelkesedéssel iránta, mikép tartozunk ezzel az emberiségnek, az örök igazságnak és az uniónak. Egygyé lettünk a nagy Magyarhonnal, nem szabad tőle hátramaradnunk."

Másnap, június 6-ikán országos ülésen tárgyalják a javaslatokat. Wesselényi hatalmas beszédet tart mellettük, proklamációban is javasolja azokat a megindult izgatások folytán közzétenni. Kemény Dénes a jogegyenlőségről beszél. Wesselényi követeli, hogy az "eddig elnyomottakat emeljük magunkhoz, emeljük oda, hova őket Isten teremtetten, legyenek az eddig jobbágyok és zsellérek többé nem parasztok, pór nép, misera plebs, hanem szabad polgárok." Elfogadni kéri azt az indítvá-

nyát, hogy a robot és dézsma Szentháromság vasárnapjától megszűnik. Az erdélyi Rendek az indítványt egyhangulag elfogadták.

Erdély kormányzója, gróf Teleky József, is felszólal és szokatlannak jellemzi Wesselényi javaslatát, hogy a törvényt királyi megerősítés előtt életbe léptessék.

Már most állapítsuk meg, hogy Erdély országgyűlése az országgyűlés összeülte, 1848. május 29-ike után a nyolcadik napon már meghozta a jobbágyságot felszabadító törvényeket, eltörölve a robotot, dézsmát, egyéb pénzbeli fizetéseket, meghagyva a jobbágyságot és zselléreket eddigi jobbági földjeikben, földesuraik állami kártérítése mellett.

Erdély törvényhozása tehát egy percet sem késlekedett.

A késlekedés előbb történt, amikor a kormányzó Erdély sorsdöntő országgyűlését oly távoli határra tűzte ki; ebben -- mint láttuk -- a bécsi kéz működött közre.

A magyarországi jobbágyszabadítás hatása

Erdélyre

Werbőczy Hármaskönyvének II. részében a 4. cimben azt olvassuk, hogy "miként a nem a fajtól, úgy különbözik a köznép a néptől. Mert a nép-elnevezés magába öleli az összes nemeseket, úgy a mágnásokat, mint az alsóbbrendűeket, a nemnemeseket is ideszámítva, de a köznép elnevezése alatt egyedül a nemnemeseket érti." Ezt a meghatározást Werbőczy egy régi római császárnak, Justinianusnak törvénykönyvéből vette át, majdnem szószerint. De akárhonnnan vette, ezzel a törvénykönyvvel végleg elkülönült a köznép a néptől és megkezdődött a jobbágyok kirekesztése a nemzeti közéletből. Ez az állapot több mint háromszáz évig tartott. Vessük ide mindjárt a jobbágydráma utolsó felvonását, amely mindenért kiengesztel, az 1848: IX. törvénycikket, amely azt mondotta, hogy az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok /robot/, dézsma és pénzbeli fizetések a törvény kihirdetésétől fogva örökösen megszüntettetnek és a törvényhozás a magán földesurak kármentesítését a nemzeti közbecsület védpajzsa alá helyezi, és vessük ide az 1848: XII. törvénycikket is, amely azt mondotta ki, hogy az országgyűlés berekesztése után megszűnendő urbéri javadalmak igazságszerinti megbecsültetését ő felsége minisztériuma a lehető leg-

rövidebb idő alatt eszközölje, a megbecsülés alapjául egyedül azon haszon szolgálанд, amely abból az illető földesurakra valósággal háramlott, nem pedig azon teher, melyet az azt szolgáltató alattvalók viseltek. S végül vessük ide az 1848. évi IV. és V. erdélyi törvénycikkeket, melyek azonos elveken kerültek bele. A meghatározandó becsérték fejében a minisztérium az illető birtokosoknak haladéktalanul státuskötelezvényeket ad.

Ezt a négy jobbágyszabadító törvényt közel százéves harc előzte meg. A jobbágyság helyzetének javítása érdekében Mária Terézia óta erős javító intézkedések mentek foganatba. A jobbágysz bevonult az irodalomba is.

Berzeviczky Gergely a múlt század legelején megjelent munkájában Mária Terézia urbárium-rendeletét dicséri erősen javító rendelkezései miatt, de ostromozza a jobbágyra hárult közterhek súlyosságát, szerinte is a jobbágysz sorsa elviselhetetlen a rengeteg teher mellett és a királytól vár olyan reformokat, amelyek az uriszékek eltörlése mellett a jobbágyszszolgáltatások revízióját is jelentené. Követeli a jobbágysz terhek pontos megállapítását vagy azok megváltásának lehetővé tételét. Az 1832-36. évi országgyűlés már tüzetes tárgyalás alá veszi a jobbágyszkérdést, az örökváltságot.

Ebben a korban Széchenyi jobbágyszvédő szava is felhangzik már. Azt mondja a Hitelben: "A robot vagy

szakmány létele még nagyobb figyelmet érdemel és azon kárt, amely belőle származik oly bajosan tagadhatni, mint azt, hogy kétszer kettő négy." Rámutat arra, hogy egy esztendőben hatvanezer robot ugyanannyi munkát végez el, mint amennyit huszezer napszámmal el lehetne érni. Reámutat arra, hogy ez az elavult munkarendszer vét a legelemibb igazság ellen, mert nem tesz eleget annak a követelménynek, hogy a munka jutalmazásának arányban kell lennie a ráfordított fáradtsággal. A dézsmát gonosz intézménynek minősíti, mert "minél jobban iparkodik a jobbágy, annál jobban büntettedik, mert minél többet termeszt, annál többet kell adnia", utal arra, hogy sokan azt gondolják, hogy "a földesur jobbágya ellenében úgy áll, mint két kártyás egymás ellen, kiknek egyedül egyike nyer és épen csak annyit nyerhet, amennyit a másika veszít". S azt mondja, hogy "a magyar nemes szeretetreméltó házitársát legbizonyosabban találja fel hű jobbágyában". A Stádium című munkájában követeli, hogy "Magyarországban mindenki birhasson ingó és ingatlan jószágot, mint sajátot." Tehát a jobbágyok ingatlantulajdonszerzési jogát ki akarja mondani. De ő nem forradalmi gesztusokkal dolgozik és azt mondja a Stádium 117. oldalán: "Nem mondom, hogy a nemtelen is birjon ingatlant, hanem hogy birhasson. A törvény csak az utolsót határozza el, azonban ne

parancsoljon, a többit pedig bizza az időre és a szabad részre." A fennálló helyzetre azt mondja, hogy az "nemcsak igaztalanságok igaztalansága, hanem egyszersmind az esztelenségeknek is legnagyobb esztelensége, mert hogy hihetné azt, hogy mostani világban kilenc milliő, mely annyiszor önként, de még törvényesen, de legalább uzus vagy abuzus szerint is a legirgalmatlanabbul bevonozáltatik s egy kis lopásért kétségbeesésig kihozattatik, az ily bánásmódot tovább is bírja tűrni, ha másrésről sokszor azt látja, hogy némi privilegizált rendbontónak emberi vérrel fertőztetett kezét sem szorítja békóba a törvény s a domestikát lopó árvákat és gyám alattiakat álnokul kijátszó és tehetetlent nádalyozó, jobbágyát kinzó, fegyvertelen idegent megtámadó nemritkán biztosan jár köztünk." /Stádium 144. old./

S Széchenyi írta fel e korszak kapujára: "Mi okozott eddigelé minden népforradalmat? Összevonva bármilyen alakban, bizony sohasem egyéb, mint hogy megnőtt a nép és ruhájában nem férvén többé, biz' kitör abból és elszakítja azt!"

Az 1836. évi törvényhozás, amely még a jobbágytelki állományról és azokról intézkedik, melyek a telek haszonvételén felül a jobbágyok hasznai közé tartoznak, meg a jobbágyi tartozásokat igyekszik ren-

dezni és javítani és a tizenkét év múlva bekövetkezett 48-as törvényhozás között egy világ áll. Ez alatt a tizenkét év alatt szinte vulkáni erővel kezdenek dolgozni azok a szellemi áramlatok, amelyek a végén a jobbágyság felszabadításához vezetnek. Ezért a felszabadításért a XIX. század első felében Magyarország és Erdély legjobbjai küzdenek. Nemzetünk legnagyobb emberei állnak sorompóba a jobbágyság felszabadításáért.

Az alkotmány kiszélesített sáncairól írja Kölcsey /Országgyűlési Napló 1833, január 11/: "Ugy intézni az urbariumi tárgyat, hogy az adózó nép nagy tömege egyszer már a polgári alkotmányba belépjen; s ez által az alkotmány hétszázezer, puhaság és szegénység által elaljasodott lélek helyett tízmillió fölemelkedhetőt nyerjen. Örökre külön korlátoljuk-e magunkat? Kaszthoz ragadt lélekkel magasból alá nézünk-e mindig? Soha sem fog-e lelkünkben felvirradni a gondolat, hogy a választófalakat végre döntsük el, s különválás helyett egyesületben keressünk erőt?"... S így ostorozza országgyűlési ellenfeleit: "Oh uraim, mi jól haladunk előre; s ezen az uton maholnap oda jutunk, a honnan egész Európa Luther és a harmincéves háboru óta siet elfelé."

A jobbágyság felszabadítása küszöbön áll. A nemeség maga akarja. Kölcsey csodálatos szavakat szentel ennek az Országgyűlési Naplóban /1833. április 24--május 3/:

"Amint a robotváltságról téteték szó, vitatásba jött: birhat-e a jobbágy sajátsági just a telekre nézve, hol lakik és birhat-e sajátsági just a nemesi javakra nézve, miket pénzen fogna megvenni? Ez a két nevezetes ige, mit a mi barbaricum glossariumunkban proprietas és capacitas névvel neveznek. A tusa, úgy mondják, nagy vala s tovább tartott egy napnál; de százados előitéleket oly könnyen lerontani nem lehet. Azonban én sok kedvetlen csatlakozás után megtanultam, hogy valamely szép remény egyszeri vagy kétszeri, sokszor épen szám-talanszori nem teljesedése miatt sem kell kétségbe esni. A magot elvetjük, s ki nem kél; újra vetünk s kikél, de fűben eltapodtatik; s ismét vetünk, s nemcsak kikél, de fejet hány, s már-már érik, már-már sarló alá dül, midőn felleleg támad s a jég elveri. A kislelkű ember összeharapja ajkait, kezeit egymásba ölti, kétségbe-esik, többet nem vet s nem is arat soha. De a lankadat-lan férfiu kezdeni s százszor újra kezdeni nem fárad el; s ha mégsem boldogult, unokájának is meghagyja, hogy merényt merény után kezdjen; s ime egyszer eljön az idő, a mag kikél, nő, megéri, s gazdag aratással ör-vendeztet. Való, a kezdő már sirban hever, de mi az? Ha az emberiség egészéért kell munkálni; ez az egész nem halandó."

A nemesi szabadságról s a jobbágyság helyzetéről

irja /Országgyűlési Napló 1833. május 29./: "Való, a palladiumok kiterjesztethetnének másokra is; s ezért épen úgy nem gyengülnének: mint a nap melege nem gyengül azért, mert a nagyságos ur táblafölde mellett a jobbágy földecskéjét is süti. Aztán a nemesi szabadság oly dolog, minek palladiumát most kevés karok őrzik; s nem volna-e idvességesebb, ha kevés kar helyett néhány milliom őrizhetné? Mind semmi, édes barátim! Nekünk a nemesi szabadság azért kedves, mert privilegium; következőleg bennünket a sokaság felett megkülönböztet. S e megkülönböztetést a sokaság közé vegyüléssel elveszteni! Szégyen, uraim! Mit mondanának az üstökös ősök, ha azt, a mit ők vérrel nyertek, mi ingyen mással közlenénk? Mert, hogy az adózó katonáskodik is; terhet is visel; erőt is adhatna, a mi nekünk nincs: az hiába való beszéd. Nem meg van-e mondva? 'A nemes azért adá jószága egy részét jobbágyának, hogy érette vérét, pénzét s termékét a státusnak adja.' Lehetne ugyan mondani: nem! Azért adtak, hogy érette robotoljon, fuvarozzék, kilenczedeljen, s magát minden lépten-nyomon mind a huszonnégy körméről lehuzatni engedje."

Deák az 1833. évi szeptember hó 4-én tartott országos ülésben nagy programot ad: "Ideje már, hogy a hazában lakó nyolcmillió nemtelennek illendő és mérsék-

letes szabadságáról is legalább egy részben gondoskodjunk. Nincs ezen szabadságnak nagyobb akadály hazánkban, nincs a nemzeti művelődés lehető virágzásának emésztőbb férgé, mind belső elrendelésünknek azon része, mely szerint nálunk nemtelen ember semmi fekvőbirtokot mint valóságos állandó és bizonyos tulajdont nem birhat... A birhatási juss minden embernek veleszületett, sérthetetlen természeti jussa... Hogy valamely országban négyszázezer ember minden jussokkal birjon, nyolcmilliónak pedig, mely a hazát szintén vérével és életével védi, még csak birhatási jussa se legyen, azt a stádiumnak igazságos céljai szükségessé nem teszik. Spártának helótái, Rómának Mancipiumai rab-szolgák valának, de ha őket uraik szabadonbocsátották, valóságos tulajdonosai valának szerzeményeiknek és abban őket törvénysértés nélkül senki sem háborgathatta, a magyar nemtelen jobbágyot ellenben még földesurának kegyelme sem emelheti vissza természeti jussaiba... A szabadság másokkal megosztva nem fog, sőt erősödik... 1790-ben megtették őseink az első lépést, midőn a jobbágyok szabad költözését törvény által megállapították, ettől a birhatás jussáig csak egy lépés van, de mikor fog nemzetünk virágzó nagyságra emelkedni, ha előrehaladásunkban minden egy lépésnél negyvenhárom esztendőig késünk?"

Igy állott Deák Ferenc elsőként a jobbágyszabadító kodifikáció tűzvonalaiba.

"A három nagyfontosságú reformkérdés -- mondja Kölcsey -- a december folytában tartott, rendkívül heves ülésekben megbukott; s az örökváltság 26 megyének szavazatával 22 ellen, -- az uriszékek korlátozása 25 szavazattal 23 ellen, -- a parasztok személyének és vagyonának biztosítása 27 szavazattal 21 ellen a királyi válasz értelmében módosított. A december 30-án tartott országos ülésben, midőn a jobbágyok személyét s vagyonát biztosító VIII-dik t.c. javaslata utoljára forgott szönyegen, Deák, Nagy Pál, Klauzál, Palóczy, Beöthy, Balogh s több más szabadelvő követek még egy ostromot kísérlé- nek meg a kormánypárt ellen, s lelkesedésben és ékes- szólásban önmagukat is meghaladni látszának, hogy a nagy fontosságú törvénycikket megmentsek."

Hiába mondja 1834. november 10-iki nagy beszédében Kölcsey: "Szabad költözést nyert a jobbágy, való; de azért már lehet-e őtet szabadnak mondani? Ne engedjük magunkat e szó által: szabad, megszalatni. Ezen epitheton itt a költözést, nem pedig a jobbágyot illeti. Szabadon költözhet; de költözése által szabad nem lesz. Bátran állítom, a királyi válasz tartalma szerint, a jobbágy éppen azon állapotban marad, miben József császár előtt kinlódott. Eltöröltetett az örö-

kös jobbágyság? Miként? Az adózó elhagyhatja urát. Való; de hová mehet? Más urhoz! És mi feltétel alatt? A különbség csak ez: eddig szolgált folyvást egy urat; most már szolgálhat egymásután többeket. De szolgálnia folyvást kell, azaz örökösen kell. Ő tehát, a királyi válasz állván, örökös jobbágy lenni, mint eddig, meg nem szűnt; s bizonyosan nem is szűn meg, csak akkor, midőn a tulajdonszerezhetés örökös megváltásánál fogva neki megadatván, szolgaságból szabadságba saját erejével felemelkedhetik." 1834-ben, a magyar nemzet törvényjavító országgyűlésén, a magyar nemesség az adózó népnek tulajdonszerezhetésre valahára utat nyitni szándékozott; s az, a ki ezen jótékony szándéknak ellene vetette magát, a kormány volt! A mi minket illet: mi a nép iránti kötelességhez e részben, mind eddig, hüvek valánk, s nincs egyéb hátra, hanem hogy annak teljesítésében továbbra is szent állhatatossággal megmaradjunk."

Kétségtelen, hogy a jogalkotás, a nagy kodifikáció szellemi motorjának egyik megindítója s fő eszmeadója Deák Ferenc. Már pályája kezdetén, a harmincas évek elején olyan törvényhozási gondolatoknak ad kifejezést, amelyekkel számosakat megelőz vagy ha nem előz is meg, de a nagy jogász szabatosságával elsőként formuláz meg nagy elveket. Mester az irányeszmék bátor kitűzésében és pedig a polgári jog terén épp úgy, mint a büntetőjog terén.

Már az 1835. november 17-én a kerületi ülésben élesen foglal állást a jobbágyok botbüntetésével szemben, baromi büntetésnek nevezi azt s azt mondja, hogy ahol azt nem gyakorolták, ott "annyira emelkedett a szelid szemérem érzelme, hogy a megsikamlott emberre jobban hat a pirongás, mint másutt, hol felemelt bot és korbács diszlik a büntető tisztviselők kezében, az emberiséget borzasztó botoztatás."

A földesur büntető hatósága ellen merész beszédet tart már 1836. március 17-én, azt törvényellenes bitortlásnak minősíti. Korok és korszakok szelleme ellen fog csákányt, amikor azt mondja: "Sokat megfoghat az emberi ész, de hogyan lehet a földesurnak büntetőhatalmát a természet törvényéből következtetni, ezt megfogni mégis csak nehéz. En nem tudom, melyik kiadását bírják a főrendek a természeti törvénynek, az ő kiadásukban ez is és még sok egyéb is írva lehet, amint ezt hosszú századok véres tapasztalatai borzasztón bizonyítgatják, de azon természeti törvényből, melyet Isten eltörölhetetlen örök betűkkel vésett az embernek szívébe, ama birtokolt hatalom bizonynyal nem következik... Hogy pedig a magyar státus büntető hatósággal ruházott volna fel egy egész néposztályt s annak különbség nélkül minden jövőendő ivadékait, kik között sok féleszü, sok dühös, sok kegyetlen, sok ostoba is lehet és van is,

nemzetünk becsületére legyen mondva, ezen utálatos képtelen mocsok hazánk törvényhozása évkönyveinek leg-sötétebb századait sem undokítja s roppantul csalatkoznak a főrendek, ha csak álmodni is képesek, hogy mi, a XIX. század férfiai, fogunk emlékezetünkre ily szennyet hárítani."

Nem a pillanat hevében született meg az urbéri szolgáltatásokat megszüntető 1848: IX. törvénycikk gondolata, ott él már az messze évekkel azelőtt a rendi országgyűlés levegőjében s Deák azt mondja az 1836. évben a követjelentésében: "A földesur és jobbágy közti viszonyokat elhatározó urbéri rendszeres munka legsúlyosabb feladata vala ezen országgyűlésnek. Századok igazságtalansága hazánkban minden földbirtoknak tulajdonát egy osztálynak adta, mely számra kisebb, de fegyverrel hajdan hatalmasabb volt; a legszámosabb és leghasznosabb néposztálytól pedig még a birhatásnak jussát is megtagadta. De épen e miatt leve szükségessé törvény által meghatározni a földesur és jobbágy közti viszonyokat, mert milliók sorsát, élhetését, s azt a vagyon- és személybeli bátorságot, melyet a polgári társaságtól ők is megkívánhatnak, egyesek önkényétől felfüggeszteni nem lehetett, s a tulajdont nem bíró, sőt eddig nem is birható néposztályról, melynek száma és súlyos közterhei naponkint növekednek, biztosítva

gondoskodni, a törvényhozásnak volt szent kötelessége. Ezt a kötelességet ügyekeztek mi teljesíteni azon törvénycikkelyek által, melyeket a jobbágys és földesur közötti viszonyokról alkotott ezen országgyűlésen a törvényhozás. Némely része ezen törvényeknek talán nem oly határozott, mint azt mi magunk is óhajtottuk volna, de hazánk fölötté különböző vidékeinek egymástól szintén különböző, sőt gyakran egymással ellenkező érdekeit figyelemben tartva, nem volt lehető oly határozott törvényt alkotni, mely minden vidéknek igazságos lett volna; hogy pedig egy tájnak nagyobb hasznáért más vidékek igazságtalanul szenvedjenek, azt kívánni nem lehet. Vannak továbbá némely pontok, melyekben mi több kedvezést és több biztosságot óhajtottunk volna megadni a jobbágnak, de sok egyes érdekek összesített ereje többször gátolná küzdésünk sikerét... De nem számálgatjuk tovább azokat, mik az urbéri viszonyok iránt elhatározottak; maguk az alkotott törvények fogják megmutatni, mik történtek a jobbágys terheinek enyhítésére, az önkény korlátozására és sok visszaélés eltörlésére. Azonban nincs még e hét törvénycikkelylyel bevégezve minden, amit az adózó nép sorsának könnyítése, de kivált morális emelkedése a nemzettől méltán megkíván s valóban sok van még e részben hátra, mi fölött a jövő törvényhozásnak tanácskozni s határozni

kell, ha korunk is a múlt századok káros mulasztásának vétkében részesülni nem akar... Gondoskodni kell tehát a jövő törvényhozásnak oly törvényekről, melyek személyt, vagyont és a szorgalomnak gyümölcseit minden önkény ellen biztosítva, just adjanak a népnek, hogy fekvő tulajdont szerezhessen és szabadságot adjanak a jobbágnak, hogy szabad alku mellett minden jobbági tartozásoktól örök szerződés által megválthassa magát; mert tulajdon és szabadság az iparosodásnak leghatalmasabb ösztönei, tulajdon és szabadság azon édes kötelékek, melyek a polgárt legszorosabban kötik hazájának sorsához. Sőt gondoskodni kell a jövő törvényhozásnak arról is, hogy azon néposztály, mely a közállomány legsúlyosabb terheit viseli, azon hazában, melyet ő mivel, ő táplál és ő védelmez leginkább, a polgári jussoknak is részese lehessen. S majd ha érdekeink nem különválva, hanem egy nemzeti közérdekben egyesülve fognak őrt állani a haza, király és törvény mellett s együtt segítik elő az ország virágzását, akkor lesz betöltve azon kötelesség, mellyel hazánknak és önmagunknak tartozunk."

Évekkel az 1848. előtt küzd Deák azért, hogy a nem-nemeseknek szabad legyen nemesi fekvőséget tulajdonul megszerezni. Küzd az adózó nép sorsának könnyítéséért, morális emelkedéséért. 1836. júniusi követjelentésében mondja: "Több megyék képviselőivel mi is a t. Rendek

utasítása szerint ismételve sürgettük törvény által elhatároztatni, hogy hazánk nemnemes lakosainak szabad legyen nemesi fekvő tulajdont örök jussal szerezni és birni. Előadtuk ezen törvény szükségét, igazságát és jótevő hatását; elmondtuk, hogy nem törvény, csak gyakorlat tiltja a nemnemest fekvő tulajdon birhatásától és ez a gyakorlat is mennyire káros vala hazánk gazdasági, polgári és közműveltségi kifejlődésének; felhoztuk végre azt is, hogy ez által a nemesi birtoknak becse is nevezetesen emelkednék, mert szaporodnék azoknak száma, kiknek venni szabad és venni akarnak; de a többség e törvényjavaslatot a törvénykezési rendszeres munkára halasztotta. Elhatároztatott azonban az urbéri cikkelynek 2. szakaszában az, hogy a földesur és a jobbág közötti kölcsönös egyesség által szabad lészen ezentul a jobbági tartozásokra és szolgálatokra nézve egy általános sommában megalkudni, melynek lefizetésével a jobbág magát és telkét minden szolgálattól és tartozástól örökre megválthassa."

Az 1832/36. évi országgyűlés az 1790/91. és az 1827. évi országgyűlések által elrendelt rendszeres munkálatokról tanácskozott, főként a földesur és a jobbág közötti jogviszonyok rendezéséről. Még az urbérrel vesződik, az urbéri munkálattal, a tizeddel, az adománnyal, a fiskus örökösödésével. A jobbágynép

sorsa Mária Terézia urbéri szabályzatán alapszik, a nemesség az ősiség alapján áll. Az új urbéri munkálat magában foglalja az örökváltságot s így a köznép szabad tulajdonát, az uriszékek megszorítását, a jobbágy személyes szabadságát, perlési jogát, testi büntetésének eltörlését.

Az urbéri törvényjavaslatot 1833. november 30-án terjesztik fel. A királyi válasz 1834. augusztus 28-án megtartja az uriszéket s nem fogadja el az örökváltságot.

"Demokratikusabb elvek soha a magyar államférfiak ajkáról nem hangzottak, mint e hosszú parlamentek alatt", -- írja Nedeczky István --, "egy lánglelkű költő /Kölcsey/ adott irányt a felvilágosult főknél, kiket a magyar girondisták szelleme lelkesített, kik a Vérmezőn a múlt század végén elhullottak s egy hős kedély volt politikai vezérük /Wesselényi/, ki a felső- és alsótáblai szabadelvűek élén állt mindaddig, míg szintén diétai ügyek Erdélybe nem szólitották. A diéta hatalmas két orosz-lánja Nagy Pál s a fiatal Deák."

Együtt küzd Magyarország és Erdély e kérdésben.

Kölcsey ezen a diétán megrendítő szavakat talál a szabadságra vágyó köznép helyzetének és kívánságainak ecsetelésére. "A magyar diéta -- mondja -- igyekezett a népnek a társaságban meghatározott állást adni s előtte

a tulajdonszerzést lehetségessé tenni. A kormány ezt nem akarja... A királyi válasz mellett ott vagyunk, hogy Magyarországon a szabad városi polgáron kívül csak két emberosztály lesz szabad: a földesur, ki a helységet bírja s a koldus, ki a helység utczáin kenyér után kiáltoz... Kettő van, a mitől retteghet a kormány, vagyontalan nép és oligarchia. XVI. Lajos királyi székét Páris vagyontalan népe döntötte fel, Napoleon császári hatalmát a saint-germaini paloták... Az adózó ágát elveszik, hideg ősszel ajtaját leszaggatják. S ezen állapotban akarja a kormány a népet hagyni? Nem akar-e neki szabadságot engedni, hogy minekutána országot és egyházat, megyét és urat, falut és előljárót s az ég tudja még mi mindent fizetni tartozik, legalább az uri terhei között bizonynyal legnagyobb tartozások alól menekedhessék s ez által a hazában lassanként egy boldogabb s fennmaradó terheit könnyen teljesíthető néposztály támadjon?"

S ugyanekkor az erdélyi Wesselényi elmondja Nagykárolyban, Szatmármegye közgyűlésén megrázó népvédő beszédét, melyért börtönbe került, melybe ez óriás magyar vas-szervezete belepusztult s mikor a beszéd nyomán Uray Bálint másodalispán azt felségsértőnek minősíti s a szónoknak azt mondja, hogy annak idejében vissza ne huzza mondott szavait s el se tagadja, az oroszlán ezt

dörghi oda neki: "A mit mondtam, vissza nem vonom. A Felség szentséges személyét sem most, sem soha is nem érdeklettem. A mit a kormányról mondtam, azt ismétlem s az tagadhatatlan. Mondtam, hogy a nemességtől különválva, sőt ellenséges indulatban tartani a parasztságot, egy gonosz politikának volt sikerült problémája, hogy a parasztságvédői álarc alatt szivja a kormány a köznép zsirját. Nem háritom én a parasztság zsirja szivását egyedül a kormányra, szivatik az másként is, szivjuk azt mi is és abból élünk. De ki tagadhatja, hogy a kormány is ne szivta volna s nem szivná? Hát a milliókra menő adó, melyet a fizetni alig tudó szegénységnek valóban csontja velejéből kell kisajtolni? Hát a sok milliókat felülhaladó élésadásbeli vesztesége azon parasztságnak, mely oly gyakran küzködik éhséggel? Hát gyermekik életük, kik a kormány parancsára fogatnak katonáknak, mindez nem zsirja-e a parasztságnak s nem szivatott-e?"

Wesselényi, az arisztokrata, Deák, Nagy Pál, Kölcsey stb. mind nemesember, a nemnemes köznépért küzd, mert mindegyik úgy látja, nagy csak úgy lehet a magyar nemzet, ha minden magyar szabad.

Nálunk tehát nem a nép küzdötte ki politikai jogait s birtokjogait a nemességgel szemben, hanem a nemesség harcolja ki a nép jogait a királyi kormányokkal

s a főnemesség aulikus részével szemben. Erre a világtörténelemben nem sok példa van. Másutt mindez vérfo-lyamokba került, országok borultak lángba. Nálunk tűz-vész helyett a szivek és szónoklatok tüze végzett el mindent.

Amint korunkban a politikai pártok programokat készítenek, a reformkorszakban ugyanígy készültek programok. A leghatalmasabb program, amelyben már bennfoglaltattak a 48-as törvényhozás csirái, a magyar alkotmányos ellenzék tagjai által 1847. június 6-án kibocsátott "ellenzéki nyilatkozat" volt, amelyet Deák Ferenc fogalmazott. Ebben már bennfoglaltatott "az ur-béri viszonyoknak kármentesítés mellett kötelező tör-vény általi megszüntetése, mire nézve legkívánatosabb-nak véljük, hogy előlépések történjenek, miszerint az örökváltság a státus közbejöttével országos eszközlésbe vétethessék."

Ha ezzel szembeállítjuk az egy hét múlva, az 1847. június 14. napján a kormánypárt által közzétett progra-mot, azt látjuk, hogy ez csupa negatívum, nem lép a kötelező örökváltság alapjára, csak ígéreteket tesz, hogy az előző években megállapított önkéntes örökváltsá-gi lehetőségek meg fogja könnyíteni.

Kossuth az 1847. évi választásokon az alsóházban többségbe kerül és azt mondja, hogy "a Karok és Rendek

termében mi vagyunk a gazdák és vagy eszközünk jót a szegény hazának a reformok útján vagy megkergetjük a kormányt, mint üzött vadat, míg összerogy."

Az 1847. november 12-én megnyílt pozsonyi országgyűlésen a királyi előterjesztések még nem honorálták az ellenzék követeléseit, Kossuth válaszfelirati javaslata a főrendek ellenzése folytán nem kerül a király elé, a kötelező örökváltság ügyét illetően a királyi előterjesztések hangsúlyozzák, hogy "az urbéri jobbágynak örökváltsági szabadsága törvény által ugyan kimondva, de az avvali élhetés több nehézséggel összekötve lévén, a király kegyelmesen óhajtja, hogy a Karok és Rendek még ezen országgyűlés folyama alatt oly törvényjavaslatot terjesszenek a király elé, amely ezt a célt a fennálló törvényekből származó akadályok elhárítása mellett a méltányossággal és a tulajdonjog tiszteletével összhangzásba hozza." A trón nem értette meg a nemzetet. De a nemzet kezdte megérteni a jobbágyságnak találós kérdéseit. A magyar nemesség lép az országgyűlésen sorompóba a jobbágyság mellett.

A kerületi ülésekben Lónyay Gábor indítványára elfogadják a javaslatot a kötelező örökváltság törvénybe iktatására és az alsóház üzenete hangsúlyozza, hogy az urbéri viszonyokból "a kibontakozás a földesur tökéletes kármentesítésével hováhamarébb eszközöltessék.

Minthogy pedig az eddigi tapasztalás szerint az örök-váltságot a földesur beleegyezésétől feltételező 1840: 7. törvénycikk engedményezése a kívánt sikerre nem vezetett..., ezeknél fogva a Karok és Rendek óhajtják, hogy valamint egyrészt a földesurnak tökéletes kármentesítés biztossittatik, ugy másrészt az urbéri tartozásoktól és szolgálatoktól megváltás a földesur beleegyezésétől felfüggesztve tovább ne maradjon."

Az alsótábla 1847. december 21-iki országos ülésén jellemző nyilatkozatot tesz Szabadka követe, aki azt mondja, hogy az idő kimondta az elkorhadt óriásra a halálos ítéletet.

A felszólalásokban nem mindig nyilvánulnak meg tiszta jobbágyfelszabadító álláspontok, de az eredmény mégis jó volt, az alsótábla a feudalizmus korlátozásainak lebontását követeli.

A főrendek ellenállnak. A felsőtábla 1848. január 12-iki országos ülésében a főrendek még hangsúlyozzák, hogy kényszerítő törvénynek nem áll fenn a szükségesége és a törvényhozásnak "azon mód előidézéséről kell gondoskodnia, amelyek a föld népét képessé teendik arra, hogy földesurának teljes kármentesítést adhasson." A főrendek tehát két hónappal március idusa előtt, még abban a naiv hitben vannak, hogy nem az ország fogja a földesuraknak a kármentesítést megadni, hanem

a föld felszabadított népe, a jobbágyság. Ezt egész kifejezetten így mondják, mert országos választmány kiküldését kérik, hogy "egyéb létező akadályok elhárítása mellett mindenekelőtt azon módok és eszközök előállításáról gondoskodják, melyekkel a földesurnak a magukat megváltani kívánó általi teljes kármentesítése lehetővé válik." Tehát a főrendek szerint a jobbággy adjon teljes kártérítést a földesurnak, az a jobbággy, amelyik a földesuri terhektől agyonnyomva alig-alig él. Ezt fel is ismeri néhány főrend és báró Vay Miklós koronaőr nem is akarja a váltságot kötelezővé tenni, mert szerinte nincs meg hozzá a kellő pénzbeli képessége a jobbággy-nak.

A Galiciában nemrég történtek, azonban egyes nagynevű főrendekben felébresztették a lelkiismeretet és a főrendiház vitájában gróf Teleki László a galíciai véres eseményekre utalással azt mondja, hogy a kötelező örökváltságot jó lesz még olyankor eszközölni, amikor a földesur még teljes váltságot kaphat és evégből kifejezésre juttatja azt a gondolatát, hogy az állam a váltságdíj egy részét viselje. Nem az egészet, amint Kossuth javaslata akarja. Hangsúlyozottan kell kiemelnünk azonban, hogy a főrendiház ülésén mánások is voltak, akik a jobbággyok védelmére keltek, pl. gróf Zichy Ottó kiemeli, hogy "a parasztok ő helyettük szán-

tanak, helyettük boronálnak, helyettük vetnek és aratnak és mégis ingyen munkával terheljük őket és vagyonukból dézsmát veszünk" s így folytatja: "ezen népfajtszabaddá tenni kötelességünk... mert a tapasztalás azt tanítja, hogy azon pillanatban, melyben földmivelőink szabad földdel birnak, azonnal okszerű gazdasághoz foghatnak."

A főrendek báró Vay Miklós indítványát fogadták el, amelynek lényege az volt, hogy a felszabadítást nem ellenzi, de maga a felszabadított nép adjon földesurának teljes kártérítést. Ez nem felszabadítás lett volna.

A főrendek kinyilatkoztatják, hogy ők beleegyeznek, hogy az urbéri viszonyokból kibontakozás minden érdek kielégítésével eszközöltessék, ennek módjai kimutatására az alsótábla által javasolt országos választmány kiküldéséhez hozzájárulnak, de kényszerítő törvényhozásnak kérdésébe nem ereszkednek.

A nagy reformgondolatok ellenzéke tehát ezekben a dolgokban akkor nem a király volt, hanem a főrendiház.

Az örökváltság kérdésében a célkitűzéseket az 1848. március 6-iki kerületi ülésén Pázmándy Dénes rendkívül érdekesen foglalja össze. Azt mondja: "Azonos szándékkal jöttünk, hogy a nép terhein könnyítsünk, s az alkotmány sáncait terjesszük. Ennek pedig legfőbb

módja, az örökváltság, az országgyűlés legfontosabb kérdése azért, mert három század története az arisztokráciát a nép ellenébe állítván, a köztük létező ellenszenvnek csak e rendszabály vethet véget. A nép érdekén kívül a monarchia és az arisztokrácia érdeke is kívánja ezt, mert erős monarchia erős és vagyonos nép nélkül nem képzelhető, a fejedelem sohasem féltheti jogait szabad és vagyonos néptől, holott egy vagyontalan s elnyomott nép, amint a tapasztalás mutatja, trónokat dönt. Az arisztokrácia hazánkban kétféle, van egy kisebb arisztokrácia, melyet a követi tábla főképpen képvisel s mely egyrészt urbéri telkeken lakik, ennek természetesen érdekében áll, hogy felszabadíttassék, de érdekében áll a nagy arisztokráciának is, mely a jobbágytelkeknek tulajdonosa, hogy a zavaros urbéri viszonyokból mielőbb kibontakozzák, mert minél tovább tartanak ezek, annál hihetőbb, hogy kisebb váltságdíjat fog nyerhetni a jobbágyságtól. Franciaország példát mutatott, hogy ha az arisztokrácia annak idejében nem hajtja végre a váltságot s nem ad a népnek koncessziókat, ingyen kellett volna tulajdonától megválni. Ugyanezt erősítik a galíciai események és a kolerakorábóli jelenetek hazánkban. Hogy végre az örökváltságot a nép érdeke kívánja, mutogatni csaknem felesleges. Csak szabad föld mivellettetik jól, enélkül a mezei gazdaság fel nem virulhat, a ki-

lenced egyenesen az ipart nyomná. Ha Magyarország csak a permissziv törvénynél marad, századok fognak kellni az örökváltság végrehajtására."

A rendi tábla tehát az örökváltságot éppen a zavargások, a forradalmi események elkerülése végett tartja sürgősnek.

Kossuth az urbérmegváltási vitában az 1847. december 3-án ezt mondja: "Ellenvetés: a tulajdon sérthetetlensége. Midőn azonban e tekintet a sajátítási törvény alkotását nem akadályozhatá, nem látom helyét az esetben, midőn az örökváltság a földesurnak tökéletes kármentesítésével történhetnék. Csalódás az, hogy az urbériség magánjogi állapot. Nem oly vagyon ez, mint mely zsebemben van, de mely a törvényhozás elébe tartozik. A tulajdon sérthetetlen, de alakját a törvényhozás határozza meg. Az urbériség közjogi szempont alá esik... Szükséges, hogy a becsü helységről helységekre a nép közbenjöttével pénzben megállapítva intézkedések el s az egész eljárás alatt a megyékben állandó törvényszékek, a nagyméltóságu haditanácsnál pedig külön örökváltsági osztály létesüljön, a jövő országgyűlésnek tisztában állván a megváltandó állapot tökéjét meghatározni, melynek letételével a nép egészen szabad lábra állittatik." Ez nem a forradalmár hangja, hanem a törvényesen építőé.

Az alsótábla 1847. december 21-iki üzenete az urbéri örökváltság tárgyában azt juttatta kifejezésre, hogy "valamint egyrészt a földesurnak tökéletes kármentesítés biztosítottassék, ugy másrészt az urbéri tartozásoktól és szolgálatoktól megváltás a földesur beleegyezésétől felfüggesztve továbbá ne maradjon." Az alsótábla nem volt megelégedve az 1840. évi VII. törvénycikkkel.

A Pesti Hirlap 1049. számában olvassuk, hogy az 1848. március 6-iki kerületi ülésben "Kossuth indítványa fogadtatott el, miszerint a Rendek elállván ezuttal az országos választmány kiküldésétől, azonnal törvényjavaslatot formuláznak, melynek főelvei azonnal megállapíttatván, a kerületi jegyzőt, Szentkirályi Móricot bízták meg a törvényjavaslat tüsténti szerkesztésével. A megállapított elvek kb. a következők: Oly helyeken, hol a körülmények a dölbeli váltságot, az urbéri állományhoz tartozó földeket azonban ide nem értve, megengedik, szabad legyen pénz helyett földben is egyezni a földesurral, a jobbági tartozások országosan evaluáltassanak megyei választmányok előtt, a földesur és jobbági által választandó becsüsök által s ezen becslési oklevelek a megyei levéltárban letétetvén, a jobbágioknak szabad legyen akár az evaluált tartozások tőkéjét letenni, akár az évi tarto-

zásokért évi bért készpénzben fizetni, akár végre a kilencedet, ha könnyebbségükre van, magban, a robotot pedig készpénzben szolgáltatni, a földesur mindezen feltételekre reá állni kényszerítettén a törvény által; nemcsak a szorosan urbéri, hanem egyéb, szerződéses községek is megválthassák magukat a szerződésbeli tartozás tőkéjének leteltével; a házatlan zselérek praestatiói ne legyenek megváltás tárgyai; körülmények szerint a faizási jog is alku tárgyát tehesse stb., stb. Számos egyéb részletesség is felemlítettett, melyeket a jegyző törvényjavaslatba foglaland s melyek majd azon alkalommal, ha a szerkezet bemutatattatik, bővebben meg fognak vitattatni."

Szentkirályi Móric nyilván eleget tett a kerületi ülés szövegezési megbízásának, mert az 1848. március 14-iki ülésről szóló tudósításban /Pesti Hirlap 1848. március 18-iki 2. száma, 231. lap/ olvassuk a következőt: "Szentkirályi Móric jelenti, hogy az örökváltsági törvényjavaslat nyomtatva van s minden órán tárgyalthatik."

Az 1848. március 15-én tartott 77. kerületi ülésen Szentkirályi Móric indítványát, hogy az urbéri viszonyok törvény által való elintézése után a földesurak kártalanítását a státus vállalja magára, közhelyesléssel elfogadják.

A március 21-iki kerületi ülésen Tarnóczy Kázmér indítvánnyal lép fel, mely a Pesti Hirlap 1848. március 24-iki számában foglalt tudósítás szerint, az urbér eltörlése által megriadt és elcsüggedt kedélyeket célloz-za némileg megnyugtadni s formulázott törvényjavaslatot mutat be az urbéri jövedelmeiket vesztő földesurak kármentesítéséről. A javaslat pontos címe ez volt: "Az urbéri megszüntetett magánuradalmi javadalmak státusadóssággá leendő átváltoztatásáról, -- indítványozta és szerkesztette Tarnóczy." Tarnóczynak e tárgyu, az adott koncesszió némi megnyirbálásának színét viselő javaslata, amint a Pesti Hirlap 1848. március 29-iki számában olvassuk, nagy vita után visszavétetett és elnöki kéz által összetépetett, hogy az országban rossz vért ne csináljon.

Kossuth azt mondta, inkább leteszi miniszteri állását, de ezért a javaslatért a felelősséget nem vállalja magára, Bónis tiltakozott a javaslat kinyomtatása ellen is, mert ha felelős minisztérium van, nem tartja jónak, hogy ennek tudta nélkül nyomtassák ki a javaslatokat, a nyomtatvány elterjed és a rossz benyomást többé visszavonni nem lehet. Tarnóczy azzal mentegetődzött, hogy a konferencia őt azzal is megbizta, hogy a szőlőkre és irtványokra nézve is adjon javaslatot és a javaslatot nyomtatás előtt közölni az idő rövidsége

miatt lehetetlen volt, egyébként az ország határozata magasabban áll, mint a minisztérium és az ország tollának szabadnak kell lennie. Mindenki ellene szólt a javaslatnak.

Ugyanezen a március 25-iki kerületi ülésen Szentkirályi Mórict új szerkezet készítésével bizzák meg, amely a délután öt órakor tartatott második ülésre el is készült.

A Pesti Hírlap 1848. március 22-iki számában olvassuk, hogy folytatták a március 18-iki ülésen kerületi ülés formájában a vitát az urbéri viszonyok megszüntetését tárgyzó törvényjavaslat felett. Ennek végső alakját Szentkirályi Móríc fogalmazta. Ebben a számban azt olvassuk, hogy a március 18-iki kerületi ülésen Szentkirályi Móríc "azokkal, kiknek a törvényjavaslatra nézve észrevételeik voltak, előlegesen értekezvén, újdön formulázott javaslatot mutatott be és annak elfogadását erőteljesen ajánlá. Ez fogja ugymond tisztába hozni a nép és a földesurak közti számadást, melyet tisztába nem hozni, elhalasztani, veszély nélkül nem lehet. A kártalanításra nézve kiemeli, hogy az a nemzet becsületére van bizva, melynél szentebb kezesség nem lehet és bizva egy felelős magyar minisztériumra, melynek a nemzet parancsol s melyet -- a populáris mozgalom bármennyire szárnyalja is tul a

most uralkodó eszméket -- annyira el nem ragadhat, hogy az elfogadott kötelességet ne teljesítse."

Ugyanitt olvassuk, hogy Lónyay Menyhért indítványára Szentkirályi és Kossuth módosításaival került a törvényjavaslatba az 5.§, mely szerint "oly földbirtokos ellen, kinek birtokához a törvény kihirdetése előtt urbériség volt csatolva, a kereskedési viszonyokból eredő váltók kivételével, egyéb adósságok, követelések a törvény további rendeletéig fel nem mondhatók, ami által a különben is sokat áldozó birtokos osztály menten tartatik azon veszedelemtől, hogy a hitelezők rögtön felmondják minden tőkepénzeiket s ezáltal a családokat tönkřejuttassák." A tudósítás hozzáteszi, látszik e §-ból, hogy a törvényhozás a szorongató idők viharaiban sem feledkezik meg az érdekek bölcs megóvásáról és kiegyenlítéséről.

Rendkívül fontos nyilatkozatot tesz ezen az ülésen Kossuth Lajos. Azt mondja: "Kötelességének tartja kimondani azon meggyőződését, hogy neki, valamint hite szerint az összes táblának éppen nincsen szándokában a magyar nemességet nivellacionális rázkódtatásokba keverni, sőt a magyar nemességet, a népi érdekek kiegyenlítése, a jogok közlése és teljes törvényelőtti egyenlőség behozatala mellett olyannak tekinti, melyet erejéből kivetkeztetni a hazára nézve káros volna. Ha az idő rövid-

sége engedné, szeretné az urbéri kármentesítést is még ez országgyűlésen kidolgozni azon osztály javára, mely a magyar nemzetiségnek hű védője és az alkotmányosság bármily tökéletlen rongyainak megtartója volt. De ezt evalváció nélkül tenni nem lehet, melyet majd a felelős minisztérium fog a törvényhatóságok segítségével végrehajtani... Ő az osztályokat felingerelni nem akarja, sőt az osztályok egyesítését és összeforrását óhajtja és általános megnyugtatót kíván."

Lónyay Menyhért írja: "Az én indítványomra mondott ki, hogy a kárpótlásra jogosított földesurnak adósságai a törvény további kárpótlási rendeletéig fel nem mondhatók. Azt hiszem, sok ember jól járt ezzel a szabállyal, legalább uzsorát nem kénytelen fizetni."

Az 1848. április 3-iki ülésen tett nyilatkozatában Kossuth megint az urbéri kármentesítésről beszél /s amit mond, eleven bizonyítéka annak, mily forrón csüngött Kossuth a tulajdonjog eszméjén és a nemesi jogfosztás helyett a nemesség becsületes kárpótlását hirdeti/, mondván: "Itt az urbéri tartozások megszüntetése iránti törvény. S arra, hogy a kármentesítés megtörténhessék, evaluatio kell. Ez pedig csak olyan föltétel alatt lehetséges, ha az evalvált somma nem leend oly magas, hogy új adót kelljen miatta a népre kivetni, mert ha az összeg roppant nagyra talál kiütni -- ami igen

valószínű, ha a democraticus törvény végrehajtása aristicus testületekre bízatik — bizton mondhatni, hogy a jövő országgyűlés nem váltja be a szót s a kármentesítésből semmi sem lesz. Itt a közteherviselés iránti törvény. Ehhez a minisztériumnak kulcsot kell kidolgoznia, s hogy ezt tehesse, ismét a megyére szorul. Attól nyeri adatait. Ha ezen kulcskidolgozás alapja, az evaluatio, a nemesség kezében lesz, nem szenved kétséget, hogy oly munka fog készítettetni, mely talán mindent veszélyeztet. S én ez esetben borzadok attól, ami a nemességre vár."

Ghyczy Kálmán írja emlékirataiban: "Az urbériség megszüntetéséről szóló törvény létesülésének is külön története van. Az elfogadtatott a kerületi ülésben délután, ez megtörténvén, rögtön felszólították a personalist, hogy ezen, mint igen sürgős tárgyban még aznap országos ülést tartson. A personális hirdetett is estére gyűlést, melyben a kerületi ülésnek megállapodása természetesen csakhamar elfogadtatott. Ekkor azután küldöttség ment a nádorhoz, hogy ezen tárgyban még aznap tartson főrendi ülést, — a nádor elég gyenge volt ezen kívánságot teljesíteni s esti 9 órára főrendi gyűlést tűzött ki. A főrendek ily valamiről nem is álmodván, szét voltak szórva a városban, úgy hogy az ülés tartásáról csak igen kevésnek lett tudomása s

arra, amint hallottam, mindössze csak tizenheten jelentek meg. Oly vágtatva ment a dolog, hogy sem a Rendek, sem s Fő-Rendek országos üléséről én nem tudtam semmit, pedig az urbéri tárgya — Hubay orsz. birói ítélőmesterrel lett korábbi megállapodásunk szerint — az én tárgyam volt s mivel engemet nem találtak, Hubayt — megtalálván — rántották elő."

Az udvar még mindig ellenállt. A király március 28-iki leiratában azt mondja, hogy az urbéri tartozásokról szóló törvénycikknek azon főelvét "hogy ezek és az urbérpótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok dézsma és pénzbeli fizetése kármentesítés mellett megszüntettedessenek, a király kegyelmesen jóváhagyni méltóztatott ugyan, minekutána azonban az urbéri szolgálatok azonnali megszüntetésével azon osztály, mely ritka nagylelkűséggel oly tetemes áldozatokat hoz, erejéből rögtön kivetköztetnék, s ezáltal egyrészen a mezei gazdálkodás csökkentésével s a kereskedés, ipar és nemzeti gazdaság kárával, sőt éhínség előidézésével is az egész hon súlyos veszélybe ejtetnék, az országos Karok és Rendek azon káros következtetések eltávolítására vezető eszközökről gondoskodván, e tekintetben az érintett törvényjavaslatot bővebb tanácskozásba vegyék." Az udvar tehát még most is obstruál, de mind a kerületi ülés, mind az országos ülés megfelel

az udvarnak, félretolja a királyi leiratot s március 28-án úgy határoz, hogy elhatározásának sikerét sem elhalasztani, sem attól bármi részben elállani a Karok és Rendek semmi szin alatt és semmi tekintetnél fogva legkevésbé sem szándékoznak..., sem bővebb, sem újabb tanácskozásnak sem helyét, sem szükségét nem látják" s egyszerűen azt határozzák, hogy a javaslatot a királyi válasz által teljesen helybenhagyottnak tekintik, semminemű változtatásba, felfüggesztésbe bele nem egyeznek. Ezt az országos ülés is magáévá teszi, március 29-én átküldi a főrendiházba, amely most már tudomásul vette az alsótábla határozatát.

Ezek voltak a törvényhozás előzményei az 1848. évi IX. törvénycikknek, amely az urbér és azt pótló szerződések alapján gyakorlatban volt szolgálat, a robot, a dézsma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről rendelkezik, azokat örökösen megszünteti, és a magánföldesurak kármentesítését a nemzeti közbecsület védpajzsa alá helyezi. A tőkét az állam fizeti, erről törvényjavaslatot kell készíteni és addig is a földesur széleskörű moratóriumot kap.

A jobbágyság ezzel megszűnt és a magyar föld tekintélyes része megszűnt a rabok földje lenni.

A törvény kihirdetésével aktualitásukat veszítették a "Talpra magyar" alig pár hete megszületett lángoló

szavai: "Rabok voltunk mostanáig, Kárhozottak ősapáink, Kik szabadon éltek-haltak, Szolgaföldben nem nyughatnak."

Petőfi szent esküvését, hogy "A Magyarok Istenére esküszünk, rabok tovább nem leszünk," felváltotta Rab-Magyarország helyett a Szabad-Magyarország.

Az urbéri kapcsolat s a földesuri jogok megszűntével keletkezett új helyzetben a kárpótlásról az 1848: IX., XII., XIII. törvénycikkek rendelkeztek; az 1848. évi XII. t.c. 5.§-a szerint a minisztérium a földesuri birtokoknak a kárpótlás összege fejében státuskötelezvényeket ad, a kötelezvények kifizetésére a kincstári fekvő javak köttetnek le. Erdélyben az 1848. évi IV. és V. törvénycikkek mondták ki ez elveket.

Az urbéri kármentesítésről Kossuth a képviselőház 1848. július 31-iki ülésén nyilatkozik: "Az urbéri evaluatiók nem történhettek meg s mikor fognak megtörténhetni, nem tudom: hanem azt tudom, hogy a kármentesítés a nemzet becsületének ótalma alá van helyezve; azért kérem a Házat, méltóztassék megengedni, hogy midőn a hitelintézetre nézve előterjesztem alázatos nézeteimet, egyszersmind tervecskét nyújthassak be aziránt, hogy mielőtt az evaluatio megtörténhetik, nem volna-e jó a státus részéről a földbirtokosoknak a körülményeknek megfelelő olyan előlegezést adni,

amelyről fel lehet tenni, hogy bármilyen alacsonyban becsültessék is a veszteség, annyi bizonyosan ki fog kerülni, például 12P pengő forint egy telekre s így azon kárpótlás, mely most kifizettethetnék, 15 millió forintig rughatna és ha ezen summa forgásba jöhet, a rögtöni szükségeken nagy részben segítve volna..."

A képviselőház 1848. szeptember 11-iki ülésén Kossuth a magyar nemesség érdekében kijelenti: "Én nemcsak mint ember embertársaim iránt, hanem egyenesen mint magyar a magyar elemnek, a magyar nemzetiségnek érdekében tartom azt, hogy a volt nemesség vagyoniilag tönkrement ne tétessék, hanem mikor el kell veszni annak, mire ki van mondva a világ történetében az ítélet, egyszersmind adassék meg a nemességnek az, mire méltán számot tarthat, miszerint legyen kedve a hazát ezen nagy veszélyben védeni."

A Ház másnapi ülésére igéri ennél fogva az urbéri kármentesítési javaslatot, mely törvényjavaslatra azt mondja, hogy azt "némely tisztelt barátim, kiknek szakjártassága iránt e tekintetben bizalommal viseltetem, elkészíteni szívesek voltak."

Az 1848. szeptember 15-iki ülésen még részletesebben nyilatkozik az urbéri kártérítésről. Itt már részletes pénzügyi programot terjeszt elő, mondván: "Most a végett léptem fel, hogy mint egyszerű magánember, azon

igéretet, melyet miniszterségem első percében tettem, beválttam, hogy t.i., a nemesség, -- melyben minden-
esetre sok nemzeti elem, sok elszántság van, miután el-
veszté azt, mit megtartania lehetetlen volt, az urbé-
riséget, -- kárpótoltassék. Ha a tisztelt Ház javasla-
tomat határozattá emeli: bárki lesz is a pénzügyminisz-
ter, végrehajtani köteles leend... Más részéről a bir-
tokos osztályt, mely elvesztett urbériségeért kárpótlás-
ra vár, adósságok nyomják; s azt hiszem, ha ezen adós-
ságoktól megmenekült, nagy könnyítés lesz rajta."

Elmondja "javaslatának philosophiáját". Lényeges,
hogy most, valamint más nemzet, kölcsönt nem kaphatunk,
"másrésről a birtokososztályt, mely elvesztett urbéri-
segeért kárpótlásra vár, adósságok nyomják s azt hiszem,
ha ezen adósságoktól megmenekült, nagy könnyítés lesz
rajta", javasolja tehát, hogy "az urbériséget vesztett
birtokosok adósságait azon mennyiségig, ameddig az
egyes birtokosnak urbéri kármentesítéshez joga van, a
státus vállalja magára, azaz a hitelezők kötelesek le-
gyenek az adandó státuskötelezvényeket elfogadni". A
hitelező a státus által ily módon magánadósaitól át-
veendő pénzének megkapására nézve több mód között vá-
laszthasson. A státus vagy consolidált 5%-os státusköte-
levényeket ad a hitelezőnek vagy ötpercentes fizetési
biztosítékleveleket, -- az előbbinél a hitelező fél-

éves kamatszelvevényekkel láttatik el s ezenfelül 1% évenként az adósság törlesztésére fordíttatik, minélfogva az adósság letisztázása bizonyos meghatározott évek multával menend végbe, -- az utóbbinál ellenben a tőkének évenkénti törlesztése nem történik, hanem a státus azt mondja, most az adósságok felmondása az urbériséget vesztett birtokosoknál fel van függesztve s fel is lenne függesztve mindaddig, míg a státus vagy kölcsön vagy jegybank által módot nem nyújt a birtokosoknak a fizetésre. Ezen időpont lesz most is a fizetési határidő. E szerint -- folytatja Kossuth -- a fizetési biztosítékeveleknél nem bizonyos, mikor fizettetik a tőke, de egyszerre fizettetik le, a státuskötelezvényeknél ellenben a letisztázás ideje tudva van, de ez nem egyszerre történik; a hitelezőknek nem lehet panaszra okuk, mert a két mód közt választhatnak. A kisebb hitelezők 2000 forintig készpénzben kapják meg pénzüket, erre 15 millió bankjegy kell. Azok a birtokosok, akiknek adósságuk nincs vagy akik a státus által elvállalt adósságnál több kármentesítésre tarthatnak számot, ötperczentes státuskötelezvényeket kapnak vagy pedig oly státusjavitakat kapnak, ha nekik tetszik, a kárpótlási összeg fejében, melyeket a státus még más célra, pl. telepítésre nem jelölt ki, az ekkép átruházandó státusjavitok árában az ötperczentes státuskötelezvények elfogadtatnak,

a közalapítványi javakat is fel lehetne e célra használni, az értük kapandó 5%-os státuskötelezvények sem vonatnak el az alapítvány céljától, sőt az alapítvány javai még szaporodni fognak. Végül azonban a kisebb birtokosokra nézve, a kik egy pár telekkel gazdaságuk minden eszközeit csaknem elvesztették, azt javasolja, hogy ötezer forintig a kárpótlás ezeknek készpénzben adathassék."

A Ház lelkesedéssel fogadta a bejelentést.

A javaslat eleven cáfolata annak a vádnak, mintha az urbéri megváltás nem lett volna komoly, részleteiben is átgondolt terv.

Kossuthnak az urbéri kármentesítésről szóló törvényjavaslata, amelyet a képviselőház az 1848. szeptember 16-iki ülésében általánosságban elfogad, bevezetésében arra hivatkozik, hogy "miután az 1848. évi XII. törvenyczikk az urbéri megszüntetett magán uri javadal-
mak státusadóssággá leendő átváltoztatását elrendeli, egyszersmind az illető birtokosnak megengedé a becslés megtörténte után státuskötelezvények kiadását azonnal követelni", a birtokosok kármentesítéséért járó összegek miképp leendő kifizetését kívánja rendezni. A javaslat tizenkilenc szakaszból állt; a képviselőház általánosságban közfelkiáltással fogadta el, tehát mindeki helyesnek találta; a részletes vita során 1848.

szeptember 18-ikán a 2., 3. és 14.§-ok módosítást szenvedtek s a Ház záradékot fogadott el, mely szerint a minisztérium utasíttatik, hogy a törvény végrehajtásának gyakorlása végett a vitában elhangzottakhoz képest a kamatfizetésnek és a tőketörlesztésnek az állam részéről miként való fedezése s az ideiglenes fizetési bizonyítványok kifizetése iránt dolgozzon ki részletes tervet s azt terjessze a legközelebbi országgyűlés elé.

Kossuth tiltakozik az ellen, hogy a javaslat fő rendelkezései részletes amortizációs tervtől tétessenek függővé, ily intézkedéssel nem lehet megnyerni "azon nemességet, melyben mégis igen sok nemzeti elem van", "én kármentesíteni akarom a nemességet, de egyszersmind akarom biztosítani azt is, hogy azokat még a reakció diadalmaskodása esetére is vissza ne hozathassék többé", -- mondja az 1848. szeptember 19-iki képviselőházi ülésen.

A felsőház szeptember 25-én kezdi tárgyalni a javaslatot.

Aztán azok az idők jönnek, mikor Magyarországot ki akarták törölni az élő nemzetek sorából.

Az urbéri viszonyokra vonatkozó képviselőházi tanácskozásoknak nyugodtabb időre halasztása éppen Deák Ferenc indítványára történt; az 1848. szeptember 25-iki ülésen a haza veszélyére tekintettel azt mondja, hogy "várjuk be azon tárgyra nézve a vészszel fenyegető

néhány nap elmúltát és ne szóljunk hozzá, de azután ülünk hozzá nyugodtabb kebellemel és teljes számmal, amint ezt a törvényhozási érdek megkívánja és határozzunk." "Nem szólok tehát, ámbár sok mondanivalóm volna és ámbár el lehetne mondani, hogy ha csak a nemesség védené meg a hazát, nem lenne megvédve, mert most is a táborban több nem nemes, nem privilegiált osztálybeliek vannak."

Majd a december 30-iki ülésen az urbéri kármén-tesítésre vonatkozó tárgyalások elhalasztásának szükségességét ezzel indokolja: "Pirulunk kell a jövőendő előtt, ha az időt most ilyenekkel töltjük... Amikor az állam megmenekszik a veszélytől, majd megadja a kárpótlást, most e pillanatban pedig még az előlegezés felett is alig volna célszerű intézkedni... Valami bántó van abban, ha most zsebünkről tanácskozunk, még pedig annyival inkább, mert ne feledjük el, hogy ámbár népképviselői alapon vagyunk választva, talán nagyobb részét teszik a Háznak azok, kik kárpótlást kapnak, mint azok, akik kárpótlást nem kapnak."

Miért nem oldották meg tehát a birtokosok kártalanítását rögtön? Erre Deák megfelelt s még megfelelt ugyanezen az ülésen: "A história azon lapja, mely a jelen napokról fog szólani, szégyenlap leendő, amidőn elő fogja adni, hogy a Ház a hazát fenyegető veszélyek

közepette nem minden egoizmus nélkül a felett ítélkezett, mennyit kapjanak a birtokosok kárpótlásul pénztárából azon státusnak, melyért még küzdeni, melyet még megmenteni kell. Pirulnunk kellene, ha tovább folytatnók a tanácskozást."

Salamon Ferenc hibáztatja a jobbágyi tartozások teljes megszüntének kimondását, mielőtt ezzel egyszerre a földesurak rögtönös kárpótlása nem volt biztosítva. Salamonnak ez a szemrehányása nem egyedül az övé. A nemesség tekintélyes része mondotta akkor és később is, amit Salamon mond, hogy ez nemzetgazdasági szempontból felért egy országos elemi csapással, mert -- amint Salamon mondja -- átmenni a pénzgazdaságba igen kívánatos volt ugyan, de rögtön átmenni lehetetlen a földbirtokos osztály és így az egész ország nagy kára nélkül, mi több, maga a nép sem kívánt annyit, amennyit adtak, sőt Salamon szerint Deák sem volt a megoldás ezen módja mellett és 1848. március 28-iki levelében sajnálta ezeknek a törvényeknek elsietését, fájlalta, hogy azokon már javítani nem lehet, mert már több megye kihirdette azokat és a módosítások néplázadást idézhetnének elő.

Mindezzel szemben áll az, hogy Kossuth szándéka a teljes kártalanítás volt, hogy erről törvényjavaslatot készített és hogy erre pénzügyi fedezetet is talált. Arról nem tehetett, hogy a végrehajtásban, az általa terve-

zett óriási pénzügyi művelet végrehajtásában az események megakadályozták. Ezekről az eseményekről nem ő tehetett, hanem Bécs. S a napirendről levételt nem Kossuth, hanem a fentebbiek szerint Deák javasolta.

A jobbágyság felszabadítása, ez a nagy negyvennyolcas elhatározás, gyökereit az 1790: XXXV. törvénycikkbe veti, amely azt mondja, hogy: "Nemcsak az emberiség jogaival, hanem a közérdekkel is megegyezőleg ismerték el az ország Karai és Rendei, hogy az örökös jobbágyság, mely már régi időkben is eltörültetett, köztörvénnyel szüntettessék meg...", azért a szabad költözködés joga minden jobbágyság és alattvaló részére "újólág visszaállítatik."

Ha az 1848. március hó 15-ike a nemzeti érzéstől feltüzelt lelkek ünnepnapja volt, ha március 16-ikán a magastetejű fővegeket alacsony, nagykarimájú kalapokkal cserélik fel s arra nemzeti színű rózsát tűznek, ez nem jelentett még forradalmi törvényhozást.

Az 1848. évi törvényeket általánosságban jellemezve írja Szalay László: "Az 1848. április 11-én szentesített törvénycikkelyek az 1830-40-iki korszak organikus törekvéseinek s nem a zavaros márciusi pezsgésnek eredményei lévén, az akkor mindenünnen felénk zajlott forradalommal szemközt konzervatív törvények voltak a szó legnemesebb értelmében..."

Kossuth 1849. évi április 14-iki beszédében ezt mondja: "Az 1848. évi törvények erős meggyőződésem szerint Magyarországon nem a revolúció szüleményei. Az 1848. évi törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolúciót." -- Irataiban pedig így ír: "A program, melyet az 1847-48-iki országgyűlésen keresztülvittünk, egyenesen azon reformmozgalom eredménye, mely már 1790. óta fennállott az országban, e program alapelvei nyilvánosan megvitattattak éveken keresztül s évekkel a februári forradalom előtt s mi az izgató események befolyása alatt semmit sem változtattunk programmunkon."

Deák már 1848. februárjában azt mondja: "Gyermekekoromtól epedtem a dolgok átalakulása után, de ha ez anarchiával járna, elfordulnék tőle. A személy- és vagyonbiztonság oly szentségek, melyek minden kormányforma mellett főcélok s a melyeket minden körülmények között tisztelni kell."

Deák Ferenc 1867-ben az 1867: XII. törvénycikk vitájában e kor alkotásairól s Kossuth szerepéről eként nyilatkozott: "Magyarország közjogának történelmében legfontosabb korszakot képez azon átalakulás, mely 1847/48-ban tétetett, mert e nélkül a korszak igényei s a fejlődő eszmék hatalma, még elsöpörték volna alkotmányunkat. Ha akkor az országgyűlés ragaszkodva ősi arisztokratikus intézményeinkhez, szabaddá nem teszi

a népet s a földet, nem osztozik a néppel jogokban és terhekben, ha szélesebb alapra nem fekteti az alkotmányt: a ránk következett nehéz évek súlyát el nem birtuk volna s összeroskadtunk volna a szenvedések alatt a nélkül, hogy a művelt világ szánalma és részvéte kizárná végsülyedésünket. Ezen átalakulást össze fogja kötni a történelem azon férfiunak nevével, ki azt 48-ban megindította s ernyedetlen eréllyel keresztülvitte. Dacára a bekövetkezett szerencsétlen eseményeknek, művének ezen része fennmaradt és fenn fog maradni, míg nemzetünk él és országunk áll s ahhoz a nemzet emléke és hálája lesz mindig csatolva."

A korszaknak ez a legigazabb kritikája.

Erdély nem maradt el ennek a korszaknak irányától és viharos tempójától.

1848. június 6-ikán tehát az utolsó kolozsvári országgyűlés Wesselényi és Kemény Dénes felszólalásai után elfogadta "az urbériségeken feküdt uriszolgálat /robot/, dézsma és pénzbeli fizetések kisajátításáról" szóló IV. és "az urbéri kisajátított magán uri javadalmak státusadóssággá változtatásáról" szóló V. törvénycikket.

A június 7-ikén tartott országos ülésből azt a két törvénycikket hitelesítve felküldték a királyhoz.

Az urbéri tartozások Erdélyben 1848. június 18-ikán

megszűntek.

Báró Kemény Dénes felszólalásában megállapította, hogy "a magyar aristocratia szépen halt meg"... , "most kezdődik alkotmányos szabadságunk, nem oly szabadság, mint az eddigi, mely törvényeink holt betűiben volt csak meg és nem az életben, hanem a valódi szabadság, mely dacolni fog az idők minden viharaival..., az emberiség magas célja felé csak a földfelszabadítás által közelíthet."

De nyomban megállapítja azt is Kemény, hogy a jog-egyenlőséget "az értetlen tömeg odamagyarázza, hogy most már nincs törvény, nincs senkitől semmi függés, szabad elvenni a földesur allódiumát, szabad a közhivatalnokoknak nem engedelmeskedni."

S azzal fejezi be, hogy "örömet szenvedni az ember jelenlegi kárát azért, hogy hazájának egykori felvirágzását eszközölje."

De ezzel a két törvénycikkkel is késett -- nem az országgyűlés, hanem az udvar. Kerek egy hónapba telt, míg a július 6-iki, XII. országos ülés elé került a megerősítve leküldött két törvénycikk s a kormányzó előterjesztésére nyomban azt határozta az országgyűlés, hogy feliratot intéz a királynhoz, az erdélyi országgyűlés közeli bezárására tekintettel ezt a két törvénycikket szentesítve már a magyar országgyűlés-

nek küldje meg. A július 8-án tartott XIII. országos ülés a felíratot lepecsételve a királyhoz felterjesztette.

Nem lehet lassusággal, a reformok késleltetésével vádolni a kolozsvári országgyűlést. Hiszen június 10-ikén, összeülése után nem egészen két hétre megalkotta a szükségesnek talált összes reformtörvényeket, így az urbéri viszonyok elenyésztetésének testületek irányábani követkevéseiről és az urbéri dézsmákon kívüli egyéb dézsmákról, -- a közös teherviselésről, -- a sajtóról, -- a bevett vallások teljes jogegyenlőségéről, -- a közlekedés előmozdításáról, -- a sóárról és sókutakról szóló törvényeket.

Míg Magyarországon az 1848. április 11-én hatályba lépett törvény, az 1848. évi IX. törvénycikk, eltörölte a jobbágyságot s a jobbágyok által birt földet tulajdonul is nekik adta, Erdélyben sok tekintetben kényszerű huzavona támadt a felszabadítás gyakorlati végrehajtásában. Már az 1848. július 22-ikén Alsófehérmegye intézkedést kér a minisztériumtól az urbéri haszonvételek megszűnésével kapcsolatban. Az átmenettel járó megrázkódás következményeként a felszabadultak -- mondja a felterjesztés -- "készpénzért és magas napibérért is vonakodnak a volt birtokosnak munkás kezeket nyújtani." Még nagyobb baj, hogy "a majorság és az urbéri föld

feletti kérdések elítélésére rendelt bizottságok nincsenek életbeléptetve s az urbéri haszonvételekért kárpótlás alapjául szolgáló szabályok az erdélyi kerületre nézve nincsenek megállapítva, a becslés nincs folyamatba téve". Erdélyre nézve a rendezést a felterjesztés sürgősnek jelzi, mert "itt rendszeres urbér behozva sohasem volt s így a majorságbirtok és az urbériség kérdése a legnagyobb zavarban van, továbbá az urbériség aránylag több, sok zsellér lévén majorságföldre telepítve, mihez járul, hogy a köznép, főleg az oláhajku, téveszmékre van vezetve s magát capacitáltatni nem engedvén, ábrándos tulkivánata s munkátlansága által a közgazdaságot naponta aggasztóbb helyzetbe süllyeszti."

Ez okból a megye az új magyar minisztériumot arra kéri, hogy "addig is, a míg a birtokviszonyokat szabályozó kódex létrejöhetne, gondoskodnék a haszonbéri viszonyok elintézéséről, valamint a megyei tisztek hatásköre szabályozásáról."

Ennek a késedelemnek szomorú következményeire mindjárt reá fogunk mutatni.

De előbb mutassunk reá arra, hogy a jórészt román jobbágyság a végsőkig türelmetlen volt a késedelem miatt. Az 1848. augusztus 2. napján Tordamegye állandó bizottmánya ülésén elhangzottak szerint[⌘] a július 3-ikán

[⌘] Böződy: Erdély szabadságharcza, 37. l.

megjelent Közlönyben közzétett utasítás ugyan részben reáillik Erdélyre, azonban csak részben, mert Erdélyben "a haszonvétel törvényessége megszabására nézve hiányzik a törvényes, az alkalmazható mérték". S intézkedést kérnek, hogy rendezzék sürgősen a kérdést, mert különben olyan anomáliák állanak elő, hogy egyes helyeken több kárpótlást fog kapni az egyik helyen az egyholdas, mint a másik helyen a tizholdas.

Amig tehát a Magyarországon 1848. április 11-ikén életbelépett IX. törvénycikk legalább elvileg rendezte a kérdést, addig Erdély késlekedett. Kifejtettük, hogy nem az országgyűlés késett ott, hanem összehívásával Bécs. Igaz ugyan, hogy a Magyarország és Erdély egyesítéséről szóló 1848: VII. magyar törvény már ezen a napon életbe lépett, de 4.§-a jelzi, hogy "Erdélyben mihamarabb" országgyűlés fog összeülni s a magyar minisztérium köteles lesz ezzel érintkezésbe lépni, az erdélyi országgyűlés azonban az uriszolgálatot, vagyis a robotot, a dézsmát és egyéb pénzbeli fizetéseket csak később szüntethette meg, az erdélyi 1848: IV. törvénycikkkel, amelynek felterjesztő irata a királyhoz 1848. június 7-én kelt s mint arra más helyütt reámutattunk, szentesítése igen nehezen ment s csak az 1848. évi június 22. napján történt meg.

Több mint két hónappal később történt meg tehát

Erdélyben a jobbágyság de jure felszabadítása, mint Magyarországon s ez az idő valóban alkalmas volt arra, hogy a jobbágyság idegei felmondják a szolgálatot. A magyarországi 1848: IX. törvénycikk a robotot stb. az immár eggyé vált két ország egész területére szóló hatállyal szüntette meg s így tulajdonképpen felesleges volt az erdélyi jobbágytörvény, mert az 1848. április 11-ikén szentesített magyar törvény az ország egész területére nézve eltörölte a jobbági szolgálatot, de végre is Erdély külön ország volt s maga is jogosult volt törvénnyel ugyanezt az eltörlő alapelvet lerögzíteni. A hiba azonban ott volt, amint arra Erdély egykori historikusa, Kövály László is reámutat*, hogy elég lett volna Erdélyben csak két törvénycikket alkotni, egyet az unióról, egyet a népképviseltről s kár volt egyre-másra külön törvényeket alkotni az egyesítés után, mert ezek "elégsek voltak, hogy szűkkeblű politikájukkal a nemzetiségeket felkorbácsolják". Közjogi szempontból azonban Köválnak nincs igaza, mert két külön ország egyesüléséhez mindkét ország törvényei szükségesek. A hiba inkább az volt, hogy a felszabadítást kimondó kolozsvári országgyűlést sokkal későbbre, május 29-ikére hívták össze s a közel két havi különbség alatt Erdély a nemzetiségek felizgatásának

* Erdély története, 61. l.

színterévé válhatott. A románság törvény nélkül is beszüntette a robotot, mondván, hogy a császár már hét esztendeje felszabadította őket, de az urak nem akarják ezt kihirdetni. Az izgatás hatalmas eszköz. Hozzájárult,[⌘] hogy az erdélyi II. törvénycikk a 4.§. c. pontja szerint az urbéresek közül -- magyarok és oláhok -- nem adott választójogot azoknak, akik nem tudnak saját földbirtokukból vagy tőkéjükből eredő száz ezüst forint évenkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni, ami körülbelül egy millió román jobbágyot hátrányosan érintett, de ezt a kötött marsrutát a királytól kapta az országgyűlés. Hozzájárult továbbá az is, hogy a felszabadítás végrehajtása is késett. A felszabadulással még a székelység sem volt megelégedve, mert a IV. törvénycikk 6.§-a szerint a székely örökség, a siculica haereditas is tiszta majorság, vagyis nem jobbágyi föld s így az ott szolgáló jobbágyok, colonusok, nem élvezik a többi urbéres felszabadulását. Ez viszont román és székely jobbágyokat egyaránt sújtott. Így történt, hogy aranyosszéki tudósítás szerint^{⌘⌘} "a méltatlan terhek alatt görnyedett székelység előtt kezdi veszteni hitelét az országgyűléseken oly magasztosan hangoztatott testvériség

[⌘] Kőváry id. mű, 62. 1.

^{⌘⌘} Bözödy, id. mű, 39. 1. és Kőváry id. mű, 63. 1.

és egyenlőség eszméje." S székelyudvarhelyi nyilatkozat szerint[✕] "a Székelyföldön nem szabadul fel a magyar zsellérnép a robot alól, mivel a rendelet vége is parancsolja, hogy a majorságbirtok után a bért senki megtagadni ne merje s a székely földesur azt mondja, hogy az ő zsellértelke székely örökség, a székely örökség pedig curia, a curia pedig majorság, tehát a székely zsellér adja meg a curia utáni bért, tehát a székely zsellér szolgálja addigi urát... Mivel Erdélyben nincs még tisztába hozva, mi urbéri föld, legjobb lenne addig, míg ez tisztába nem jön, a majorságbirtok utáni szolgálattal is várni." A nyilatkozat független fórumot javasol az urbéri vitás kérdések eldöntésére.

A bis dat, qui cito dat, kétszeresen ad, aki gyorsan ad, elve itt is érvényesült. Ha a körülmények megengedték volna, hogy az urbér eltörlésével kapcsolatban a részletek nyomban végrehajtási rendeletekkel szabályoztassanak, sok nyugtalanság maradt volna el és a románoknak Bécsből irányított, katonailag is onnan támogatott, Urbán által szított véres felkelése talán más irányt vett volna s ősi ellenségük, a szász és nem a baráti magyar ellen fordulnak.

A román kérdésben Böttvössel közös álláspontot foglalt el báró Kemény Gábor erdélyi főúr.

[✕] Böződy, id. mű, 77. l.

Báró Kemény Gábor — báró Kemény Dénes fia, később miniszter — írja "Nagy-Enyednek és vidékének veszedelme 1848-49-ben" c. tanulmányában az erdélyi románokról: "... Mennyi czivódási okot, egybeütkezési pontot lehetett az oláhok és többi polgártársaink között, különösen a magyarok és legkülönösebben a magyar nemesek, az urak és közöttük találni. Hiszen az oláh, mint nemzet, nem volt elismerve, csak a más három. Vallásuk csak részben volt bevett, részben csak türtnek nevezett. Az oláh nép, mint faj, politikai és társadalmi tekintetben alantabb állónak volt tekintve és valósággal is a fejlődés alsóbb fokán állott. Az oláh nép nagy tömege urbéres; az urak nagyjából magyarok. Az oláhok nagyobb részint szegények; a magyarok közt igen sok tehetős. Az oláhok csaknem mind falusi földmives, pásztor nép, amely számára bámulat volt a vidéki kis város. Ha volt ürügy valaha fellázítani az elnyomott fajt az elnyomó ellen, az üldözött vallást az üldöző ellen, a szegényt a gazdag ellen, az alárendeltet a parancsoló ellen, a közembert az ur ellen, a babonást a felvilágosodott nézetek ellen, úgy azokat kivétel nélkül lehetett alkalmazni az oláhok fellázítására 1848-ban."

Igaz, hogy az urbériségeken feküdt uri szolgálat /robot/, dézsma és pénzbeli fizetések kisajátításáról szóló erdélyi 1848: IV. törvénycikk bonyolódottabb bir-

tokjogi viszonyokat szabályoz, mint az 1848: IX. pozsonyi törvénycikk. Az utóbbi "a nemzeti közbecsület védpajzsa alá helyezi" a magánföldesurak kármentesítését, kimondja az alapelvet, hogy az addigi urbéri tartozásokkal felérő tőkeértéket kell nekik kifizetni a közterhére s a legközelebbi országgyűlésre előterjesztendő végrehajtási törvényre utalja a részleteket.

Az erdélyi törvény a kérdéssel nem végezhetett nagy körvonalakban sem ilyen könnyen, mert Erdélyben -- mint láttuk --, tisztázatlan volt a majorsági, vagyis az uraság birtoklásában, használatában volt telkek és földek kérdése, ezt a törvény 5.§-a által delegált kü-
lön bíróságoknak előbb el kellett volna dönteniök.

Ezenfelül magában ebben a törvényben előbb tisztázni kellett a székely örökség sorsát s kimondták, hogy ezekre az ősi székely magánjog szerint egészen különleges jogi természetű jószágokra nem lehet majd az általános megváltási szabályokat alkalmazni s a jobbágyságok nem kapják meg tulajdonul ezeket a de facto általuk művelt földeket.

Ugyanigy megszükitették az átengedendő szőlők fogalmi körét, kimondván a 8.§-ban, hogy az urbéri állományon levő szőlők általában továbbra is dézsma alá esnek s a korcsmajogot és az egyéb kisebb királyi javadalmakat, regálékat is az eddigi birtokosok hasz-

nálatában hagyták.

Igy a törvény eme korszerűtlen részleteinek tárgyalásával csak huzódott az odaát Magyarországon egy kossuthi gesztussal legalább fő alapelveiben elintézett jobbágyszabadítás.

S az idő, sajnos, Erdélyben nem a magyarság mellé állt. Az idő múlása az érdekelt milliós néptömegben, még a székelyben is azt a hitet ébresztette, hogy halogatják a kérdések mélyenjáró elintézését s amint láttuk, ez a huzavona, amelyet talán a kérdések eltérő, különleges, nehéz természete is megmagyarázott, az idegekre ment.

Annyi bizonyos, hogy a különleges erdélyi birtokjogi viszonyok s az a sajnálatos körülmény, hogy Erdélyben 1848. előtt az urbéri viszonyok nem voltak olyan szabatos urbéri szabályokkal rendezve, mint Magyarországon, megérttetni a kodifikáció nehézkességét. De eredménye ennek rengeteg vér volt.

A historikus Kőváry László megállapításával szemben,[¶] hogy "Erdélyben 1848-ban törvénczikkeket hoztak, melyeket senki megerősíteni nem akart, de a melyek elégségesek voltak, hogy szűkkeblű politikájokkal a nemzetiségeket felkorbácsolják," álljanak az imént mondottak.

[¶] Erdély története, 61. l.

Semmi sem mulott a pozsonyi vagy a kolozsvári törvényhozások késlekedésén.

Annál több róható az udvar terhére.

Grimm, a cs. kir. erdélyi földtehermentesítési alapigazgatóság vezetője "Das Urbarialwesen in Siebenbürgen" c. művében[☞] azt írja, hogy az évi urbéri szolgálmányok Erdélyben 9.7 millió tenyeres napszámot, 5 millió négyökrös, 2.495 ezer kétökrös igás napszámot tettek. A vesztett szolgálmányok értékét 2.495.000 forintban állapítja meg, akkori pénzértékben. Megközelítőleg ugyanazon eredmény -- mondja --, mint amelyre a pátens emberei jutottak. Ez csak a tenyeres és igás napszámokból álló uri szolgálat tőkésítendő értéke volt. A készpénzfizetéses szolgálmányok értéke Grimm szerint 72.467 forint. De ezeken felül vannak szerinte "a többi szolgálmányok" mint például az uraság kezéhez karácsonykor 4 véka zabot, tyukokat, tojást adni, 3-4 font kendert fonni, 12 sing vásznat szőni. Ezekhez járult sok helyen hetenkint gyalogszerben három napot, akinek ökre volt, e helyett négy ökrrel két-két napot szolgálni s mindenféle gabonatermésből tizedet adni.

Grimm ebben a művében az erdélyi gazdasági birtok területét -- a 910.000 kat. holdnyi legelővel együtt --

[☞] Idézve névtelen szerző "Az erdélyrészi megszüntetett dézsmák és azok kármentesítése" c. műben, Gámán kolozsvári kiadása, 1885.

4.680.000 kat. holdban állapítja meg. Ebből az urbéreszek kezén volt 1.615.000 kat. hold.

Az imént említett névtelen mű[✱] megállapítása szerint: "A legnagyobb részben magyar nemzetiségű volt földesurak kezéből átment a birtok a nagyrészt román nemzetiségű^{volt} jobbágyok kezére...; az erdélyi volt földesurak kezében oly elaprózott kisbirtokok maradtak, melyek legkevesebbé illeszthetők be a mostani gazdasági viszonyokba. Nemcsak azt eredményezte tehát a felszabadulás, hogy a kisebb magyar nemesség birtokának értéke redukálódott a kezükön maradt részek aránya szerint, hanem azt is, hogy a birtok értéke, annak hasznavehetetlensége miatt, teljesen értéktelenné vált... S négyezret meghaladó nemesi család csak sok év múlva jutott a szűkmarkura kiszabott kárpótlásokhoz."

"A változás -- írja György Endre -- egész vonalon a románok javára szólt. Az urbériség megszűnte főképp őket szabadította fel, az egyenlő teherviselés főképp rajtuk könnyített, a jogegyenlőség őket hozta eddig nem élvezett helyzetbe. Politikailag teljesen indokolatlan volt az az álláspont a melyet 1848-ban elfoglaltak... Semmi sem volt természetesebb, mint hogy úgy az erdélyi,

[✱] Idézve névtelen szerző "Az erdélyrészi megszüntetett dézsmák és azok kármentesítése" c. műben, Gámán kolozsvári kiadása, 1885.

mint az összes magyarság az ellenkező felfogás talá-
jára állott. Sem a külön nemzetiségek közjogi állását
nem akarta becikkelyezni, sem ez elvnek gyakorlatában
a területiális új beosztást nem vélte összeegyeztet-
hetőnek az állami egység kívánalmaival, sem Erdély nagy-
nehezen elért unióját nem engedhette új alkudozások me-
netére bízni. Hiszen évtizedek nehéz küzdelme, nehéz
áldozata, aztán vér és elnyomatás szentesítették a nem-
zet egységére törekvő politikát: az elért eredményeket
kockáztatni helyrehozhatatlan politikai hiba lett volna...
Senki sem kételkedhetik abban, hogy ezek a kívánalmak
teljességgel lehetetlenek és összeegyeztethetetlenek azzal
a politikai eszménnyel, amely az egész korszak elméit
hevitette: az egységes magyar állammal... Új bástyák a
korszakellenem által könnyűszerrel fel lettek volna hasz-
nálhatók az állam egysége ellen. Szomorú tapasztalatok
szóltak mellette, hogy a politikai opportunitás vagy
a liberális velleitások sugalmazása mellett az enged-
jék e trójai faló által leromboltatni az egységes bász-
tyákat és ezen a ponton rigorózan ragaszkodjanak az
egységes nemzeti élet postulatumaihoz."

Báró Jósika Miklós első volt a vármegyéjében, aki
román jobbágyságot felszabadította. A hála az volt, hogy
1848. december havában több ezer román felkelő elpusz-
tította Jósika szurduki birtokát.

De a felszabadítás nagy művét ily méltatlan vérontások ha be is szennyezték, de meg nem akaszthatták.

Kossuth, Deák, Wesselényi együttes akciója Erdélynek is meghozta a szabad polgárságot, az emberi egyenlőséget, a megvetettekből s alávetettekből kiformálva a XIX. század szabad emberét.

Erdély ezt Wesselényinek köszönhette. Szobrán egy magyar paraszt ércalakja hódol neki. Erről mondta Beöthy Zsolt az 1902. szeptember 18-ikán tartott szoborleleplező beszédében, hogy a magyar parasztnak ez az első ércalakja, amely ezen a szabad földön művészi kéz alkotásában megjelenik meg, meghatott tekintetével a népméltó háláját örökitve meg iránta. Ami a jobbágyfelszabadító működését illeti, ezt akként jellemzi Beöthy Zsolt, hogy amig ennek a kornak vezéremberei, Széchenyi és Kossuth is, ezt a kérdést kiválóan politikai oldaláról tekintették és újra meg újra a nemzeti erő gyarapításának és egyesítésének szükségével indokolták, addig Wesselényi szellemében az emberiségi mozzanatok állottak előtérben, mert minden nyilatkozásába az emberi igazságérzetnek felvert hatalmas hullámai harsogtak bele.

"A székelységen kívüli határőrségre" is kiterjeszti a székely őrsereg részére foglalt törvényi kedvezéseket, a rendes zsoldot és ruházatot, a tisztek kötelező

magyarul tudását, sőt kifejezésre juttatja, hogy ennek a székelységen kívüli seregnek a trón és haza megtartása körüli eddigi hű szolgálatára a törvényhozás ezután is bizton számít. Nem áll tehát az, hogy a román határőrezredekéről ez a -- szentesítetlen -- törvény megfeledkezett volna.

Az urbériségeken feküdt új szolgálat /robot/, dézsma, és pénzbeli fizetések kisajátításáról szóló IV. kolozsvári törvénycikkre azt mondja Kőváry, hogy ebben nem hitt a nép, mert olyan birtokosság alkotta ezt a törvényt, amely urbért sohasem akart és azért sem hitt benne, mert a törvény nem lépett rögtön hatályba, amennyiben a jobbágyság felszabadítását csak június 18-ikára tűzték ki.

Igaz ugyan, hogy az 1848. április 12-én Wesselényi az erdélyi honfiakhoz intézett nyílt levelében, amely a Pesti Hírlap 1848. április 15-iki számában jelent meg, figyelmeztet egyes erdélyi urakat, hogy "az ottani parasztságot ne pusztá kapacitálással nyugtassák meg, hanem lássák át, hogy ha Magyarhonban a robotot és a dézsmát eltörölték, menthetetlenül elveszetté lett az nemcsak a szomszéd Erdélyben, hanem túl azon és minden szomszédain keresztül egész Péterváráig." S igaz, hogy figyelmeztette őket: "Nincs arról többé kérdés, maradjanak-e meg a robot és dézsma vagy eltöröltessenek, vége

van annak örökre és menthetlenül, nincs hatalom, mely annak létét fenntartani vagy visszavarázsolni képes lenne, most csak a körül fordul a kérdés, hát nálunk Erdélyben mi szabadítsuk-e fel a parasztot vagy ő törje szét bilincsét és rázza le görbesztő terhét nyakáról avagy a kormány vegye azt le róla," -- de az is igaz, hogy Erdély nemessége 1848-ban szót fogadott Wesselényinek.

Kezdjük azon, hogy ez a törvény az emberi jogok mezején hatalmas teljesítmény volt. Amint a magyar nemesség Pozsonyban, úgy Erdély nemessége Kolozsvárott megtagadta önmagát, földesuri multját, még a félév előtti, 1847. évi országgyűlésen tanusított magatartásával is szakított és egy óriási gesztussal eltörölte a robotot, a dézsmát, és az egyéb urbéri pénzbeli fizetéseket, a földesurak kármentesítését pedig nem a jobbágyoktól követelte meg, nem a felszabadulóktól, hanem a nemzettől, a közállomány által fizetendőnek jelentve ki a kárpótlást. További rendelkezéseiben kimondotta, hogy a jobbágyok és zsellérek a kezükben talált telkek és földek használatában megmaradnak és csak a tiszta majorságok után kell az elmaradt urbért és haszonvételt megteríteni. Ez természetes rendelkezés volt, mert az elmaradott haszonvételre a földesurnak kétségtelenül joga volt, ~~mert az elmaradott haszonvétel~~ a törvény csak ex nunc

hathatott. Sem a magyar, sem a székely, sem a szász, sem a román népnek tehát nem volt oka a törvényhozásban és az ekként megalkotott törvényben bizalmatlankodni, az pedig természetes volt, hogy a felszabadításra igen rövid időt -- napokat -- valóban szabni kellett. A felszabadítás komolyságát egyébként az V. törvénycikk és a -- szentesítetlen -- VI. törvénycikk is biztosította, mert a kármentesítés alapjául mindjárt kijelölte a különleges erdélyi kincstári és egyéb országos jövedelmeket, különösen a sóaknák jövedelmeit hipotéka gyanánt. Az, hogy a VI. törvénycikk a papi tizedet is megszüntette, sérthette ugyan a szász papok korszerűtlenné vált jogait, azonban egyezett a korszellemmel és a pozsonyi törvénnyel. De bizonyos flastromot tartalmazott volna ez a törvény, mert a szász papoknak a folyó évi papibért biztosította, azonkívül az 5.§-ban a minisztérium intézkedését helyezte kilátásba, hogy jövedelmeikben a jövőre nézve aránytalanul meg ne rövidüljenek. Ezek a törvények természetes, hogy a volt földesurak igényeit nem elégítették ki és természetes emberi vonás volt, hogy nagyon sok földesurnak, papnak nem esett volna jól, hogy az addigi szolgálatoktól és jövedelmektől elesett, de a nagy törvényhozás többé nem gondolt ezekre ^amagánérdekekre s csak a nagy közérdeket, az egyetemes népi érdekeket tekinthette.

A románok és szászok 1848. évi zászlóbontása.

Balázsfalva és Nagyszeben munkája. Eötvös 1848.

évi nemzetiségi törvényjavaslata. Kossuth és

a Szemere-kormány a nemzetiségi kérdés megol-

dásáról

A március tizenötödiki pesti események híre pár nappal később Erdélybe érkezvén, felvillanyozta ott is a magyarságot. A Marosvásárhely királyi táblája mellett gyakornokoskodó nagyszámu ifjuság, szám szerint kb. kétszáz, köztük harminc román származásu, lelkesen fogadja. Az uniót kezdi az ifjuság követelni. A románok is. De vezérük, Papiu Ilarianu, a kérvény aláírásakor ezt mondja:[✱] "Aláírom abban a reményben, hogy a jobbagyság el fog töröltetni minden kárpótlás nélkül akár a parasztság, akár az állam részéről, respektálni fog az erdélyi és magyarországi nemzetiségek nyelve s teljes lesz a személyes, polgári és politikai egyenlőség." Jelen van köztük Janku Ábrahám, az ifjuság egyik vezérszellemé.

A román ifjuság elérkezettnek látta az időt a zászlóbontásra. S pár nap múlva Balázsfalva válik nemzeti-ségi törekvéseik világítótornyává. Innen élesztik Erdély románságát, mely mihamar mindenfelé megmozdul s gyűlésezik a román intelligencia vezérletével. Programként állítja fel a románság követeléseit Barnutiú Simon

[✱] Jancsó: Román nemzetiségi törekvések, II. 446. 1.

volt balázsfalvi liceumi tanár, tudós, fényeselméjű, dákoromán szellemű vezérember éles tolla: "... Addig nem egyesülünk, míg a román nemzet nem emeltetik azon politikai rangra, melyből a magyar, a székely és a szász vetkőztette ki. Nélkülünk irták az Approbatákba, hogy a román csak megtűrt nemzet. Kiküszöbölték minden veszélyes főbb hivatalból s ha mégis azzá akart lenni, nemzetisége és vallása elhagyását kívánják... A mai nap az elhalt népek feltámadása. S mi egymillió-háromszázezeren politikai halottak voltunk, nem nemzet. Most a feltámadás napja van. Menjünk, gördítsük le a követ a sirról. Oldjuk fel a román nemzet ezeréves kötelékét, hogy keljen fel a porból s éljen örök életet... Mondjátok meg a magyaroknak, hogy ti az unióról nem beszéltek addig, míg az országgyűlés a román nemzetet mint olyant el nem ismeri... Ne ámtassátok magatokat a magyarokkal, ne szakadjatok el Erdély földjétől, anyátoktól, melyet román őseitek karja szerzett számotokra. Mondjátok meg a magyaroknak, hogy ti románok vagytok, hivei a császárnak, hazának, de az unióról addig nem akartok tudni, míg nem lesz nemzeti gyűléstök, melyen előterjeszszétek nemzeti kívánságtokat. Kérjétek meg, ne ítéljenek mindig de nobis, sine nobis. Ők a magyart felosztották magyar és székely nemzetre, hogy a szászokkal mondhasák: három nemzetből álló ország s a

románokat mint legrégibb lakosokat kihagyták. Most is megerősítették nyelvüket, a miénket pedig számba sem veszik. Ez így nem maradhat. Nem leszünk a magyar és a szász rabja. Nyelvünk tekintélyét el kell ismerni az államban és törvény előtt, melyet vérünkkel védünk. Mig az egész román nemzet nem lesz jelen az országgyűlésen, addig óvást teszünk minden unió ellen. Örökre átkozott legyen az a román, aki uniót mer kötni, mig el nem lesz ismerve a román, mint politikai nemzet."

Voltak békésebb román hangok is, de valamennyi egy volt a román nemzeti követelések erőteljes hangsúlyozásában, a román nyelv s nemzetiség biztosításának, a románság mindenütt való képviseletének, román követek és hivatalnokok választásának, a román nyelv tanításának, a szerb egyház alól való felszabadításának, a falusi román iskoláknak, államköltségen román könyvek nyomtatásának követelésében.

Barnutiu kiáltványa csakhamar az erdélyi románság harci programjává válik. Megkezdődik a román nép között a szenvedélyesség tetőfokáig fokozott izgatás is a magyarság ellen, gyűlések, fegyverkezés, az osztrák katonaság barátkozása a románokkal, tüntetések Bécs mellett, Bécs aknamunkája, a császári zászló kitűzése, a Gotterhalte éneklése s végül az egész erdélyi

románság forradalmi megmozdulása, felfegyverzése. Kigyulladnak a hegyeken a jelzőtüzek s kezdetét veszti a világ egyik legborzalmasabb felkelése, mely a középkor kinzó eszközeivel, ezrek és ezrek halálával, magyar községek és városok porrá égetésével, üszkös falakkal, hullahegyekkel s vérfolyamokkal fennmarad a történelem emlékezetében, míg világ világ lesz. Egyik őslakosság hadjárata a másik ellen. Belső hadseregek, végül külső katonai csapatok felvonulása. S az elvérző magyar nemzet felsóhajt, megérdemelt-e mindezt?

Nem történelmet írunk. A dákoromán kérdésekben a magyar és a román történettudomány egyaránt elvégezte a kötelességét. A kétféle históriairás engesztelhetetlenül, kölcsönös meggyőzés nélkül áll egymással szemben s mindegyik magát deklarálja győztesnek.

A mi feladatunk az, megvizsgálni a jogalkotás fáklyavilágánál, vajon az 1848. év magyar Erdélyének jogalkotó országgyűlése s külön a magyar országgyűlés a viharszerűen felszínre került román nemzeti-ségi, sőt nemzeti törekvésekkel szemben elvégezte-e s ha igen, megfelelő időben végezte-e el azokat a történelmi magaslatu jogalkotó teendőket, amelyek nélkülözhetetlenek voltak egy évszázadokon át nem érvényesült, de a XIX. század első felében már szinte

teljes nemzeti erőre kapott fajnak, a románnak korszerű méltánylása érdekében.

Az 1848. év eseményeit nem lehet a békeszerződések modern nemzetiségi szemléletének szemüvegén át nézni, hanem csak annak a korszaknak a szemüvegén. Az emberi egyenlőség, az államban közjogi uralkodó szerepet be nem töltő nemzetiségek egyenjogúságának kérdései még ma sem teljesen tisztázottak. Az elvi egyenlőség principiumai kétségtelenül uralkodnak ma könyvekben, nemzetközi kongresszusokon, nemzetközi egyezményekben, világtörvénykönyvekben, de a gyakorlatban még ma sem teljesen. Forradalom zugott át az emberiségen a XVIII. század végén a francia forradalom képében, mely magasra emelte az egyenlőség és testvériség új törvénykönyveit s mégis, azóta egy se reg pusztító háború, sőt világháborúk vérözönei sem tudták megteremteni a nemzetek, fajok s az azokat tevő emberek egyenlőségét. Emberekkel nem ülnek egy villamosra, -- emberek millióit elégetik a világ egyik legműveltebb birodalmában, -- a börtönök telvék a gondolatszabadság áldozataival, -- fajirtás mindenütt, -- az emberiség kétmilliárdos tömege színek szerint egymás ellen s még vannak emberevők és még többen lélekevők.

Ez a XX. század, mely a technika katonai csoda-

fegyvereivel irtja az embert.

Mit várhattunk akkor a XIX. század első felétől, mely még alig távolodott el Európa legnagyobb részében attól a multtól, amely az emberek millióit láncon tartotta?

Ma sem engedi egyik művelt nemzet sem a maga nemzeti nyelvét, állami egységét megbontani. A francia, az angol, az orosz, a német, az olasz egyaránt ápolja a maga francia, angol, orosz, német, olasz civilizációját, ha elviselhetővé, vagy tökéletessé is teszi a maga kisebbségei vagy általában népei sorsát s jogi helyzetét.

Erdély XIX. századbeli országgyűlései 1848-ig kétségtelenül még féltékenyen őrizték a sokszázados erdélyi közjogi szervezetet, a három nemzet a négy válás lassan-lassan idejét muló régi eszményét, de amint régi erdélyi fejedelmeink románnyelvű bibliákat adnak az erdélyi román népnek, akként töri szét a negyvennyolcas erdélyi törvényhozás is a jobbágyok középkori jármát s szabadítja fel a jogtalan magyart, székelyt, románt egyaránt.

Vizsgáljuk meg, Erdély s külön Magyarország törvényhozása eleget tett-e akkor a románokkal szemben az emberi jogok megadásának, nem terhelte-e mulasztás avagy megokolatlan késedelem, elkerülhető lett volna-e az

erdélyi románság lázadása, a vérfürdők sokasága, a belső harcok barbarizmusa, a teljes nemzeti elidegenedés és ellenségekké válás?

A román sem volt elzárva attól, hogy magyar nemesiséget nyerjen és már korai századokban, a XV. századtól kezdve a királyok számos románt nemesítettek. Ezek nagy birtokokhoz is jutottak s bekerültek Erdély arisztokráciájába is, nem csupán beházasodás útján, hanem bárósítással is. Sokszor szinmagyar nevük volt, de fajilag megőrizték a románsághoz tartozásukat. A legnagyobb erdélyi állami méltóságokba is bejutottak.

Nem a faji alárendeltség volt tehát a románság baja, hanem a jobbágyi sors mostohasága, amely századokon át közös tragédiája volt a magyar jobbágysággal s a vallási egyenlőtlenség, amely teljesen középkori ízű volt és nem csupán a románságot nyomta, hanem a többi vallásnak is hol egyikét, hol másikat. Hiszen Erdélyben is épp úgy, mint Magyarországon s Európaszerte, állandóan megvoltak a surlódások a római katolikus s a protestáns vallások között s a reformáció és ellenreformáció harcai bizonyítják, hogy ezek se voltak faji harcok, hanem a vallási kérdések kiélezéséből eredtek.

A románság negyedik törvényes nemzetté tétele nem fajiságán mulott, hanem azon, hogy majdnem kivétel nélkül jobbágyokból állott.

Amikor I. Lipót diplomája 1701-ben az alakuló görög katolikus vallásra térő románoknak azt igéri, hogy "a parasztság, ha az egyesült egyházba tér, nem tekintetik jövevénynek, hanem a haza igazi és valóságos fiainak", ez a homályos és a király által be nem tartott ígéret csak a görög katolikus vallásra áttérítés propaganda-eszköze volt, de az elkövetkező időkben meg nem valósítván, joggal növelte a románság elkeseredését s melegágyává lett a dákoromán izgatásnak.

A vallási összetartozandóság érzése s a nemzeti érzés a XX. század emberéből épp úgy nem írtható ki, mint ahogy nem volt kiírtható a XVIII. és XIX. században sem. Még előbb sem. A kereszteshadjáratok épp úgy megmozdították az egész keresztény Európát, mint a harmincéves háború. S az izlám harcai évszázadokon át a fanatizmus belső lázával emelték magasra Mohamed lobogóját. Az Atlaszhegységtől a Himalájáig terjedő mohamedánság összetartó kovásza a vallás. S ugyanúgy vagyunk még ma is a nemzeti érzéssel. A nemzetközi egyezmények ideig-óráig tartanak. Örökös és kiírthatatlan csak a nemzeti érzés épp úgy, mint a családi érzés. A nemzeti érzés tűzbe vitte immár két világháborúban azokat is, akik Lassalle és Marx bibliájának hivei. Nacionalista irányba halad Lenin könyveivel a kezében az orosz birodalom is.

Nem csoda tehát, ha száz vagy százötven esztendővel ezelőtt is a faj lelkesedése forrasztotta össze a népeket, nem csoda, ha a magyar a magyart, a szász a németet, a román a románt kereste s szenvedélyes erővel kutatta az egyesülés lehetőségeit.

A XVIII. század végén a külső román tartományokból áradó s még inkább a balázsfalvi papságból szétvillámló dákoromán öntudat s a belőle táplálkozó propaganda nyomán megszületik az erdélyi románság intelligenciájában a minden románok egyesülésének gondolata. Ne csodálkozzunk ezen. Természetes lélektani folyamat volt ez. Meg volt a szászban is, aki a germán gondolat, a pángermán érzés rabja volt mindig. S meg volt a magyarban is, hiszen az unió gondolata sem volt egyéb, mint a magyarországi magyarral való egyesülés vágyának s szükségességének fajmentő mentsvára.

Más kérdés azonban, nem lett volna-e Erdélyben lokalizálható a balázsfalvi tűzvész. A XVIII. század végének erdélyi magyarsága József császár feltűnő románbarátságából nem okult, megmaradt a nagy uralkodó halála után is a három nemzet, négy vallás idejét mult büvkörében. Csak egy lökés kellett s a XV. századnak jobbágyellenes harcaiból eredett ez a büvkör felmondta a szolgálatot s az elavult közjogi berendezkedés konzervativizmusát elsöpörték az új idők, Erdély egységét

csődbe kergette a jogon belül élő, de telhetetlen
szászság s a jogon kívül élő, a jogok megadásában --
tévesen -- nem bizó románság. De a lökés 1848-ban
következett el s Erdély politikai geológiájában
a földrengés erejével hatott, sejtetve, hogy újabb
földrengés következik, majd az 1818-as Erdély XVIII.
századvégi vezető politikusai a Hóra-lázadás vérfürdő-
je s József császár feltűnő románbarát és magyarelle-
nes gesztusai után ösztönösen irtóztak a románkérdés
radikális megoldásától, mert benne a magyarság vezető
helyzetének megnehezülését látták. Makacsul védelmez-
ték a három nemzet, négy vallás mitológiáját, nem
volt meg bennük a bethlengábori haladószellem, hiány-
zott belőlük a történelmi fejlődés okos szemlélete.
A többet ésszel, mint erővel bethlengábori sima ország-
utján haladva s nem a járhatatlanná vált, csupa kátyu,
középkori dülőuton járva, okos engedményekkel magukhoz
köthették volna Erdély románságát s talán elmaradt
volna Erdély negyvennyolcas lángbaborítása. Korhadt
várat védelmezett Erdély országgyűlése a XIX. század
végétől, Wesselényi későbbi harsonaszava csak nagy-
sokára hatott reá s nem akarta leszámítani azt a
kétségtelen, folyton erősödő hatást, amit a dákoró-
mán egyesülési gondolat centripetális ereje gyakorolt
Erdély mértani arányban szaporodó s mindig öntudatosabb

román tanult osztályára és népére. A negyvennyolcas erdélyi országgyűlés lassan, lassan, de végre mégis a helyzet magaslatán állott, mind Kolozsvár, mind még előbb Budapest nemzetiségi politikája megtalálta a helyes vágányt. De már késő volt, a szászok hűtlensége s a román vezetők elsietett lépései véget vetettek irtóztos véráldozatokkal, a három nemzet, négy vallás elavult közjogi dogmájának, de örökre véget vetettek Erdély békéjének is. Az erdélyi magyar taktika csődöt mondott, egy történelmi negyedórával kellett volna mindent előbb csinálni. A 48-as erdélyi országgyűlés uniós bizottsága által kidolgozott nemzetiségi törvénytervezet alkalmas lett volna elvileg a béke megteremtésére, de elkészt, Bécs szövetkezése az erdélyi románsággal és szászsággal gyorsabb volt.

Másutt reámutatunk arra, hogy Bécs hűségében mennyire csalódtak a románok s véres erőfeszítéseiket már 1849-ben mily óriási csalódás követte.

1848-ig -- írja Jakab Elek akadémikus, a kiváló történetíró, Erdély szülötte, a negyvennyolcas események egyik hőse[✱] -- "román jogos nép -- mint olyan -- nem volt, előkelői magyar korona-tagok, tehát magyar nemesek voltak, a magyar politikai nemzethez tartozók, a honoratiorokat loyaltási érzelmük, a hivatali köte-

[✱] Szabadságharcunk történetéhez, 13. l.

lékek s a magyarság birtoki, politikai és erkölcsi fölénye az önmérséklet határai közt tartották; külön érdekeik nem, csak sérelmeik voltak, formulázott politikájuk sem, csak óhajtaik."

Annál inkább volt önálló politikája a rohamosan növekvő román honoratior-elemnek, melynek szellemi központja Balázsfalva. A szászok, akik a románságnak százados ellenségei voltak, hiszen a románság mennyi felségfolyamodványt adott csak be ellenük a király-földi román jobbágyság elnyomása miatt, 1848-ban megtalálták az utat a románok szívéhez. Épp úgy, mint Rajasich szerb patriárka szózataiban, a szász szellemi vezérek,^x Benigni, Roth, Schmidt Henrik stb. vérforraló cikkekben fordulnak a magyar ellen s a szászok biztatják a románokat, "a magyaroktól válasszák el sorsukat, szövetkezzenek a szászokkal és a katonasággal, követeljék negyedik országos nemzetté emeltetésüket, nyelvük diplomatikaivá tételét, külön megyeterületeket, saját nemzeti színül a kék, fehér és veres színt, külön oláh vajdát stb." A román papi, tanári és jogászelem készen volt a szövetkezésre, az Erdélyben székelő osztrák katonaság is melléjük áll s kialakul a program: a friss magyar alkotmány megdöntése, főként a külügyi és hadügyi tárcáknak az osztrák minisztérium hatáskörébe

^x Szabadságharcunk történetéhez, 38. l.

visszajuttatása, az erdélyi kantonrendszer, a magyarság politikai tulsulyának letörése.

A vezérlő magyar államférfiakat ebben a korszakban a nemzetiségi egyenjogúság elvei vezetik, de a magyarság államfenntartó s államvezető tehetségének érvényre juttatása mellett. Így volt ez nem csupán a 48-as románfelszabadítással, a románok vezető vallásának bevett vallássá nyilvánításával s a polgári jogok egyforma kiosztása területén, de így volt más vonalon, például a Magyarországon annyira kiéleződött s rövidesen belháborura vezetett horvát-kérdésben is. Erre jellemző gróf Batthyány Lajos -- pár hónap mulva miniszterelnök -- beszéde a főrendi tábla 1848. február 4-iki ülésén, aki a horvát kérdésben ezt mondja: "... Oly alapot keressünk országunk hatalmának nagyobbítására, mely mágnes gyanánt szolgáljon s magához szívhassa a szomszéd nemzetiségeket. Ezen mágneset pedig csak jó-tékony, szabad institutiókban kell fellelni s azon kell igyekeznünk, hogy oly institutiót vivjunk ki magunknak, mely irigységét és bámulását idézze elő a szomszéd nemzeteknek... Ha mindjárt más nyelvet is fognak beszélni a határszéleken, mégis nagyobb vonzódás és ragaszkodás lesz a magyar koronához, mint más szomszédokhoz, kik nekik hasonló üdvös institutiókat ajánlani nem képesek... Egyebet nem kívánok, mint azt, hogy fentartván mindig

a magyar nyelvet mint diplomatikai nyelvet a kapcsolt részekben is, a horvát nyelvnek belső ügyeikben használhatása is érintessék a 7.§-ban, hol a latin nyelv használata ki van mondva..."

A horvát kérdésben mondta ezt Batthyány, de valamennyi nemzetiségre, tehát a románra is vonatkozott.

A negyvennyolcas törvények ellen, királyi szentesítésük ellenére, már az 1848. év augusztus havában a hivatalos Ausztria is izgat. Báró Doblhoff osztrák miniszter emlékiratot szerkeszt, amely az 1848: III. törvénycikk megszüntetését követeli, mondván, "az ausztriai császárságtól külön vált magyar királyság létezését politikai lehetetlenségnek kell nevezni."

Ezt az emlékiratot a király az 1848. augusztus 31. napján legfelsőbb kézirattal mineztartás végett megküldi a nádornak.

Az uralkodó ilyen törvénysértő rendelkezései rombolt hatást gyakoroltak az erdélyi románságra is.

Már 1848. szeptember havában a második balázsfalvi román gyűlés küszöbén Barnutiu és társai kimondják, hogy nem ismerik el az új magyar alkotmányt s az áprilisi osztrák alkotmány Erdélyre kiterjesztését követelik. S lábra állítják Erdély román légióit. Megtagadják az uniót és a magyar minisztériumot s csak a császári minisztériumot ismerik el; az osztrák alkotmány

Erdélyre kiterjesztését kérik.

Bécs megkezdte az erdélyi aknamunkát.

Nyomban az uniós törvényjavaslat tárgyalása s nehezen ment királyi szentesítése után féktelen izgatás kezdődött ellene a szászok s a románok között. A románok legfőbb kifogása az volt, hogy meghozatalában Erdély románsága mint negyedik, elismert nemzet nem vett részt. Addig a román népet semminemű törvény nem tette nemzetté, Erdély negyedik törvényhozó népévé. S román származásu képviselők, mágánok és köznemesek, számosan ültek az országgyűlésen, mint megyei, széki, vidéki követek s mint királyi hivatalosok. Ahhoz, hogy Erdély törvényt hozzon az unióról, nem kellett a románok beleegyezése. Ami pedig a meghozott törvénnyel szemben a szászok megelőző, az országgyűlésen emelt jogfenntartását illeti, ez a szentesítés folytán hatálytalanná, jogilag teljesen erőtlenné vált, különben is minden jogos kívánságukat honorálta az erdélyi uniós bizottság.

A helyzet azonban az volt, hogy a románok Comité-jük külföldről irányított dákoromán parancsszavára, melyet Bécs egyelőre, de csak 1850-ig, tűrt és nagyra is nevelt, unió helyett külön román területre aspiráltak s Erdély majorizálása volt a céljuk. A balázsfalvi határozat nyíltan szembehelyezkedett az unióval s a nagyszebeni román Comité azt hirdette: "A szabadság

mezején Balázsfalván császári és oláhországi zászlók alatt tett eskü azon háromszorosan szent mű és kötés, mely kötelezi az oláh nemzetet, hogy függetlenségét megvédje s honát el ne árulja, helyt állva mindaddig, míg őt megillető szabadságait kivívja, t.i. oláh követeket az erdélyi országgyűlésen, nemzeti tisztviselőinek közigazgatását ennek minden fokozatán, tulajdon nyelvén, hogy legyen hol panaszoljanak, megterheltségük esetében, ne legyenek kénytelenek mindig más idegenhez folyamodni, kik őket gyűlölik s igazságukat ki nem szolgálhatják... Ha a Magyarországgal való egyesülést mégis kiviszik, az az oláh nemzetet nem kötelezi, mert ő abba bele nem egyezett."

A szászok álláspontja, unió-ellenessége még élesebben jutott kifejezésre az 1848. július 2-iki, immár pesti közös országgyűlésnek benyújtott Emlékiratukban, amelyet a szász nemzeti egyetem adott be.

Az Emlékirat -- az Okmánytár Erdély legújabb jogtörténetéhez 66-73. l. tanúsága szerint -- azt mondja, hogy az uniótörvény erkölcsi kényszer nyomása alatt jött létre, mivel annak megfontolására idő nem volt, a magyarországi uniótörvény velük hivatalosan nem közöltetett, a tárgyalásnál nem fordítottak figyelmet az erdélyi alaptörvényekre, -- ők a szász nemzetiség fennállásáról az országgyűlésen a magyar és a székely

nemzet által biztosítottak; Magyarország fennállása csak Németországgal egyetértésben lehetséges; ha mint hétszáz év óta önálló nemzet fenn nem állhatnak, vagy önfenntartásuk érdekében mindent kell kockáztatniok vagy a nemzetiségek elvét és zászlaját kitűző párt-hoz csatlakozni lesznek kénytelenek, mert a szász nemzet nem lesz így a magyar korona boldog tagja. Magyarországnak -- folytatja az Emlékirat -- megszilárdulásához a nemzetiségek rokonszenvére van szüksége. A szászok nem áldozhatják fel rendezett alkotmányukat s közművelődési intézeteiket törvényhozási kísérleteknek, kívánják tehát: a szász statutális törvény és autonómia fennmaradását, a szász papok elvesztett dézsmajövedelmének állami kárpótlását, papjaiknak a szászok adóalapja által való fedezését, belviszonyaikban maradjon fenn helyhatósági törvények alkothatása, felsőházi képviseltetésüket, a szász kerületek másokkal össze nem csatolását, a minisztériumokban külön szász osztályt, egyeteme közvetlen kapcsolatát a királlyal. Ezek nélkül nem egyeznek bele Erdélynek a magyar királysággal való szorosabb egyesítésébe.

A szászok tehát ezzel elvi forradalmat hirdettek a szentesített két unió-törvény ellen. Már eleve halálra ítélték az 1848. július 16-ikán Pesten gróf Teleki József erdélyi kormányzó elnökletével összeült unió-bi-

zottság béketeremtésre hivatott bölcs javaslatait, amelyek meghozatalában maguk a szász vezérférfiak is részt vettek. Augusztus 21-ikén elküldötte a bizottság a javaslatait a minisztériumnak. A vérfolyamok eltemették azt. De ezek a vérfolyamok Nagyszebenből s Balázsfalváról indultak el.

A magyar országgyűlésen 1848. július 26-án Papp Zsigmond román nemzetiségű képviselő felszólal a szerbek lázadásával kapcsolatban a románoknak a szerbektől való egyházi függetlenítése érdekében. Bárány Eötvös József kultuszminiszter válaszában hangsúlyozza, hogy a románok egyházi alárendeltségét nem lehet tovább tűrni s ebben a tárgyban kongresszus lesz hivatva dönteni.

A Siebenbürgische Bote 1848. szeptemberi száma közli a második oláh ezredbeli határőrök által Naszódon szeptember 13-ikán Hadfaludi őrnagy elnökletével tartott gyűlésen felállított követelményeket, melyek világot vetnek az erdélyi románság álláspontjára. "Az ezred függetlennek nyilvánítja magát a magyar kormánytól, mert ez Frankfurtba a német birodalmi gyökhöz követeket küldött s kijelentette, hogy ha Ausztria és Németország között szakadás állana be, az első ne számítson a segítségére s idegen követeket készül fogadni Budapesten, a magyar ezredeket pedig visszarendelte Olaszországból. A nem magyar nemzetekre egyházban és

iskolában a magyar nyelvet erőszakolja s magyar ezredeknél megváltoztatta a vezényleti nyelvet, ami oka volt a délvidéki polgárháború kitörésének. -- Erdélyben az oláh nemzetiségi legártatlanabb mozgalmakat rögtönítélő hatalommal fenyíti, holott ezek célja e nemzetnek a többiekkel való hasonjoguságát biztosítani. Az oláh népembereket mint lázítókat üldözik, befogják s kihallgatás nélkül bebörtönzik... Az unió az oláh népnek mint az erdélyi nép többségének tiltakozása ellenére erőszakos modorban kiáltatott ki a múlt országgyűlésen... A szászok, sőt az erdélyi magyaroknak is nagyobb része nem egyezett bele, csak egy fractio erőszakoskodásának eredménye volt."

Ezért is követelik az unió megsemmisítését, magyar, székely, szász és oláh, egyenlő számú tagokból álló ideiglenes kormány alakítását. Valamely nem magyar városba országgyűlés hívassék egybe a nemzetek számarányához képest, az ideiglenes kormány által megállapítandó módon választandó népképviselőkből. Egy monarchiában levő tartományok egyesülésére a többi tartományok beleegyezése is mulhatatlanul szükséges.

Katonai kívánságaik is vannak: vegye ki az uralkodó a szerbek ellen harcolni nem akaró, emiatt megbüntetett oláh ezredet a magyar minisztérium hatósága alól s helyezze az osztrák minisztérium alá...

Ezek a kívánságok az erdélyi román nép 1848. évi általános kívánságai voltak. Szakítás volt ez a magyar koronával, a magyar törvények fennhatóságával, szembe-helyezkedés volt a márciusi programmal, az áprilisi törvényekkel, Magyarország szuverenitásával, önálló államiságával, megtagadása volt a megelőzőleg szentesített pozsonyi és kolozsvári uniós törvéncikkeknek.

Wesselényi "Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében" című, 1843-ban megjelent művében[✱] a nemzeti-ségek nyelvhasználati joga ügyében hiába helyezkedett a legliberálisabb álláspontra. Törvénnyel akarja kimondatni, hogy "az idegenajkuakat anyai nyelvüktől megfosztani s annak magányéletben s társas viszonyokban használata-tól eltiltani korántsem szándéka, sőt annak szabatos használata iránt azokat biztosítja. A különböző ajkuak közti viszálykodásokat károsaknak és veszélyeseknek is-mervén el, az arrai ok-adást bűnösnek nyilvánítja. Mire nézve az idegenajkuakat -- legyenek azok németek, tótok, oláhok vagy más nyelvet beszélők -- anyanyelvök magány s társas körökbeni használatában akadályozni s azokat erőszakkal a magyar nyelv használatára szorítani: sem törvényhatóságoknak, sem egyéneknek nem szabad. Nem-különben az idegenajkuakat nyelvökért s fajukért gunyolni és sérteni, azok ellen ingerelni -- akár szóval, akár

[✱] 317. l.

írásban, avagy tettel történjék is -- tilalmas." S Wesselényi a magyarságnak jogtalan részét is jogokhoz akarja juttatni, így a városok népét is:[✕] "Városaink népessége közt nagy műveltségi mennyiség létezik. Azért műveltebb részének polgári jogokkal felruházása s ez által alkotmányos érdekeinkhez csatlása egyik fő lépés nemzetiségünk öregbítésére s terjesztésére."

A szászokra nem hatott Wesselényi.

Ezeket a kívánságokat már 1842-ben a szász Roth István Lajos 1842. évi magyarfaló röpiratában is hirdette. A magyar államnyelv ellen hadakozott, féltette a szászokat az elmagyarosodástól, s gőgösen utalt arra, hogy Erdély lakosságának több mint a fele román s azt jósolgatta, hogy ^afüggetlen Magyarország Oroszország zsákmánya lesz.

Wesselényi felelt neki: "a szászok a magyaroknak köszönhetik a jogaikat".

Az Öst. Ztg. szerint az erdélykerületi szászok követséget küldöttek a bécsi országgyűléshez, kérni, hogy ők is, mint más német tartományok, képviselőket küldhessenek az osztrák országgyűlésre.[✕]

✕ U.o. 289. 1.

✕✕ Kolozsvári Közlöny 1848. évf. 75, október 8-iki sz.

A szebeni Transsilvania 79. száma 1848. októberben közli a szebeni szász székgyűlés határozatát, mely szerint Szebenszék az uniót felbontja, elszakad Magyarországtól, nem engedelmeskedik a magyar minisztériumnak, rendeleteit nem fogadja el s egyenesen az osztrák minisztériumtól akar függeni.

Megrázóbb dokumentumot alig olvashatunk, mint egy Németh László nevű székely kiáltványát Erdély megmentésére: "... Míg bennünket békés kiegyenlítést hirdető hivatalos jelentésekkel altatának, Szeben és Balázsfalva kiirtásunkat határozza. E bűnös határozat égbe kiáltó következményei naponként a legundokabban teljesülnek. Szebenben hetivásárok alkalmával tömegekbe gyűjtik az oláhokat, nekik lázító szónoklatokat tartva azt mondják, a császár parancsa az, hogy minden nyolcz éven felüli magyart kiirtsanak s ezt teszik a szászok, kiket a magyar és székely néppeli kölcsönös szövetségre eskü szentsége kötelez. A general commando ezt behunyt szemmel nézi s a lázadókat azonfelül, hogy katonáit élükre állítja, pénzzel s minden hadi eszközökkel bőven ellátá... Lázító, lehangelő, bujtogató iratok küldetnek hozzájuk, hogy a szolgaság bilincseiben felnőtt népet a szabadság diadalutjáról visszarettentésék..."

Az a törvényjavaslat, amit báró Eötvös József

kultuszminiszter az elemi oktatás tárgyában az 1848. augusztus 4-iki nemzetgyűlési ülésen nyújtott be, messzemenően méltányolta a nemzetiségek érdekeit s kívánságait. "Az oktatás nyelve a lakosság többsége szerint határozatik meg", -- "oly helyeken, hol e szerint a rendes oktatási nyelv nem a magyar volna, a magyar nyelv is taníttatni fog", -- "a vallásos oktatást a növendékek ezentul egyenesen és közvetlenül vallásuk lelkészeitől veendik", -- "amely községben több hitfelekezet van, mindenik hitfelekezet számára külön elemi iskola nyíttatik, ha egy-egy felekezet iskolába járó gyermekeinek száma ötvenre megyen", -- ha pedig a gyermekek száma ezen alul van, az iskola közös, sőt ha külön iskola ilyen helyeken nem nyitható, szabad egyeseknek vagy hitfelekezeteknek külön iskolát nyitaniok. A bizottság a javaslaton annyi változtatást tett, hogy "a magyar nyelv mindenütt rendes tanulmány legyen" és "azon növendékek, kik a magyar nyelvet nem értik, az elemi oktatást saját anyanyelvükön fogják nyerni".

Nincs azóta sem a világon olyan, nemzetiségek-ből álló nemzet, amely méltányosabban rendezte volna az elemi iskolai oktatást. Ez a törvényjavaslat természetesen nem válhatott a bekövetkezett nagy események viharzónájában törvénnyé, de fennmaradt, mint a magyar liberalizmus s egyenlőségi gondolkör emlékjele.

Mindez azonban hiába volt.

Kossuth a pesti országgyűlés 1848. szeptember 12. napján tartott ülésén nagyfontosságú nyilatkozatot tesz a román-kérdésben. "Európának minden népiségei között -- mondotta -- a magyar és oláh az, mely ha élni akar, hivatva van egymás irányában a legnagyobb rokonszenvvel, egyetértéssel lenni... Azon reményben, hogy ezen meggyőződés vérré válik náluk is, szinte úgy, mint vérré vált nálunk, nagyon hajlandó volnék megkísérteni, hogy az eddig történt zavargások emlékezetére a feledékenység fátyola borittassék."

Alávaló ármányokról beszél, amik a két nép szabadságának elnyomására vannak intézve.

Kétségtelen tehát, hogy Kossuth olajágot nyujtott a románságnak.

A pesti országgyűlés 1848. szeptember 19-iki ülésén Erdély egyik legnagyobb jelensége, Pálffy János udvarhelyszéki követ leleplezte a szászok magyarellenes működését. Nem a szász nemzetet ostromolja, hanem csak "az árulókat, kik felbujtogatták a testvért a testvér ellen."

Szeben mihamar megtagadta az uniót s ünnepli követeknek a magyar országgyűlésről való távozását. Lapjuk, a Transsilvania, az 1848. október 6-ikán azt írja, hogy a császár és az osztrák monarchia elleni lázadás

állapotába süllyedt magyarországi zavarokra való tekintettel a magyar országgyűlésre többé követet nem küldenek és "a legutolsó erdélyi országgyűlésen követeik által a nekik adott utasítás megsértésével és küldőik akaratára ellenére elfogadott unió ünnepélyes visszavonása mellett e pillanattól kezdve ismét a dicsőséges osztrák császári kétfejű sas oltalma alá vonulnak... Éljen az egyetlen hatalmas Ausztria s éljen szeretett I. Ferdinánd császáruk!"

A 48. véres erdélyi konvulziójában is a magyar szuronyok hegyén a jogegyenlőség és szabadság gondolata csillogott. Bem az 1848. december 6-án Nagyváradról kibocsátott kiáltványában mint az erdélyi hadsereg főparancsnoka ezt mondja: "... A kormány eltökélt szándéka szerint Erdély minden lakosai nemzetiség, vallás és rangkülönbség nélkül egyenlők és minden hivatalok viselésére ugyanazon jogaik vannak, ha az álladalomnak becsületesen és hűségesen szolgálnak... Születésük különbsége nélkül legfőbb hivatali polczokra juthatnak... Jóllehet a magyar nyelv az országgyűlés nyelvének vétetett fel, minden más népségek nemzetiségöket megtartják és magok belső ügyeikben a magyar nyelv mellett tulajdon nyelvökkel élhetnek. Minden valláskülönbség nélkül a kormány által ugyanazon oltalomban részesülnek..."

A balázsfalvi program szélsőségeit tetőzte a román-

ság 1848. december 28-iki nagyszebeni határozata, melynek 4. pontja így szólt: "Adjanak szuronyos fegyvereket a mintegy tizenötezer főből szervezendő, jól begyakorolt, mozgó román nemzetőrségnek. Hogy békesség legyen, szükséges mindenekelőtt legyőzni az ellenséget, ez pedig csak alkalmas fegyverrel lehetséges, fegyver nélkül a hősök sem mehetnek semmire." Elvetette magától teljesen mind az erdélyi, mind a magyarországi alkotmányokat, mondván a 13. pontban: "A nemzet, támaszkodva a nemzetiségek egyenjogúságára, fentartja magának a jogot, hogy egy nemzeti főnököt választhasson, a kit ő felsége meg fog erősíteni s azt, hogy egy általános gyűlésen szervezkezhessék azokon az alapokon, melyeket az egész monarchia alkotmányozó gyűlése biztosítani fog az összes nemzetiségeknek." Az "egész monarchia..."

Ennek már csak logikus folytatása volt, hogy a Bentől magasra emelt magyar zászló megdöntésére D.A. Zay, Benigni József és Wächter József a szászok nevében, Barnuțiu, Cipariu és Balașiescu a románok nevében 1848. december 31-ikén meghatalmazást ad Saguna András görög keleti püspöknek és Müller Gottfried szebeni polgárnak, hívja be a Dunafejedelemségekben levő összes orosz haderőt vezénylő Lüders tábornokot...[✱]

S logikus folytatása volt a balázsfalvi s szebeni

[✱] Jancsó id. mű II., 650.

gyűlések határozatainak, hogy a Saguna vezette román küldöttség Olmützben a fiatal uralkodónak 1849. februárjában kérvényt ad be a románok követelései tárgyában s ebben többek között ezt mondják: "Az osztrák államok összes románjai Ausztria kormánypálczája alatt mint az összbirodalom kiegészítő részei egyesítettessenek egy önálló nemzetté", -- "politikai és egyházi tekintetben nyerjenek önálló nemzeti közigazgatást", -- "az osztrák birodalmi gyűlésben a románság számának megfelelő arányban legyen képviselve", -- "az osztrák birodalmi minisztériumban egy külön szervezet legyen /román miniszter/ a nemzeti érdekek képviselőjére", -- "ő felsége mostantól kezdve kegyeskedjék 'a románok nagyfejedelme' czimet felvenni".

A királynak átadott ez a felterjesztés tehát elsöpörte volna a magyar Erdélyt s román Erdéllyé tette volna.

A király válaszában ezt mondja: "... Azon elvete-mült párttal szemben, mely a polgárháborút felszította s makacsságával még fentartja, a hű román nemzet kérését beható megfontolás tárgyává tétetem és a legrövidebb idő alatt megelégedésükre elintéztetem."

A románság azonban rövidesen súlyosan csalódott. Az 1849. március 4-iki osztrák birodalmi alkotmány, amely megszüntette Magyarország s Erdély nagyfejedelm-

ség létét s ezeket az osztrák császárság koronatartományaivá tette, nem honorálja az erdélyi román szellemi vezérkar Dákoromániáját, nem akarja Erdélyt románná s a románságot külön uralkodó nemzetté tenni, nem kér a román nagyfejedelemségből, hanem 74. §-ában ezt mondja: "Erdély nagyfejedelemségnek belső szervezete és alkotmánya a Magyarországtól való teljes függetlenségnek és az országot lakó nemzetek egyenjogúságának elvei szerint a birodalmi alkotmánnyal összhangzásban egy új országos szabályzat által fog megállapíttatni. A szász nemzet jogai a birodalmi alkotmány határai között fentartatnak."

A birodalmi alkotmány megsemmisítette tehát a negyvennyolcas unió-törvényeket, Erdély egyesítését Magyarországgal, koronatartományokat csinált belőlük, de megsemmisítette a román áldozatok ellenére a románság álmaikat is, széttepte a román területek egyesítésével elképzelt külön román országterület tervét, -- szinte hetven évvel előre megérezve az ebből születő, immár nem habsburgi uralom alatt levő Nagy-Romániát. Mit adott tehát a románságnak? Semmit. Mert az egyenjogúságot már előbb megadta neki a magyar és az erdélyi törvény. S amikor a birodalmi alkotmány külön kiemelendőnek tartotta a szászok jogainak az új alkotmány határai között való fenntartását, egy szóval sem emlékezik meg a románság jogairól.

A románság megdőbbsent. Joggal. Hiszen óriási áldozatokat hozott a dinasztiaért. Vérént ontotta Magyarország s Erdély ellen. Elűzte a királyt s vállára emelte a császárt. Nem kért a magyar törvényekből, csak az osztrákokból. Nem kért az új magyar alkotmányból, mely az első nap felemelte a porból s egyenlővé tette törvénnyel. E helyett a birodalmi alkotmányban csak biztatást, kétes értékűnek bizonyult féligéretet kapott, hogy Erdély új alkotmányt fog kapni s ebben egyenjogúsága a birodalmi alkotmánnyal összhangzásban, még csak nem is törvényben, hanem országos szabályzatban fog megállapíttatni s még csak a szászoknak kiosztott jogi elismerést is megvonta tőlük az új osztrák alkotmány.

Nép ennél keserűbben nem csalódhatott.

A csalódás kivédésére Saguna püspök mindent megtett. Kérvényeket nyújt be az öszminisztériumhoz, amelyben az egyé forrasztott állam öszes románjait egységes nemzetté javasolja tenni Ausztria kormánypálcája alatt, "belső adminisztrációban s a többi nemzetekkel szemben". Tiltakozik az oroszérzelműség vádjá ellen. Politikai autonómiát kér. Az, hogy közbül más népek is vannak, magyarok, szászok s így a románság nem él területileg öszszefüggő földterületen, nem akadály, hiszen a szászok is széles földterülettel elválasztott déli és északi területeken laknak s mégis egy

comes alatt egy szász nemzeti universitas van csak. Önálló nemzeti adminisztrációt kér a császár által megerősített főnök alatt, amilyen a norvát bán, a szerb vajda, a szász comes. Kifogásolják a március 4-iki alkotmány "Szászföld" szóhasználatát, hiszen a románok ott is őslakók, így ki kell őket ott venni a szászok alól, annál inkább, mert a szászokkal szemben is többségben vannak. Helytelen, hogy a szerb vajdaságba tartozzék a jórészt románok lakta Bánság.

Amikor nem kap választ, a magyarországi szlávokkal karöltve, közös memorandumot nyújt be a birodalmi minisztériumhoz: a viribus unitis legyen a jelszó, válják az egyenjoguság hussá és vérré, a román nép választassék el Magyaritól s Ausztria többi románjaival, "a román nemzet" kifejezés határozott kitételével egyesíttessék egyetlen egy koronatartományba.

1849. július 18-ikán megkapták a románok Bach miniszter választát: A márciusi alkotmány a románok jogi helyzetének szilárd kiindulási alapot ad, nemzetiségi egyenjoguságukat kimondotta s az egyes koronatartományok határai között biztosította nemzetiségük kifejlődését..., az életbeléptető kormányintézkedések lehetővé fogják tenni, hogy nemzetiségük az állami, községi, egyházi és iskolai életben megtalálja a fejlődés feltételeit, hogy a románságra nézve a nemzeti egyenjo-

guság élvezete mielőbb tényyé váljék. Fogadják a románok a kormány rendszabályait bizalommal s legyenek a kormánynak mértéket tartó magatartással segítségére...

Ujabb és újabb kérelmekkel ostromolja a románság Bécset. Hiába.

S közben a Szegedre költözött törvényes magyar kormány nevében Szemere Bertalan miniszterelnök a parlament szegedi 1949. július 21-iki megnyitásakor, a nemzetiségi kérdést összefoglalva, azt mondja: "Mit szenvedett a nép, a román, a rác és a magyar nép is e szép hazában? Mindent, mindent, a szolgaságnak minden kinségeit. Emberek emlékezete óta egész 1848-ig. Ki kormányzott, ki uralkodott 1848-ig Magyarországon? A bécsi kabinet, az osztrák minisztérium. Ez tartotta rabságban a földmivelő népet, melynek gondolata sem, birtoka sem volt szabad. Ez tette a román népfajt urának szolgájává, ez nem engedte a görög-nemegyesülteknek, hogy szinódusukat összehívják, ez fosztotta meg a rácokat ősi jogaiktól egyházi szabadságukra nézve. Ez tette a román a rác klérus alattvalójává. Ez kötötte röghöz a határőrséget s általában ez tartotta a népfajokat egymás ellen örök ingerlődésben akként, hogy kik egy földön, egy éghajlat alatt laknak, ugyanazon Isten adta levegőből csak a kölcsönös gyűlölséget szívták lelkeikbe egymás ellen. A végrehajtóhatalom a nemzet kezébe csak 1848-ban szál-

lott ténylegesen vissza. S a magyar a maga nagyelkűségében hogyan vette annak hasznát. Ugy vette hasznát, hogy a robotot és dézsmát eltörölte, -- a jog- és kötelességbeli egyenlőséget kimondotta nyelv- és valláskülönbség nélkül, -- a görög-nemegyesültek szinódusát összehívta, ügyeik elintézésére az illető minisztériumban külön osztályt alakított, -- a határőrséget rabságából feloldozta, -- az itteni románok és rácok nagy tömege is nemcsak megnyerte a jogot, hogy képviselőket választhasson, mi azelőtt nem nemzetiséghez, hanem a nemességhez volt kötve, de katonai bilincseiből is kiemeltetvén, egyrészt az ország többi polgáraival tökéletesen egyenlő lábra állította, másrészt gyökeres engedményekkel anyagi jólétét is biztosította. Így kezdte meg a magyar kormány a hatalom gyakorlását. A testvériség, az egyenlőség és szabadság alapja meg volt vetve nyelv- és valláskülönbség nélkül. Nem volt egyéb hátra, mint e három szent elvet részleteiben alkalmazni, ha ezenközben a lelketlen dinasztia ármánykodása nem eszközli, hogy elámíttatván ezen nép, sőt szabadsága előtté eltitkoltatván, lázadásuk akkor tör ki, midőn a felszabadulásnak isteni ünnepét kellett volna megülniök."

S a szegedi kormány az erdélyi vérfürdők, a románok forradalma és Magyarország elleni harcai ellenére is,

a függetlenségi nyilatkozat szellemében az 1849. július havában elfogadja Szemere Bertalan nemzetiségi törvényjavaslatát.

Szemere Bertalan új nemzetiségi törvénye a következőket tartalmazta: "A Magyarország határai között levő minden nemzetiségek szabad kifejlődése a következő intézkedések által biztosittatik: 1. A kormányzati, igazgatási, törvényhozási és katonai hivatalos nyelv a magyar marad; az országban divatos többi nyelvekre nézve a következő szabályok érvényesek: 2. A községi gyűléseken mindenki a maga nyelvén szólhat; a jegyzőkönyv nyelvét a többség szabadon határozza meg. 3. A megyei gyűléseken minden e joggal bírók tetszésük szerint magyarul vagy saját nyelvükön szólhatnak. Azon megyékben, melyekben valamelyik nemzetiség a lakosság felét meghaladja, a jegyzőkönyv, ha a többség úgy kívánja, ennek nyelvén vitetik. A levelezések azonban a kormánnyal s más hatóságokkal magyarul folynak. 4. Az esküdtszékeknél s elsőfolyamodású bíróságoknál, midőn az eljárás szóbeli, a 3-ik pontban kimondott elv alkalmazandó. 5. A nemzetőrség vezényleti nyelve ugyanaz lesz, melyen a községi ügyek tárgyaltnak. 6. Az elemi iskolákban az oktatás mindig a község vagy az egyház nyelvén történik. 7. Az anyakönyvek s általában az egyházi ügyek nyelve mindig az egyházi község nyelve lesz. 8. Folya-

modásaikat a magánsok bármely hatósághoz tetszés szerint bármely nyelven intézhetik. 9. Az óhitű egyház zsinata minden évben összehívandó s oly szabadon határozhat minden vallási és iskolai ügyek felett, mint a többi vallások. A zsinat jogához tartozik megválasztani a püspököket s határozni azon kérdés felett, vajjon a szerb és a román nemzet egyházilag egyesülve maradjon-e vagy különváljon egymástól; 10. Az óhitűek egyházai és iskolái mindazon előnyökben részesülnek, melyeket az állam a többi vallásbeliek egyházainak és iskoláinak engedményez. 11. Az óhitűek önmaguk igazgatják s kezelik egyházi és iskolai alapítványaikat. 12. Az óhitű egyházbeliek számára a budapesti egyetemen theológiai tanítókar alapíttatik. 13. A kinevezések mindennemű hivatalokra és méltóságokra egyedül érdem és képesség szerint történnek, minden tekintet nélkül a nemzetiségre és vallásra. 14. A kormány felhatalmaztatik, illetőleg köteleztetik az e törvényben kifejezett elveket fogadtatba venni. 15. A kormány felhatalmaztatik s megbiztatik különösen a tekintetben, hogy a szerbek és románok méltányos kívánatait meghallgatván, minden alapos sérelmeiket megszüntesse, akár saját hatalma, akár a nemzeti gyűlés elébe terjesztendő törvényjavaslat által. 16. Végre a kormány teljes hatalommal ruháztatik fel a nemzet nevében amnesztiát adni mindazoknak, kik

meghatározott idő alatt a fegyvert leteszik s a nemzeti függetlenségre hitet tesznek le."

Amikor ez a Szegeden hozott törvény a magyar államnnyelv mellett a községi és megyei gyűléseken, a bíróságoknál, a nemzetőrség kebelében, az iskolákban, az anyakönyvek vezetésében, az egyházi életben, a hatósági kérélmeknél, a tisztviselői kinevezéseknél, az egyéb nemzetiségi kívánságokat illetően, sőt a bűncsánát terén is ennyire ment, ezzel százszázalékosan honorálta a haza ellen fegyverrel fellepett nemzetiségek kívánságait is. Nem adott autonomiákat, de adott teljes egyenlőséget.

Mennyivel többet adott ez a törvény a hazai románságnak, mint az 1849. március 4-iki összbírodalmi alkotmány! S mennyivel többet adott, mint Wohlgemuth osztrák tábornagy 1849. szeptember 24-iki rendelete, amely katonai kerületekre osztva Erdélyt, a katonai kormányzat keretében a német közigazgatási nyelvet hozta be s csak kívánatosnak jelezte vidékenkint a román nyelv tudását. S nem kapták meg a románok a Saguna által szorgalmazott román jogakadémiát sem és nem teljesítette az összbírodalmi kormány a román egyház kivételét a szerb egyházi fennhatóság alól, amit a magyar kormány megígért, sőt siettek lefegyverezni a románságot s a vonakodó Axentét fogságra ítélték. S meg kellett a

románságnak érnie, hogy a fegyvertárs szászok lapja néhány volt prefekt és tribun[✱] felakasztását javasolta, hogy a katonai kormányzó megfenyegette Sagunát, hogy 1850. január havában Erdélyi Vazul nagyváradi gör. kat. püspök a felterjesztésére, amelyben minden román részére külön román kormányzót, külön balázsfalvi román nemzeti kormányt kért, választ sem kapott, hogy 1850-ben Bécsbe küldött küldöttségüknek, melyben egész vezérkaruk Jancutól Barnutiúig, Cipariutól Laurianuig, Mocsonyi Pétertől Szerb Tivadarig benn volt, friss panaszaikra Ferenc József vizsgálatot ígér, de nagysokára sem kapnak választ. S meg kellett érnie a románságnak azt is, hogy Jancu Ábrahámot Ferenc József az 1852. évi erdélyi körutja alkalmával nem látogatja meg, elhajtat felsővidrai háza előtt, majd az audienciára jelentkező nemzeti hőst kituszkolják a király szállásának udvaráról. S meg kellett érnie, hogy a korszak magyarjai által -- a többi román népvezérrel szemben -- humánus idealistának jellemzett nemzeti hőst alig egy-két év múlva a románok kataszteri munkálatok ellen történt felszólalása miatt az osztrák uralom börtönbe vetteti s amikor soká sétál börtöne udvarán, Höhn börtönfelügyelő megvasaltatja és bilincsbe verése után arcul üti...

[✱] Jancsó id. mű, II., 773. s köv. l.

Nem Jancut ütötte pofon az osztrák uralom, hanem az egész románságot, mely megbecsülhetetlen szolgálót tett az összbirodalmi eszmének s a Habsburg háznak, miközben széttépett a románság minden köteléket a magyar glóbuszal, megtagadta a magyar szent koronát, erdélyi történelme sok századát, melynek utolsó, 1848. évi mérlege Erdély földjének nagy részét is neki juttatta s leláncolt emberből szabad emberré tette.

Az osztrák uralom 1849-ben majdnem két évtizedre bilincsbe verte a legyőzött, de meg nem győzött magyarságot. De a román nép súlyosabban bűnhődött: az osztrák uralom hálátlansággal, lenézéssel fizetett neki. Ezzel szemben a magyar parlament 1868-ban majd mindent megad neki, fátyolt borítva Erdély 1848-as vértengerére. S nem érték el sem a románok, sem a szászok az erdélyi magyarságnak sem fizikai kiirtását, sem szellemi, nemzeti letörését.

Iktassuk még ide Szemerének, már mint miniszterelnöknek a nemzetgyűlés 1849. július 28-iki ülésén a nemzetiségi nyelvek s a lázadók közkegyelme tárgyában előterjesztett indokolásából ezt a részt: "... Engedjék meg minden népeknek a nemzeti szabad kifejlődés. A nemzetiség nem cél, hanem eszköze a szabadságnak... Mi nem akarjuk azon osztrák politikát követni, mely minden népeket egymás ellen ingerelve el-

nyomott... Mi nemcsak a szabadságot adjuk meg a polgároknak, hanem nemzetiségüket is megadjuk. Mi, kik e földet meghódítók, kik nevet adánk a birodalomnak, kik minden században új harcot kezdünk a szabadságért, mi minden népet testvérünknek tekintünk, e szó él szívében, nem csak ajkunkon van."

A kolozsvári országgyűlés 1848-ban bizottságot küld ki a nemzetiségi kérdések megoldására. A bizottság működése.

A nemzetiségek álláspontja

Az uniós országgyűlés a nemzetiségekkel szemben a legméltányosabban járt el: a részletek megalkotása céljából bizottságot küldött ki, melynek tizenkilenc magyar tagján felül benne volt négy szász, három román. S az Unió-bizottság derekas békítő munkát végzett, mint mindjárt meglátjuk.

De előbb reá kell mutatni arra, hogy a június 20-iki országgyűlés a szászok uniós emlékiratát "rokonérzéssel fogadja s azon meghagyással adta át az unió tárgyában kinevezett bizottságnak, hogy az igazság, méltányosság és józan országlástan határai között teljes igyekezettel odamunkáljon, hogy azon emlékirat alapján a minisztérium által egy törvényjavaslat terjesztessék a közelebbi közös törvényhozás elé." A szászok szónoka, Schmidt Konrád, ezt köszönettel vette tudomásul.

A románok emlékirataira ugyanezen az ülésen azt határozza az országgyűlés, hogy "jó és rossz sorsukban századok óta osztozott s ma velük egyenlő jogokkal bíró, egyenlő kötelességek alatt álló polgártársaikat rokon-szeretettel kell felsegíteniök s ügyüket, a hon javát s biztos fennmaradását szem előtt tartva részvétellel venniök, ezek figyelembe vétele s a Karoknak és Rendeknek irántuk való szives érzelme s minden jóra, törvényesre és méltányosra készségük kijelentése mellett meghatározták, hogy az 1848-iki magyarországi törvények által, melyek érvénye az unió után Erdélyre is kiterjed, ezen polgártársaiknak úgy sérelmeit, mint jogos panaszaiknak okát elenyésztetve s igazságos óhajtaikat betöltve látják. Az ezek után még kérelmeikben s emlékiratukban foglalt s függőben maradtaknak tekinthető ügyek igazságos és czélszerű elintézése az Erdélyen kívül lakó oláhok, sőt a hon minden más lakosait egyaránt illetvén, s az ily ügyek a hon minden lakóinak képviselőiből egybealakulandó közös törvényhozás tárgyait tevén, helytelen lenne itt külön törvényhozásába avatkozni."

Jogilag korrekt álláspont volt ez, de nem gondolt az erdélyi hegyekben már megindult, Bécsből szitott román mozgolódás fenyegető morájára.

A kolozsvári országgyűlés által kiküldött ez az unióbizottság[✠] 1848. július 16-ikától sorozatosan

[✠] Márki Sándor: Az erdélyi unióbizottság, Budapesti Szemle 1898. szept. szám.

tartott ülésekben mélyreható tárgyalást folytatott az unió részletei tárgyában. A románok balázsfalvi külön kivánságai tárgyában arra az álláspontra helyezkedett, hogy a románok egyenlő jogot és szabadságot kaptak, tehát jogaikat szükségtelen külön törvényben biztosítani.

Saguna püspök augusztus 8-ikán betérjesztett különvéleményében hangsúlyozza, hogy "... a görög nem-egyesült vallás Erdélyben 1848-ig csak tolerata vallás volt, hitsorsosai pedig nemcsak a kir. kormányzéknek és az udvari kancelláriának rendeletére, de még magának a királynak legfelsőbb parancsára sem vétettek fel hivatalba a törvényhatóságoknál, azt hozván fel mentségül, hogy a román nemzet és disunita ecclesia non est recepta." Csak gróf Teleki József kormányzó erélyes intézkedései folytán vétettek fel görög keleti románok kormányzékai -- irnokoknak, mondja a püspök. Kifogásolja, hogy az uniót kimondó erdélyi 1848. évi I. törvény-cikket felterjesztő országgyűlési felirat megint csak a magyar, a székely s a szász nemzet nevében történvén, "Erdély népességének kétharmada meg sem említettik", pedig az uniónak "nem a kiváltságos testület, hanem Erdély összessége által kelle vala megtörténnie..., az uniótörvény tehát a nép igényeit nem képviseli s hogy nem képviseli, még világosabban bizonyítja az

erdélyi 1848: IV. törvénycikk, mely a vallások egyenlőségéről szól, -- már na az unió mindazt megadta volna, mit a század demokratikus szelleme kíván, miért kellett e törvénycikk; bizonyosan azért, mivel az unió törvénye csak a kiváltságos testületet képviseli... Itélje meg a nemzetek és emberiség jogait tisztelő civilizált Európa, hogy ott, a hol 6-700.000 lélek három külön nemzetet alakít, isteni és társasági törvények igényeivel összeférő-e, hogy egy millió és 300.000 lélek mégis csak nullifikálva legyen."

Sagunának nyilván nem volt igaza, mert az erdélyi unió törvényjavaslatot szentesítésre más, mint a magyar, a székely és a szász nemzet nem terjeszthette fel, mert Erdély külön törvényhozása addig, de csak addig, egyedül ebből a három nemzetből állt s csak rabulisztika volt a püspök ellenkező érvelése, hiszen éppen az unióval vált a román nép egyenjogúvá, mert ezzel szűnt meg a három nemzet közjogi monopóliuma.

Az unióbizottság nem vesztette el Saguna különvéleménye ellenére sem a türelmét, folytatta a tanácskozásait, kidolgozta a törvényjavaslatot, mely a román bizottsági résztvevők elaboratuma alapján készült s erdélyi XXI. törvénynek volt szánva. Ez a törvényjavaslat kimondta, hogy: "1.§. A románok nemzetisége és nyelve elismertetik s biztosittatik." -- "2.§. A románok saját templomaikban, egyházi ügyeik igazgatásában, elemi

és felsőbb iskoláikban, valamint papi növeldéikben saját román nyelvüket háborítatlanul használhatják." -- "3.§. Azon megyékben, vidékekben és székekben, az ugynevezett Királyföldön, királyi és mezővárosokban, a hol románok is feles számmal vesznek részt a tanácskozásban, románul is szabad leszen felszólalni; egyházi testületeikben, úgy a románajku községekben a jegyzőkönyveket román nyelven írhatják ugyan, hanem a felsőséggeli megérthetés végett magyarul is." -- "4.§. A fentebbi értelemben román nyelven irt jegyzőkönyvi kivonatok, nemkülönben kérelem, köt-, biztosító s más oklevelek mindenhol elfogadandók." -- "5.§. Országos törvények, királyi, miniszteri és más köztörvényhatósági körrendeletek fordításban román nyelven is közzéteendők ott, a hol románok is vannak."

Már ezekből a §-okból is látszik, az unióbizottság teljes mértékben elfogadta a románok álláspontját. Eltért attól a javaslatuktól, hogy a románokból alakult s alakulandó őrsereg vezényleti nyelve a román legyen s helyébe a magyart tette, de azzal, hogy a mellett a román nyelven való vezényletben is gyakoroltassék az őrsereg.

A kormányzatról és az igazságszolgáltatásról szóló fejezetben a törvényjavaslat 8.§-a népképviselőt /1848: XVI./ alapján alkotandó megyei szervezetbe ta-

nácskozó tagokul választhatóknak mondja ki az olyan románokat is, akik a magyar nyelvet nem beszélik, de értik — itt a románok a magyar nyelv tudását nem akarták s a román tagok számát a nép számaránya szerint akarták megállapíttatni, ami egyet jelentett volna a magyarságnak több megyéből való politikai kiszorulásával. A 9.§. "az állományi közigazgatás minden ágában a románokat képességük tekintetbevételével igazságos arányban" alkalmazni rendeli. A 10.§. szerint "minden törvényszék mellett a románajku szegény nép ügyeinek ingyen vezetésére egy-egy, az álladalom által fizetéssel állítandó románajku ügynököt fog a kormány kinevezni". A 11.§. szerint "mindennemű kinyomozó bizottságokban, a hol valamely román egyén vagy közönség érdeke forog fenn, román egyének is alkalmazandók". Eltörli a 12.§. "az erdélyi Approbata és Compilata törvényekben a románokat kisebbitő vagy terhelő bármilyen törvényeket."

Érdemes ezeket a §-okat összehasonlítani a világháborús kisebbségi jogrendező törvényekkel. Mennyivel liberálisabb volt az uniós-bizottság törvényjavaslat!...

De még messzebb mennek a nevelést szabályozó szakaszok. A 13.§. szerint "az elemi iskolák, felsőbb tanodák és képző intézeteknek álladalmi költséges

leendő felállításában és fentartásában a románajkuakra nézve is épen olyan tekintet lesz, mint az ország másajku lakosaira." A 14.§. szerint "a magyar egyetemekenél román nyelv és literaturai tanszékek állíttatnak fel, valamint a román középtanodákban és felsőbb iskolákban a magyar nyelv és literatura rendes tanulmány leendő." A 15.§. kimondja, hogy "a katonai fennálló és állítandó képezdéekben román növendékek is fognak képeztetni." Elhagyták azt az eredeti javaslatot, hogy az aradi tanítóképzőintézet, a balázsfalvi főtanoda s a belényesi középtanoda "a románok tulajdona levén -- azokban a tanítási nyelv a román, a magyar nyelv azonban rendes tanulmány leendő." Elhagyták azt a §-t is, amely szerint "a sajtó tökéletesen szabad s jelesen a románokra nehézkező hírlapi kaució eltöröltetik", hiszen erre a sajtótörvény után már nem volt szükség.

A vallást illetően a mindkét felekezetbeli románoknak a legmesszebbmenő jogokat adja meg a törvényjavaslat. A 18.§. "az 1848: XX. törvenycikkben lefektetett elvek nyomán" kimondja, hogy a görög keleti románok függetlenek a karlovici szerb metropolitától s általában a szerb egyházi kormánytól, a görög katolikusok pedig a latin szertartásu hierarchiától s egyházi előljáróikat szabadon választják, a görög keletiek románajku püspököket és metropolitát választanak s

csak a választást kell bejelenteni a magyar minisztériumnak; szabályozza a kívánalmakhoz képest az egyházmegyei gyülekezetek szervezetét s körükbe utalja az egyházi és iskolai kormányzás általános rendezését. A magyar kultuszminisztérium mellé "egyházi és iskolai ügyeik kormányzására románajku egyénekből" külön osztályt rendel állítani. Végül vegyes -- román-szerb -- bizottságot állít fel az addig közös nemzeti, egyházi és iskolai pénzalap s a kolostorok jogviszonyainak rendezésére s a románok részének kiadására.

A javaslat tehát messzemenően teljesítette a románok kívánságait.

Kinyilvánította ezeken túl a bizottság, hogy Erdélyre nézve külön törvénnyel kívánja kimondani a görög keleti és görög katolikus vallások bevett vallásokká nyilvánítását s püspökeik szabad választhatását továbbra is biztosítja.

A képviselőválasztást tárgyzó 19.§. kimondta, hogy: "A románok egyenlő követ- és tisztválasztási joggal birandanak a többi honpolgárokkal minden különbség nélkül s jelesen a magyarhoni s erdélyi polgárok között az utolsó erdélyi országgyűlés által hozott követválasztási jogegyenlőség eltöröltetik s az ennek alapján megválasztott képviselők hivataloskodása a jelen országgyűlés végével megszüntettetik." Ezt ér-

demben nem tárgyalták ugyan le, de a bizottság kimondta, hogy az erdélyi követválasztások egyenlők legyenek a magyarországiakkal s a követek számát helyesen arányosítsák.

Az utolsó szakasz megkoronázza ezt a szélsően nemes javaslatot. "Mindazon jogokban s kedvezményekben, melyeket a hon más nemzetei birnak vagy ezután törvényhozási uton nyerendenek, a románok is részesítendők."

A bizottság javaslata megkorrigálta az erdélyi IV. törvénycikk hiányos rendelkezéseit is. Tisztázta, mi tekinthető urbéri birtoknak, kimondva, hogy az urbéres kezén munkált föld urbéri, de a földesur külön bizonyíthatja az allodiális jelleget; ez kivette volna a méregfogát a román püspök amaz álláspontjának, hogy 1819. óta az erdélyi nemesség sok jobbágybirtokot kebelezett be allodiális birtokába s ezzel sok jobbágy megélhetését tette nehezzé.

A bizottsági tervezet a románok magna chartája lett volna. A kodifikálók öt román tagja is elfogadta. Tulajdonképpen felesleges volt, mert a két egyesülő ország törvényhozási intézkedései akkor már felemelték a piedesztálra az addig nemzetet nem alkotó románságot.

Az 1848. május 15-iki balázsfalvi román népgyűlés,

mely a megelőző hónapok román forradalmi propagandáját a végletekig kiélesítette s a Gotterhalte éneklésével és a kivezényelt katonaság üdvölvéseivel nyíltan szembehelyezkedett a magyar állameszmével és Erdély román népét a lázadás önkivületébe vitte, azzal kezdődött, hogy Barnutiu tanár javaslatára kimondotta, a román nemzet "önálló nemzet s az egyenlő szabadságok alapján Erdély integráns része" és kimondotta, hogy a románság addig nem nyilatkozik az unió kérdésében, amíg el nem ismerik Erdély negyedik nemzete gyanánt.

Ez a követelés nyílt ellentétben állott az Erdély unióját kimondó s ez időpontban már a magyar király által szentesített törvénnyel. Amikor eltörölték a három nemzet monopolisztikus helyzetét, nem lehetett többé helye negyedik nemzetté alakulásnak, ez csak a román majoritás hatalmát szolgálta volna, az addigi három elismert nemzet lehangolását.

A románság a maga magna chartájává nem az unió bizottság tervezetét tette, hanem a rövid hónapokkal előbb Balázsfalván elfogadott román nemzeti programot, melynek vezéreszméi belekerültek a román nép bizottsági képviselőinek teljes elismerésével az unió tervezetbe is, de lelkükben már ott égtek e balázsfalvi pontok, az egyenlőséget érvényre juttató pontokon túl, messze túl a többletprogram pontjai, melyek a valóságos

fizikai harcot jelentették be: "... a bel-, mint kül-ellenségtől /hol volt az utóbbi?/ való megvédelmezése céljából a nép felfegyverzése, azaz a román nemzetőrség felállítása,"... "román katonaság, melynek tisztjei is románok legyenek," végül "az országban lakó többi nemzetek a Magyarországgal való uniót ne vegyék addig tárgyalás alá, míg a román nemzet is nem lesz alkotmányos nemzet tanácskozó és határozó szavazattal az ország törvényhozásában s ha az erdélyi országgyűlés nélküle mégis belebocsátkoznék az unió tárgyalásába, akkor a román nemzet ünnepélyesen tiltakozik ellene."

Ez a balázsfalvi többletprogram már kilépett az alkotmányosság kereteiből, már tisztán forradalmi program volt. A világ egyetlen állama sem tőrné, még a huszadik század kisebbségvédő irányzatától hajtva sem, hogy állama keretében valamely nemzetiség külön hadsereget tarthasson, felfegyverkezzék. Az unió elgáncsolására törekvő fenntebbi programpont pedig közelről azt foglalta magában, először üljön össze egy olyan parlament, amelyben a kétségtelenül kedvező, többségi számarányánál fogva a románság többségben lesz s majd elveti az uniót és megalkotja előbb Habsburg-jogar alatt, később dákoromán jogar alatt Dákoromániát.

Az utóbbi szándékot a magyar Erdély ellen harcoló dinasztia is, a szabadságharc leverése után röviddel már az ötvenes évek elején felismerte.

A nemzetiségek megnyugtatóására az alkotott törvényen felül az 1848. Szentivánc /junius/ 20-án a kolozsvári országgyűlés még külön kimondja, hogy a két hon egygyéalakulása következtében s mivel másrészt az Erdély részéről most alkotott törvénycikkelyek által "minden megszorítások és alárendeltségek, melyek az eddigi törvények értelmében az erdélyi különböző népeket s jelesen az oláhokat és a különböző vallásokat illetőleg fennállottak, merőben és teljesen eltöröltettek s a jogegyenlőség elve, nemzetiségre és valláskülönbségre való tekintet nélkül az egyesült hon minden lakosaira nézve kimondatott és a magyar alkotmány épületének örökre mozdithatlan alapkövéül állíttatott fel s miután az említett törvények által az urbéri tartozások és dézsákák örökre megszüntetettettek, a törvényhozás népképviselőre alapíttatott s így az oláh nemnemeseeknek is az országgyűlési követek választásában részvételük megnyílt, a teherviselés egyenlősége felállíttatott, -- mindezekkel oláh atyámfiai sérelmeiket s panaszrai helyes okaikat elenyésztetve, igazságos óhajtaikat és kívánataikat betöltve látják az ország Rendei."

Az Ország Rendei ezen az ülésen kifejezik, hogy

"a már megerősítés alá terjesztettekén kívül egyéb törvényjavaslatok szerkesztésébe ereszkedni időszerűnek nem látják, de kijelentik, hogy az unió következtében az 1848-ik pozsonyi országgyűlés mindazon törvényczikkei, melyek iránt itt külön rendelkezés nem történt, Erdélyre is tartoznak."

Fennebb már kifejtettük, hogy Erdély vihangyorsasággal közeledő belső tragédiájának egyik fő oka éppen az volt, hogy az erdélyi országgyűlést nem hívták összenyomban a pozsonyi márciusi törvények megszületése után és ezzel a késedelemmel módot nyújtottak arra, hogy Erdélyben a nemzetiségi visszavonás, az aknamunka megkezdődjék az unió és minden egyéb vívmány ellen és bujtogatás tárgya legyen a legszebb gondolat is, az erdélyi román jobbágyság felszabadítása. Mindezeknek gyökerét az állami konferencia magatartásában találjuk meg, amely konferencia, amint halogatta az erdélyi országgyűlés összehívását és abba csak utólag egyezett bele, amikor gr. Teleky József főkormányzó erélyes gesztussal, az erdélyi kormányzó részére kiadott 1692. évi udvari utasításba kapaszkodva, a maga szakállára külön királyi felhatalmazás nélkül mégis kitűzte az országgyűlés napját.

Az a rengeteg vér, ami az erdélyi belső lázadásokból rövidesen végighömpölyög Erdély földjén, az ál-

lami konferencia végzetes és bűnös magatartásához tapad. Láttuk azt is, hogy az állami konferencia még attól is félt, hogy ha Kolozsvárra hívják össze az országgyűlést, a genius loci megteremti a maga felvilágyozó hatását, Nagyszebenbe vagy Gyulafehérvárra szeretnék volna azt végső esetben összehívatni és ezt a tervüket csak báró Apor ideiglenes kancellár akadályozta meg. A konferenciát az uniót gyűlölő erdélyi Rosenfeld szász udvari tanácsos irányította, aki a konferencia asztalára juttatta az összefoglaló iratot arról, hogy az udvar egy évszázad óta mindig az unió ellen volt. Az állami konferencia többsége még arra számított, hogy ha az unió ügye elbukik az erdélyi országgyűlésen, a szászok a maguk képviselőit -- amint később, a hatvanas években is akarták a szászok -- az osztrák birodalmi gyűlésbe küldhetik. Az állami konferencia magatartásának tehát döntő befolyása volt az állandóan és gyorsan informált erdélyi szászok és románok szivós ellenmunkájára, amellyel a szabadságharc küszöbén minden üdvös dolog ellen fordultak, amit a magyar és a székely nemcsak a maga érdekében akart, hanem a szászok és a románok érdekében is. Tudjuk, hogy még az osztrák minisztertanács is beleszólt az unió kérdésébe és az erdélyi törvényjavaslat elfogadását zsaroló feltételek teljesítésétől akarta függővé

tenni, azt akarta, hogy az unió elfogadása ellenében Erdély minden hivatalos pénze az uralkodó rendelkezése alá bocsáttassék, elvonassék a magyar kormánytól, Erdély és Magyarország vállaljon részt az osztrák államadósságból és — ami a legégbekialtóbb volt — hogy az erdélyi határőrvidék továbbra is a bécsi hadügyminisztertől függjön, vagyis Erdély magyarsága továbbra is osztrák katonai ellenőrzés alatt maradjon.

Ha ezekre gondolunk, világos kép áll előttünk, hogy Erdély nemzetiségeit, a szászt és a románt, nem az erdélyi törvényhozás u.n. szükkeblősége vitte bele előbb a vértelen, azután a véres ellenakciókba, hanem elsősorban és kizárólag Bécs magatartása, az állami konferencia gyűlöletes eljárása, az osztrák minisztérium bátorító gesztusa, az udvari kamarillának az a politikája, amely sohasem akart, a kettős monarchiának ebben a kritikus időszakában sem, független, alkotmányos, Erdéllyel egyesült Magyarországot.

Ennek a végzetes bécsi irányzatnak kulisszatitkait ismerve, világosabban látjuk az erdélyi román nép és a szászság lázadását, katonai ellenállásukat, amit a diadalmasan előretörő magyar hadsereggel szemben tanúsítottak és örömeiket a bukás tragikus óráiban.

Nem hivatásunk azokat a katonai eseményeket megvilágítani, amelyek közvetlenül az erdélyi törvény-

hozás munkája után már megindultak és vérbeborították Magyarország és Erdély földjét egyaránt. Sem Magyarország, sem Erdély nem adott okot arra, hogy szabadságát fegyverrel kelljen megvédelmeznie. Szabadságát Bécs törvénytelen eszközei rabolták el és a magyar szabadságharc nem forradalom volt, hanem önvédelmi harc.

Tizenkét év múlva írta báró Eötvös József a következőket:[✠] "Az 1848-dik évi nemzetiségi harcok eredménye azon meggyőződés, hogy a béke kezességét a jövőre nézve csak minden nép egyenjoguságában kell keresnünk... Minden nemzetiség törekszik felemelkedni s a humanitás érzése diadalt ül a népek között s csak akkor fog az összes emberiség óriási léptekkel haladni elő, ha minden nép minden erővel a legfőbb célra törekszik, ha minden nemzetiség szintugy becsülni tanulja mások jogait, a mint az egyes már most sem meri másoknak bizonyos jogait megtagadni."

"Nehéz időkön mentünk keresztül, a pártviszály sehol véresebb nyomokat nem hagyott maga után, mint hazánkban s hosszú időszakokat hozhatunk fel, melyek alatt az ország polgárai egymás ellen fegyverben állottak. E küzdelmeknek okai különbözők voltak. A vallás,

[✠] Báró Eötvös József: Felelet báró Kemény Gábor néhány szavára, Pest, 1860.

a trónörökösödés, a jobbágyok s urak közötti ellenségeskedés, egyes dynasták nagyravágyása s egyenetlensége, egyszóval mindaz, mi más országok multjában pártviszályra adott alkalmat, nálunk vérrel áztatá hazánknak tereit. Csak egy van, mit ha történetünk e sötét lapjain végig megyünk, a legujabb időkig nem találunk: azt, hogy a nemzetiség kérdése szolgált volna ily viszálykodások alapokául."[✱]

"Azon perctől, midőn Szent István mindazokat, kik a kereszténységtől eltérnek s kiknek nagyobb része bizonyosan magyarokból állt, szolgaságra kárhoztatá, nem mutathatunk törvénykönyveinkben esetet, hogy valaki nemzetiségeért külön jogokat követelhetett volna. Külön kiváltságok adattak az egyházi rendnek, a nemeseknek, egyes városok polgárainak s területek lakosságának; megszorítottak polgári jogaikban egyes vallásfelekezetek, de valamint az említett kiváltságos rendek mindig az ország különböző nemzetiségű lakóiból álltak, úgy nincs eset, melyben valaki nemzetisége miatt polgári jogaiban megszorítottatott volna."^{✱✱}

"A magyar törvényhozás tiszteletben tartá mindenkinek historiai jogait, egész országokéit, melyek a magyar koronához tartoztak -- például Horvátország, --

[✱] Bárá Eötvös József: Felelet bárá Kemény Gábor néhány szavára, Pest, 1860.

^{✱✱} Bárá Eötvös József id. mű.

szintugy, mint egyes területek vagy városokéit, melyek területén léteztek; az állapot, melyben a legujabb idő az erdélyi szászokat találta, városaink, főkép bányavárosaink kiváltságos helyzete, bizonyságaul szolgál, hogy törvényhozásunk e tekintetben messzebb ment, mint arra más országban példát mutathatnánk... Csak ennek köszönhetni, hogy e hon különajku s nemzetiségü lakói nyolcz századon keresztül egy ország polgárainak érezték magukat, hogy a másfélszázados török járom alatt minden nemzetiség a közös haza felszabadításában látta saját szabadsága egyedüli reményét."

Báró Eötvös Józsefnek ezeket a megállapításait az idők igazolták.

A magyar kormány az unió után Erdélyért.

A Partium és Erdély beolvadása

Szilágyi Sándor, a történetirő, szerint[✱] az erdélyi román felkelés során "Erdély lakosainak legalább egynegyede leöletett, legalább háromszáz faluja s tizenkét városa e terhes kilenczhavi forradalom áldozata lett, -- ma létezésüknek helyét is alig tudják kimutatni."

[✱] A forradalom férfiai, 86. l.

Ezt a sorsot Erdély nem érdemelte meg, hiszen 1843-ban felszabadította Erdély román jobbágyságát és vallási egyenlőséget is adott nekik. De az 1848. évi, immár közös magyar kormány még tovább ment.

A Magyarországhoz visszacsatolt Erdély a 48-as országgyűlésen már 73 képviselővel volt képviselve.

1848. július 17-én jelent meg a Hivatalos Lapban István nádor királyi helytartónak Szemere Bertalan belügyminiszter által ellenjegyzett rendelete, amelyben meghagyja báró Apor Lázárnak, a Bécsben lévő erdélyi kancellária helyettes elnökének, hogy az udvari kancellária azonnal szüntesse meg a működését, a be nem végzett ügyeket tegye át az illető magyar miniszterekhez, mert a király az erdélyi országgyűlésen alkotott uniós törvényt június 10-én szentesítette és ezzel "a két ország, a két törvényhozás és a két végrehajtó hatalom eggyé olvadt."

Az 1848. évi június 14. napján a Batthyány-kormány az összes miniszterek aláírásával ugynevezett szerencsétlétő iratot intézett a kolozsvári országgyűléshez, amelyben gyönyörű szavakkal ünnepli az uniós törvényjavaslatok szentesítését s többek között ezt mondja: "Minket Isten, közös vérkötelék és nemzeti multunk testvérekké parancsol lenni, nemcsak szomszédokká, mint eddigelé voltunk... Az unió a nemzeti test-

vériségnek újabb nyilvános elismerése Európa színe előtt... Nincs egyéb hátra, mint hogy Isten áldása koronázza meg a szövetséget, amely minden nyelvű és vallású népekre a szabadság, egyenlőség és testvériség örökké szent elveit fogja hinni, vallani és alkalmazni."

Szemere Bertalan belügyminiszter az erdélyi királyi kormányzéknek az 1848. június 14-én leiratot küld, amelyben átveszi a király nevében Erdély kormányát s utalva arra, hogy "a királyi szék állandósága és a haza épsége roskadoz," kéri, hogy "a kettőnek megmentése körül találkozzanak elsőbben is."

A pesti országgyűlés 1848. szeptember 16-iki ülésén törvényjavaslatot terjeszt elő a kormány a közigazgatásnak Erdélyre alkalmazásáról; a javaslat eltörli az erdélyi kormányzékot s kimondja, hogy az erdélyi törvényhatóságok ezután a minisztériumtól kapják a rendeleteket és utasításokat, -- kiterjeszti a kultuszminiszter hatáskörét Erdélyre, megszünteti az erdélyi kincstárt s jogkörét a pénzügy- és kereskedelmi miniszterre ruházza, -- Erdély katonai ügyeinek igazgatását a hadügyminiszterre bizza, -- végül kimondja, hogy minden minisztériumban a szükséges számban "erdélyi törvényekben gyakorlott és az ottani viszonyokat ismerő egyéneket" kell alkalmazni.

Ugyanakkor terjesztik be az igazságszolgáltatásnak Erdélyre alkalmazásáról szóló törvényjavaslatot is, amely szerint a magyar és székely földön minden törvényhatóságban ezután csak egy ítélőszék lesz, a fiu- és altörvényszékek megszűnnek, megszűnik a gyulafejevári püspöki székek uri és a zsidók feletti birói hatósága, -- a székely székek alszékei köztörvényszékekké alakítatnak át, -- a kir. tábla Erdélyben átveszi a kormány-szék előtt folyt pereket is, -- Kolozsvárott felebbeszési feltörvényszék alakul, -- Pesten a hétszemélyes tábla mellé erdélyi törvényekben jártas egyénekből külön osztály szerveztetik, melyre átruháztatik az erdélyi volt udvari kancellária által az 1752: II. erdélyi törvény alapján gyakorlott legfelsőbb biráskodási hatóság. Kimondja a javaslat, hogy erdélyi ügyekben és bíróság előtt az erdélyi magánjog és perfolyam szerint fog az igazság kiszolgáltatni. Kiterjeszti a magyar váltótörvényt Erdélyre. A felségi kinevezéstől függő birákat az igazságügyminiszter nevezi ki, a többit az elsőbíróságoknál a törvényhatóságok választják.

A szászok igazságszolgáltatási külön fórumai maradnak.

S megmaradt az erdélyi magánjog és perjog.

A pesti törvényjavaslat a székely és szász székek és vidékek főtisztai hivatalának ezutáni bétöltése

módjáról Erdélyben" /1848. szeptember/ kimondja, hogy e főtisztek kinevezése úgy fog történni, mint a megyebeli főispánoké s a szász comesre /ispánra/ nézve meghagyja a szászok szabad választási jogát azzal, hogy hivatalánál fogva "tagja lesz az álladalmi tanácsnak Budapesten".

Messzemenő honorálása volt ez a szászok külön világának.

Az igazságszolgáltatás területén id. gróf Bethlen János, az erdélyi liberális ellenzék vezére és Jakab Elek, a történetíró, közös cikket írnak "Főtörvénszék Kolozsvárott" címmel a Kolozsvári Hiradó 1848. évi július 18-iki számában, melyben főtörvénszéket kérnek Kolozsvárra mert: 1./ az erdélyi kormányzék judicialis osztályánál tízezren felüli a hátralék, 1843-tól egy-egy előadó "alig néhány százat örölt le", márpedig a föld felszabadítása is meg fogja növelni a perek számát s a büntetőperek is szaporodnak, 2./ Pestre nem mehetnek fellebbezési fórumhoz, mert ez sokba kerül, 3./ gondolni se lehet arra, hogy szegény birtokosaink fiai Pestre menjenek patvariára, 4./ az igazságszolgáltatás meggyorsulna, 5./ a perlekedési rendszer Magyarországon más, 6./ Pesten nem ismerik az erdélyi viszonyokat, 7./ Pest nem bírja egy 16-18 milliós ország fellebbezett pereit egyedül ellátni, 8./ Kolozsvár jövődjé

is ezt kívánja.

Az igazságügyi kodifikáció is kezdett egységessé válni. Előbb nem válhatott azzá, mintsem az unió testet nem öltött.

A 48-as igazságügyminisztérium személyzete 1848. május 3-ikától a következőkből állott: miniszter Deák Ferenc; álladalmi titkár Ghiczy Kálmán; osztályigazgatók: a büntetőtörvénykezési s urbéri osztályban Bónis Sámuel, a polgári törvénykezési osztályban Nagy Károly /Gömörmegye volt főjegyzője s országgyűlési követe/, a politikai biráskodás osztályában Dubraviczky Simon, a codificationalis osztályban Szalay László; osztálytanácsosok: Beöthy Lajos, Kis Lajos, Hadschics János; miniszteri titoknok Tóth Lőrinc. Titoknokok az osztályokban: Farkas Ágoston, Irányi Dániel, Kendelényi Ferenc, Pap Antal. Volt "horvátországi külön osztály" is. Fogalmazók voltak: Anderko György, Báthor Geyza, Kiss Jakab, Korponay Ágoston, Kussevich Szvetozár, Lunkány Károly, Peláthy Gábor, Székely József. Fogalmazási segédek: Békey István, Lőw János, Nagy József, Vecsey Sándor, Végh Lajos; a miniszteri irodában Szobonya József.*

Erdély uniója eddig a napig csak pozsonyi törvénnyel volt dekretálva, erdélyivel nem, hiszen az

* Pesti Hirlap 1848. évi május 7-iki 50. sz.

utolsó kolozsvári törvényes országgyűlés, mely majd az uniót szintén törvénnyel mondja ki, csak későbbre, 1848. május 19-ikére volt hirdetve, így május 3-án még erdélyi ember nem volt az igazságügyminisztériumban. Erdély akkor még önállóan kodifikált. De már csak pár hónapig.

A Partium Magyarországhoz való visszacsatolását a magyar kormány 1848. május 8-ikán megkezdte. Ezen a napon csatolta vissza Krasznamegyét mint királyi biztos báró Wesselényi Miklós. Ezzel megszűnt ott az erdélyi kormányzók hatásköre, fellebbezett pereit felküldték a magyar királyi táblára, pénztárát átadták a magyar pénzügyminiszternek, kihirdették a magyar törvényeket s elfoglalta székét a magyar főispán.

Az 1848. évi kolozsvári országgyűlés bucsuja.

A tárgyalta törvényjavaslatok egykori erdélyi
kritikája

A kolozsvári országgyűlés a tárgyalta törvenycikkek alaki perfektuálása, kérvények stb. tárgyában még a magyarhoni közös országgyűlés megkezdése után is ülésezett, de mivel "egy hazában két külön országgyűlés ugyanazon időben többé nem lehet", az 1848. Szentjakab-hó 6-án a nádort maga az országgyűlés feliratban kéri a kolozsvári országgyűlés berekesztésére.

A következő ülésen, Szentjakabhó -- július -- 18-ikán történelmi pillanatok következtek el.

Megjelenik a kormányszék gróf Mikó Imre vezetésével. Felolvasták a királyi leiratot a szentesítve leküldött uniótörvénycikk és országgyűlési törvénycikk tárgyában. Elrendelik, hogy kinyomtatása és a királlyal aláíratás után a kormányszék kihirdettetésük iránt folyamodjék a belügyminiszterhez.

"Az utolsó hongyulést" báró Puchner Antal királyi biztos bucsubeszéde, gróf Mikó Imre törvényszerű kormányelnök és báró Kemény Ferenc országos elnök bucsubeszédei szegélyezik. Ezzel az önálló erdélyi fejedelemség temetési ünnepe véget ért.

A királyi biztos bezárta az 1848. évi erdélyi hongyulést, mondván, ezzel "végződnek emlékei sok századoknak, hozzá csatlakoznak reményei a jövő nemzedéknek."

Gróf Mikó Imre kincstárnok "az édes-egygyé válás", a "magyar egyesség eme dicső napját" ünnepli, "három századnak könnyei lőnek ez által nemzetünk arczáról letörölve...", "nemzette a szó valódi értelmében most lettünk", s hálája jeléül a királyt ünnepli. "Erdély törvényhozási története e nappal -- mondja -- befejeződik; életünk, történetünk csermelyként, mely az óceánba ömlik, a nagy Magyarhon közéletébe, törvényhozásába

olvad belé... Önző őseink hibáját önfeláldozó utódai helyrehozták, Zápolya és ellenfele bűneit maradékaik honszerelme a történet táblájáról letörlé... A láthatárunkra nehezedett fergeteg testvéri ölelkezésre, egybeolvasásra bírja fiait... Mától kezdve nincs két hazája a magyarnak... A mindjárt megszűnendő törvényhozás tagjai büszkék lehetnek fontos téteményeikre, az 1848-iki erdélyi törvényhozásról igazán elmondhatni, hogy kötelességét az idők fontosságához képest hiven teljesítette... Ha van számunkra üdv, ha van nemzeti önállóság, ha az európai népfajok maholnap bekövetkezendő élethalálharczát tulélnünk sikerülend, azt egyedül az uniónak köszönhetjük... E nappal Erdély törvényhozási története bevégeződik. Sirjánál egy háromszázados multnak, bölcsőjénél egy reményekben gazdag jövődönnek üdvözlöm megegyszer Erdély utolsó, külön s önálló törvényhozóit!"

Báró Kemény Ferenc országos elnök megröndítő bucsubeszédében az unión felül mint korszakalkotó eredményt ünnepli a jobbágyság felszabadítását, hogy "földbirtokkal ajándékozásk meg azon részét a népnek, melynek eddig csak verejtékének bére volt tulajdona... a készség, melylyel ezen nagyszerű áldozat a haza oltárára vitetett, a nemzetek történetében bizonyosan példa nélküli... A jelen hongyülés utolsó törvényhozói kötelességét nagyszerűen teljesítette..."

Azzal fejezte be elnöki bucsuját, hogy "Erdély, melynek nevével oly sok dicső emlék van egybekötve, az alkotmányos szabadságnak ezen klasszikus földje, e századokon keresztül önálló, e boldog hon, melyre a természet minden áldásait dusan árasztotta, újabb egybeköttetésének s átalakulásának boldogító nyomait érezze..."

Néhány szót az 1848-as erdélyi törvényekről.

Az erdélyi 1848. évi I. törvénycikk "Magyarország és Erdély eggyé alakulásáról" bevezetésében hangsúlyozza, hogy "a magyarországi uniós törvényt Erdélyország hő rokon-érzettel fogadja" és "Erdélynek Magyarhonnal eggyé alakulását a pragmatica sanctionban szentesített birodalmi kapcsolatnak épségben tartása mellett és teljes kiterjedésében magáévá tévén, ennek következtében, valamint a testvér Magyarhonban minden lakosok jogegyenlősége kimondva s életbeléptetve van, ugyanaz, ugyanazon módon itt is e hazának minden lakosaira nézve, nemzet, nyelv és valláskülönbség nélkül örök és változhatatlan elvül elismertetik s az evvel ellenkező eddigi törvények ezennel eltörölteknek nyilváníttatnak."

Amint látjuk tehát, nem csupán a magyarországi márciusi alkotmány, az április 11-én szentesített magyarországi törvények mondták ki a teljes jogegyenlőséget, hanem Erdély uniós törvénye is ugyanezt

tette meg a kolozsvári I. törvénycikkben, Erdély külön uniós törvényében. Ez a törvény is kimondotta Erdély minden lakosára nézve a teljes jogegyenlőséget, amely a törvény szavai szerint nemzetkülönbség, nyelvkülönbség és valláskülönbség nélkül örök és változhatatlan elv és ezzel kapcsolatban minden ellenkező addigi törvényt eltörölt. A méregfogat tehát ez a törvény kihuzta, a románoknak arra a követelésére, hogy a román nemzet ismertessék el negyedik, egyenjogú nemzetnek, a törvény azzal felelt, hogy minden erdélyi nemzetet és vallást egymással egyenlővé tett. De minden hasztalan volt már.

Az erdélyi uniós törvény országos bizottmányt rendelt, hogy ez az eggyéalakulás részletei tekintetében a magyar minisztériummal érintkezésbe lépjen és a legközelebbi közös országgyűlésre ebben a tárgyban a minisztérium által előterjesztendő törvényjavaslathoz anyagot nyújtson. A közigazgatás és igazságszolgáltatás tekintetében az addigi erdélyi helyzetet a közös országgyűlés által való elrendezésig továbbra is fenntartotta, az udvari kancelláriát azonban megszüntette, a birói függetlenséget beiktatta, a törvény útján kívüli elmozdithatatlanság elvi megállapításával.

Kőváry László[⌘] nagy hibául rója fel, hogy az unió

[⌘] Id. mű, 61. lap.

kimondása után az erdélyi országgyűlés, amely a népképviseletről szóló II. törvénycikkben már delegálta a közös országgyűlésre küldhető követeket is, továbbfolytatta törvényhozói működését és hibáztatja ezeket a további törvényeket.

Igy Kőváry szerint a nemzeti fegyveres erőről szóló III. törvénycikk a román határőröket felbőszítette, mert róluk elfeledkezett, különösen Naszód vidékét bántotta, amely a II. román ezredet adta, ez a nép jobbágyokból lett katonává, a jobbágyot most felszabadították, de ez a vidék fegyver alatt maradt s szerinte Naszód vidéke ennekfolytán legkérlelhetetlenebb ellensége lett a magyarnak.

Az urbéri szolgálat és tized eltörléséről szóló IV. törvénycikkre, amely a nemzet által történendő kárpótlást mondja ki, Kőváry azt a megjegyzést teszi, hogy olyan birtokosság kezéből, amely urbért sohasem akart, a jobbágy ezt a törvényt nem mint engedélyt, hanem mint kényszerűséget fogadta, mert nem rögtönös hatállyal akarták életbe léptetni, hanem június 18-ikára tűzték ki a felszabadítást.

A papi tizedet eltörlő VI. törvénycikkre Kőváry azt jegyzi meg, hogy ez felizgatta a szász klérust.

A VII. törvénycikkre, amely a közteherviselést mondotta ki, azt mondja, hogy ezt a köznemesség nem

szivelhette.

A sajtóról szóló VIII. törvénycikkre pedig azt mondja, hogy az nem adott sajtószabadságot.

Nincs megjegyzése a vallások jogegyenlőségét biztosító és a nemegyesült görög hitűeket is jogegyenlővé tevő IX. törvénycikkre, de a só árának felemelését megtiltó XI. törvénycikkre azt mondja, hogy a nép árleszállítást várt és ez nem teljesült.

Felületes törvénycikkek alkotásával vádolja az erdélyi utolsó országgyűlést, amelynek szerinte új alkotmányt kellett volna készítenie. "Mintha készakarva vonta volna félre a jövőendő leplét egyszerre, hogy tőle még a haladás emberei is visszarettenjenek." Kőváry szerint a gyűléseken husz-harminc követ volt jelen és mégis az ország nevében beszéltek, a megyéken már folytak a közös országgyűlésre a követválasztások és itt még mindig alkotják a törvényt, sőt Kőváry szerint július 2-ikán a közös országgyűlésre már elmentek Erdély követei, de a kolozsvári országgyűlés még mindig nem volt berekesztve, egyesült a két hon és mégis két hongyulése volt.

Végre Kőváry szerint az I-V. törvénycikkre leérkezett a szentesítés és a hongyulás be lön rekesztve.

Mindezek után azt mondja Kőváry, hogy ez az utolsó erdélyi országgyűlés feltétlen uniót akart és mégis mindennap új feltételt iktatott törvénybe, törvénycikkeket

hozott, melyeket senki megerősíteni nem akart, de amelyek elégségesek voltak, hogy szűkkeblű politikájukkal a nemzetiségeket felkorbácsolják, így különösen a népképviseletről szóló II. törvénycikkre azt mondja, hogy "a táblabírói politika messze kiágazó békétlenség magvát hinté el Erdélyben". "Sem telekkönyv, sem urbér nem lévén behozva, mit kulcsul felvegyenek, azért a választóképeség kulcsául az adó vétetett. A 4.§. c. betűje 8 pfr. adót követelt a fej-adón kívül a néptől, hogy választó lehessen, akkora adót, mely az oláh és magyar volt urbéreseket igen megszorítá."

Azzal is vádolja Kőváry a kolozsvári országgyűlést, hogy tultette magát a mandátumán, mert a királyi leirat csak az uniós és a népképviseleti törvény megalkotására hatalmazta fel és mégis továbbfolytatta a működését.

Am lássuk, megállnak-e Kőváry László vádjai?

Ami Kőváry Lászlónak azt a vádját illeti, hogy az unió kimondása, vagyis az I. törvénycikk megalkotása után a kolozsvári országgyűlésnek be kellett volna fejeznie a működését, illetőleg a II. törvénycikk után, amely az 1848. július 2-ikára Pestre hirdetett közös országgyűlésre az erdélyi követek népképviselet alapján való választását rendelte el, erre nézve ki kell emelnünk, hogy az erdélyi országgyűlésnek a maga törvényhozói működését addig kellett folytatnia, amig a királyi

biztos az országgyűlést fel nem oszlatta.

Az a tény, hogy az 1848. évi kolozsvári országgyűlést összehívó, az 1848. évi május hó 5. napján kelt királyi leirat ennek az országgyűlésnek tárgyaiul: 1. az udvari korlátnoki hivatalra választást, 2. a királyi táblai elnöki hivatalra való választást, 3. az unió felletti tanácskozást, 4. az urbéri viszonyoknak a földesuraknak adandó méltányos kárpótlás melletti megszüntetése felőli tanácskozást, 5. a közteherviselést, 6. az Erdélynek nagyrészt lakó oláhok állapotának mind polgári, mind vallási jogok tekintetében törvény általi biztosítását, 7. sajtótörvényjavaslat készítését tűzte ki, ez azonban nem jelentette azt, hogy az országgyűlés a királyi leiratban megjelölt tárgyakon felül más törvényhozási teendőkbe is ne fogjon.

Már most vegyük szemügyre az egyes törvényeket, hogy mennyiben állanak meg azokra Kővárynak, Erdély kitűnő historikusának egykori kritikai észrevételei.

Nincs kifogása a Magyarország és Erdély egyé alakulásáról szóló I. törvénycikk ellen, de nem is lehet, mert hiszen maga a pozsonyi országgyűlés is szükségesnek tartotta, hogy az uniót Erdély a maga részéről is kimondja. Az erdélyi törvény nemcsak ezt mondotta ki, hanem kimondotta azt az elvet, ami nemzetiségi szempontból rendkívül fontos volt, hogy Erdély minden

lakosa is ezután a jogegyenlőség áldását élvezi, mondván a törvény, "valamint a testvér magyar honban minden lakosok jogegyenlősége kimondva és életbelépve van, ugyanazon módon itt is, a hazának minden lakosaira nézve nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül örök és változhatlan elvül elismertetik és az ezzel ellenkező eddigi törvények ezennel eltöröltetteknek nyilváníttatnak". De megmondotta ez a törvény azt is, mely erdélyi városok birnak képviseleti joggal, megkorrigálta a magyarországi VII. törvénycikknek 3.§-át, amennyiben Szamosujvár és Erzsébetváros sz. kir. városok részére is biztosította a képviseleti jogot, emellett országos bizottmányt rendelt a teljes eggyéalakulás részleteinek a magyar minisztériummal való közlése és a legközelebbi közös országgyűlésre a minisztérium által ebben a tárgyban előterjesztendő törvényjavaslatokra anyag szolgáltatása céljából.

Amint tudjuk ez a törvény, az uniós törvény, beható előzetes tárgyalás eredménye volt, hiszen nemcsak az eggyéalakulást mondotta ki, hanem a képviseleti jog rendezésén felül intézkedett még a közigazgatás és igazságszolgáltatás ideiglenes status quo-jának fenntartása, az udvari kancellária funkciójának megszüntetése és a magyar minisztérium hatáskörének Erdélyre kiterjesztése, valamint a bírák elmozdíthatatlansága tárgyában is.

Ami Kővárynak azt az egykori észrevételét illeti, hogy a nemzeti fegyveres erőről szóló 1848. évi kolozsvári III. törvénycikk -- amely szentesítést nem nyert -- nem volt helyes, mert a román határőröket felbőszítette, amennyiben róluk megfélemedkezett és bár a jobbágyság felszabadult, a román határőrezred Naszód vidékén továbbra is fegyverben maradt és ennekfolytán ellenségévé vált a magyarnak, erre nézve ki kell emelnünk, hogy ez a törvény nem mondotta meg azt, hogy a nemzeti őrsereget kizárólag a magyarokból kell alakítani. A törvény^a megalkotás módját a magyar felelős minisztériumra bízta, igaz ugyan, hogy 3.§-ában a fegyvertviselő székelyeket nemzetőröknek tekinti, de ez csak azért történt, ami a 4.§-ből kiviláglik, hogy addig fennállott törvénytelen katonáskodási viszonyaik eltörölhetők legyenek és mint nemzetőrség-rész a székelység rendes katonai fegyelem alatt katonáskodjék.

Becsülettel tett eleget az erdélyi törvényhozás a szintén szentesítés nélkül maradt VII. törvénycikkben a közös teherviselésről szóló új magyar törvény Erdélyre kiterjesztésével, a szentesítetlen VIII. törvénycikkben az új magyar sajtótörvény kiterjesztésével a kor követelményeinek és nincs igaza Kővárynak, hogy a sajtótörvény nem adott sajtószabadságot. Az erdélyi VIII. törvénycikk az új magyar sajtótörvény kiterjesztés-

tésével igenis sajtószabadságot adott volna, amely azonban épp úgy nem volt korlátlan, mint a pozsonyi sajtótörvény sem, de nem is lehetett korlátlan, mert tudjuk, mily óriási volt a nemzetiségek sajtóizgatása már ebben az időpontban.

A bevett vallások teljes jogegyenlőségéről szóló -- szentesítetlen maradt -- IX. kolozsvári törvénycikkre Kővárynak nincs észrevétele, de ki kellett volna emelnie, ha már a 48-iki törvényeken kritikát gyakorolt, ennek a törvénynek azt a principiumát, hogy a nem egyesült görög szertartású vallásfelekezet, tehát a románok fővallása, ezzel a törvénnyel teljes és tökéletes jogegyenlőséggel lett felruházva és pedig, amint a törvény mondja, mind vallásgyakorlási, mind vegyesházassági viszonyok, mind politikai igények tekintetében és ki kellett volna Kővárynak is emelnie, hogy ez az erdélyi törvény mint bünteteket rendelte fenytetni a térítési izgatásokat és a vallásbeli versengést előidéző tényeket, ki kellett volna emelnie, hogy a hatheti oktatást, ezt a régi sérelmet az áttérések terén, ugyanez a törvény megszüntette.

Hasznos munkát végzett a szentesítetlen X. kolozsvári törvénycikk is, amikor a magyarországi XXX. törvénycikket, amely a közlekedés előmozdításáról szólt, Erdélyre is kiterjesztette.

Azt mondja Kőváry, hogy helytelen volt az erdélyi

országgyűlés utolsó -- szintén szentesítetlen -- törvénycikke, amely a sóárról és sóskutakról szólt, mert ahelyett, hogy a só árát leszállította volna, annak árát csak feljebb nem emelhetőnek mondotta ki. Erre nézve a törvény kimondotta, hogy az unió következtében a só ára nem emelhető, de megígérte, hogy a só áráról rövidesen országos rendezés fog történni, egyebet valóban nem tehetett, mert ez a nagy alkotmányozó országgyűlés ilyen aprólékossággal valóban nem foglalkozhatott.

Utolsó megjegyzése erre a kolozsvári törvényciklusra Kóvárynak, hogy az alkotott törvények felületek voltak, különösen a nemzetiségeket korbácsolták fel szűkkeblű politikájukkal és főként a népképviselétről szóló II. törvénycikket bírálja, mint amely szerinte túl súlyos adót követelt a néptől, hogy választópolgár lehessen. Ami ezt az utolsó vádat illeti, a valóság ezzel szemben az, hogy egyetlen olyan törvényt sem hozott a kolozsvári országgyűlés, amely a nemzetiségeket felkorbácsolhatta volna. Hiszen a robotban leginkább érdekelt románságot felszabadította és pedig ingyenesen, kimondotta a közös teherviselést, tehát a nemességet is adó alá vonta és kimondotta a görögkeleti vallás teljes egyenlőségét is, tehát csupa olyan törvényt alkotott, amely elsősorban a számtani

többségben levő románság érdekeit szolgálta és azt független tulajdonjoghoz juttatva, megalapozta anyagi erejét, a román jobbágyságból birtokost csinált s ezzel Erdély földjének nagyrésztét kezére adva, Erdély leghatalmasabb elemévé tette és tulajdonképpen háttérbe szorította a magyarságot. Ami pedig azt illeti, hogy a népképviseletről szóló II. törvénycikk általában nem volt kedvező a felszabadult urbéresekre, mert választói jogát nyolc pengő forint adó fizetésétől tette függővé, ez a rendelkezés nem a nemzetiségeket érintette csupán, hanem Erdély egész népét, a felszabadult minden fajú jobbágyságot és a nyolc pengő forint adó nem volt olyan nagy összeg, amelyet a volt jobbágy nem birt volna el. Erre a II. törvénycikkre inkább Pálffy János észrevétele áll meg, aki azt írta "Magyarországi és erdélyi urak" című művében, hogy "a 48-iki alkotmánynak igen nagy hibája volt, hogy a képviselők számát igen nagyra határozta, mert 446 képviselő Magyar- és Erdélyországnak még akkor is igen sok, ha egy nemzetiségből és a műveltségnek általánosabban fejlettebb fokán állanak, de oly országban, melyben az idegen és nemcsak különmemű, hanem részint reminiscentiák, részint természeti ösztön miatt ellenséges indulatu nemzetiségek képezik a népesség majdnem kétharmadát, nem törvényhozói bölcsességre mutatott, sem államfér-

fiui előrettekintésre ennyire kiszélesíteni a törvényhozó testet."

Azt mondja végül Kőváry, hogy a királyi leirat ezt a kolozsvári országgyűlést csak az unió és a népképviselési törvény megalkotására hatalmazta fel és helytelen volt, hogy az országgyűlés tulment ezen a mandátumon. Ha ez így volna, akkor Erdély ezekben a döntő órákban nem alkothatott volna külön törvényt a jobbágyság felszabadításáról, a közös teherviselésről, a görögkeleti vallás jogegyenlőségéről és a sajtószabadságról.

Kétségtelen tehát, hogy az erdélyi törvényhozás egy arasszal sem maradt el a pozsonyi országgyűléstől, megalkotta mindazokat a nagy törvényeket, amelyek a jogegyenlőség megteremtése érdekében a kor követelményeihez képest szükségesek voltak és nemcsak a két testvérházat egyesítette, hanem Erdély összes népeit is egyesítette az egységes magyar nemzet keretében. Arról valóban nem tehetett a kolozsvári országgyűlés, hogy még ki sem mondotta ezeket a nagy elveket, már is megindult ellene az indokolatlan nemzetiségi aknamunka.

Az 1848-iki kolozsvári országgyűlés által elfogadott törvényjavaslatok közül a király, illetőleg a király nevében a nádor csupán az unióról, a pesti or-

országgyűlésre küldendő követek népképviselői alapján választásáról szóló I., illetőleg II. törvénycikket, továbbá az urbéreséken fekvő uriszolgálat, dézsma és pénzfizetések kisajátításáról szóló IV. törvénycikket és az urbéri kisajátított magán urak javadalmak státuszadóssággá változtatásáról szóló V. törvénycikket szentesítette, míg a többi törvényjavaslatnak, nevezetesen a nemzeti fegyveres erőről szóló III., a közös teherviselésről szóló VII., a sajtótörvényről szóló VIII., a bevett vallások teljes jogegyenlőségéről szóló IX., a közlekedések előmozdításáról szóló X., végül a sóáróról és a sóskutakról szóló XI. törvényjavaslatnak szentesítése elmaradt, amennyiben István nádor királyi helytartó az 1848. június 19-én kelt, Szemere Bertalan belügyminiszter által ellenjegyzett 367. b.ü.m.e. számú rendelettel, azzal az indokolással, hogy "a két testvérhaza a már törvény által szentesített frigynél fogva is egyesült és a megerősített választási törvény által Erdély népeinek a közös törvényhozásba való befolyás biztosított, minthogy továbbá az egyesülésnek király és nemzet közös akaratával lett kimondása után a törvényhozó hatalom csak az egyesült haza országgyűlésén gyakorolható", ezeket a törvényjavaslatokat az egyesült országgyűlésre áttenni rendelte és így szentesítésük elmaradt.

Mi volt ennek az országgyűlésnek valódi szelleme, azt megmutatta a bepillantás ennek az országgyűlésnek termébe. Nem sematikus törvények gépies alkotásáról volt ott szó, hanem mindenütt felmagasodott az igazi törvényalkotó lélek, az ujjászületés genezist hozó szelleme.

A közös országgyűlésen

Erdély képviselői a pesti országgyűlésen 1848. július 4-én jelentek meg. Palóczy László borsodi követ mint korelnök üdvözölte Erdély képviselőit és örömének adott kifejezést, hogy "a rég óhajtott, a szeretett testvéreket e nemzeti gyűlésen látandjuk ismét körünkben". Erdély országgyűlése ekkor még együtt ült, mert amint láttuk, az erdélyi országgyűlés a már Innsbruckban 1848. június 10-én megerősített erdélyi unióstörvényt még nem kapta meg. A közös képviselőházi 1848. július 6-iki ülésen az egyik erdélyi követ kifejtette, hogy "Erdély eddigi törvényei azt tartják, hogy a törvényjavaslat elkészülvén, Ő Felségéhez felterjesztetik és arra kimondja Ő Felsége, hogy meg fogja erősíteni. Akkor a törvényjavaslat visszaküldetik az országgyűlésre, mely azt formulázza, felterjeszti és csak akkor lesz szentesítve a törvény." Ugyanez az erdélyi követ ugyanezen a gyűlésen azt mondotta, hogy az erdélyi országgyűlés azért ül még együtt, mert az uniós törvényt nem

kapta meg és míg e törvény megerősítve meg nem érkezik, együtt fog maradni. Ugyanezen az ülésen Pálffy János erdélyi képviselő azt mondja, hogy igen örülne, ha "miután Erdély egyesült, Erdély nem léteznék, mert én az uniót összeolvadásnak óhajtanám, nem pedig Anglia és Irland-féle összeköttetésnek." Jelzi, hogy a Királyhágón túl a magyarok és a székelyek nagy aggodalomban vannak, mert félnek, hogy az uniós törvénycikket a király nem fogja szentesíteni, de "örömben vannak a szászok, mert azt hiszik, hogy a törvény nem fog szentesítettetni... a szászok el is maradhatnának egy pár hétig, miután tapasztalásom volt a Királyhágón túl, hogy nem lett volna baj, ha örökre elmaradtak volna is."

Pálffy János ugyanazt írja "Magyarországi és Erdélyi urak" című művében, hogy "1848-ban, mindjárt a nemzetgyűlés kezdetén, sajnálattal és bámulattal tapasztaltam, sőt maguk az illetők is kénytelenek voltak bevallani, miszerint Magyarország legtekintélyesebb politikusai s már akkor, az átalakulás következtében, államférfiai, legkisebb ismerettel sem bírtak Erdélynek, a szomszéd országnak, a testvér hazának sem társadalmi állásáról, sem közügyi, azaz törvényhozói és közigazgatási viszonyairól, sőt nagyon csekéllyel históriájáról is" /68. lap/.

De kétségtelen, hogy az Erdélyről való tüzetes

informálódás vágya magában az új minisztériumban is meg volt, hiszen a képviselőház 1848. augusztus elsejei ülésén maga Kossuth Lajos is kijelentette, hogy az erdélyi képviselők részéről szeretne mielőbb felvilágosításokat kapni, mit kell Erdélyben csinálni és azt mondja, hogy az ottani követek "kétségtelenül jobban vannak tájékozva, mint a miniszterek, mert fájdalom, eddig testvérek bár, de Erdélytől annyira elkülönítve voltunk, miszerint minden percben érezzük annak súlyát, hogy az ottani viszonyokat nem ismerjük... Tegyék magukat a székely követ urak érintkezésbe a miniszterekkel."

Kossuth Erdély érdekében azonnal törvényhozási akciót kezdeményezett.

A székelyeknek a három alsómegyébe leendő áttelepítése iránt következő indítvánnyal lépett fel:

"Engedelmet akarok kérni a Háztól egy rövid törvényjavaslat előterjesztésére, melynek tárgya következő: Óhajtanám, hogy a Ház, még mielőtt az erdélyi közigazgatás részleteinek elintézésébe bocsátkozik, azon értekezések nyomán, melyeknél az utolsó erdélyi országgyűlés által kiküldött választmánynak közbejötté is szükséges, -- óhajtanám, hogy adná jeleit a Ház annak, miképen parciális dolgokban is azon országnak lakosaira nézve, mely eddig Erdélynek neveztetett, figyelemmel lenni kíván. Másodszor előttem forog azon nézet,

miképen az aldunai és tiszai részeken, ha visszatekintünk a históriába, már negyedik ízben fordul elő most az, hogy a magyar nemzet, mely minden jogait mindenki-vel megosztotta, saját léteért kénytelen kszdeni a háladatlansággal. Nekünk Magyarországot ilyen eseményeknek visszafordulhatása ellen biztosítani kell és ez olyan magas tekintet, melynél az apró fillérezésekre tekinteni nem kell, némi materiális nyereség kevesebbet nyom, mint ezen magas politikai tekintet. Tehát akarom kérni a Házat, hogy a nélkül, hogy sok aprólékos részletekbe bocsátkoznánk, a pénzügyminisztert hatalmazná fel arra, hogy azon a vidéken a kincstári javakra magyar telepítvényeket tehessen és hogy ezen telepítvényeknél a magyar vidékek közt leginkább tulnépesedett székelységre terjessze ki figyelmét. Csak azért, hogy nyomtatás alá és a Ház által meghatározandó napon tárgyalás alá mehessen a dolog, röviden bátor vagyok felolvasni a rövid törvényjavaslatot, ha megengedni méltóztatnak:

Törvényjavaslat a kincstári javakon eszközlendő magyar telepítésekről. Miután az ország alduna-tiszai részein kiütött lázadás több históriai előzmények után ujólag bebizonyította, hogy az ország nyugalma s biztonságá azon vidéken a magyar lakosság erősítését szükségessé teszi, addig is, míg a törvényhozás e

részben bővebben intézkednék, következők rendeltetnek: 1.§. Az ország pénzügyminisztere felhatalmaztatik: hogy különösen Bács, Torontál és Krassó megyékben a kincstári javakra s bármí jogszerű címmel a koronára szállandó birtokokra nagyobbyszerű magyar telepítéseket vegyen eszközlésbe. 2.§. A pénzügyminiszternek meghagyatik, hogy ezen telepítéseknél a székelyekre mint legnépesebb magyar vidékre különös figyelemmel legyen s közülök azoknak, kik arra hajlandóknak mutatkoznak, ezen telepítés által sorsuk javítására alkalmat szolgál-tasson, -- ha pedig a telepedni akarók közt olyanok akadnának, kik a haza szolgálatában magukat a harcmezőn kitüntették, ezekre minden mások felett a feltételek megalapításában is figyelmezni tartozzék. 3.§. A telepítésnél vezérelvül szolgálánd, hogy egy-egy telepedőnek oly kiterjedésű földbirtoknál kevesebb ne nyujtassék, mint mennyinek műveléséből egy szorgalmas család ugy élelmét, mint önállását biztosithatja s hogy a telepítés oly tömegekben és oly egymással kapcsolatlan eszközöltessék, miszerint ugy nemzetiségök örök fenn-tartása minden beolvadástól megóva, mint az ország nyugalma azon vidékek rendszerető polgáraival egyesülten minden berohanások s a mostanihoz hasonló lázadások ellen biztosítva legyen. 4.§. A pénzügyminiszter felhatalmaztatik ezen telepítéseknél hat évi adómentességen,

a kevésbbé vagyonos telepedők mérsékelt segedelmezésén fölül, oly méltányos feltételek alapján egyezkedni, melyek a telepedőknek a birtok tulajdoni jogának és szabadságának megszerezhetését is ne csak biztossítsák, hanem lehetőségig könnyítsék is. A telepekhez imaházakról s lelkészek s néptanítók ellátásáról pedig közállodalmi költségen gondoskodandik."

Bács, Torontál, Krassómegyék... Talán nem veszték volna el 1918-ban, ha Kossuth új határőrvidéke létesül...

A képviselőház az 1848. július 31-én vette a törvényjavaslatot tárgyalás alá. Megelőzőleg a központi bizottmány jelentést tett a törvényjavaslatról, amely szerint a javaslatot alapelveire nézve helyesli, a 4.§. utolsó pontját azonban úgy kívánja módosítani, hogy az ima- és iskolaházakat felépítvén, a lelkészek és néptanítók ellátásáról csak hat évig gondoskodják az állam, azontul pedig ezen telepek e részben is az ország többi községeire hozott törvények alá essenek, mert a hat évi mentességet a központi bizottmány elegendő ösztönnek és előnynek tartja és ennek határtalan időre biztosításában a jog- és teheregyenlőségbe ütköző kiváltságot is lát. A Ház figyelmébe ajánlja még azt az indítványt is, hogy a telepedőkkel kötendő szerződésekben gondoskodás legyen arról, hogy a megszállott birtok eladás vagy bármely jogcinnél fogva is oly kezekre

ne kerülhessen, melyek a nemzetiség szempontjából a jelen törvény céljával ellenkeznének.

A tárgyalás során Raisz képviselő annak a kívánásának adott kifejezést, hogy "a felföld kősziklás vidékein lakókra is" terjesztessék ki a javaslat; Madarász József a Moldvában és Bukovinában lakók hazatelepítéséről beszélt; Kemény Zsigmond báró felszólalásában azt mondja, hogy amennyiben idegenajku lakosok telepítéséről van szó, ez oly vidéken történjék, hol garancia van az összeolvadásra. A tótokért még többen szólalnak fel, mint oly népfajért, amely "a mostani időkben is oly példásan viseli magát, hogy míg az Alföldön mindenütt katonaságra van szükség, az el lehet katonai erő nélkül".

Kossuth Lajos kijelenti, hogy nem telepítési törvényről van szó, hanem az ország nyugalmanak és biztonságának érdekeiről, nem egész megyékről, hanem csak a kincstár javairól, "hová nem fér annyi ember, amennyit akarnánk." "Egyébiránt a székelysége -- mondja -- nemcsak túlnépesség tekintetéből illő figyelemmel lenni, hanem mint oly népfajra is, mely annyi sérelmet tapasztalt eddig, hogy e miatt kész volt még inconstitutionális országba is /Románia!/ kivándorolni... Eljő az idő arra is, mikor az ország egyéb lakosairól is gondoskodni fog a Ház."

Kisebb módosításokkal és a központi bizottmány részéről javasolt, a 4.§-ra vonatkozó módosítással a képviselőház elfogadta a javaslatot és elfogadta azt az 1848. augusztus 7-iki ülésen az alsóház módosításaival a felsőház is.

Kossuth javaslatából nem lett törvény, a szabadságharc elnyelte a nagy telepítési gondolatot. Ha akkor sikerül Bácsmegyét, Torontálmegyét és Krassó-Szörénymegyét székelyekkel s a törvényjavaslatot készítő Kossuth Lajos szándékai szerint a javaslatban külön kiemelt hős katonákkal benépesíteni, ezt az országrészt mint új határőrvidéket magyar templommal, magyar pappal, magyar iskolával, magyar tanítóval ellátni, akkor ott olyan magyar kordon keletkezett volna, amelyet idegen szellem vagy idegen fegyver nem tudott volna bevenni.

Kossuth törvénye az országhatár legsebezhetőbb pontjain vitézekből és általában jó magyar emberekből új katonai határőrvidéket, magyar pappal, magyar tanítóval, magyar hadsereggel, magyar takarékpénztárakkal, magyar boltokkal és műhelyekkel, dolgos, kemény, éles szemű néppel akart szervezni. Bástya lett volna ez, Kossuth bástyája.

Mária Terézia granicsárokból csinált kordont. Kossuth megcsinálta volna a szinmagyar határőrvidéket.

A szászok és az oláhok az erdélyi uniós törvény ellen a pesti közös magyar országgyűléshez is petícionálnak.

A szász nemzet egyeteme a Nagyszebenben 1848. június 3-án kelt emlékiratában azt mondja, hogy "a szász követek az utolsó erdélyi országgyűlésen nyomasztó befolyás alatt inkább saját magánérzelmeiktől vezettetve, mint kapott utasításaikra támaszkodva -- megegyeztek Erdély szorosabb egyesítésében Magyarországgal, még mielőtt ez egyesülés lényege és alapja a szász nemzet előtt tudva lett volna... Idejárul, hogy az 1791: XI. törvénycikk azt a biztosítékot tartalmazza, hogy a fennálló kormányi és államforma, valamint a három nemzet egyesülési okmánya az ország alaptörvényét képezi és az 1791: XIII. törvénycikk a szász nemzet diplomatikai állását világosan biztosítja. Az ország alaptörvényeit és ünnepélyesen biztosított jogait csak hosszabb, érett megfontolás után és nem egyetlen ítéssel, nem egyetlen, csaknem vita nélküli országgyűlési ülésben lehet megváltoztatni és megszüntetni. A szász nemzetnek az említett elhamarkodás által megsértett és inkább a történetek rosszalására, mint az unió iránti bizalomra hangolt jogérzete csak az által nyugtatható meg, ha a külön nemzetiségek fennállásának elve fenntartatik, a szász követek erről biztosíttatnak" és azt a várakozá-

sát fejezi ki, hogy a szász nemzetet a kormány megvédelmezi és eziránt a birodalmi gyűlés tanácskozásai-ban tekintettel leend, "mert a magyar királyságnak csak Németországra támaszkodva, csak Németországgal összekötve lehet jövője és így a német elem és német intézmények fennmaradásának ellensége nem lehet s a szász nemzet és szabadelvű alkotmányának fenntartása Magyarország szellemi és anyagi előhaladásának kárára nincs."

A szász nemzet emlékirata megfenyegeti a közös magyar országgyűlést, hogy ha ezek a reményei nem teljesülhetnek, kénytelen lesz azon párthoz csatlakozni, amely a nemzetiségek fenntartása elvének hódol és kijelenti, hogy "előre már az unió iránt ellenséges állásba tolva, sohasem lesz a magyar korona boldog tagja". Felállítja tehát az unióval szemben a szász nemzet követeléseit, amelyek során tiltakozik az egybeolvasztási rendszer ellen és kijelenti, hogy "a szász nemzet a maga rendezett alkotmányát és közművelődési intézeteit nem áldozhatja fel semmi törvényhozási kísérletnek", követeli, hogy a kilenc székből és két vidékből álló szász terület mostani alakjában fenntartassék, hogy a szász nemzeti univerzitás, mint a szász nemzeti egyetem alapköve, ezután is az élethossziglan szabadon választott szász nemzeti ispán alatt álljon

és hatásköre legyen az igazságszolgáltatásban mint feljebbviteli törvényszéknek, azután a nemzeti vagyon kezelésében, a belviszonyokra vonatkozó helyhatósági szabályok alkotásában. Követeli az emlékirat a szabad községi igazgatást, a német hivatalos nyelvet, az országos törvények német kiadásban való megküldését, a papok szabad választását, a közoktatás szabad elrendezését, megtartását a szász helyhatósági törvényeknek, az önkormányzatnak, ennek körében az ipari és céhbeli viszonylatok szabályozását, sőt polgári őrség önálló szervezését is. Követeli a szász papság dézsmájának államkincstári kártalanítását stb. Ezekkel szemben elismerné, hogy az általános országos törvényhozás ugyan kötelezi a szász nemzetet, de "a csupán sajátlagos belviszonyait illető és a helyhatósághoz tartozó törvények alkotása a szász nemzet részére fenntartva maradjon", követeli egyebek között azután a szász nemzetet terhelő adóknak és közterheknek saját hivatalnokai által való kezelését és "egyenlő osztalékra számít az országos jövedelmekből", követeli, hogy a minisztériumban a szász ügyek számára külön osztály alakíttassék szászokból és a nemzeti univerzitas és a király között semmi más középhatóság se álljon. Az emlékirat azzal végződik, hogy "ezen feltételek nélkül, melyeknek teljesítése egyedül biztosítja a szász nemzet fennmaradását, nem egyezhet

meg a szász nemzet Erdélynek a magyar királysággal szoros egyesítésében."

Ezek szerint a szászok nem respektálták a két uniós törvénycikket, azokhoz a szász nemzet feltételeinek teljesítésével saját utólagos hozzájárulásukat követelték és mikor látták, hogy a közös országgyűlésen erre természetesen hangulat nincs, egy sereg szász képviselő a mandátumáról lemondott.

Amikor az 1848. szeptember 19. napján hat szász követ benyújtotta a képviselőségről való lemondását, Kossuth Lajos a Haz tiltakozásának adott kifejezést, mondván, hogy "a magyar országgyűlés a törvény megtartásának, az ország védelmének a pártütés elleni ösvényén van, aki tehát azt mondja, hogy ezen irány nem az övé, annak tehát az ellenkező irány az övé, a pártütés iránya."

Meleg tekintetet vetett a közös országgyűlés Erdély népeire.

Kossuth az 1848. július 26-iki képviselőházi ülésen törvényjavaslatot terjeszt elő a kincstári javakon eszközlendő magyar telepítésekről, melynek magva az, hogy Bács-, Torontál- és Krassómegyékbe magyarok, de főként székelyek s a harmezőn kitűnők telepíttessenek.

Az augusztus elsején tárgyalás alá vett, az elemi

oktatásról szóló törvényjavaslat is messzemenő engedményeket nyújt a nemzetiségeknek: 10.§. "Az oktatás nyelve a lakosok többsége szerint határoztatik meg," a 11.§. szerint ha nem magyar ekként a tanítási nyelv, "a magyar is taníttatni fog". A felsőház 1848. augusztus 25-iki ülésén báró Wesselényi Miklós törvényjavaslatot terjesztett be a románajkuak ügyében, amelynek 1.§-a akként rendelkezett, hogy "a görög egyesült és nem egyesült vallásu polgárok a többi keresztyén vallásokkal és vallásbeliekkel az egész honban egyenlő jogokkal birván, az eddig Erdélyben is egyesült, úgy mint nem egyesült vallások egyházi dolgaik felett a felelős minisztériumnak alkotmányos felügyelete alatt szabadon rendelkezessenek", a 2.§. szerint ezen egyházi belügyek folytatásáról szóló jegyzőkönyveiket szerkesszék magyar és román nyelven, a 3.§. szerint elemi iskoláikban is a tanítás nyelve román lehet, a magyar nyelv amellett taníttatván, a 4.§. szerint a románajku községekben a falusi jegyzők által vinni kellett jegyzőkönyvek román és magyar nyelven szerkesztendők, az 5.§. szerint a román nyelven irt kötelevek és más magánoklevelek mindenhol elfogadandók, ha latin betűkkel és ortografiával irvák. A románokat békéltető beszédet fűzött a törvényjavaslathoz Wesselényi. Figyelmeztette a románokat, hogy nincs nekik

"természetesebb szövetségesük, mint a magyar, már azon sorsrokonság is létezik közöttük, hogy ők mindenképp elszigetelve, magokra hagyatva vannak, míg a szlávok és németek egy nagy törzsöknek ágai, melyektől szívatnak táplálékot; de a magyar úgy, mint az oláh, csak önerejére, sorsára van bízva. Az oláhok szomszédja egyfelől a zsarnok török, másfelől pedig a kancsuka és így csak mi vagyunk azon szomszéd, mellyel mint polgarosodott néppel mint alkotmányos szabadságot élvező nemzet szövetkezhetnek."

Minden magyar közeledési kísérlet hiába volt. Hiába írt báró Jósika Miklós is a románok megbékéltetésére cikkeket. Tudvalevő, hogy Jósika Kossuth hirlapjába az 1848. július hónap folyamán cikksorozatot írt, amelyben a román kérdést felszínre veti s azt a kérdést intézi a román polgártársakhoz, hogy "nem leendene-e saját érdekükben okosabb és célszerűbb, annyi századok óta, egy són, egy kenyeren velünk s egy kék födele alatt szép honi egünknek, velünk is úgy összeolvadni, mint egykor hódítóikkal a rabszolgaság igája alatt nem vonakodtak összeolvadni, még pedig annyira, hogy kétezer év múlva azoktól eredetteknek mondják magokat, kik őket láncokkal terhelték". Elismeri, hogy a románság a miveltségre nagy képességgel bír, a faj szép és tekintélyes, súlyos időkben sok vitézséget tanusított; nekünk rokonszenvük s együtt tartásuk tiszta nyereség.

A baj okozói szerinte azon nyomoru, gyáva s nevetségesen csekély számu bujtoгатók, kik a magukban jámbor s kihágásokra nem sok kedvet mutató románságot oly eszmékkel izgatják fel, melyekről azoknak legtávolabb sejtelmük sincsen. A román elemmel való kibékülést sohasem tartotta nehéz feladatnak: "Hét-nyolc ember rakoncátlanságát -- ugymond -- megakadályozni s őket tökéletesen ártalmatlanokká tenni, megoldja a kérdést."

Az erdélyi országgyűlésnek uniós határozatát a románok és a szászok -- mint később látni fogjuk -- erősen támadták, még a Bach-korszakban is, s legfelsőbb helyen utólag is azzal érveltek ellene, hogy ez az országgyűlés nem fejezte ki Erdély három nemzete -- magyar, székely, szász -- egyetemes akaratát, mert az unió a szászoknak nem kellett, a román nép pedig nem is volt ott képviselve, mert nem volt politikai nemzetnek, negyediknek, elismerve. Téves álláspont volt ez, mert a szászok az uniót az országgyűlésen elfogadták, a románokat pedig nem kellett negyedik nemzetnek elismerni, mert az uniós törvény Erdély minden lakosának teljes jogegyenlőségét állapítva meg, a három nemzet kiváltságos helyzetét, országgyűlésformáló jogát ezzel automatikusan megszüntette.

A király a 48-as reformok ellen. A debreceni országgyűlés határozatainak törvényessége. Láadás a nemzet ellen. Ausztria magatartása.

A szentesített magyar és erdélyi nagyvennyolcas törvények ellen a koronás király s udvara csinált frontot.

A szentesítés -- mint láttuk -- nem ment simán, de ha megtörtént, a királyt köötötte az esküje, a törvényeket elsősorban ő volt köteles megtartani.

Custozza sikere reábirta arra, hogy a magyar nemzet ellen forduljon s az általa szentesített törvények megdöntésére hadseregeket mozgósítson, népeket lázítasson fel.

A király azonban esküt tett a magyar alkotmányra s esküt tett arra is, hogy a szentesített törvényeket megtartja és mindenkivel megtarttatja. A hitlevél kétoldalu kötés: nemzet és király egyformán köteles megtartani. Kétoldalu szerződés levén, ha az egyik alkotmányos fél, a király, attól jogtalanul eláll s fegyverrel fordul az általa szentesített törvények ellen, a másik fél, a nemzet, természetesen szintén elállhat a hűség követelményeitől.

Ez ad törvényes alapot a debreceni országgyűlés válaszának, a trónfosztásnak, ez teszi törvényvédő harccá a nagyvennyolcas szabadságharcot.

A vim vi repellere cuique licet ősi jogi elvének kell ennek a kérdésnek megítélésénél is érvényesülnie. Lehetetlen tehát a szabadságharcot forradalomnak minősíteni. A nemzet mindig egyenjogú volt királyával, ez az ősmagyar alkotmány legsarkalatosabb alapelve. A magyar közjogi tudomány a Habsburg uralom alatt nagyrészt tartózkodott ennek nyílt, bátor megállapításától. S a hatvanhetes törvényhozás, ugyancsak gyengédségből, megfélekedezett a debreceni határozat s a szegedi törvények joghatályának elismeréséről, holott magánjog és közjog egyaránt vezérelvnek ismeri el azt a jogelvet, hogy a szerződés lényeges megszegése -- a hitlevél, a királyi eskü megszegése, hadindítás a nemzet ellen, a szentesített törvények egyoldalú hatályon kívül helyezése, az ország alkotmányának eltörlése s az ország beolvasztása más imperiumba -- a másik felet is feljogosítja az attól való elállásra.

Az elállás logikus következése a nemzet önrendelkezési jogának visszaállása. Ezen alapszik Debrecen, Szeged s a szabadságharc törvényessége.

Az erdélyi király kormányzékkel báró Puchner erdélyi főhadparancsnok 1848. október 18-ikán tudatja, hogy "a császár nevében az idők rendkívülisége s a nemzetiségek egymás iránt tetőpontra jutott ingerültsége tekintetéből" Erdélyt ostromállapotba helyezi

s kormányzását átvette. A királyi kormánysház tiltakozik ez ellen, mert a király nevében a nádor és miniszteri rendelet is báró Vayt bizta meg Erdély kormányzásával, Puchnert tehát nem ismerheti el kormányzónak s meghagyja a törvényhatóságoknak, hogy mivel a király az uniótörvényt megerősítette s így Erdély a m. kir. minisztérium kormányzása alá tartozik, csak a kir. biztosnak és a kir. kormánysházaknak engedelmeskedjenek. Báró Vay királyi biztos szintén tiltakozást jelent be. Puchner ment tovább a maga útján.

Ezzel megkezdődött Erdélyben nem csupán a népi anarchia, hanem a törvényi anarchia is, mindegyik a trón köréből irányítva, sőt kezdeményezve. A román Comité már is kijelenti, hogy a magyar kormány rendeleteit kihirdetni sem engedi. Nem csoda, ha Erdély magyarsága törvényei, alkotmánya védelmére a jogos önvédelem kardjához nyul. S nem csoda, hogy a románok és szászok Bécsből táplálkozó ellenállása a fegyveres ellenállásig jutott el, hiszen 1848. szeptemberében már nem csupán a dinasztia lépett a törvénytelenések vészes útjára, hanem az osztrák parlament is ellenünk fordult.

Az osztrák parlament 1848. szeptemberében nem fogadta a magyar küldöttséget. Nagy vita folyt erről ott, a magyar küldöttség fogadásának ellenzői azon

az állásponton voltak, hogy a küldöttséget egy, a többségen zsarnokoskodó kisebbség küldötte, hogy a magyar a többi nemzetiséget elnyomja, hogy Magyarország nem akart vállalni a státusadósságból, hogy nem járult kellő segéllyel az olasz háború folytatásához, hogy a pénzügyi és katonaillesítési törvényjavaslatok szentesítés előtti végrehajtásával lélepett a törvényesség teréről. "A szláv elem nyers ereje győzött^z a józan ész és elfogulatlan keblek védokain és névszerinti szavazásra kerülven a dolog, 186 szavazattal 108 ellenében s így 78 többséggel, a küldöttség el nem fogadása vált határozattá."

S jött a szabadságharc.

A románok, szászok, rácok, tótok hazájuk ellen.

Ausztria Magyarország ellen.

Erdély és Magyarország valóban egyesültek... mindegyiknek egymásba ömlő patakokban folyt a vére.

De az immár eggyé vált "két haza" unióját nem csupán az országgyűlési termek szentelték meg, hanem szent csataterék is. Ez volt az igazi szentesítés.

Egyek voltak a dicsőséges csatatereken, együtt omlottak össze.

Egyek lettek az önkényuralom két évtizedében is.

Lássunk^y még ebből is néhány fejezetet.

^z Kolozsvári Híradó 1848. október 3-iki száma.

A REFORMKORSZAK ERDÉLYI TÁRSADALMA

Most, hogy Erdély reformkorszakának legfényesebb évétől, az 1848. évtől búcsút veszünk s áttérünk az abszolutizmus világtalan korszakára, álljunk meg egy pillanatra s beszéljünk arról a tényezőről, mely a szellemi fejlődés vértelen harcmezején a maga lemondásával, nehéz lelki küzdelmeinek legyőzésével, Erdély ujjaszületésén legtöbbet munkált, Erdély nemességéről.

Utjai sohasem váltak el a magyarországi nemesség utjaitól. Századokig közös volt a merevségük, megintgathatatlan osztálytudatuk, de szinte egyidőben, ugyanazon körülmények között csiholódott ki a lelkükből az emberiesség szikrája is.

Grünwald Béla írja[✱] a tizennyolcadik század nemességéről: "Oly vidéken, hol a nép nem magyar, még a XVIII. század első tizedeiben is magyarul beszélt a tehetősebb nemes ember. Mária Terézia uralkodása idejében oly vármegyékben, hol a nép nem beszél magyarul, mint Trencsén, Turóc, Liptó, Árva, Zólyom, Szepes, Sáros, a nemesség a paraszt nyelvét kezdi használni s elfelejti a magyart. A főnemességet elidegeníti a nemzettől az udvar s az idegen műveltség; a nem magyar vidékeken lakó köznemességet a paraszt. A nemesség tömege csak

[✱] Grünwald Béla: "A régi Magyarország" 116. s köv. lapok.

oly vármegyékben marad meg magyarnak, melynek lakossága vagy kizárólag magyar vagy magyarral vegyes, úgy hogy azt lehet állítani, hogy a nemességet legnagyobb részében a nép tartotta meg magyarnak, mert tényleg mindenütt megszűnt magyarul beszélni, ahol magyar paraszt nem volt. Ez az állapot nem következhetett volna be, ha a nemesség a műveltség magasabb fokán áll s nem hagyhatta volna el a magyar nyelvet oly nyelvekért, melyek fejletlenek s nem alkalmasak a műveltség eszméinek kifejezésére."

De Grünwald is kiemeli, hogy a köznemesség ebben a korban is távolabb állott az udvar befolyásától, ellenzéke volt a kormányzéseknek és ha jogát nem védte is fegyverrel, megtette szóval és a jegyzőkönyvekbe iktatott vármegyei tiltakozásokkal. "A köznemesség a megyében épügy korlátozta a fejedelem, mint a főnemesség hatalmát... Amint a megye idővel teljesen nemesivé lett, úgy viszont a nemesség is egészen megyeivé lesz."

Ez a nemesség azonban a XVIII. században a Habsburgok erősen megnövekedett hatalmával, a római császárral, a Németbirodalom urával már nem tudott megbirkózni úgy, amint sikerrel birkózott vele a XVII. század nagy szabadságharcaiban. A történelmi események úgy alakultak, hogy Bécs hatalma félelmes arányokban nőtt, a nemzeté pedig fogyott. Nagybirtokos osztálya már az általa vi-

selt, az uralkodó gráciájától függő főhivatalok, de az udvar fénye révén is Bécs büv körébe került és amint tudjuk, annyira elnémetesedett, hogy a későbbi, a XIX. század első évtizedeiben megtartott országgyűléseken számos törvényhozó magyar mágnás magyarul sem tudott és éles ellenzéke volt az országgyűlési magyar nyelvnek is. A nemzet tulnyomó többségét alkotó, nem százezreket, hanem milliókat jelentő jobbágyság éppúgy el volt nyomva, mint Európa egyéb országaiban is. Nem róható fel egyedül a nemesség osztályöngzésének, hogy nem rokonszenvezett a jobbágyság helyzetének javításával és fogcsikorgatva türte Mária Terézia önkényes, de igazságos urbérrendezését is, mert hiszen a jobbágyok elnyomott helyzete abban az időben az európai feudalizmus általános jelensége volt és csak a XVIII. század végén csap át az ellenkező végletbe, a francia forradalom révén bekövetkezett lélek-felszabadulás történelmi megújulásába. Az elnyomott jobbágyság történelmi érdeme azonban, hogy a magyar nyelvet átmentette jobb korokba, mert hiszen a magyar paraszt ebben a korban is magyarul beszélt és nem volt kitéve a német nyelv és a német szellem örökös támadásainak. A magyar nemesség ebben a korszakban semmivel sem volt rosszabb, mint ennek a korszaknak francia nemessége. Turgot terve, amellyel a jobbágyságot meg akarta szüntetni a királyi uradalmakban és meg akarta vál-

tani a papság és nemesség birtokain, 1774-ben a francia parlamentben éppen olyan viharos ellenzésre talált, mint az 1764. évi magyar országgyűlésen Mária Terézia elgondolása. A francia parlament is azt mondta a királynak,[✕] hogy a nemesség az államnak csak kardjával és tanácsával, a papság pedig imádságával tartozik szolgálni és csak a polgárokat és parasztokat lehet adóval és egyéb terhekkal megróni. A mai Olaszország akkori országaiban sokkal rosszabb a paraszt állapota és Poroszországban is csak Nagy Frigyes uralkodása óta kezd javulni a jobbágyság helyzete. De a nagy uralkodóknak itt is ellenáll a nemesség. Mégis, eltagadhatatlan tény, hogy a magyar nemesség köréből származtak azok a nagy gondolkodók, akik a XVIII. század végén, élükön Berzeviczy Gergellyel, a jobbágyság helyzetét meg akarják javítani. A jobbágyszabadítás csak a XIX. század első felének végére érik be, mint a későn beérő, de annál tartósabb téli alma. A XVIII. században talán csak az utolsó évtizedet nem számítva, az egész Európa nemességével egyező felfogás az, amit az 1751. évi országgyűlés akként fejezett ki, hogy "Isten, a természet és a törvény tette a szolgaságot."

Nem volt tehát a XVIII. században, ugyyszólván Rákóczi szabadságharcának leverésétől József császár

[✕] Grünwald Béla: A régi Magyarország, 134. lap.

uralmának megszűntéig, egyetlen olyan réteg sem, amely a régi szellem elűzésére alkalmas lett volna. A nemesiséget a század végefelé a Hóra-világ még erősebb konzervativizmusra birta, különösen Erdélyben.

Báró Kemény Zsigmond írja az erdélyi arisztokráciáról, hogy amilyen mértékben magas hazafiságnak adta tanujeleit a XIX. század első felében, oly mértékben volt III. Károly és Mária Terézia korában lanyha és hivatásáról megfélemedező... "Bánffy György kormányzó fényes termeiben ritkán hangzott az anyai nyelv édes zengése s voltak tősgyökeres magyar házak, hol illedelem elleninek tartották a zsendülni kezdő honi irodalom műveit megemliteni. Azonban bár e vétkek Erdély értelmes és vagyonos osztályait terhelik, mégis kétséget nem szenved, hogy sokkal kisebb mértékben, mint Magyarországtét. A nemzetiség sehol úgy meg nem tagadtaték Erdélyben az arisztokrácia által, mint Magyarországon. Azok ivadékai, kik a nemzeti fejedelmek udvarában csak magyarul társalogtak, nem hihették el könnyen, hogy anyai nyelvek által lehetetlen eszméket és érzelmeket bün tolmácsolni."

A társalgás nyelve Magyarország területén, amint Kazinczy is írja, "cifrább házaknál német". Ezzel szemben, mint Dézsi Lajos írja:[☒] "A szabolcsi nemesi udvarházak és az erdélyi arisztokrácia életmódja közt

[☒] Dézsi Lajos: "Báró Jósika Miklós életrajza", 143. l.

nagy volt a különbség. Az erdélyi fejedelmi udvartartás jótékony hatása volt, hogy Erdélyben előkelő, finom s a mellett magyaros főúri élet volt. Mikor az erdélyi fejedelemség megszűnt, az erdélyi arisztokráciának ez a művelt és a mellett magyar szelleme azután is megmaradt s az összetartó középpont az erdélyi kormányzó udvara volt. Idővel ugyan sok idegen, külföldi szokás lopózott be ebbe az udvartartásba is, de az erdélyi magyar főúrak a magyar viseletet, szokásokat, egyszóval a magyar szellemet abból kiszorítani sohasem engedték. Mindezzel kapcsolatban állott, hogy a polgárság műveltsége is magasabb fokon állott s az ipar is fejlettebb volt."

A XVIII. század végén s a XIX. század elején tartott országgyűlések, amint arra már többször is reámutattunk, az erdélyi nemesség és főnemesség rendkívül erős magyar szelleméről tesznek tanúságot. A szabály Erdélyben jó magyarnak lenni, míg ugyanabban az időben Magyarországon az arisztokrácia erősen aulikus s csak kivételek válnak ki a magyar szempontból elég sötét általános képből. Erdélyben a magyar szellem inkább csak olyan főnemeselek házából és politikai magatartásából hiányzik, akik udvari hivataluk németesítő szellemével nem tudtak vagy nem akartak megbirkózni.

Mennyivel más volt a Wesselényiek, a Széchenyiek működése, mint a velük farkasszemét néző, Magyarország s

Erdély függetlenségével nem törődő aulikus párté.

Történelmünknek -- Erdélyének is -- szomorú fejezete volt ebben a korban is, de főleg a XIX. század első felében és a kiegyezés előtti két évtizedben is, az aulikus párt működése, amely Béccsel tartott s nem a nemzettel, szembehelyezkedett a magyar függetlenségi törekvésekkel, még azokkal a magyar mágnásokkal is, akik -- sokszor nem beszélve tökéletesen a magyar nyelvet sem -- fajiságuk öntudatlan parancsából a magyar nyelvért, a magyar kultúráért, a magyar független államiságért küzdöttek. Ez az aulikus párt Erdélyben is hűséges kiszolgálója volt az összbirodalmi gondolatnak s amint legszívósabb ellenzéke volt a Hofburg fényes termeiben a két Wesselényinek, Deáknak, Kossuthnak, később -- 1867. előtt is -- csak nagyon nehezen adja fel Deákkal szemben is a Metternichnek és Bachnak által segített hadállásait, a császári kegynek jobban hódolva, mint a királyi méltóságnak. Ez az aulikus párt sok nehéz órát szerzett Erdélynek is. Működéséről írja egy jeles, főispánságot viselt, a XIX. század első felét kitűnően ismerő magyar mágnás, báró Fiáth Ferenc, a harmincas éveket világítva meg: "A jelen nemzedéknek alig lehet fogalma, mily közönyösek voltak nagyuraink akkor még hazánk ügyei s a nemzeti vitális érdekeink iránt. Alig volt néhány főúr az országban, ki anyanyelvét

tisztán s még kevesebb, ki szabatosan beszélt volna. Nagyuraink, kevés kivétellel, csak rövid ideig mulattak itthon: Pesten alig lakott télen is egy pár nagyuri család; alig hallottunk magyar szót. A nemesség és mágnessaink közt egy rideg — legyőzhetetlen — gát állott: az érdek ellentéte. Mert míg a középnemesség, szíve minden költészetével ragaszkodott hazájához, nemzetiségéhez, szokásaihoz: addig főuraink legfőlebb szánsálmal néztek ezen törekvéseinkre; gyermekeiket otthon taníttatták német hofmeisterek vagy francia 'abbék' által. Megtanultak e két nyelven írni, olvasni s folyékonyan beszélni; átfutották, úgy a hogy, a humanisticus tanulmányokat, s tizenhat éves korukban lettek 'cadettok' valamely ezredben, hol félévi gyakorlati szolgálat után megfizettek egy öreg 'von pick auf' szolgált kapitányt. Ez pár ezer forintért elment s a tizenhét éves mágnsurfi hadnagy lón. Szolgált katonai minőségben, de mihelyt lehetett, kilépett, többnyire kapitányi ranggal; addig elfelejtette azt is, mit gyermekkorában tanult. Csak egy érzet, egy kötelesség érzete fejlődött benne: törhetlen hűségérzete a császárhoz; ezen érzet maradt további egész élete tevékenységének vezérfonala. Engedelmet kérek! 'A potiori fit denominatio'. Ezen Bécsben időző német magyarok képezték az ugynevezett 'aulicus' pártot. Az adómentesség, a főhivatalok, a kitüntetések

elnyerhetése, az udvarnál biztos szíves fogadtatás előnyei s élvezetei, elfelejtették velök, hogy van Magyarország, mely pedig az ő hazájuk; hogy létezik magyar nemzet. Pedig Magyarországból huzzák jövedelmeiket, s a magyar nemzetnek voltak hálátlan gyermekei! A nemesség többsége megvetette ezen here urakat; ők pedig lenézőleg, legfőlebb leereszkedőleg érintkeztek velünk. E kölcsönös megvetés erős választó gátat képezett; melyet sok időnek, sok szerencsétlenségnek, sok közös nyomornak sikerült csak lerombolni. Csakis a későbbi roppant közös csapások és szerencsétlenségek forrasztották eggyé a nemzetet. Az 'aulicus servilis' párt nem mérlegelte, hogy a cancellaria s helytartóság rendeletei a törvények korlátai közt tartvák-e. Nem, hogy az ország s nemzetiség érdekeit sértik-e, hogy a megyében vagy az országgyűlésen tett indítványok s feliratok célszerűek, hasznosak, üdvös vagy szükségesek-e, elég volt tudniok, hogy a kormány valamit így akar, vagy azt nem akarja, arra, hogy mellette vagy ellene működjenek. Igaz, hogy személyes működésükkel s befolyásukkal nem nagy eredményre számíthattak. Hisz törvényeinket is alig ismerték s ha az előfordult tárgyra vonatkozólag kivételesen átnézték is a 'Corpus Jurist', nem tudták nézeteiket védeni, alig bírván a nyelvet. Lelkesíteni s a közönséget elragadni képesek nem voltak.

De azért elég erősek s hatalmasak voltak, nem úgy alkotni, de minden, az idő által okvetlen követelt haladást, a megyében úgy, mint az országgyűlésen meggátolni. A megyei gyűlésekre berendeltették vagy behozatták a tőlük függő, pénzzel vagy más előnnyel megvett, értelmetlen kisnemességet; s ha a principális nem tudott szónokolni, szónokolt főtisztje, vagy ügyvédje, conclamáltak, vagy leszavazták a legégetőbb szükségű haladási, közigazgatási intézkedéseket a megyékben. A főrendi táblánál, hol nagy többségnek örvendettek, — a célszerűbb s elkerülhetetlenül szükséges törvényjavaslatokat már személyesen szavazták le. Utasításaikat az országgyűlésen a kancellár- vagy a nádortól; a megyékre nézve a nádortól vagy tárnokmestertől vették, s főelvükhöz híven /szerintük a korona vagy császár érdekében/ föltétlenül, a nyert utasítás értelmében cselekedtek. Ezen 'actio' megszülte a természetes 'reactiót'. A független, vagyonos, magyarérzetű középnemesség is sorakozott, mondhatni szintoly elfogultan, csakhogypár az ellenkező irányban. Nem fogadott el semmit, a hasznosat, jót, sőt szükségest sem, ha a kormánytól jött. Az ő szemében minden kormány, bárki állott is élén: hazaáruló aulicus volt. Ezen, érzetnek adott Madarász László egy alkalommal kifejezést Fejérmegye közgyűlésén ezen szavakkal: "A mi ma-

gyar uraink olyanok, mint a kéményseprő, ki minél magasabbra halad, annál feketébb, annál piszkosabb." És e rágalmat a köznemesség rivalgással fogadta. E szerint a legjobb szándéku kormány sem tehetett meg javunkra is bármit; mert ide lent nem fogadták el -- s 'per vim inertiae', 'tisztelettel' félretették, a megyei közigazgatási uton tervezett intézkedéseket pedig a kormány nem fogadta el; hanem egyszerűen a törvényhozás elébe valónak nyilvánítá. A rendek tábláján tervezett országgyűlési törvényjavaslatokat visszautasítja tizszer, tizennyolcszor a főrendiház. Így tespedtünk mi évtizedeken keresztül, míg a nyugoti Európa mindenben óriásilag haladott. S ezen tespedés végzetessé vált. E két párt küzdött a nyilvánosság minden terén; nemcsak érvekkel, de nem ritkán ólmosbotokkal; és majd minden szenvedélyes gyűlésnek s még inkább tiszt-ujításnak voltak halottjai. Egyik párt történelmi reminiscenciák folytán igen sokat, az akkori viszonyokhoz mértén lehetetlent akart. És így nem ért el semmit. A másik mit sem akart, és így veszélyeztetett mindent."^{*}

Az önálló nemzeti lét problémái sokkal mélyebben fészkeltek be magukat nemességünk szellemiségébe.

^{*} Báró Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, I. kötet,

Ha az arisztokráciából csak kivételes egyéniségekben lobogott akkor a független államiságra törekvés, annál erősebb volt ez a törekvés nemességünkben, amely az 1791-es törvényhozás óta annyi jelét adta haladni akarásának. Érdemes elolvasnunk, mit ír a reformkorszak vidéki nemességéről -- melyből majd a nagyszerű negyvennyolvas követgárda kerül ki -- ugyancsak báró Fiáth Ferenc, az 1834. évből: "Az akkori nemesség, ha nem is gazdag, de rendezett volt, adót nem fizetett, a hűbériség, dézsma, robot megnivelte földjeit, cselédet a gazdaságban keveset kellett tartani; a hajdu kirendelte a szükséges erőt a szántásra, vetésre; befektetési és üzleti tőkére nem volt szükség, -- nem volt sok készpénze, de erre sem volt szüksége, a fényűzést nem ismerte s kinevettünk volna egy nőtlen embert, ki i ruganyos vagy fedeles kocsin jelent volna meg. A férfiak vadásztak, agarásztak vagy játszottak, külföldi bort nem tartottunk. Minden kéményes háznál biztos szives fogadtatásra számíthatott mindenki; a katonasággal, kivált nővilágunk, a legnagyobb barátságban élt, úgy hogy szép bált fényes egyenruha nélkül nem is képzelhattünk; magyarul csak magunk közt társalogtunk férfiak s ritka ház volt, hol nők is birták volna vagy ha birták is a magyar nyelvet, szívesen társa-

logtak volna magyarul."*

Más képet fest a magyar nemességről a XIX. század negyvenes éveiből Gorove István, a "Nemzetiség" című, Pesten 1842-ben megjelent politikai tanulmányában: "Ott, ahol a nemességről szólunk, kihagyhatjuk-e a história szellemi erejét, amelyet az ez osztályban ápol. Az ezeréves történet nem egyéb, mint visszaragyogása a nemesség életének... A sajói ütközet majdnem kiirtá e nemzetet és egy század után reája Nápoly falain lobogtak zászlai. Várna majdnem halálos sebet hozott reá és fél-század mulva három ország fővárosai nyiták meg kapuikat seregeinek... A nemesség a földtulajdonnal az alkotmány kedvezéseivel bíró osztályt, a históriai nép, az energicus jellem, a tartalomdus politikai értelmesség, a lángoló honszeretetet képviselik a magyar elemet, ellen-tétben a változatoknak kitett müiparvagyonnal, ellenében osztályoknak, melyeket sem hasonló jogok, sem az az értelem, sem az a honszeretet politikai mozgalmakban nem vezet, nem ösztönöz."

Gorove ebben a munkájában a negyvenes évek nemességét összehasonlítja az 1789. év makacs, a reformok elől elzárkózó francia nemességével, amely makacsságával felidézte a vértengereket és ezzel szemben reámu-

* Bárá Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, I. kötet,

tat arra, hogy a magyar nemesség kész volt önmagával meghasonlani, régi jogairól lemondani és bár "süketnéma volt, akiért küzdött", mégsem csüggedett, folytatta harcait, a jutalmat nem a jelenben, hanem a késő jövőnek áldásában keresve, lemosva magáról a zsarnokság vádját... Ez a magyar nemesség az utolsó évtizedben. Addig alkotmányos életében mindenütt látjuk a ragaszkodást régi jogaihoz, de e régi jogok sokszázados életéből folytak ki és nem csoda, ha ragaszkodott.

Tegyük hozzá, a negyvenes évek nemessége Kossuth, Lovassy börtönig hű magyar eszményiségében karöltve haladt Erdély nagy fiával, Wesselényivel, ki gerinccességének épp úgy áldozata lett. Mint már láttuk, az erdélyi országgyűlések ellenzéki szelleme 1834-től kezdve épp úgy nemzeti hősöket termel.

Ennek a korszaknak történetirója, Kövály László, írja az erdélyi főurak akkori szerepléséről: "Aki ezen küzdelmek zajában nevelkedett s nagy részének tanuja voltam, nem tagadhatom meg bámulatomat, különösen e század első felétől, mely vagyonát, fejét, szabadságát kockáztatva szembeszállt s ha szembeszállni nem volt erős, megkerülte Metternich terrorizmusát. Csakis mi, kik a gyászszekerek, fekete könyvek korszakát átértük, tudjuk méltányolni az erdélyi főurak akkori szereplését, alkotásaik jelentőségét, egyéniségük

hatását a tömegegre."

Mily más kép ez, mint az, amelyet ugyanabból a korszakból nem csupán Fiáth vetit elénk, hanem Kazinczy és Dessewffy levelezésében is olvashatunk,* hogy amikor Ferenc "császár" és neje 1820-ban Pesten volt és Teleki Lászlónét a királyné megcsókolta, a mágnásasszonyok odatódultak Telekinéhez, összezsókolták, hogy szájukkal érinthessék ama helyet, melyet a királyné ajkai megszenteltek! S mily más a szabadságért, az ország függetlenségéért lángoló, bácsi főurak után nem futó erdélyi főurak büszke nemzeti kritikával telített királyhódolata -- hasonló Deákéhoz és Kossuthéhoz --, mint az udvari párti nemesek és mágnások mélyen hajlongó hódolata.

Óriási az ellentét a negyvenes évek magyarországi és erdélyi főnemessége között is. Az előbbinek maradiságát, aulikus simulását Wesselényi is folyton élesen ostromolja és Pálffy János azt írja róla a "Magyarországi és erdélyi urak" című művében, hogy a 48-as események vizsgálatánál méltán vádolhatni az arisztokráciát azzal, hogy a forradalom csirája az osztály merev csökönységében és balul értelmezett konzervatív elveiben is kereshető, mert ha az arisztokrácia makacs tagadás helyett a nemzeti fejlődés élére áll, melyet nem lehet többé visszafojtani s megnyitva előtte a

* III. kötet, 73. l.

sorompót, fokozatos haladásban vezeti, mérsékelten komoly higgadtsággal, de félreismerhetetlen őszinte akarattal is a nemzetet a kibontakozás nehéz ösvényén előre, a folyam nem emelkedik ki olyan magasra, nem szaggat el minden gátat és töltést, elsöpörve alkotmányos életünk nyolcszázados gyümölcsét.

Az erdélyi nemesség és arisztokrácia zöme ugyan megingathatatlanul királyhű és hittel, meggyőződéssel rojalista akkor is, amikor Mária Teréziától V. Ferdinándig Bécs, mint a nemzeti törekvések hidraulikus prése szerepel, rojalizmusuk azonban nem tömjénezésben, vak engedelmisségben, a császári törekvések kritika nélküli kiszolgálásában merül ki, hanem a primus inter pares hatalmas büszkeségével a hódolatadás mellett sohasem feledkeznek el a kritikáról, a kormányzat alkotmányellenes tényeinek ma szinte ismeretlen erejű kritikájáról. Széchenyi inkább aulikus és 1848. előtti politikai életében erősen királypárti s a kiegyenlítődést keresi. Azt írja például a nemzeti törekvésekkel nem rokonszenvező Ferenc császárról a Hitel-ben:*

"Nézzünk magasabb helyre és tekintsük kegyes fejedelmünket; ő általa a legnagyobb veszélyek között s mindinkább erősödött a királyi szék és a szerencsés kormányos végre minden zivataron keresztül áldott békes-

* Széchenyi: Hitel, 228. l.

séget hozott népeire. Hozzá legmagasabb helyzetében mennyit fáradoz és munkálkodik. Korán reggel és későn este, midőn az alacsonyabb helyzetűek tán még álom karjaiban vagy még örömek között vagyunk, Urunk dicső fenségében mint hatalmas király él, de egyszersmind legnagyobb lelkiösmerettel gyakorolja kötelességét."

Erdélyi nemességünk legnagyobb része, az arisztokráciának is Erdélyben nagy része nem ezen a sikon mozog, hanem XVIII. és XIX. századi szelleme a Wesselényiek, Deák és Kossuth szellemiségével egyezik.

Wirkner Lajos írja a negyvenes évekből "Élményeim" című munkájában, hogy akkor az egész országban a hatalom egy csekély töredéknek, a gyakran roppant gazdag nemességnek, továbbá a királynak és az ezt képviselő kormánynak kezében volt, de roppant tévedés, hogy az a 700.000 főnyi nemesség, amely Magyarországon volt, a nyilvános ügyekre nézve döntő befolyást gyakorolt volna a megyéknél, nem, a tizedrésze sem annak, hanem csak azon része, amely az értelmiséghez tartozott, a földbirtokot képviselte és a latin nyelvben jártas volt, míg az elszegényedett tudatlan rész, az u.n. bocsoros nemesség, ámbátor ugyanazon szabadalmakkal birt és ámbátor nemessége sokszor egy évezredig volt visszavihető, a megyegyűléseken megjelenni sem szokott. Ezzel ellentétben ugyanebben a művében azonban azt is

megállapítja, hogy amikor a megyegyűléseken éppugy, mint az országgyűlésen a magyar nyelv kizárólagos tanácskozási nyelvvé vált, megszűnt az a régi szokás, hogy csak a józanabb szavazatok döntöttek, e helyébe formális szavazás lépett és az értelmiséget legalább is tizszeresen felülmuló tudatlan bocskoros nemesség hirtelen abba a helyzetbe jutott, hogy a választásoknál és minden kérdésben az ő szavazata lett döntő. Azt is írja, hogy ezt a bocskoros nemességet a vármegyékben gyűlések előtt etették, itatták és így készült az ellenzék térhódítása.

Wirkner ellenséges szemmel nézte a nemesség szerepét.

Erdély urainak szelleméről egykoruak kortársi ítélete a legjobbakat mondja.

Jósika Miklós báró, a regényíró, írja Emlékirataiban, hogy "Erdélyben nagy száma van a valódi gentlemaneknek, az emberek műveltebbek s jobban neveltek másoknál."

Jósika Miklós báró ugyancsak Emlékirataiban a múlt század első évtizedeinek erdélyi nőiről azt írja, hogy "a műveltebb osztály hölgyei igen jó és gondos nevelést kapnak, ami a tudást illeti, igen kevés van ott, ki legalább három nyelvet ne tudna s e mellett művészi kiképeztetéssel ne bírna".[✕]

[✕] Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről, IX. kötet, 72. lap.

Ujfalvy Sándor Emlékiratá-ban a mult század elejének erdélyi nemeséről azt írja: "... Az adminisztráció körén kívül állva, nem függött senkitől. Szabad volt mint Isten szabad levegőmadara. Kiváltsága adón, közterhen tultette. Egyedül törvénye, de ember nem parancsolt. Szabadalmait ismerte és becsülte. Helyzetét s körét jó tapintattal és tiszta ítélőtehetséggel fel tudá fogni."

Kazinczy Ferenc írja Erdélyi leveleiben, hogy "itt a társasági együttlétekben is valami szivesebb, melegebb van, mint hazánknak korcs tájékin. A tizenhárom magyar és öt székely vármegyéből álló országban mindenek ismerik egymást, nagyrészbzen rokonok és ugy bánnak egymással, mint rokonok, holott némely helyeken a rokont is idegennek szeretik nézni".

Ugyancsak Ujfalvy Sándor emlékirataiban olvassuk a mult század első évtizedeinek erdélyi nőiről: "A magyar nő, magyar háziasszony"... "Nézd a magyar házias nőt keleti patriarchális magos tulajdonaival százados jellegét hün megtartva. Egy munkás szelid méhkirálynét látsz benne, ki házánál mindent rendez, mindenütt jelen van, fölkeléskor első s utolsó lefekvéskor, talpon, mindig nagyobb kisebb elfoglaltatásban, csörgés nélkül, alig észrevétetve, csöndes-vidámon. Egymagáért semmit,

* Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről, IX. kötet, 20. lap.

másért mindent. Minden jobb nála, mint másnál, áldás van kezén. Két házi istene: hazája és családja. A hon eszméje körül vigasztaló angyal... családja körében békebiró, orvostanító, mindenek fölött buzditó. Vidámsággal minden arcot öröm rózsáival hint: körülte nem látsz csüggeteg arcot: szelíd, hallgatólag, haragot nem ismer; de rendreutasító megnézése lelkedig hat... zsimbje jóízű: mind hallgatnád... A háznál mi és hol áll, ő tudja, más hiában keresi, csak ő találja meg... eszét nem nyugtatja, ritkán szól, egyszerű hangon mindig, de később, ha utána gondolsz bölcs szavaknak találsz. Állása másodrangú, ő akarja így: de a ház terhe az ő vállain nehezik. Bánatja s aggodalma gyér, csekélységen nem akad fenn, a nagyobbakat magába zárja, hogy családja vidám lehessen... Körülte álom borít már mindent, ő még mindig munkál, rakosgat, végül gondosan betakargatja a tüzet és most a néma csend alatt szokott bizalommal emeli fel karjait Istenéhez és lelke mélyeiből fohászkodik... önmagát itt is mellőzve... családja, árva hazája és szenvedő nemzetiért. Midőn testi fájdalmak lepik meg, türelmében hős, nem panaszol, hogy övéit örömükben ne zavarja."

A két testvérország arisztokratáiról azt mondja Kornis Gyula:[✠] "Nemzeti közintézményeinknek és reform-

[✠] A magyar művelődés eszményei, I., 510. l.

jainknak mégis csak a Széchenyiek voltak a mecénásai és demiurgosai, irodalmi kulturánk megindulásának a Festeticsek, Telekiek és Dessewffyek a buzgó pártfogói, később az Eötvösök, Jósikák és Kemények aktiv felvirágoztatói. Ezek nevelése fölött mégis ott kellett lebegnie a magyar géniusznak. S gróf Batthyány Lajos örökmécsesének vörös szeme sem pislog hiába."

Érdekesen jellemzi a szabadságharc idejére vonatkozóan Pálffy János Erdély arisztokráciáját. Ezt mondja:✱
"Általában meg kell adni az erdélyi arisztokráciának, hogy valamint most aránylag több hazafiságot és tevékenységet tanusít a magyar honnál, úgy a forradalom alatt aránytalanul nagyobb szám ölelte fel s tette magáévá a nemzet ügyét, szolgálva azt az idősebbek polgári teren s a fiatalok a csatamezőn. S pedig én soha annyira elpuhult, elkényeztetett, oly semmittevő fiatalságot nem ismertem, mint voltak az erdélyi fiatal arisztokraták a forradalom előtt. De alig harsant meg a harctárogató, e sibiriticus fiatalság odahagyva puha indolenciáját, legtöbbszörmint mint közkatona soroztatta be magát s a hazaszeretet varázsereje által egy perc alatt átváltozva, versenyezve a durvább idegzetűekkel, türt és nélkülözött és harcolt vitézül. Most pedig vissza-

✱ Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak,
193. lap.

vonulva gazdálkodik jószágán vagy él Kolozsvártt és Pesten, de nem pazarolja pénzét Bécsben. Az ilyen arisztokrácia aztán nem válik idegenné saját hazájában, s nem teszi magát lehetetlenné jövőre is."

Erdélyt Béccsel szemben még nehezebb volt védelmezni, mint Magyarországot s ezt a védelmet jórészt nemese és arisztokratái vitték, mint valódi s nem képzett államfenntartó erők. A XIX. század közepén írta báró Eötvös József:[☒] "Kétségtől kívül korunk egyik legnagyobb veszedelme, hogy fentartó elemei a rohanó elemekhez képest igen gyöngék. A mérséklet egyike azon tulajdonoknak, melyeket egyeseknél is ritkán, a tömegeknél pedig sohasem találhatunk föl, s mivel minden haladásnak csak annyiban lehet jótékony hatása, ha lassanként történik, s nem tépi össze azon egybefüggést, melynek a jelen és múlt közt mindig meg kell lennie: minden államnak, épen élénkebb mozgalom korszakaiban, van bizonyos tényezőkre szüksége, melyek támaszul szolgálnak a létező állapot fentartására. Épen ebben áll az örökösödési királyság és örökösödési aristocratia nagy haszna főleg politikailag szabad államokban, hogy mint a történeti jog természetes képviselői, a nyugtalan előretörekvésnek gátokat vetnek s épen ezáltal teszik le-

[☒] Báró Eötvös József: "Felelet báró Kemény Gábor néhány szavára, 1860."

hetségessé az üdvös haladást; mert a haladás, népeknél, valamint egyeseknél, csak akkor valóban lehetséges, ha egyik lábbal szilárdul állanak, míg a másikat előre viszik."

Erdély történetére nem állanak Eötvös megállapításai. Különösen a XIX. század első felében megtartott erdélyi országgyűlések azt igazolják, hogy nemzetfenntartó vezető osztályainak legalább vezérei a rohanó fejlődés élére álltak. Erdély 1834-től Wesselényi rohanó gesztusát nézi, a későbbi árvizi hajós a középkor fáradt vizeiből olyan evezőcsapásokkal akarja kivinni, amelyek Deák és Kossuth hatalmas karmozdulataira emlékeztetnek. Sem a rohanás nem történhetik úgy, hogy az egyik láb szilárdan áll, sem a mérsékletes haladás.

Azt a csodálatos lelki fejlődést, melyet a magyarországi nemesség 1825-től 1848-ig tett meg, amely évben a nemesi országgyűlés önmagát halálra ítéli s a populus Werbőczyanus helyébe nemzetet ültet, Erdély is tanúsítja ebben az időben. S tempó nem olyan viharos, mint Pozsonyban. Ott Deák és Kossuth meg Széchenyi dolgozik. Erdély igazi szellemi vezérét, Wesselényit, szemevilágának pusztulása hosszú éveken át elüti a mindennapi munkától. Csak hosszú időközökben hallatja oroszlan-szavát. S az erdélyi sajtóból is hiányzik Kossuth vulkáni tüze. Ami ott történt, mégis Wesselényi műve.

Elvezette Erdély országgyűlését is, mint a pozsonyit Kossuth, az Igéret földjére.

Az erdélyi nemesség és arisztokrácia az 1792. évi országgyűlésen a 18. ülésen még a "nemes só" árának leszállításaért küzd. A Rendek jelentik a királynak, hogy "a nemes só a nemesség jussának és a nemes jószágok törvényes adományából folyó hasznoknak egy olyan tulajdonképpen való része, amelyről a nemesi szabadságoknak megsebesítése nélkül az ország Rendjei le nem mondhatnak, annál inkább, hogy abban nemcsak a mostan élő, hanem a következő maradék jussa is fennforog" és hivatkoznak arra, hogy a nemességnek ehhez való jussát az Approbata Constitutio 3. részének 15. és 16.§-ai bizonyítják, melyek szerint "a nemesek maguk jószágokat minden jussaival együtt birván, annál fogva maguk jószágukban termett sóval való éléshez is jussuk vagyon".

1848-ban már nincs szó "a következő maradék jussáról."

Az 1811. január 7-iki 78. ülésen a kriminalis szankció részletes tárgyalásánál azt a kérdést taglalja még a kolozsvári országgyűlés, hogy ha valamely gonosztevő be találná vonni magát valamely kuriális helyre, szabad-e bemenni oda az üldözőknek és a Státusok és Rendek a nemesi telkek szabadságának elvét fejtegetve kimondják, hogy minden földesurnak nemesi szabadságaihoz tartozik

a juris inpenioknak gyakorlása is és ez nem csupán saját szolgáló embereire és cselédjeire terjed ki, "hanem még a maga jószágában elfogatott bűnösökre is kiterjed, azért a gonosztevőnek elfogói az olyan földesurat, kinek nemesi fundusán fogták el a rabot, tartozzanak előbb megkínálni, hogy ha dominális jurisdictiójával élni és az elfogatottra törvényt ültetni kívánna, jó reverzális mellett vegye által." Kikötik azonban világosan az ország Rendjei, hogy csak a gyilkosság, égetés, fosztó tolvajlás és tömlőcből lett elszökés eseteiben lehessen bemenni a nemesi telkekre, apró vétkek eseteiben nem és csak nappal lehessen bemenni nemestelkekre, éjjel vegyék körül a kergetők a telket, nemes embert azonban saját kuriális telkén így megfogni nem lehet...

Evezredek választják el a nemesi elzárkózásnak ezt a korszakát Erdélyben is az 1848-tól, mely évben Erdély nemesi országgyűlése nemcsak a bűnösökre vadászókat engedte be a nemesi portákra, hanem az alkotmány kapuit kinyitva, önként beengedte oda azokat, akiket 1514 óta, több mint háromszáz éven át, a kapun kopogtatni sem engedett.

S még vessünk ide egy érdekes jellemzést az 1848 előtt volt s utána következett időkről, amely jellemzés a nemesség egy része tönkremenésének okait boncolja.

Báró Fiáth Ferenc írja: "Sok pénzébe kerültek a közép nemességnek a pártalakítások, tisztujítások, követválasztások, közgyűlések, szóval a szenvedélyes korteskedés, -- s talán még többbe egyeseknek, a forradalom; nemcsak mivel a hazának közvetlen adóztak és elkoboztatott készpénzüket, de főképp mert elveszték az urbériségeket. Instruálni kellett ennek folytán ugyanis jószágukat újból és építkezniök drága pénzen. A fiuk, kiknek nevelésükre a szülők leendő örökségüket már előlegezték, azon reményben, hogy a nyerendő nevelés folytán valamely közpályán hivataloskodva, magukat fenn fogják tarthatni: újabb lesújtó költségbe kerültek. Mert az előbbi számítás nem volt más, mint hiu ábránd. A forradalom ugyanis közbejött; tudományos pályájukat be nem fejezték, vagy ha igen, nem alkalmaztatták magukat sem az önkény zsoldosául, sem Bachhuszárnak. Haza jöttek szüleikhez, nem ritkán ezek terhére. Ezután már az adót is fizetni kellett, a már megterhelt fekvő birtok nem bírta ezt is és a tétlen család eltartását. Ujra terheltetett uzsorás kölcsönnel s végre elveszett a birtok s vele a nemes család is. Amely család ezen krízist átélte, azt megrontotta a 60. és 61-ik évi alkotmányossággal járt megyei és országgyűlési választási korteskedés; az azóta lett roppant adóemelések; rossz termések, az európai üzletpangás, végre a pénz-

nek még eddig soha sem tapasztalt drágasága Magyarországon."[✱]

Fiáth néhány szellemes mondattal bevilágít a nemesség politikai fészkebe is, a megyei életbe, a nemességnek sokszázados várába.

Báró Fiáth Ferenc írja a 40-es évek végéről: "A főispánok rendszeren nagy urak voltak, kik többnyire más főhivatalt is viseltek; működésük hát csakis névleges lehetett, miután csak minden három évben jelentek meg a megyében, megtartották a tisztujitást, adtak egy pompás ebédet, kineveztek néhány táblabírókat s azzal ismét sokszor évekre távoztak. Az alispán volt a megyében minden; ezt pedig választották. Így a kormánynak nem volt a megyékben megbízható közege; nem volt senki, kitől a kormány hű jelentést vagy kíváncsos felvilágosítást nyerhetett volna."^{✱✱}

Más volt a helyzet Erdélyben.

Pálffy János maró gunnyal írja a "Magyarországi és erdélyi urak" című művében:^{✱✱✱} "Az 1848. előtti politikai helyzet a vármegyékben az volt, hogy kor-

[✱] Báró Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, I. kötet, 198. lap.

^{✱✱} Báró Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, II. kötet, 67. lap.

^{✱✱✱} Id. mű, 282. l.

teskedés, civódás volt a főispánnal és az alispánnal, később az adminisztrátorral, a helytartótanáccsal, a klérussal, egy döcögős kőutvonalnak egyik alispán lakása felé vezetése vagy kikerülése okából, az országgyűlésen pedig örökös surlódás a bécsi kormánnyal, a gravamenek és némely belügyi törvényjavaslat, melyet őfelsége a magyar-osztrák király-császár méltóztatott két-három évi bölcs tanácskozás után a tekintetes Karoknak és Rendeknek szentesíteni, ha éppen nem szenvedett aranyérben."

A nemesség nagy része a jogi pályára tódul, bár József császár erősen megszorítja a parasztfiuk gimnáziumba jutását, a XIX. század elején már a tanulóifjúság kétharmada városi polgárok vagy falusi parasztok fiaiból kerül ki s ez az arány a XX. század elejéig sem változik. Gyakorlati pályákra nevelő iskolák hiányában prókátorok, lelkeszek, orvosok, szerzetestanárok vagy világi tanárok lesznek belőlük, az értelmiség nagy részét alkotják. Erdélyben is, a nemnemes rétegek-
ből a magyar kultúra számos nagyja sorozódik. A szegénység területeiről vág neki ázsiai utjának Kőrösi Csoma Sándor, innen emelkedik a Parnasszusig Petőfi, Arany, Tompa. Lenézetve a nemességtől s a főuraktól, a honoratior diákkorában a kényes nemes vagy mágnás fiut tanítja és miközben cipőt tisztít a kollégiumokban

az előkelő konviktusok fiainak, lelke felszárnnyal
az Olympus vagy a Himalája magasságaiba, tibeti szó-
tárt szerkeszt vagy megírja a "Szeptember végé"-t s
ha nem rendelkezik is a Tripartitum mindenhatóságá-
val, a sokszázados egyeduralom gögös privilégiumaival,
élére szökken a nemzetnek.

AZ ELYNYOMATAS KORSZAKA

A reformok átmentése. Az országbirói értekezlet erdélyi mása. Az osztrák polgári törvénykönyv kiüzési kísérlete. Törvénytelen erdélyi országgyűlések. Az urbéri megváltás erdélyi mérlege. Az erdélyi román jobbágyság felszabadulásának politikai és közgazdasági következtései. Küzdelmek a trónnal. A kiegyezés. A reformkorszak mérlege. Erdély elválasztása az anyaországtól.

A szászok aknamunkája az unió ellen

Az erdélyi reformkorszak jogi és politikai fejlődése, amelynek koronája a kolozsvári országgyűlés negyvennyolcadiki munkája volt, 1849-ben látszólag összeomlott. A szabadságharc leverésével új éra kezdődött meg Erdélyben. Megkezdte a kamarilla országromboló tevékenységét. Az új korszak százszázalékos elnyomatást hozott. De amint látni fogjuk, bármily sötét volt ez az elnyomatás, az elnyomott föld mélyében, szinte a föld alatt, töretlenül fejlődött tovább, minden halálvesztély ellenére, Erdély magyarságának jogi szelleme és töretlen maradt a szabadság és alkotmányosság eszményeit magához ölelő, 1848. előtti politikai szelleme is.

Ennek a szinmagyar politikai felfejlődésnek legszebb termékét, az uniót, kezdte ki leghamarabb a het száz éven át a magyar génusztól dédelgetett szász nép.

A rémuralom első óráiban, sőt már a szabadságharc küszöbén végleg magára hagyja a magyart és előbb alkotmányellenes, vértelen akcióival, majd a csatatereken is ellene fordul.

A szászoknak nem soká kellett az uniós törvényeket aláaknázó magatartásuk sikerére várniok. Még javában folyik a szabadságharc, amikor a Bécsben 1848. december 25-én Stadion belügyminiszter által kiadott leirat értesíti az erdélyi szász nemzet követeit, hogy a király teljesítette azt a kérésüket, hogy a szász nemzet Erdélyben régi jogához képest ismét a korona közvetlen parancsai alá helyeztessék és értesíti őket, hogy a korona parancsai számukra a jövőben az osztrák minisztérium által fognak kiadatni. S így folytatja Stadion leirata: "A szász nemzet e viszonyban nemzeti önállásának csálhatatlan biztosítékait, intézményei korszerű feltételeit találandja fel. E sikert soha meg nem tört lojalitásának és azon biztos előrelátásának köszönheti, mellyel az egyes osztrák népfajok nemzeti léte-
lének alapfeltételeit a monarchia egységében és az összkormány erősbulésében felismerte. Az összminisztérium örömteljes részvéttel és azon előérzettel üdvözli az Önök szabad és politikailag érett nemzetének beléptét az osztrák népek nagy szövetségébe, hogy ez új és belső szövetség gyümölcsökben mindkét részre nézve gazdag leend."

Ezek szerint az uniós törvény szentesítése után alig fél év telt el és az erdélyi szászok már belépett az osztrák népek szövetségébe és az osztrák császár parancsai alá helyezkedett.

Ezt a Stadion-féle leiratot megelőzte az Olmützben Ferenc József által 1848. december 21-én kibocsátott császári pátens, "mely által a szász nemzet kívánsága, annak közvetlen a korona alá leendő rendeltetése, az összmonarchiában való szoros összekapcsoltatása és a központi nemzeti hatóságnak ez által feltételezett közvetlen egybekötése iránt a bécsi felelős minisztériummal megadatik." A pátensben, amely "az erdélyi hű szász népnek" szól, a király kijelenti, jól esett felismernie "azt a nagyszerű áldozatkészséget, amellyel a szászok házaikat és tűzhelyeiket, műhelyeiket és ekéiket önként odaadva, örömteljes odaadással vagyont és vért áldozva /természetesen a magyarság ellen/ fegyverhez nyultak, a fenyegető veszély pillanatában megvédendő és oltalmazandók az összmonarchia századok óta fennálló épületét, annak egységét és erejét, valamint császári házunk jogait is".

A császári pátens tehát azt mondja, hogy a szász nemzetnek az a kívánsága, hogy saját követői által képviselhesse magát egy általános osztrák birodalmi gyűlésen, oly kívánság, amely "az államnak a jogegyen-

lőség és a népek szabad önelhatározása alapján eszközlendő újbóli felépítése iránt táplált legmagasabb óhajításainkat megelőzi," ahhoz tehát császári jóváhagyását adja.

Az Olmützben 1848. december 22-én kelt császári rendelet teljesíti a szászok egyéb kívánságait is, amelyek az önálló igazgatásra, a hatáskört meghaladó közigazgatási ügyleteknek a bécsi császári minisztériumhoz juttatására, a szász nemzeti egyetemnek fellebbviteli törvényszékére, a szászok ügyeiben a bécsi központi hatóságoknál szászok alkalmazására, a szászoknak az osztrák népképviselőben való részesülésére vonatkozik és azzal végződik, hogy "midőn ez előzmények folytán a szász földnek /Sachsenland/ államjogi és közigazgatási tekintetbeni bekebelezését a jövő osztrák összealkotmány által összekapcsolt országok sorába ezennel végrehajtottuk, a szászföldnek /Sachsenland/ -- a szász alkotmány és beligazgatás egyelőre változatlan fenntartása mellett, -- az összbírodalomhoz való további csatlakozására szükséges s jövő viszonyainak megfelelő intézkedések a szász nemzeti egyetem törvényes közege által fognak legfelsőbb elhatározásunk alá terjesztetni."

Erdélyből Kronland lesz

Az uniós törvényjavaslatokat elgáncsoló, majd nehéz lélekkel javasló állami konferencia határozatai után azokat szintén nehéz lélekkel szentesítő király és környezete a szabadságharc végét alighogy bevárva, teszi meg az intézkedéseket a habsburgi Erdély visszaállítására és függetlenségének megsemmisítésére. Még javában folytak dicsőséges harcaink, amikor az 1849. évi március hó 4. napján megjelent a császári pátens, amely Kronlandnak nyilvánította Magyarországot, -- külön Kronlandnak Erdély nagyfejedelemséget "a szászok földjével", megtetézve a csak tegnap Magyarországhoz visszacsatolt, de most Erdély Kronlandhoz sietve visszaillesztett Partiummal, vagyis Kraszna-, Középszolnok-, Zaránd-megyékkel, Kővár vidékével és Zilahhal, -- külön Kronlandnak a határőrvidéket, azután Fiumét a hozzátartozó területtel. Nincs tehát magyar állam. A Pátens 23.§-a osztrák állampolgárrá nyilvánított minden magyar állampolgárt. A magyar magánjog egyelőre kegyelmet kapott, megmaradt az 1853. évi május hó 1. napjáig. A negyvennyolcas törvényhozás nagyszerű törekvése, hogy magyar polgári törvénykönyv legyen, az ősiség eltörléséről szóló 1848: XV. t.-c. 1.§-ának ígérete, hogy "a minisztérium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dol-

gozni és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlés elébe terjeszteni", -- füstbe ment.

Egy jeles koronatanu, báró Fiáth Ferenc, azt írja erről a pátensről:[✱] "Ezen pátens kibocsátása politikai hiba volt, amely magát megbosszulta. Nem a forradalom ellen küzdött többé jogosan a trón, hanem a forradalom küzdött az ellenforradalom ellen. A forradalmat és a magyar hadsereget lelkesíté; a forradalom elleneit, a korona hiveit lesujtá. Könnyelműség, elbizakodás vagy kiszámított rosszakarát tanácsolta-e a minden viszonyok közt nemeslelkű királynak ezen intézkedést, nem tudom, de kétségtelen, hogy az 1849. március 4-iki pátens szülte az április 4-iki debreceni határozatot. E két esemény megsemmisíté a legitimitás táborát. Az első miatt nem védheté a legitimitás többé a koronát a nemzet irányában; a második folytán nem mentheté tovább a nemzetet a korona előtt."

Az 1849. október 6-iki borzasztó eseményeket nyomon követi a törekvés, a magyar országgyűlést félretenni s bekényszeríteni az ősi magyar jogalkotó géniuszt a Reichsrathba.

Báró Fiáth Ferenc emlékirataiban leírja, hogy e nap után, amelyet a "boszu, embertelenség, szivtelenség, kegyetlenség és borzadály zenitjének" nevez, Kehida közelében levő birtokán vagy Deák Ferenc kehi-

[✱] Báró Fiáth F.: "Életem és élményeim" II., 168. l.

dai birtokán mindennap találkozott Deák Ferencsel. Ekkor mondotta neki Deák Ferenc: "Nem szabad kétségbeesnünk, el kell követni a társadalmi téren mindent, amit a jelen viszonyok között is lehet, a nemzet egyesítésére. Tenni kell pedig különösen nektek konzervatívoknak, kiknek lojalitását a korona is kénytelen elismerni, kiknek becsületes szándékait és hazafiui érzelmeit a nemzet sem vonhatja kétségbe többé. Az első feladat megakadályozni azt, hogy Magyarország részéről választások történjenek a Reichsrathba. Az erőszak örökké nem tarthat, a korona előbb-utóbb népei áldozatkészségére fog szorulni..." Ily értelemben beszélt Deák akkor, mikor az osztrák császár győztes hadserege Altonától Anconáig volt felállítva.[☒]

Leírja, mit értettek a konzervatív főurak a szabadságharc után a "legitimitás" kifejezése alatt: "A magyar honhoz tántorithatatlan hűséget, de minden alkalommal kitüntetését annak, hogy amint a korona elévülhetetlen jogait készek vagyunk vérünkkel is megvédeni, úgy az országnak szinte elévülhetetlen jogait a magyar korona érdekében sem adhatjuk fel soha... a hatalom törvénye ellen a törvény hatalmával fogunk küzdeni. Készek vagyunk az 1848-i törvényeket e végett és ez értelemben törvényes uton módosítani, de csak

[☒] Bárányfi F.: "Életem és élményeim", II. 194. l.

a magyar törvényhozás szentesített akaratját ismerhetjük el kötelező törvénynek és a magyar trón és nemzet jogait megvédeni kötelességünk az ausztriai császárság irányában is. Ezt követeli tőlünk a trónhozi hűségünk."[✕]

Az 1849. július 19-én kelt császári nyílt parancs báró Wohlgemuth Lajost Erdély polgári és katonai főkormányzójának nevezte ki, a polgári ügyek igazgatására teljes hatalmu császári biztosként Bach Eduárdot, Bach miniszter öccsét adták melléje.

Megkezdődött Erdély ostromállapota és germanizálása.

Az erdélyi főkormányshéket az uralkodó feloszlatta.

Az 1849. szeptember 2-án az új katonai főkormányzó a román népfelkelést is feloszlatta és fegyvereiket beszedni rendelte. Későn.

Az addigi megyei és széki szervezet megszűnt, de a szász székek és vidékek megmaradtak.

Erdélyt épp úgy, mint Magyarországot, ellepték a cseh beamterek, akikről Kazinczy Gábor később azt mondta az 1861-iki országgyűlésen, hogy "ex officio születnek, a bűrókban élnek és az aktákban temetkeznek el".

[✕] Báró Fiáth Ferenc: "Életem és élményeim", II. kötet, 195. lap.

Új jogszabályok özöne

Erdély Corpus Jurisának száműzetése és a régi erdélyi jognak osztrák törvényekkel és rendeletekkel való felcserélése megkezdődött.

Az 1849. szeptember 21. napján megjelenik Wohlgemuth altábornagy erdélyi cs. k. polgári és katonai kormányzó rendelete Erdélynek hat katonai vidékre való ideiglenes felosztásáról. Ehhez csatolva van az Erdély ideiglenes felosztásáról szóló rendelet, amely Erdélyt -- ősi közigazgatási rendjét megbontva -- hat igazgatási vidékre osztotta, úgy mint: a károlyfehérvári, kolozsvári, rettegi, udvarhelyi, szebeni és a fogarasi vidékre.

Wohlgemuth 1849. november 9-én hirdetményben elrendeli, hogy Erdélyben is az 1849. március 4-iki birodalmi alkotmány lépjen hatályba, amely tudvalevően az "ausztriai császárság" birodalmi alkotmánya volt és az 1.§. felsorolván a császárságot alkotó koronátartományokat, azok között sorolja fel a "magyarországi királyságot", továbbá az "erdélyi nagyfejedelemiséget, belefoglalva a szászföldet és ismét bekebelezett Kraszna, Középszolnok és Zaránd megyéket, Kővár vidékét és Zilah városát" s a 2.§. szerint az 1.§-ban felsorolt koronátartományok alkotják a "szabad, önálló, oszthatatlan és felbonthatatlan alkotmányos

ausztriai örökös monarchiát."

Félredobták ezzel mindazokat a magyar törvényeket, a practica sanctio előtt és után egészen 1848-ig, amelyek Szent István királytól kezdve a magyar állam függetlenségét iktatták be s amelyekre Magyarország minden királya, majd Erdély minden fejedelme megesküdött.

A birodalmi alkotmány 3.§-a szerint Bécs a császárság fővárosa és a birodalmi hatalom székhelye.

A 7.§. szerint az egész birodalom egy vám- és kereskedelmi terület.

A 9.§. degradálja a magyar Szent Koronát, kijelentvén, hogy a birodalom és minden egyes tartomány koronája örökös a Habsburg-házban, vagyis a magyar Szent Koronát tartományi koronának jelenti ki.

A 12.§. elrendeli a császárnak ausztriai császárrá való megkoronázását, de természetesen egy szóval sem emlékszik meg a magyar koronázásról.

A 23.§. a birodalom minden népére nézve csak egy általános ausztriai birodalmi polgárjogot ismer el és nem engedi, hogy bármelyik koronatartományban is különbség legyen a polgári vagy fenytő jog avagy a jogi eljárás tekintetében.

A 37.§. a törvényhozóhatalmat a birodalmi ügyekre nézve a császár által a birodalmi országgyűléssel

együtt, a tartományi ügyekre nézve pedig a császár által a "tartományi gyűlésekkel" együtt gyakorlandónak mondja ki és ennek betetőzéséül a 38.§. az ausztriai birodalmi gyűlés felső- és alsóházának állását szabályozza.

A 70.§. a magyar országgyűlést is tartományi gyűléssé devalválja, ugyszintén az erdélyi országgyűlést is és csak azokat az ügyeket engedi a "tartományi gyűlés" elé jutni, amelyeket a birodalmi alkotmány vagy a birodalmi törvények tartományi ügyeknek jelölnek ki. A 74.§. az erdélyi nagyfejedelemség belszerkezete és alkotmánya tekintetében kijelenti, hogy annak alapja a magyarországi királyságtól való teljes függetlenség és a tartományban lakó minden nemzet egyenjogúsága csupán ezen birodalmi alkotmánnyal összehangzólag új tartományi szabály által fog rendeztetni, de a szász nemzet jogai ezen birodalmi alkotmányon belül is fenntartatnak. A románoknak tehát csak ígér egyenjogúságot, de a szászoknak rögtön ad. Bécsnek a románokkal szemben való hálátlansága, a bérfizetés elmulasztása már most megkezdődött. Majd folytatódni is fog.

Mindezeknek a felforgató rendelkezéseknek nyomai a szorosan vett jogélet, az igazságszolgáltatás terén is mihamar megmutatkoztak Erdélyben. Az erdélyi "koronatartományra" érvényes Országos Törvény- és Kormánylap 1850. évi szeptember 20-iki száma közli a polgári és

katonai kormányzó rendeletét az Erdélyben behozandó ideiglenes bírósági szerkezetről, amely szerint megszűnnek a régi magyar birói hatóságok és Erdélyben, a szász földet is beleértve, az igazságszolgáltatást a következő fórumok kezelik: járási bíróságok, megyei törvényszékek, megyei főtörvényszékek és a legfőbb törvényszék Bécsben. Megkezdődik minden téren a jogegységesítés, az osztrák törvények uralmának kiterjesztése és amikor az 1850. június 7-iki császári nyílt parancs a Magyarországot és Erdélyt a többi koronaországtól elválasztó közbeeső vámvonalat megszünteti, mondván, hogy így lehetségessé válik "Auszttria népei számára azon áldások teljes élvezetét megnyitni, amelyet nekik a külön területrészek közötti szabad, nem zavart forgalom nyújt", ugyanakkor megkezdődik minden magyarországi és erdélyi jogintézmény teljes lerombolása.

Az elkövetkező évek során fokozatosan látjuk a nagy bécsi jogalkotó gépezet hatalmas működését.

1850. január 25-én megjelenik az egész császárság számára a közönséges váltórend, a váltóügyekben követendő eljárás, 1850. március 7-én az ideiglenes községi törvény, március 26-án az ideiglenes kereskedelmi és iparkamarák felállításáról szóló rendelet, 1850. december 26-án császári nyílt parancs az ideiglenes postatörvény közhirrre tételéről, 1851. április 13-án nyílt parancs a birodalmi tanácsot tárgyzó

alapszabály kibocsátásáról, 1851. december 31-én nyílt parancs a koronaországok szerves intézményeiről, 1851. november 16-án császári rendelet az egyetemes vaspályaüzleti rendtartásáról, 1852. augusztus 15-én megjelenik az új szabadalmi törvény, 1850. január 25-én a váltónyíltparancs, 1852. szeptember 4-én a törvény a házaló kereskedésről, 1852. november 26-án nyílt parancs, amely az egyleti törvényt hozza, 1852. május 27-én megszületik a sajtórendtartás, 1853. július 29-én a császári nyílt parancs, amely 436 §-ból álló új büntetőperrendtartást léptet hatályba Erdélyben is, 1853. október 10-én jelenik meg a nyílt parancs az új ügyvédi rendtartásról. Egy 1853. július 7-iki katonai és polgári kormányzói rendelet tüzetesen szabályozza még a postatakarék alkotását, elrendezését és felügyeletét is. Nagy gondjaik mellett is reáérnek kis jelentőségű dolgokra, így például 1853. február 10. napján a kerített és mezővárost illető, 1788. június 16-áról kelt tűzoltási rendtartás életbeléptetésére.

Erdély koronaország bírósági felosztását megváltoztatja a bécsi igazságügyi minisztériumnak 1851. július 12-én kelt rendelete, amely Erdély koronaország számára főtörvényszéket állít fel Nagyszeben székhellyel és tüzetesen szabályozza az egész erdélyi bírósági szervezetet.

Kiemelkedő alkotás Erdély okkupálása után a cs. k. katonai és polgári kormányzónak 1851. november 25-én közzétett hirdetményével életbeléptetett Ideiglenes Utasítás a kereskedés és iparviszonyok szabályozásáról Erdély koronaországban, amely 222 §-os kódex tüzetesen szabályozza a kereskedés és iparüzés megtanulását, a szabad verseny elvét állítva fel, de fenntartva a céheket is, a kereskedési foglalkozást felosztja szabad kereskedésre, kalmári kereskedésre, szatócsságra és házaló kereskedésre, mindezeket részletesen szabályozva, kitérve a nagykereskedés gyakorlására, külön szabályozva a kiskereskedést, a kereskedői segédszemélyzet jogviszonyait, a gyárügyet, majd az iparokat; az iparokat felosztja engedményezett és szabad iparokra, ezek osztályaiként említi meg a korlátozott iparokat, a gyökeres és eladó iparokat, szabályozza az iparjogok elnyerésének feltételeit, a céhekre vonatkozó jogot, ezek között a céhrendet, a céhmester, a segédek, vidéki mesterek, az iparosözvegyek, a céhelöljárók, a céhgyűlések jogviszonyait, a céhvagyon fogalmát, a céhekre való felügyeletet, a céhes iparok belviszonyait, a színházak felállítására, a vivómesterekre, cselédszerző intézetekre és más "műszorgalmi" foglalkozásokra vonatkozó jogot, az ipar megszűnésének eseteit s az egész iparra vonatkozó eljárást.

Az osztrák kódexek átültetése rendjén sor került Ausztria valóban művelt, kitűnő magánjogi kódexére, az 1811. évi osztrák polgári törvénykönyvre is, amelyet Erdélyben az 1853. május 29-én kelt császári pátens léptetett életbe, az 1853. szeptember 1. napjától kezdődő hatállyal, tehát négy hónappal később lépett hatályba, mint Magyarország területén.

Az 1852. májusában megjelenik a 636 §-os, az ausztriai perrendtől nem sokban különböző erdélyi polgári perrendtartás s egy hónap múlva, szeptember elsején kezdődő joghatállyal kiterjesztik Erdélyre az 1803. évi ausztriai büntetőtörvénykönyvet.

Kétségtelen, hogy modern értelemben vett számos jogszabállyal gazdagította már az első három esztendőben az osztrák uralom Erdélyt, ebből a lázas kodifikációból azonban sem a magyar anyaország, sem Erdély nem kért, hiszen — hogy Erdélynél maradjunk — 1848. előtt Erdély belső kormányzása az állampolgárok jogviszonyainak igazságos ellátása, a közigazgatás törvényszerű menete, a törvénykezés bölcsessége ellen lényeges panasz modern szerves kódexek hiányában sem volt és igaza volt Kemény Zsigmondnak, a jogok nemességében Ausztria előtt jártunk.

"Nürnbergben -- olvassuk egy kolozsvári lapban[✱] --

[✱] Kolozsvári Magyar Futár 1857. évi 103. sz.

Ausztria és a német hatalmak megbízottjai között tanácskozások folynak egy közös kereskedelmi törvénykönyv behozásáról, melynél fogva az egész osztrák s az egész német birodalomban ugyanazon kereskedelmi szokások és törvények lennének. A Hanza-városok követői ellenzik ezt, mert ez kiváltságukat korlátozná."

A negyvennyolcas törvények révén magánjogunk óriási átalakuláson ment át, hiszen ez a törvényhozás eltörölte az ősiséget, az ingatlanra vonatkozó tulajdonjog változása sem volt kisebb, a jobbágy az általa művelt földnek tulajdonosa lett. A nagy átalakítással együtt járt volna az új, az időkhöz simuló magyar magánjog kodifikálása. Teljesen tisztában volt ennek szükségével a negyvennyolcas törvényhozás és az 1848. évi kodifikáló vezérkar, amelynek legnagyobb egyéniségei Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Ghyczy Kálmán, Szentkirályi Mór, Szalay László, Tóth Lőrinc voltak, örömmel készült volna eleget tenni az ősiséget eltörlő törvény ígéretének. A negyvennyolcas törvények szentesítése után hónapok is alig teltek el és 1848. július 4-ikén már összeült az új országgyűlés. Műsorára azonban nem kerülhetett az új magánjogi kódex, mert azt nem lehetett előkészíteni az idők zivatarában, a mindig borúsabbá váló bécsi események hatása alatt. A régi vezérkar, mely az 1843. évi híres büntetőjavaslatokat is alkotta, a változott 48-as viszonyok után teljes jogá-

szi lélekjelenléttel és félvértettséggel tudott volna az ősiség és egyéb régi jogrendszeri alkotóelemek eltörlése után modern kódexet adni az országnak, olyan kódexet, amely a rendi világ jogkönyve helyett a magyar jogfejlődés ősi nemzeti útján haladva, modern, de magyar jogot jelentett volna, nem külföldit, melytől a magyar jogi génusz mindig irtózott. Az 1715. évi 122. törvénycikk a külföldi só behozatala ellen tiltakozott, de a magyar jogi szellem sohasem türte meg az osztrák szellemiséget sem, az osztrák attikai sóra sem szorult rá.

Amit a negyvennyolcas törvényhozás nem tehetett meg, azt az abszolutizmus igyekezett volna áthidalni, természetesen nem magyar magánjogi kódex alkotásával, hanem az 1852. november 29-én kelt nyílt paranccsal, míg az urbéri viszonyok terén az urbéri pátensek vették át a fonalat és megérkezett az új telekkönyvi intézmény. Betetőzésül szánta az önkényuralom az osztrák törvények átültetését, köztük az osztrák polgári törvénykönyvet. 1853-ban megérkezett az új osztrák postakocsin az 1811. évi osztrák polgári törvénykönyv. Már előre beharangozta jövetelét a Schwarzenberg herceghez 1851. december 31-én intézett "legfelsőbb kabineti irat", mely szerint "a régi történeti vagy új címek alatt az ausztriai császári állammal egyesült országok

az ausztriai császári örökös monarchiának elválhatlan alkatrészeit képezik" és ugyanitt a 33. pont szerint "az általános polgári törvénykönyv mint az ausztriai álladalom minden tagjait illető közös jog azon országokban is, amelyekben az jelenleg nem kötelező, kellő előkészítéssel s ezek után, továbbá ezen országok sajátlagos viszonyainak tekintetbe vételével behozandó."

Ennek az 1851. évi császári parancsnak perfektuálása időbe került. Magyarország területén az osztrák polgári törvénykönyv az 1852. évi november hó 29-én kelt császári nyílt parancs szerint az 1853. évi május hó 1. napján lépett hatályba.

Erdélyt illetőleg az osztrák Reichsgesetz-Blatt 1853. évi évfolyamában az 501. lapon olvasható az osztrák jognak Erdélybe beszállásolását elrendelő, 1853. május 29-iki keletű császári pátens, mely ezt a kódexet — a szükséges módosításokkal — Erdély nagyfejedelemségre nézve az 1853. évi szeptember 1. napjától kezdődően lépteti hatályba.

Az 1854. május 23-ikán kibocsátott császári nyíltparancs életbelépteti Erdélyben is az ausztriai általános bányatörvényt.

Az 1854. augusztus 9-iki nyíltparancs szabályozza a peres ügyeken kívüli jogügyletekben a bírósági eljárást.

Az 1854. június 21-iki császári nyiltparancs szabályozza az urbéri kapcsolat megszüntetését és a földtehermentesítés foganatosságát.

Az 1854. június 16-iki igazságügyminiszteri rendelet a büntető ügyvitelt szabályozza, -- az 1854. október 2-iki igazságügyminiszteri rendelet a törvényszékek és a járásbíróóságok kölcsönös illetősége iránt támadt kétségek megfejtéséről rendelkezik, -- az 1854. augusztus 3-iki igazságügyminiszteri rendelet az álladalmi ügyészségek belszerkezetét és ügyrendtartását szabályozza.

Az 1854. december 16-án kelt vallás- és oktatásügyi miniszteri rendelet a gimnáziumok szervezetét alapítja meg.

Az 1855. január 15-iki császári nyiltparancs új katonai büntetőtörvénykönyvet tesz közzé.

Az 1855. október 2-iki vallás- és oktatásügyi minisztériumi kibocsátvány az egyetemek és jogakadémiák jogi karának szabályzatát nyújtja.

Az 1855. március 17-iki bel- és igazságügyminiszteri rendelet a tisztán politikai és a vegyes járási és szolgabírói hivatalok számára a hivatalutasítás kódexét tartalmazza.

Az 1855. január 20-iki igazságügyminiszteri rendelet a kereskedelmi jegyzőkönyvek vezetését, mai

nyelven a cégjegyzékeket szabályozza.

Az 1856. január elsejei császári nyiltparancs az erdélyi urbéri kárpótlás kérdéseit veszi szabályozás alá.

Az 1856. október 8-iki császári nyiltparancs a katolikusok házassági ügyeire vonatkozó nagy kódexet tesz közzé. Az 1857. június 24-iki császári nyiltparancs behozza Erdélyben is az 1852. december 3-iki erdőtörvényt.

Azok a hatalmas foliánsai az Erdélyt illető Országos Kormánylapnak, amelyekben a hatalom három nyelven, magyar, német és szerb nyelven közzétette a szabadságharc leverésétől az alkotmányosság helyreállításáig a maga törvényeinek és rendeleteinek ezreit, arról tanuskodnak, hogy a törvénytelen hatalom a jogalkotást illetően nagy alapossággal járt el, alig voltak az életnek olyan viszonyai, amelyek a legtüzetesebb módon ne lettek volna szabályozva, a gimnáziumi iskolapénz fizetésétől az erdőgazdászati, az erdei kártérítési tarifától és kártérítéstől a közuti és víziépítmények körüli kisajátítási eljárásig.

Ez az agyonszabályozottság végigvonul az abszolutizmus erdélyi korszakán is, de a nagy rendezettségbe belehasított az ártatlanul elítélt jó magyarok halálhörgése vagy börtöneinek sóhaja. Ezért volt az, hogy

Erdély sem kért a polgári 'agyonrendezettségnek ebből az ezernyi rendeletéből és visszasírta azokat az 1848. előtti időket, amikor kevesebb volt Erdélyben is a törvény meg a rendelet, de nagyobb volt a jogrend. Minden udvari elnyomás ellenére az erdélyi vármegyék és az erdélyi országgyűlések védelme alatt az 1848. előtt ha Erdély nem érezte is magát szabad madárnak, de ketrecbe zárt oroszlán sem volt, mint az abszolutizmus korában.

Igy lehet megérteni azt, hogy a nagy kulturát, széleskörű magánjogi rendezettséget és a polgári jogviszonyokban biztonságot ígérő osztrák polgári törvénykönyvből sem kért Erdély és majd alig hatévi hatályossága után, az 1860. évtől kezdődően, párhuzamban a magyar országbírói értekezlettel, a legjobbakban ott is fellángol a törekvés, szabadulni az abszolutizmus által Erdélybe is beültetett osztrák törvényektől és visszahozni a negyvennyolcas törvényeket, amelyeknek nagyszerű elveiben minden állampolgár megtalálhatta a maga teljes jogrendjét, életbiztonságát, politikai és társadalmi szabadságát.

A rémuralom kezdete

Az önkényuralom tudvalevően nem csupán a fizikai üldözés vadászkopóit bocsátotta szét, börtönbe vetette a legjobb hazafiakat, hanem üldözőbe vette magukat a

negyvennyolcas, a király által lege artis szentesített törvényeket is. Az osztrák államférfiak lelkébe mélyen bevilágít báró Fiáth Ferencnek az 1861. szeptember 2-án Veszprémben tartott vármegyei bizottmányi közgyűlésen elmondott retrospektív beszéde: "A bizalmatlanság főoka a státusférfiak részéről: az 1848-iki törvények. Mig a magyar aristocratia — hisz az hozta ezeket minden kényszerítés nélkül — az által, hogy az összes népet felvette az alkotmányosság sánczaiba, hogy megszüntette a robotot, dézsmát, papitizedet, az által, hogy kimondotta a birtoklási és hivatali képességet, hogy kimondotta a közteherviselést, az által, hogy kimondotta a bevett vallásoknak viszonyosságát, egyenjoguságát, végre: az által, hogy százados alkotmányának új biztosítékot szerzett, a magyar aristocratia az 1848-iki törvényekkel egy rég mulasztott nehéz kötelességét teljesíté; — addig a német statusférfiak, mert nem ismerik a magyar közjogi történelmet, mert nem ismerik a nemzet jellemét, az 1848-iki törvényeket csak úgy ismerik, amint azokat az 1848-iki forradalom magyarázta — s így ők az 1848-iki törvényeket a forradalommal identificálják. Pedig mint híres bölcsészek és historikusok jól tudhatnák, hogy az alkotmányosan hozott törvények forradalmat soha nem okoztak, mert ezek a többség kifolyásai. Jól tudhatnák, hogy alkot-

mányos országban forradalom csak a törvények meg nem tartásából eredhet. Mi okozta az 1848-iki forradalmat? -- majd elmondja a részrehajlatlan történelem, -- de hogy a forradalmat nem az 1848-iki alkotmányosan hozott, törvényesen szentesített törvények okozták, nem azon törvények, melyekről egyik legbölcsebb hazánkfia azt mondá, hogy ezek a 'népek bulla aureája, a nemességnek valódi nemes levele', ezt már bizton állíthatja a jelenkor is."

Ugyancsak báró Fiáth Ferenc írja az 1849. után bekövetkezett elnyomatás korszakáról: "Austria orosz segítség mellett leigázta Szent István birodalmát, oly törvénytelen, véres kegyetlenséggel és szándékkal, mint a muszka Lengyelországot. Haynau és Susan bosszút leheltek. Nem azt nézték, ki a bűnös, saját törvénytelenül rögtönzött büntető eljárásuk szerint; hanem azt gyilkolták, kit hatalmukba kerithetének. Bekövetkezett a boszu, embertelen szívtelenség, kegyetlenség és borzadály zenithje, az 1849. október 6-ika. A bécsi forradalmárok kegyetlenségeiért a magyarokon álltak nemtelen boszút; meg nem gondolva, hogy minden egyes, a bőszen szenvedély által aláírt törvénytelen halálos ítélet folytáni hóhér pallos-csapás, mely egy már ártatlan főt gördít a bakó lábaihoz, mélyen sujtja a legitimitást is. Baromi lőn a szegény magyar helyzete. Betoppan a Gen^darm bárkihez is: "Jöjjön velem" -- kiáltá.

"Miért és hova?" -- "Jöjjön jószántából, mert másképp erővel elviszem" -- volt a válasz. Vagy belépett az adószedő. "Fizessen ennyit és ennyit" rivalgott, s a kérdésre: "Miért?" "Fizessen azonnal, mert másképp exequálom" volt a válasz. S így tartott ez több éven keresztül. Minden kitünőbb egyéniség rendőri felügyelet alatt állott; de különösen mi, conservatívek. Ugy látszott, nem tudták megbocsátani, hogy nem voltunk mi is forradalmárok. Vége volt mindennek, még a remény mécse is kialudt már. A minden szenvedélyeiben felzaklatott nemzet apathiába esett. És kezdődött a soldateska rémuralma. Hat hónapig tartott minden borzadályaival, hogy helyet adjon egy kiméletlen, germanizáló, vaskezü és vaskövetkezetességű, ellenséges indultu Bach-, később Schmerling-féle német kormánynak."[☒]

A rémuralom Erdélyt teljesen osztrákká akarta tenni. Ürmössy Lajos, ennek a korszaknak erdélyi történetírója írja:^{☒☒} "Az elbukott rendszer alig követett valahol több bünt el, mint Erdélyben, hogy a birodalmi tanácsba bevihesse. Azok, kik az unió ellen konspiráltak s az alkotmányos szabadság jogát és az ünnepélyesen

[☒] Bárányfi Ferenc: Életem és élményeim, II. köt., 184-186. lap.

^{☒☒} Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II., 217. lap.

kötött szerződéseket meg akarták semmisíteni, nemcsak szabad térrel bírtak, sőt a kormány egész erejével támogattattak. Azok ellenben, akik a jog szentsége s a magyar korona integritása mellett küzdöttek, csak nagy elővigyázattal nyilváníthatták gondolataik egy részét. Emberek állíttattak a közigazgatás élére, akik elfeledtek minden alkotmányos jog iránti vonzalmat, vagy olyak, kik vakon hajtották végre a Bécsből jött parancsokat. A megyék szabadsága eltöröltetett, a választási census az ország érdekével ellenkezőre változtattott, a burocratiának korlátlan hatalom adatott. A legönzőbb szenvedélyek idéztettek fel; s a nép alsó osztályának communiszticus fogalmait legyezték, hogy így többséget biztosítsanak."

Erdély társadalmi és politikai jelenségei

Nézzünk szét közben Erdély társadalmi életében.

A Kolozsvári Lap 1850. évi október elsejei számában olvassuk a Wiener Zeitung szeptember 24-iki száma szerint kitüntetettek között -- "törvényes kormány iránti megpróbált hűség, hazafias viselet, állam iránti lényeges érdemek folytán" -- Axentya Szevér, Jánku Ábrahám stb. között Schmidt Henrik szebeni jogakadémiai tanár, gróf Bánffy József nyug. kormány-széki tanácsos, Salmen Ferenc, a szász nemzet grófja, Saguna András görög keleti püspök, Bálint Simon

verespataki pap, Barnutiu tanár stb. nevét.

S íme még e kor egyes jellemző adatai, melyek megvilágítják a nagy fordulatot.

A harc elcsitult s az osztrák katonai parancsnokságok Erdélyben a magyar honvédséget, mely az osztrák hadsereget annyiszor verte meg, már 1849. decemberében -- insurgenseknek nevezik.[☒]

A Kolozsvári Lap 1851. évi február 16-iki számában olvassuk: "A Paskievics varsói herczegnek a pestvárosi diszpolgári oklevelet átadandó küldöttség február 6-án elindult Varsó felé. A küldöttség tagjai: Koller Ferencz, Terczi Szilárd pestvárosi polgármester, Zichy Edmund gróf, Waldstein János gróf, Tahy József cs. kir. kamarás, Joannovich Demeter városi főmérnök, Makk Gusztáv polgár."

Windischgrätz, Haynau és Jellasics 1850-ben az udvartól egyenkint 400,000 pengő forinttal tiszteltettek meg.^{☒☒}

Az erdélyi szász hírlapok már az 1849. év végén megkezdik a harcot a szászok lakta földek koronatartománnyá tétele iránt.^{☒☒☒}

[☒] Kolozsvári Lap 1849. december 21-iki száma.

^{☒☒} Kolozsvári Lap 1850. 60. sz.

^{☒☒☒} Kolozsvári Lap 1850. 1. sz.

Az Ost Deutsche Post'szerint Pesten, a nemzeti casinóban az u.n. "Haynau-alapítványra" 12,000 p. forintot irt alá az aristocratia.*

Urbán ezredes az 51. sz. erdélyi gyalogosezredre 1950. januárjában azt mondja: "Ezen derék ezrednek köszönöm a Terézia-rendjelet".**

Pálffy János volt képviselő, Erdély nagyja, a Neugebündebe tétetett.***

A király mulat: fácánvadászaton 140 izben lőtt s minden lövése talált.****

Résztvett anyja, Zsófia, bálján s táncolt is 1850. március 7-én.*****

Lemény János püspök 1849. végén lemondott s 1950. ápr. 10-én ausztriai zárdába vonult.*****

Felsőbb körökben beszélnek, hogy a király Haynau-nak és Jellasichnak Magyarországon birtokot fog adományozni.*****

* Kolozsvári Lap 1850. 1. sz.

** U.o. 8. sz.

*** U.o. 19. sz.

**** U.o. 21. sz.

***** U.o. 23. sz.

***** U.o. 95. sz.

***** U.o. 50. sz.

Azokat az aradi képviselőket, akik az oroszoknak adták meg magukat, ezek -- kevés kivétellel -- szabadlára helyezték.

Az Os. Reichszeitung Magyarország rendezéséről írt vezércikkében azt írja, hogy "az erdélyi népre erőszakolt unió fentartásával senki sem kívánhatja a népet százados önállásától megfosztani".[✱]

1850. június 13-ikán a tábornokká kinevezett Urbán Károly, Erdély hóhéra, tiszteletére Kolozsvár városát kivilágítják.^{✱✱} Kilenc év múlva a friss báró az olasz fronton harcol mint altábornagy.

1850. május 27-én ült össze Nagyszebenben az osztrák belügyminiszter által a földtehermentesítés erdélyi végrehajtása céljából vélemény adására hivatott bizottság, melynek tagjai voltak: báró Kemény Ferenc volt országos elnök, Szabó Lajos, Gál János, Kräger városi tanácsos, Zimmermann József tanár, Czek Miklós uradalmi felügyelő, Dunka Pál, Braun János, Moga Demeter, Boheczel Sándor.^{✱✱✱}

Igaz, hogy Haynaut már az 1850. év július havában nyugdíjazzák s egy sereg elitéltnek bosszúból kegyelmet ad, de szelleme megmaradt.

[✱] Kolozsvári Lap 1850. 67. sz.

^{✱✱} U.o. 72. sz.

^{✱✱✱} U.o. 73. sz.

Hiszen 1852-ben Magyarország kormányzója Albrecht főherceg lett.

Saguna András püspök az 1851. év május havában a Lipóttrend középkeresztjét kapja s vele a báróságot. Egyik tagja volt az oroszokat behívó küldöttségnek.

Miklós cár 1852. május 8-án Bécsbe érkezett s másnap meglátogatta Metternichet és — Jellasicht.

Magyarország nagyjai közül számosan börtönben, köztük Erdélyből Dósa Elek, Berde Mózes, Mikó Mihály.

Erdélyt éppugy, mint Magyarországot, ellepték a cseh beamterek, akikről Kazinczy Gábor azt mondta az 1861-iki országgyűlésen, hogy "ex officio születnek, a bírókban élnek és az aktákban temetkeznek el."

S az évek, az elnyomatás évei vigasztalanul telnek. Bár a király az 1852. év júniusában Magyarországot látogatta, a bosszu végtelen folyamata csak tovább tart.

Még évek multán is változatlanul tart, amikor Milánóban 1857. januárjában a podesta üdvözlő beszédére ezt feleli: "En mindent elfeledtem."

Főleg azt feledte el, hogy e mondása végrehajtásáról gondoskodják, Lombardiától Erdélyig...

Pedig a katonai erőszak még a Béccsel tartó nemzeti-ségeket sem kiméli. Az összbirodalmi eszme még a protekciós területeket is hűtelenekké teszi. Miközben az 1851. évben Bécsben egyik fényes udvari bál követi a

másikat s az ifju uralkodó táncol, — a hü Horvátország fővárosában — Zágrábban, és Fiumében és az 1951. januárjában letépik az ausztriai zászlót és horvát háromszínű zászlókat tűznek ki. Fegyveres erő állítja helyre a rendet.[✱]

Erdély lakossága 1851-ben: 1.226.901 román, 354.992 magyar, 180.902 székely, 175.658 szász, 15.570 zsidó, 7.600 örmény, 78.702 cigány.

Katonai kormányzója, báró Wohlgemuth Lajos 1851. április 18-án meghalt, helyébe herceg Schwarzenberg Károly altábornagy lépett.

Igazságügyi főnök 1852-ben a rosszemlékü gróf Nádasdy Ferenc lett.

A románok csalódása a habsburgi politikában

Az erdélyi románok súlyos csalódása is mihamar megkezdődött. Felségfolyamodványt nyújtanak be -- 1850. december 31-iki kelettel -- a "császárhoz", amelyben panasz tárgyává teszik, hogy a hazai románok nem egyesülhettek "egy nemzeti testben", hogy a kormány nem nevezi őket, mint a szászokat, nemzetnek, hogy a legfelsőbb törvényszéknél nem adtak nekik "külön szenátust" s arra kérik az uralkodót, mentse fel őket a magyar és szász jogszabályok alól és helyezze őket az ausztriai jogszabályok alá, adjanak számukra a legfőbb bácsi törvényszékig minden törvényszéknél

[✱] Kolozsvári Lap, 1851. évi 167. sz.

"román szenátust".

A Reichszeitung 1851. évi 30. számában epésen kommentálta a beadványt: "Senkinek sem jut eszébe a románok érdemeit az erdélyi hadjárat idejekor kétségbe vonni, hanem valamint akkor harczoltak az összes monarchiáért, úgy most is kerülniök kell mindent, ami az igazgatás és igazságszolgáltatás lehető egységét akadályozza. Nem mutat békés gondolkozásra, midőn a petitio oly kitünő elferditéssel szól a szász nemzet-ről s oly kívánatokkal áll elő, a melyekre nézve a román nép ismeretes műveltségi fokozatánál legalább eddig még hiányzanak az elemek."

A szászok is felveszik a kesztyűt. A Siebenbürger Bota 1851. február 25-én ezt írja a beadványról: "Nem reszketett-e a román küldöttségi tagok keze, mikor azt irták, hogy a románok a forradalom alatt semmi kiágást nem tettek?... Nem jelentek-e meg előttük a nagyenyedi, zalathnai és felvinczi halottak árnyai?... Állam államban nem lehet s meg sem szenvedhető. Különben hiába folyt volna annyi vér, ha nem sikerülne ezen vértől ázott földön egy osztatlan és egységes ausztriai monarchiát felállítani, a mire az Isten, a császár és a minisztérium segítjen."

Az összeveszés szászok és románok között tehát már 1851-ben teljes volt. Mindegyik csalódott Bécsben. Mindegyiket megcsalta Bécs.

A románok Bécs különös kedvezésében állanak. Ferenc József az 1852. év április 25-én hatvanezer forintot ad a lerombolt román templomok helyreállítására s 24.500 pengő forintot juttat "a különös vitézséget és önfeláldozást mutatott erdélyi román csapatvezéreknek".

Bach, Schmerling, Nádasdy

Ürmössy érdekesen állítja szembe Bach és Schmerling egyéniségét. Bach és Schmerling csak a modorban különbözött egymástól, de a főelvben szoros egyetértés létezett köztük. A sajtószabadságra nézve Schmerling tiszteletben tartotta mindvégig Bach Pressordnungjait. A személyes szabadságra nézve Schmerling tiszteletben tartotta Bach azon elvét, hogy a polgárt elítéletlenül is szabad és lehet csendőrökkel akárminő indokolatlan gyanura elfogatni. Bach bőven költött, hogy erőszakos rendszerét fenntarthassa s a monarchiát milliárd adósságba keverte. Schmerling kétakkora adót vetett a népre, hogy milliárdját törlessze s nem törlesztett, elkölté a kétszeres adót is, s mindamellett az államot oly progresszióban adósította, hogy tíz év alatt kétakkora adósságot hagyott volna az államon, mint előde, Bach! Bach finanszrendszerét Schmerling sérthetetlen intézményképp védelmezte. A hatalom és kormányzás centralizációját Bécsben és a germán fajnak minden más népfajok feletti ural-

mával Schmerling hiven tanulta el Bachtól; csak látszatuk különbözött, mert Bach a hatalom nevében tört a célra, Schmerling pedig más utakon. Ez utóbbi mestersegebb alkotmányt állított fel Ausztriában annál, amelyet Boissy d'Anglas 1795-ben terjesztett a francia konvent elé, igaz, hogy mint a Boissyé, úgy a Schmerlingé is négy év alatt túlélte magát. Schmerling Ausztriában osztályok s közvetítőleges választások által Csehországban a csehet, Morvaországban a morvát játszotta ki a politikai befolyásból a németek előnyére, míg Erdélyben a közvetlen választást alkalmazta. Egyszóval, ha az eszközökben különböztek is, de a célban annyira egyeztek Bach és Schmerling, miképp semmi természetesebb nem volt, mint az, hogy Schmerling bukása épp oly zajos örömmel üdvözöltetett, mint annak idején Bachnak a kormánybóli kilépte, ki szürke lovon, barrikádokon, mint forradalmár kezdette politikai szereplését s Rómában mezitláb, vezeklő processzió végzé nyilvános pályáját, visszavonult kényszerűségből, nem ugyan szegény ügyvédi irodájába, honnan kiindult, hanem a minisztersége alatt gyűjtött s nyert bárói címének megfelelő nagyszerű vagyon nyugalmas élvezetébe.✱

Jellemző, amit Ürmössy a Bach-kormányról ír: "Bach-

✱ Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II.,
212. és 213. lap.

nak a kormányból való kilépése után az államnyomda raktárában nem kevesebb, mint négyezer métermázsas Bach-féle törvény volt összehalmozva."^K

Schmerling "igazságügyminiszter" 1850. május 4-ikén az erdélyi törvényszéki szervezés kidolgozására bizottmányt nevezett ki, amelynek tagjai: a magyarok részéről radnótfái Nagy Samu, Cserényi Károly, a felosztott erdélyi udvari kancellária titkárai; a székelyek részéről léczfalvi Szacsvey Zsigmond volt erdélyi kormányzéki titkár; a szászok részéről Rosenfeld Lajos pénzügymin. tanácsos, Konrád János András és Czák Károly erdélyi udvari kancelláriai tanácsosok, Roth Ágoston és Schmidt Vilmos brassói városi tanácsosok, Schmidt Henrik tanár; az örmények részéről Issekutz Bogdán udvari fogalmazó; a románok részéről macedonfi Papp József udvari főszámvevőségi számtiszt.^{KX}

Ugyancsak Ürmössy írja, hogy gróf Nádasdy főkan-
cellár, aki 1838-tól 1847-ig alelnöke, majd elnöke volt a Nagyszebenben székelte erdélyi kincstárnak s aki magyarul sem tudott jól, nem szívelte azt, ami alkotmányos vagy magyar volt. A Bach-korszak alatt előbb soproni, azután erdélyi, később pesti főtörvényszéki elnök volt

^K Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II., 186. l.

^{KX} Kolozsvári Lap 1850. évf. 62. sz.

és utolsó működési körében emlékezetessé tette magát a pesti magyar ügyvédek előtt a magyar nyelv iránt tanúsított ellenszenv miatt. Végre igazságügyminiszter lett Bécsben. 1861. őszén az erdélyi udvari kancellária vezetését vette át, legelső rendeletét is német nyelven adta ki és Schmerlingnek a magyarság megsemmisítésére célzó elveit igyekezett végrehajtani. Ürmössy szerint a leghazafiatlanabb szerepet juttatott a maga részére a történelemben. Az 1863. évi nagyszebeni törvénytelen országgyűlésen a magyarság és székelység megtörése végett Nádasdy három törvényjavaslatot nyújtott be, az első Erdély új politikai felosztásáról szólt, a második Erdély közigazgatási kormányzatának újjászervezéséről, a harmadik az elsőfokú bíróságok újjászervezéséről. Az első törvényjavaslat Ürmössy szerint Erdélynek nemzetiségek szerint való felosztását célozta, Ürmössy szerint a magyarságot mindenütt kisebbséggé akarta tenni, így például a Székelyföld 452.907 lakója közé is 93.000 románt illesztett volna, a Királyföld 407.583 lakosa, szász lakosa mellé 204.000 románt és 10.000 magyart illesztett volna, a fehérvári helyhatóság 232.141 román lakosa mellett 33.000 lett volna a magyar stb. Ugy szervezték az egészet, hogy a magyarság egyetlenegy hatóságban se menjen még harmadrésze sem a népességnek.*

* Ürmössy id. mű, II., 171. és 216. oldalak.

